

Aija Saari

Inklusion nosteet ja esteet liikuntakulttuurissa

Tavoitteena kaikille avoin liikunnallinen iltapäivätoiminta

Aija Saari

Inklusion nosteet ja
esteet liikuntakulttuurissa

Tavoitteena kaikille avoin
liikunnallinen iltapäivätoiminta

Esitetään Jyväskylän yliopiston liikunta- ja terveystieteiden tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston Musica-rakennuksen salissa M103
lokakuun 14. päivänä 2011 kello 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2011

Inklusion nosteet ja esteet liikuntakulttuurissa

Tavoitteena kaikille avoin
liikunnallinen iltapäivätoiminta

STUDIES IN SPORT, PHYSICAL EDUCATION AND HEALTH 174

Aija Saari

Inklusion nosteet ja
esteet liikuntakulttuurissa

Tavoitteena kaikille avoin
liikunnallinen iltapäivätoiminta

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2011

Editors

Harri Suominen

Department of Health Sciences, University of Jyväskylä

Pekka Olsbo, Ville Korhonen

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Cover picture by Tiina Juhola

URN:ISBN:978-951-39-4433-9

ISBN 978-951-39-4433-9 (PDF)

ISBN 978-951-39-4432-2 (nid.)

ISSN 0356-1070

Copyright © 2011, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2011

ABSTRACT

Saari, Aija

Promotors and hindrances of inclusion in sports and physical activity
- aiming at open-for-all after-school activities

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2011, 175 p.

(Studies in Sport, Physical Education and Health,
ISSN 0356-1070; 174)

ISBN 978-951-39-4432-2 (nid.)

ISBN 978-951-39-4433-9 (PDF)

Diss.

This study examines the promoters and hindrances of inclusion of children and young people with special needs in youth sport. The purpose is to gain a deeper understanding of the integration processes in the multidisciplinary field of adapted physical activity (APA). Inclusion is understood as participation and belonging. Research epistemology lies in socio-constructivism. Methodologically ethnographical approach and multiple constituency evaluation are applied. Local after-school sport projects were evaluated in four phases, including field study. Data were gathered via an email questionnaire to the key groups of youth sport, analysing written project documents, using participatory observation of club activities, and conducting interviews with families, leaders, project partners and administrative personnel. The data were analysed via content analysis. During the period 2006–2007, almost half of the local projects involved children with special needs, but activities were mainly organized in the segregated settings. Children and young people with significant disabilities or diagnoses seldom participated in the mainstream activities. The main barriers to participation in the mainstream are the separate special school systems and classification techniques, which separate children with disabilities from their peers. Secondly, parents prefer segregated services due their familiarity and safety and protect children from discrimination and bullying by avoiding mainstream services. Moreover, the sports culture, its norms and codes – based on competition, skills, rankings and excellence – are antithetical to social justice and serve to strengthen exclusionary practices. I conclude by presenting an inclusion circle. The inclusion process requires the following conditions: (1) building continuous rendezvous and dialogues between the disabled population and the mainstream; (2) maintaining special services for marginalised people, on a temporary basis only to avoid establishing permanent categories and stigma; (3) encouraging specialists and APA experts to actively seek roles as facilitators, consultants or “agents of change”; and (4) involving disabled people and other minorities in the development processes of sports.

Keywords: inclusion, exclusion, integration, mainstream, participation, open-for-all -sports, adapted physical activity, disability sports

Author's address Aija Saari
Finnish Sports Association of Persons with Disabilities
Radiokatu 20, 00240 Helsinki, Finland
email: aija.saari@vammaisurheilu.fi

Supervisors Professor Pauli Rintala
Department of Sport Sciences
University of Jyväskylä, Finland

Professor Hannu Itkonen
Department of Sport Sciences
University of Jyväskylä, Finland

Reviewers Professor (emerita) Paula Määttä
University of Jyväskylä, Finland

Adjunct Professor Vesa Puuronen
University of Eastern Finland

Opponent Adjunct Professor Antti Teittinen
Finnish Association on Intellectual and Developmental
Disabilities

ESIPUHE

Väitöskirjan aloittaminen oli alkujaan päähänpisto, jolla lähdin etsimään ymmärrystä integraation ja inklusion ilmiöihin. Ehkä olisin miettinyt toisenkin kerran, jos olisin ymmärtänyt millaiseen myllytykseen itseni ja läheiseni saatan.

Jatkotutkimusluvan saamisesta on nyt kulunut seitsemisen vuotta. Tutkimusprosessi on edennyt sykäyksittäin, työn ohessa ja virheitä tehden. Onnekseksi apua ja tukea on ollut saatavilla. Kiitän professori Kimmo Suomea siitä, että hän ennakkoluulottomasti otti idealistisen tutkimusalkuni siipiensä suojaan ja siten mahdollisti jatko-opintojen käynnistymisen. Kiitokset myös professori Timo Saloviidalle inklusion ilmiökenttään perehdyttämisestä ja dosentti Kallervo Ilmaselle kuuntelusta ja läsnäolosta. Väitöskirjani ohjaajia professori Pauli Rintalaa ja professori Hannu Itkosta kiitän luottamuksesta, kannustuksesta ja tuesta. Hannun innostus ja osuvat kritiikit sekä Paulin lämmin tuki piiskasivat työtäni eteenpäin. Väitöskirjani esitarkastajat professori (emerita) Paula Määttä ja dosentti Vesa Puuronen tekivät osuvia huomioita ja antoivat hyviä korjaus-ehdotuksia. Paula jaksoi vielä uusintakierroksenkin analyysieni parissa. Tekstin saattaminen painokuntoon sujui Esa Nykäselältä joustavasti ja ammattitaidolla.

Maamme mainio kirjastoverkosto pelasti etäopiskelijan. Jyväskylän ohella Helsingin yliopiston sekä Sipoon, Porvoon ja Haaga-Helian kirjastot tulivat tutuiksi lähdeoteoksia jahdatessa. Kiitän myös professori Jukka Törrösen antamaa mahdollisuutta osallistua sosiologian tutkimusmenetelmäkurssille Helsingin yliopistossa. Sain etäisyyttä vammaisurheilun arkeen, opin kenttätöitä ja keräsin pääasiallisen aineistoni Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäatiö LIKES:in Lasten ja nuorten elämäntavan tutkimusyksikkö LINET:issä viettämäni puolivuotisen aikana. Tutkijakumppanuus Kaarlo Laineen, Matti Hakamäen ja Kati Lehtosen tiimissä oli antoisaa sekä Matin apu ja ystävyys korvaamattomia. Erityisliikunnan suunnittelija Kari Koivumäeltä opetus- ja kulttuuriministeriöstä olen pitkän yhteistyömme aikana saanut sekä apua että eteenpäin kannustavaa kritiikkiä.

Suurin osa tutkimusprosessistani sijoittuu ajallisesti Suomen Invalidien Urheiluliiton (SIU) viimeiselle vuosikymmenelle. Toiminnanjohtaja Pertti Pousi antoi tilaa kehittää, haastaa ja kyseenalaistaa. Pertin pitkä kokemus, puheenjohtaja Pekka Hätisen kannustus, koko SIU:n vauhdikas porukka ja kiinnostava toimintaympäristö imaisivat syvälle erityisliikunnan ja vammaisurheilun verkostoihin. Innostus uusiin ideoihin tarttui ja levisi perheiden, kumminuorten, iloliikkujien ja dooristen vertaisverkostoissa. Hankkeita käynnistettiin ja kouluttajat heittäytyivät mukaan kehittämään liikuntapalveluja avoimemmiksi kaikille. Ideoita haettiin Ahos-säätiön tuella joskus kaukaakin. Toisella puolen maapalloa oivalsimme, että joskus tarvitsee matkustaa kauas nähdäkseen lähelle. I also wish to send my special thanks for “inclusionists” Ken Black and Peter Downs; Ken, for opening this new world to me and Peter, for mentoring and help on demand.

Kiitos Riikka Juntunen, Sari Rautio ja Virpi Remahl visioista, rohkeudesta ja kehityskumppanuudesta sekä Tiina Siivonen, Nina Jakonen, Outi Lindroos ja

Tuomas Törrönen avusta, uusista näkökulmista ja maalaisjärjen käytöstä. Nykyisestä työpaikastani Suomen Vammaisurheilu ja -liikunta VAU ry:stä olen henkisen kannustuksen ohella saanut tukea myös väitöskirjani viimeistelyyn. Eikä tutkimus olisi onnistunut ilman tutkimukseeni osallistuneita perheitä, ohjaajia ja muita toimijoita, jotka auliisti tarjoutuivat haastateltaviksi tai päästivät mukaan kerhoihinsa.

Ilman kodin ja läheisten tukijoukkoja tutkimukseen heittäytyminen työn ohessa ei luonnollisesti olisi ollut mahdollista. ”Tätini” Anskun leppoisa saunaseura ja Jyväskylän kortteeri, appivanhempieni Ulla-Maijan ja Alpon sekä äitini Raija Kinnusen tuki arjen pyöryksessä olivat korvaamattomia. Äitini huolsi myös lasten liikuttamista rinteissä, kentillä, metsissä ja pihalla, kun itse jumi-tuin tietokoneen äärelle.

Lopuksi kiitän koko perhettäni jaksamisesta. Tutkimukseni myötä minusta tuli vieläkin yksitotisempi ja tylsempi. Miehelleni Reijolle jäi päävastuu perheen arjesta. Kiitos, että jaksoit roudata kirjojani, antaa tilaa tutkimiselle ja kuunnella tuskailujani. Kiitos, että jatkat edelleen rinnallani.

Porvoossa 7.9.2011

Aija Saari

KUVIOT

KUVIO 1	Integraation eri tasot urheilussa	43
KUVIO 2	ICF-luokituksen osa-alueiden vuorovaikutussuhteet	56
KUVIO 3	Inklusion kirjo (Inclusion Spectrum)	58
KUVIO 4	Integraation ja inklusion nelikenttä	60
KUVIO 5	Kyselyt ja haastattelut, avainryhmät 2005–2006	74
KUVIO 6	Inklusioprosessin jana	78
KUVIO 7	Inklusion kehä	130

TAULUKOT

TAULUKKO 1	Eräiden vammojen ja pitkäaikaissairauksien arvioitu esiintyvyys lapsilla Suomessa.	33
TAULUKKO 2	Arviointikehys liikunnallisen iltapäivätoiminnan hankkeiden arviointiin.	72
TAULUKKO 3	Erityisryhmiä liikunnallisen iltapäivätoiminnan hankkeissa 2004–2007.	75
TAULUKKO 4	Kenttätutkimuksen ongelmia ja ratkaisuja.	87
TAULUKKO 5	Osallistumisen nostet perheiden näkökulmasta.	119

SISÄLLYS

ABSTRACT

ESIPUHE

KUVIOT JA TAULUKOT

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	11
2	INKLUUSION HAASTE LIIKUNTA- JA URHEILUKULTTUURISSA.....	16
	2.1 Jokainen kuuluu ja pääsee?.....	16
	2.2 Erilaiset inkluusiot.....	18
	2.3 Osallistuminen liikuntaan.....	22
3	LIIKUNTAKULTTUURIN MARGINAALISSA.....	26
	3.1 Vammaisurheilu ja erityisliikunta jäivät erilleen.....	26
	3.2 Mutkikas yhdenvertaisuus.....	29
	3.3 ”Erityisen” käsitteet ja lasten määrät.....	31
	3.4 Kuka erityislapsia liikuttaa?.....	34
	3.5 Lasten ja nuorten liikuntaohjelma ja iltapäivätoiminta.....	36
	3.6 Inklusiitutkimuksen tilanne.....	38
	3.7 Norjan, Australian ja Suomen integraation prosessit.....	42
4	MEDIKALISMI JA VAMMAISUUDEN SOSIAALINEN MALLI.....	50
	4.1 Kouluintegraatiosta lähikouluun.....	50
	4.2 Vammaisuuden sosiaalinen vs. yksilömalli.....	54
	4.3 ICF pyrkii vuoropuheluun.....	56
5	TUTKIMUKSEN VIITEKEHYS JA TUTKIMUSKYSYMYKSET.....	59
	5.1 Integraation prosessit nelikentässä.....	59
	5.2 Integraation ja inklusion rajanvetoa.....	63
	5.3 Tutkimuksen tavoitteet.....	65
6	TUTKIMUKSEN METODOLOGIA JA TOTEUTUS.....	66
	6.1 Tutkimuskohteena sosiaalisesti rakentuneet ilmiöt.....	66
	6.2 Arviointitutkimusta kriittisellä otteella.....	68
	6.3 Tutkimuksen toteutus.....	69
	6.4 Tutkimuksen eteneminen ja tutkimusmenetelmät.....	72
	6.5 Tutkimuksen arviointia.....	83
7	INKLUUSION INDEKSI.....	89
	7.1 ”Laadukas, lapsilähtöinen eikä sulje ketään pois”.....	89
	7.1.1 Oikeudet, etiikka ja arvot.....	89
	7.1.2 Tehokkuus.....	91
	7.1.3 Poliittinen diskurssi.....	92

7.2	Käytännön tunnusmerkkejä.....	93
7.3	Kaikille avoimen toiminnan tunnusmerkistö arvioinnin työkaluna....	95
7.4	Yhteenveto – ristiriitainen ja jännitteinen kenttä	96
8	LIKUNNALLINEN ILTAPÄIVÄTOIMINTA	98
8.1	Erityisliikuntaa ja orastavaa inklusiota.....	98
	Matalan kynnyksen toimintaa tavoiteltiin	98
	Puolet hankkeista ilmoitti liikuttavansa erityisryhmiä.....	98
	Erityisryhmien kerhot	100
	Yhteinen kerho kaikille lapsille	101
8.2	Ammattilaisten kokemat inklusion esteet	103
8.3	Heterogeenisuus ja erityisen raja.....	106
8.4	Integraation ja inklusion strategiat	107
8.5	Yhteenveto – kirjava kerhotoiminta.....	110
9	YHDESSÄ JA ERIKSEEN.....	112
9.1	Tavoitteena liikunnallinen elämäntapa.....	112
9.2	Erityisliikunnassa on tuttua ja turvallista	112
9.3	Sinne missä muutkin kaverit on	117
9.4	Väliinputoajat.....	120
9.5	Yhteenveto – marginaalissa ja raja-alueella	121
10	POHDINTA	123
	SUMMARY	135
	LÄHTEET	141

1 JOHDANTO

Valmistuttuani liikunnanopettajaksi 1986 toimin opettajan työssä peruskoulun yläasteella ja ammatillisessa opetuksessa vain neljän vuoden ajan. Olin jo opiskelun aikana saanut tuntumaa erilaisuuteen kesätöissä psykiatrisessa sairaalassa, jonka aihepiiristä tein myös graduni. Vaikka opinnäytetyöni ei ollut tieteellisenä tutkimuksena kovinkaan tasokas, muistan vieläkin kuinka innostavaa oli tuottaa tutkittua tietoa käytännön liikuntatoiminnan kehittämiseksi. Kipinä tutkimiseen jäi elämään.

Siirtyminen liikunnan ja urheilun järjestötyöhön 1990, Suomen Invalidien Urheiluliiton¹ (SIU) koulutusohjaajaksi avasi uuden näkökulman liikuntakulttuurin marginaaliin. Tullessani SIU:n palvelukseen vammaisurheilu oli jakautunut diagnooseittain omiin järjestöihinsä. SIU:ssa toimintaan osallistumisen ja jäsenyyden pääasiallinen kriteeri oli 1964 perustamisasiakirjassa määritelty liikuntavammaisuus sekä ”kymmenen prosentin invaliditeetti”. SIU näyttäytyi ronskien miesten maailmana, jossa ratkaisevaa olivat sentit, sekunnit ja mitalit. Selkäydinvammaiset, amputoidut, polio- ja cp-vammaiset urheilijat, luokiteltuina vamman ja toimintakykynsä mukaan omiin kilpaluokkiinsa, urheilivat vammaisurheilua tunnustetuksi osaksi liikuntakulttuurin kokonaisuutta. Työhöni kuului koulutuksen ja harrasteliikunnan toteuttamisen ohella nuorisotoiminnan (Futuuriklubi ja -kerhot) käynnistäminen. SIU:n lasten ja nuorten leirit, kilpailut ja lajikokeilut toteutettiin vammaisurheilusta ja kuntoutuksesta omaksuttujen toimintakyky- ja vammaluokittelujen pohjalta. Pää tavoitteena, vaikkakaan ei aina niin ääneen lausuttuna, oli uusien tulevien vammaisurheilijoiden löytäminen ja heidän ohjaamisensa eteenpäin vammaisurheilulajien harrastajiksi – vammattomien urheilusta omaksuttujen mallien mukaisesti. Toisena keskeisenä tavoitteena oli kuntoutuksen tukeminen, mitä kuvastavat tiiviit yhtey-

¹ Suomen Invalidien Urheiluliitto ry (SIU) lakkautettiin 15.5.2010. Lakkauttamisen taustalla oli kolme vuotta kestänyt yhdistymisprosessi, jonka seurauksena perustettiin Suomen Vammaisurheilu ja -liikunta VÄU ry 17.8.2009. SIU:n lisäksi uuteen järjestöön tulivat mukaan Näkövammaisten Keskusliitto ry:n liikuntatoimi (NKL), Suomen Kehitysvammaisten Liikunta ja Urheilu ry (SKLU) ja Elinsiirtoväen Liikuntaliitto ELLI ry.

det esimerkiksi kuntoutuslaitosten, keskussairaaloiden ja erityiskoulujen kuntoutusohjauksiin ja fysioterapeutteihin.

1990-luvulla paralympiaurheilun nousu ja vakiintuminen (ks. Kummu 2007) osui aikaan, jolloin liikuntavammaisten liikunnan ja urheilun kentät alkoivat toisaalla eriytyä ja pirstoutua. Etenkin naiset, vaikeavammaiset ja nuoret olivat aktiivisia perinteisestä lajitoiminnasta poikkeavilla alueilla. Uusia (vammaisurheilun) lajeja syntyi, kuten pyörätuolitanssi, sähköpyörätuolialibandy, pyörätuolirugby ja golf. Tarjonta laajeni. Yhä useampi toi esille halunsa liikkua ja harrastaa siellä missä muutkin: laskettelurinteissä, melontareiteillä ja kuntosaleilla, ja silloin, kun se sopii omaan ja perheen aikatauluun. Useista syistä johtuen mukaan pääsy ei kuitenkaan onnistunut. Kutsun tätä eksklusioksi, syrjäytymiseksi, mukaan pääsyt ongelmaiseksi ja ulossulkemiseksi.

Mukaan pääsyt ongelma tiivistyi vuosituhaten vaihteessa joidenkin aktiivisten vanhempien kritiikiksi olemassa olevia liikuntapalveluja kohtaan, jotka he kokivat ulossulkevinä, leimaavina tai riittämättöminä. Koulumaailman integraatiokehityksen eturintamassa liikuntavammaiset lapset ovat jo koulussa tottuneet leikkimään ja harrastamaan vammattomien lasten kanssa yhdessä, joten vanhemmat etsivät myös harrastuspaikkaa muiden ikäisten joukosta. Toisaalta harvaan asutussa maassamme vammaisia lapsia on vain harvoin omaksi erityisryhmäksi asti. Yleisiin harrastusryhmiin ja seuroihin mukaan pääsy on monessa tilanteessa ainoa ratkaisu päästä liikkumaan ja harrastamaan. Kyse on eräänlaisesta ”pakkointegraatiosta”. Koulumaailman integraatioprosessien ja lasten erityisliikuntapalvelujen riittämättömyyden seurauksena on kysynnän ja tarjonnan ristiriita. Vammaisurheilujärjestöjen käynnistämän Liikuntaa Kaikille Lapsille -hankkeen² (2002–2008) tavoitteena oli mukaan pääsyt ongelman ratkaiseminen.

Integraation prosessien ja urheilujärjestöjen laaja-alaisen tasa-arvotyön vaikutuksesta myös järjestö rakenteita ryhdyttiin muokkaamaan. Paineet kohdistuvat kahtaalle: vammaisurheiluun ja sen suhteeseen ”yleiseen ja normaaliin” sekä (diagnoosipohjaisten) vammaisurheilujärjestöjen keskinäiseen yhteistyöhön ja yhdistymiseen. Esimerkiksi Norjan vammaisurheilussa tehtiin jo 1990-luvulla päätös vammaisurheilijoiden ”täydestä integraatiosta” yleiseen urheiluun ja erikoisliittoihin. Prosessi toteutettiin asteittain. Ensin diagnoosipohjaiset vammaisurheilujärjestöt yhdistettiin yhdeksi vammaisurheiluliitoksi 1997 ja seuraavaksi vammaisurheilulajit ja -urheilijat sekä vammaisurheilun rahallinen tuki siirrettiin lajiliittoihin. Lopuksi, kun kaikille vammaisurheilulajeille oli löytynyt jokin paikka, vammaisurheilujärjestö lopetti toimintansa vuonna 2008. (Norges Idrettsforbund 2009.) Australiassa puolestaan tasavertaisten palvelujen kehittämiseksi valittiin inklusion kehitystyö, jossa lajiliittoa houkuteltiin

² Verkostomaisen yhteistyön käynnistivät Suomen Invalidien Urheiluliitto ry ja Kehitysvammaisten Liikunta ja Urheilu ry. Myöhemmin mukaan liittyi myös Näkövammaisten Keskusliitto ry:n liikuntatoimi. Kehittämiskumppaneiksi löytyivät Nuori Suomi, lajiliitot ja liikunnan aluejärjestöt sekä Jyväskylän yliopisto. Lisäksi starttivaiheessa mukana oli myös Invalidiliitto liikunnallisen iltapäivätoiminnan pilotihankkeellaan. (Alanko, Remahl & Saari 2004; Saari, Rautio & Remahl 2008.)

erilaisin keinoin, kuten rahallisella tuella ja konsultoinnilla, avaamaan tarjontaansa kaikille erilaisille liikkujille (ks. Downs 2006). Australialaisten omaksumassa monikulttuurisessa lähestymistavassa vammaiset liikkujat nähtiin yhtenä liikuntakulttuurin vähemmistönä naisten, alkuperäiskansojen ja maahanmuuttajien tapaan. (ASC 2005; 2003.)

Suomen vammaisurheilussa on 2000-luvun alkuvuosina eletty todeksi molempia toimintatapoja. Huippu-urheilijoita ryhdyttiin ”integroimaan” lajiliittoihin (ns. Suomen Paralympiakomitean lajiliittohankkeet tai lajiliittointegraatio). Ruohonjuuritason toimintaa pyrittiin avaamaan kaikille erillisin inklusiohankkein, kuten edellä mainittu Liikuntaa Kaikille Lapsille -hanke (jäljempänä LKL-hanke) ja Kaikille Avoin -ohjelma (esim. Saari 2009). Vammaisurheilujärjestöjen keskinäisen yhteistyön tiivistyminen ja liikuntapoliittiset paineet³, joita opetusministeriön⁴ resurssiohjaus tehosti, johtivat neljän järjestön yhdistymiseen vuonna 2009.

Oma tutkimusprosessini käynnistyi vuonna 2004. Olin työni kautta mukana vammaisurheilun muutoksissa ja kaipasin käytännön työn tueksi tutkittua tietoa. Huomasin, että koululiikuntaa lukuun ottamatta (ks. luku 3.6) integraation prosesseja, saati inklusiota, ei liikuntakulttuurissa ole juurikaan tutkittu. Vammaisuuden sosiaalisesta mallista⁵, joka korostaa vammaisuuden sosiaalista ja ympäristöstä johtuvaa luonnetta (Barnes 2004, Oliver 1996, ks. myös Teittinen 2006b ja Vehmas 2005), löytyivät silmälasit, joiden avulla lähdin tarkastelemaan tätä ilmiökenttää. Sosiaalisesta mallista muotoutui lähestymistapa ja näkökulma, jolla ajattelin voivani arvioida kriittisesti vammaisten henkilöiden asemaa tai kohtelua liikuntakulttuurin eri osa-alueilla.

Tehdessään tutkimusta omalla kentällään on yhtäältä vaarana, että ”etsii ja löytää vain tuloksia, jotka tukevat omia esiolettamuksia”, varoittavat Ainscow, Booth, Dyson, Farrell, Frankham, Gallanaugh, Howes & Smith (2006, 14). Toisaalta työ on tarjonnut väylän sekä vammaisvähemmistöjen tuntoihin että yhteistyöhön erityisliikunnan ammattilaisverkostojen kanssa, mahdollistaen lisäksi vuoropuhelun teorian ja käytännön välillä.

Oman lapsuusiän telinevoimisteluharrastuksen lisäksi myös kolmen lapsen äitiys tuo lasten harrastamiseen omakohtaista näkökulmaa. Nyt jo yläaste- ja lukioikäisiä lapsiani on vaihtelevalla menestyksellä kuljetettu harrastusten pariin kokeilemaan erilaisia liikuntamuotoja, ja samalla paikkakunnan urheiluseurojen toiminta on tullut tutummaksi. Jo pelkästään tästä näkökulmasta paljastuu monia lasten harrastamisen ongelmia: kuljetukset haja-asutusalueelta harrastuspaikkoihin puuttuvat, harrastusten hinta kipuaa ylöspäin lapsen ikä-

³ Viitataan liikuntapoliittisilla paineilla opetusministeriössä valmisteltuun liikuntalain muutokseen (Opetusministeriö 2009), jonka jälkeen esimerkiksi Näkövammaisten Keskusliitto olisi menettänyt valtionapukelpoisuutensa liikuntajärjestönä, sekä opetusministeriön aloitteeseen vammaisurheilujärjestöille yhdistymisneuvottelujen aloittamisesta 23.3.2007 (Haukilahti 2007).

⁴ Opetusministeriö (OPM) muuttui 1.5.2010 opetus- ja kulttuuriministeriöksi (OKM). Käytän kuitenkin tässä tutkimuksessa vanhaa muotoa opetusministeriö.

⁵ Käytän tässä tutkimuksessani käsitettä ”malli”. Antti Teittinen (2006b, 41) painottaa kuitenkin kyseessä olevan enemmänkin lähestymistapa, jonka keskeisimpänä tietoperustana ovat sosiaaliset teorit, käsitteet ja tutkimukset.

vuosien myötä, sitoutumisen vaatimus vaikeuttaa useamman lajin harrastamista, vapaaehtoisten ohjaajien osaaminen on kirjavaa, harrastuksen vaihtaminen on myöhemmällä iällä hankalaa ja uuden aloittaminen lähes mahdotonta, vain joitakin mainitakseni. Kuinka hankalaa lieneekään tilanteessa, jossa lapsella on erityisen tuen tarvetta?

Tutkimukseni empiirinen osa perustuu puolen vuoden tutkimusjaksoon, jonka tein Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiö LIKES:in Lasten ja nuorten elämäntavan tutkimusyksikkö LINET:in palkkaamana arvioijana. Tutkimuskohteena liikunnallinen iltapäivätoiminta on inklusion kannalta kiinnostava kokonaisuus. Ensiksikin koulumaailmassa integraatio ja sittemmin inklusio ovat olleet akuutti haaste jo vuosikymmenien ajan. Toiseksi liikunnallisen iltapäivätoiminnan hankkeet toimivat julkisen (koulu ja kunnallinen liikuntatoimi) ja kansalaistoiminnan (seurat ja yhdistykset) raja-alueella. Lisäksi hankkeiden tavoitteena oli tarjota harrastuksia myös vähän liikkuville ja erityistä tukea tarvitseville. Tavoitteena oli nimenomaan löytää erilaisia toimintamalleja. Täältä, jos mistä, luulisi löytyvän inklusiota?

Tutkimuksen lukuohje. Tutkimusraportti jakautuu kolmeen osaan. Teoriaosuudessa (luvut 2–5) luon pohjaa integraation prosessien ja inklusion ilmiökentän ymmärtämiselle erityisliikunnan sekä (vammais)liikunnan ja urheilun kansalaistoiminnan kontekstissa. Kuudennessa luvussa kuvaan tutkimuksen metodologiaa ja toteutusta. Luvut 7–9 muodostavat tutkimuksen tulososan. Seitsemännessä luvussa hahmottelen kaikille avoimen liikunnan tunnusmerkkejä arviointityöni taustalle. Kuvaan inklusion ideaalia, kaikille soveltuvaa liikuntakerhoa, johon jokainen pääsee ja jossa jokainen voi osallistua. Kahdeksannessa luvussa siirryn kentälle arvioimaan lasten seura- ja kerhotoimintaa. Millaista toimintaa erityislapsille on järjestetty? Löytyykö opetusministeriön ja Nuoren Suomen yhdessä toteuttaman lasten liikuntaohjelman sateenvarjon alta kaikille avointa toimintaa ja miten se on toteutettu? Yhdeksännessä luvussa tarkastelen liikunnalliseen harrastustoimintaan osallistumista edistäviä tekijöitä ja esteitä yksilötasolla (perhe) sekä ympäristön (ohjelmien ja palvelujen) tasolla. Tuloslukujen pohjalta kokoaan pohdintaan (luku 10) integraation prosessien avainkysymyksiä sekä hahmottelen prosesseja ylläpitäviä toimenpiteitä.

Keskeisistä käsitteellisistä ratkaisuksista. Käytän vammaisista henkilöistä käsitettä liikuntavammaisen (tai kehitysvammaisen, näkövammaisen jne.) henkilö. Käytän sitä rinnakkain ”henkilö ensin”-tavan kanssa (kuten ’lapsi, jolla on cp-vamma’), koska suomenkielessä vammaisyhteisöjen suosittama ”henkilö ensin” -tapa tekee tekstistä usein vaikealukuista.

Vammaisyhteisöissä on erilaisin tavoin vammaisista henkilöistä ryhdytty käyttämään yleiskäsitettä ”liikkumis- ja toimimisesteiset henkilöt”, mutta liikuntatutkijana ja liikunnasta kirjoittavana koen sen käytön hankalaksi, ristiriitaiseksi ja käsitteenä jopa paradoksiksi (vrt. ”liikkumis- ja toimimisesteiset lapset” liikunnassa). Käytän käsitteen ”erityistä tukea tarvitseva lapsi” ohessa ”erityislapsi” lyhyiden vuoksi, vaikka ehkä suositeltavinta olisi käyttää pitkää il-

maisua ”vammaiseta, pitkäaikaissairaat ja/tai erityisen tuen tarpeessa olevat lapset”. Jälkimmäisen puolesta puhuu se seikka, että vammaisuus tai pitkäaikaissairaus ei automaattisesti tee lapsesta erityisen tuen tarpeessa olevaa, eikä pitkäaikaissairaus lapsesta vammaista – tai toisinpäin. Puhun myös tilanteesta riippuen sekä vammattomista henkilöistä (englanniksi able-bodied) että ei-vammaisista henkilöistä⁶.

Integraation prosesseilla tarkoitan kaikenlaisia erityisliikunnan, erityisryhmien tai vammaisurheilun ohjelmia tai toimenpiteitä, joilla pyritään siirtämään tai kannustamaan erityisryhmiin⁷ kuuluvia henkilöitä mukaan yleisiin tai vammattomien henkilöiden liikuntapalveluihin. Ideaalitulanteessa integraation prosessit tähtäävät tai voivat johtaa inklusioon. Toivon, etten täydellisesti sekoita lukijoita, kun siis puhun integraation prosesseista ikään kuin yleiskäsitteenä. Pelkällä ”integraatiolla” tarkoitan yleensä yksilöintegraatiota. Tosin myös ohjelmia voidaan integroida. Inklusion ymmärrän laajana osallisuutena ja laajempien integraation prosessien lopullisena päämääränä. Tämä määrittely kattaa vain minun työni. Osa lainaamistani tutkijoista käyttää integraation käsitettä, mutta tarkoittaen tulkintani mukaan sillä sitä, mitä itse ymmärrän inklusiolla. Olennaista onkin inklusion käsitteen kontekstisidonnaisuus. Jos en asiaa tarkemmin määrittele, lukijan on kontekstista osattava päätellä, mitä inklusiota kulloinkin tarkoitetaan.

Mikäli nimiä mainitaan, ne on muutettu ja haastateltaviin viitataan numerolla (liite 1). Olen pyrkinyt käsittelemään tutkimusaineistoa siten, että henkilöitä tai tapahtumia ei voida helposti tunnistaa. Olen saanut haastateltavilta luvan käyttää materiaalia kuvatulla tavalla myös niissä tilanteissa, joissa haastateltava on selkeästi tunnistettavissa.

⁶ Esimerkiksi Marjo-Riitta Reinikainen (2007) käyttää ”vammattoman” sijaan käsitettä ”ei-vammaisen” (= neutraalimpi, kuin ”vammaton”, jonka voi tulkita myös vammaisuuden puutteeksi).

⁷ Kuvaan erityisryhmä-käsitteen ja erityisryhmien liikunnan syntyä tarkemmin luvussa 3.1. Tarkoitan sillä tässä henkilöitä, jotka vammaisuuden, pitkäaikaissairauden tai terveydentilan takia ovat jääneet tai jättäytyneet liikuntakulttuurin marginaaliin ja erilleen ns. yleisestä liikunnasta.

2 INKLUUSION HAASTE LIIKUNTA- JA URHEILUKULTTUURISSA

2.1 Jokainen kuuluu ja pääsee?

Vieraillessani syksyllä 2006 iltapäiväkerhoissa löysin pienen paikallisen kyläkoulun pihapiiristä liikuntakerhon, jossa oli mukana 13 tyttöä ja poikaa esikouluikäisistä seiskaluokkalaisiin. Ryhmästä erottui yksi kerholaistyttö. Hän oli kömpelömpi ja käyttäytyi lapsekkaammin kuin muut kerholaiset, vaikka näytti kokonsa puolesta porukan vanhimmalta. Hän kyllästyi yhteisiin leikkeihin pian aloituksen jälkeen, mutta jäi kuitenkin puuhailemaan lähelle muuta ryhmää. Luokkatoverit hakivat häntä takaisin ja ohjaaja houkutteli mukaan tarjoten vastuutehtäviä, kuten ”Tuutko [viestiin] lähettäjäksi?” Vähitellen ohjaaja luovutti ja antoi lapsen vain olla omissa oloissaan, koska tyttö näytti viihtyvän hieman syrjemässä itsekseen puuhaillen. Kaksi muuta tyttöä pysytteli kuitenkin hieman lähempänä koulutoveriaan seuraten valppaana ja valmiina puuttumaan tilanteen kulkuun. Kerhon lopussa tyttö tuli jälleen mukaan leikkeihin, ja lapset lähtivät yhdessä kotiin pyörillä ja kävellen, osa haettiin autolla.

Haastattelin kerhon ohjaajaa, joka vietti lukion jälkeistä välivuotta ja etsi jatko-opintoja varten ohjauskokemusta. Hänellä oli urheilutausta, mutta ei kokemusta erityisryhmistä, eikä hän myöskään tiennyt poikkeavasti käyttäytyneestä lapsesta muuta kuin, ettei tämä ”ole aivan normaali. No, se ...on, silleen, en tiiä. Ei oikeen tuu mukaan. Ja kaatuu helposti, ei pysy pystyssä.” (A15.⁸) Tytön kerhossa mukanaolo muiden koulukaveriensa joukossa oli kuitenkin luonnollista ja itsestään selvää. Kuvaamani tarina on esimerkki liikunnan harrastustoiminnasta, jossa huomioidaan tasavertaisesti ja ketään ulossulkematta kaikki lähialueen lapset. Kutsun sitä inklusioksi. Inklusio on yhdessä toimimista ja yhteenkuulumista.

⁸ Tutkimuksen haastateltavat kuvataan liitteessä 1. Tunnus A viittaa ammattilaishaastateltavaan numerolla 15.

Gordon W. Allportin kontaktiteoriaa⁹ mukaellen lähdän ajatuksesta, että kohtaamiset liikunnassa ja leikissä luovat hedelmällisen pohjan mukaankuulumiselle. Allport julkaisi vuonna 1954 klassikoksi muodostuneen teoksensa *The Nature of Prejudice*. Hänen mukaansa ennakkoluuloisuuden perustuen tiedon puutteeseen ja uuden tiedon vastustamiseen, ennakkoluulojen vähentämiseksi tarvitaan kontakteja enemmistön ja vähemmistön välillä. Kohtaamisia tulisi olla usein ja niiden tulisi tapahtua säännöllisesti. (Allport 1954, 261–282.) Pelkät säännölliset kontaktit eivät kuitenkaan ole tarpeeksi, sillä kontaktiteoriaa eteenpäin kehitelleen Brownin (1995, 231–259) mukaan ryhmien välisellä kontaktilla tulisi olla päättäjien tuki (koulun johto, urheiluseura), kontaktin keston tulisi olla riittävän pitkä, mukana olevien henkilöiden tulisi olla statukseltaan mahdollisimman samantasoisia, ja lisäksi kontaktiin tulisi liittyä yhdessä toimimista ja yhteistyötä. Allportia mukaellen ajattelen, että lapset, jotka liikkuvat ja leikkivät yksin, kaksin ja ryhmissä (pihalla, päiväkodissa, koulussa, kerhoissa ja urheiluseuroissa) saavat mahdollisuuden oppia, että kaverin erilainen tapa kommunikoida, ihonväri tai vammaisuus on luonnollista erilaisuuden kirjoa. Leikki ja liikunta tarjoavat mahdollisuuden luonteviini kohtaamisiin.

Allportin ansio on, että hän esitti selkeän näkemyksen stereotyyppien kognitiivisesta luonteesta. Kategorisointitaipumus on ihmisen biologiseen olemukseen liittyvä luontainen prosessointikyky, jota sinänsä ei voi pitää pahana. Allport korostaa ennakkokäsitysten välttämättömyyttä kaikessa inhimillisessä toiminnassa, koska me tarvitsemme kategorioita selvittääksemme jokapäiväisestä elämästämme. Kategorisointi voi kuitenkin johtaa myös harhaan, kun se ei perustu tosiasioihin vaan ennakkoluuloihin. Allportin teoriaan viitataan toistuvasti esimerkiksi maahanmuuttajien ja kantaväestön välisiä konflikteja tutkittaessa. Viimeaikaisessa tutkimuksessa on saatu viitteitä siitä, että etenkin nuorilla ennakkoluulohin ja siten kontaktien välittömyyteen vaikuttavat perheen ja kaverien lisäksi yleinen asenneilmasto ja suhtautuminen erilaisuuteen ja monikulttuurisuuteen (Jasinskaja-Lahti & Mähönen 2009, 115–116). Allportin teoriaa on siteerattu ja testattu myös erityisliikunnan kontekstissa. Esimerkiksi Muratan, Hodgen ja Littlen (2000) inklusiivista liikunnanopetusta koskevassa tutkimuksessa positiivisten asenteiden avaimiksi mainittiin samanarvoinen status oppilaiden välillä, sosiaaliseen kanssakäymiseen kannustaminen opettajan taholta, mukavat ja positiiviset yhteiset kontaktit, toiminnan ei-kilpailullisuus ja mahdollisuudet mielekkäisiin ihmissuhteisiin.

Allportin ajatuksia seurailleen Berger ja Luckmann (1994) painottavat, että välitön vuorovaikutus tyypittyy elämismailman arkirutiineissa, kuten koulussa, leikissä ja harrastamisessa. Nämä kokemukset vaikuttavat siihen, miten kohtaamme toisemme kasvokkain. Se miten luontevasti erilaiset ihmiset ovat arjesamme läsnä ja osa elämismailmaamme, vaikuttaa siihen koemme he-

⁹ Kontaktiteoriaa kritisoivan ns. konfliktiteorian mukaan syrjintä lisääntyy, kun eri ryhmät joutuvat toistensa kanssa tekemisiin, vähemmistön suhteellinen koko kasvaa, ja enemmistö ja vähemmistö ovat riippuvaisia samoista rajallisista voimavaroista. Esimerkiksi maahanmuuton seurauksena lisääntyneitä rasismia pidetään yhtenä esimerkkinä konfliktiteorian todenmukaisuudesta. (Kuparinen 2005, 66).

dät ”heinä” vai ”meinä”. Tyypittelyt jäsentävät keskinäistä vuorovaikutustamme, ja niin kauan kuin kohtaamisemme tapahtuvat kasvokkain suhde murtautuu persoonattomien tyyppitysten ulkopuolelle ja kohtaamme toisemme yksilöinä, mahdollisesti myös ystävinä. Stereotyyppioituminen on seurausta vuorovaikutuksen etäännyttämisestä. Se, miten persoonattomiksi koen toiset ihmiset, riippuu kasvokkaisen vuorovaikutuksemme ohella suhteemme läheisyydestä. (Berger & Luckmann 1994, 39–44.)

Viimeisimmästä kansallisesta liikuntatutkimuksesta 2009–2010 käy ilmi, että peräti yhdeksän kymmenestä suomalaisesta lapsesta ja nuoresta harrastaa liikuntaa. Viidessätoista vuodessa seurassa harrastavien määrä on lisääntynyt kymmenellä prosentilla kohoten 43 prosenttiin. Samaan aikaan on nähtävissä, että lasten omaehtoinen liikkuminen kaveriporukassa on vähentynyt. (Suomen Liikunta ja Urheilu 2010.) Tämä tekee urheiluseuroista ja liikunnan harrastusryhmistä yhä tärkeämpiä liikuntakasvattajia ja sosiaalistajia. Urheilun ja liikunnan harrastusryhmissä luodaan ystävyys-suhteita ja opitaan yhdessä elämisen pelisääntöjä. Inklusiota perustellaankin hyötynäkökohtien ohella myös moraalisin perustein. Inklusio on yksinkertaisesti järkevää, väittää Mark Vaughan (2007). Kyseessä on sosiaalinen liike erilaisten ja ”ulossuljettujen” mukaan pääsyn puolesta, koska ulossulkeminen on väärin ja mukaan ottaminen reilua (Elling & Claringbould 2005). Lisäksi vammaisella lapsella on halu liikkua siellä missä muutkin ilman, että tulee kohdeksi ”vammaisena” (esim. Kristen, Patriksson & Fridlund 2003, Sport England 2001).

2.2 Erilaiset inklusiot

Vammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien lasten liikunnalliseen harrastustoimintaan mukaan pääsy, mukana olo ja osallisuus ovat aihealueita, jotka yleisesti sijoitetaan erityisliikunnan alueelle (adapted physical activity). Erityisliikunnan tutkimus on pääosin keskittynyt pohtimaan mukaan kuulumista ja/tai liikuntaohjelmien tai erilaisten interventioiden vaikuttavuutta pääosin soveltavan liikunnanopetuksen tai kuntoutuksen näkökulmista. Laajempaan nykyaikaiseen keskusteluun kuuluvat myös stigman, reifikaation¹⁰, vallan, subjektiivuden ja ihmisoikeuksien teemat.

Lähestyn vammaisille ja erilaisille ihmisille kehitettyä ”erityisliikuntaa” kulttuurisena ilmiönä. Tavoitteena on perehtyä mukaan kuulumisen ja erottautumisen ongelmien juuriin ja reitteihin (ks. Fornäs 1998, 13). Arvioiva ote tuo aiheeseeni soveltavan näkökulman. Tutkimukseni on hyppy tuntemattomaan, ”kaaoksen ja epäjärjestyksen” alueelle (ks. Douglas 2000), koska tutkimuksen kohde sijoittuu usean tieteenalan väliin. Joudun hakemaan käsitteiden tulkintaan ja inklusion operationalisointiin apua liikuntatieteiden ohella kou-

¹⁰ Reifikaatiolla tarkoitetaan esineellistymistä. Yksilö samaistuu tai hänet samaistetaan täydellisesti sosiaalisesti määritelyihin tyyppityksiin. Hänestä tulee tietyn tyyppin edustaja, eikä hän ole mitään muuta. (Berger & Luckmann 2002, 101–106.)

lumaailmasta (erityispedagogiikka), vammaisliikkeestä (vammainen tutkimus) ja vammaisurheilusta (Norjan ja Australian integraation prosessit) sekä sosiaalipolitiikasta ja sosiologiasta.

Sosiaalipolitiikan inklusio. Suomalainen inklusiopolitiikka perustuu hyvinvointivaltio-ajatteluun (Teittinen 2003, 10–11). Syrjäytymisestä (social exclusion) on hyvinvointivaltion kriisin myötä tullut ajankohtainen puheenaihe. Sosiaalipolitiikassa sitä, että kaikki ihmiset eivät kykene osallistumaan yhteiskunnan järjestelmien toimintaan, kutsutaan eksklusioksi, syrjäytymiseksi, sosiaalisesti sulkemiseksi ja inklusion ongelmaksi. Tällöin inklusiolla tarkoitetaan johonkin kuulumista, jäsenyyttä, osallistumista, huolehtimista, asumista ja olemista (Eräsaari 2005, 251–252). Eksklusio on laajassa merkityksessä pysyvää ja lopullista, sulkemista pois kulttuurin ja yhteisön piiristä, instituutioista, joissa työskentelemme ja kokemuksista, jotka muovaavat identiteettiämme. Syrjäyttäminen ja ulossulkeminen voivat toteutua yksilöiden tai rakenteiden tasolla, paikallisesti ja globaalisti. Eksklusion vähentäminen tarkoittaa, että löydämme keinoja osallisuuden lisäämiseksi. (Ainscow ym. 2006, 18.) Tai toisinpäin: yhteydestä ja osallistumisesta ei voi puhua ilman syrjäytymistä (Helne 2002, 21). Yksilötasolla eksklusio voi olla myös vapaaehtoista marginaaliin jättäytymistä (Teittinen 2003). Ja joskus inklusiota vain tapahtuu sattumanvaraisesti ja vahingossa.

Yleensä käsitteparia inklusio-eksklusio käytetään rinnakkain, sillä kyseessä ovat vain näkökulmaerot. Inklusion käsitteelle on ominaista prosessuaalisuus, sillä mitä pitemmälle inklusion ymmärretään kehittyneen, sitä enemmän eksklusiota tunnistetaan entuudestaan tutuissa käytännöissä (Eräsaari 2005, 257). Toisaalta siitä seuraa, että ulossulkemisen analysointi, dekonstruointi ja muuttaminen ovat yhä vaikeampaa (Elling & Claringbould 2005, 511–512).

Erityispedagogiikan inklusio. Sivistyssanakirjan (2003, 209–210) mukaan integroituminen tarkoittaa eheytymistä, kokonaistumista ja yhtenäistymistä. Integraation käsitettä on käytetty etenkin, kun halutaan selittää erilaisen, esimerkiksi vammaisen lapsen siirtämistä erityisopetuksesta yleisopetukseen tai tavalliseen kouluun. Nyttemmin integraatiosta yksilötason fyysistä sijoittamista kuvaavana käsitteenä on osittain luovuttu, koska se saatetaan kokea vammaisten henkilöiden joukossa leimaavana (tai medikalistisena).

Inklusiolla näyttäisi olevan erityispedagogisessa keskustelussa vähintään kolme käyttötapaa. Inklusiolla voidaan ensiksikin viitata siihen, keiden oletetaan olevan inklusioprosessin hyötyjiä. Esimerkiksi inklusiivisella opetuksella voidaan viitata suppeimmillaan vammaisiin, hieman laajemmin erityistä tukea tarvitseviin oppilaisiin luokassa tai vaihtoehtoisesti koko opetusryhmään. Toiseksi inklusiolla voidaan viitata toimintaympäristöön, jossa prosessit tapahtuvat. Esimerkiksi inklusiivisesta kasvatuksesta puhuttaessa tarkoitetaan yleensä osallisuutta ja osallistavaa kasvatusta koulussa ja vastaavasti inklusiivinen liikuntakulttuuri viittaa liikunnan ja urheilun kansalaistoimintaan sekä joissakin

tilanteissa myös vallitsevaan toimintatapaan esimerkiksi kunnallisten liikunta-palvelujen taustalla. Kolmanneksi käsitettä käytetään yleisellä tasolla kuvaamaan laajaa yhteiskunnallista prosessia, joka on kaikenlaista diskriminaation vähentämistä sukupuolesta, yhteiskuntaluokasta, vammaisuudesta, sukupuoli-sesta suuntautumisesta, etnisestä taustasta, uskonnosta ja perheen taustasta riippumatta (esim. Ainscow ym. 2006). Tällöin sillä tarkoitetaan kaikkien henkilöiden tasa-arvoa sekä yhdenvertaisia oikeuksia, vastuita ja velvollisuuksia (Teittinen 2003, 7). Tässä merkityksessä ollaan jo lähellä sosiaalipolitiikan laajaa tulkintaa.

Liikuntapolitiikan inkluusio. Syrjäytymisen ja sosiaalisen sulkemisen teemat ovat yhteydessä hyvinvointivaltion murrokseen ja globalisaatioon. Ne näkyvät liikuntaohjelmissa yleensä johonkin ihmisryhmään, kuten vammaisiin tai muihin vähemmistöihin kohdistuvina mukaanottamisen toimenpiteinä. Tällaisen suppeamman lähestymistavan ohessa on käynnistetty laajoja mukaan kuulumisen, yhteiskuntavastuun ja laaja-alaisen tasa-arvon ohjelmia, joihin usein liittyy kaikenlaisen syrjinnän ja esimerkiksi rasismien vastaisuus. Urheilu on uusyhteiskunnallistunut. Tästä ovat esimerkkeinä suomalaisten urheilu- ja liikuntajärjestöjen eettinen koodi *Reilu Peli* (Suomen Liikunta ja Urheilu ry 2004) sekä *Urheilun valkoinen kirja* (Euroopan Komissio 2007), jolla luotiin pohjaa urheilun toimivallalle EU:ssa Lissabonin sopimuksen voimaan astumisen myötä 1. joulukuuta 2009. Urheilun ”integratiivisesta potentiaalista” (Henry, Amara & Aquilina 2007, Elling & Claringbould 2005, 501) on tullut lähes taikasana liikunnan ja urheilun omilla kentillä. Urheilusta kehitellään lääkettä myös laajempiin yhteiskunnallisiin sosiaalisen integraation (tai inkluusion) ongelmiin. Näitä integraation prosesseja voi siten tarkastella joko välineellisestä tai itsearvoisesta näkökulmasta. Edellisessä urheilu nähdään keinona esimerkiksi terveyden ylläpitoon tai pääsemisenä mukaan urheilun tai yhteiskunnan ytimeen, pois marginaalista. Jälkimmäisessä on kyse urheilun ja liikuntakulttuurin omista rakenteista ja niiden muuttamisesta mukaan kuulumisen mahdollistamiseksi. Tällöin tullaan lähelle sosiaalisen pääoman käsitettä.

Sosiaalisesta pääomasta puhuttaessa viitataan usein Robert Putnamin *Bowling Alone* -teokseen. Putnam (2000, 23) jakaa sosiaalisen pääoman ”sitovaan” (bonding) ja ”siltaavaan” (bridging). Siltaava sosiaalinen pääoma kuvaa prosessia ja liikuntatarjontaa, joiden myötä toisilleen aiemmin tuntemattomat tai toisi-
aan erilaisina pitävät ihmiset ja ryhmät ovat tekemisissä. Sitova sosiaalinen pääoma ylläpitää ja kehittää tuttujen, yhteisen identiteetin ja kulttuurista yhteenkuuluvuutta tuntevien ihmisten välisiä siteitä. Putnamin mukaan osallistuminen vapaaehtoiseen kansalaistoimintaan, kuten urheiluseurojen toimintaan on sosiaalista liimaa, joka lääkitsee integraation ongelmia. Tämä on innostanut myös muita urheilun tutkijoita pohtimaan urheiluseuran merkitystä integraation välineenä ”meidän” ja ”muiden” välillä. Esimerkiksi Anne-Lene Bakken Ulsethin (2004) tutkimuksessa selvisi, että urheiluseuroissa liikkuville harrastamisen sosiaalinen puoli on tärkeämpää kuin kaupallisten kuntoklubien tarjontaan osallistuville. He myös vastasivat saaneensa seuratoiminnan kautta uusia ystä-

vyysuhteita enemmän kuin yksityisten kuntoklubien jäsenet (emt., 104–111). Niin ikään norjalainen Kristen Walseth (2008, 2004) huomasi toisaalta toisen polven maahanmuuttajanaisten ystävyysuhteita tutkiessaan, että vaikka nämä kokivat urheiluseurassa mukanaolon lisänneen sosiaalista verkostoaan, urheilulla ei kuitenkaan näyttäisi olevan suurta roolia uusien ystävyysuhteiden syntymiselle normiväestöön, sillä kontakteja näytti syntyneen lähinnä vain toisten maahanmuuttajataustaisten kanssa. Walseth epäilee syyksi erillistä yhteiskuntarakennetta, jolla hän tarkoittaa maahanmuuttajien ja kantaväestön keskittymistä omille asuinalueilleen ja urheiluseuroihinsa. Etnisten ja paikallisesti keskittyneiden seurojen toiminta voi siten vahvistaa eroja meidän ja muiden välillä. Ulkopuolisten ”muiden” on hankala tulla mukaan tiiviisiin ”meidän” klubeihin, joissa muut harrastajat ovat mahdollisesti tunteneet toisensa jo vuosien ajan (Bakken Ulseth, 2004; myös Walseth 2008, 2004).

Myös urheiluseurojen välillä näyttäisi olevan eroja. Uusien verkostojen ja jopa ystävyysuhteiden syntyminen edellyttää säännöllistä ja tiivistä kontaktia, kuten joukkuelajeissa ja pelimatkoilla. Yhdessäolo seuroissa ja harrastusryhmissä pitäisi alkaa jo lapsena. Muussa tapauksessa yhteydet voivat jäädä löyhiksi tuttavuuksiksi. (Walseth 2008, 2004.) Kaupallisten yritysten ja epämuodollisten harrastusryhmien lisääntymistä (esimerkiksi skeittaajat ja ”höntsäilyporukat”) voikin tarkastella kahdesta toisilleen vastakkaisesta näkökulmasta. Ovatko ne yhteisöllisyyden uhka ja samalla merkki urheilun integratiivisen potentiaalin vähittäisestä hiipumisesta, kun harrastajat eristäytyvät omiin sosiaaliin klubeihinsa (Bakken Ulseth 2004)? Vai onko kyseessä muutos kohti suurempaa diversiteettiä, demokraattisempaa urheilua ja siten myös sosiaalista inklusiota (Elling & Claringbould 2005, 500)?

Johan Huitzinga painottaa klassikossaan *Leikkivä ihminen*, että leikin (ja urheilun) luonteeseen kuuluu tarkoituksettomuus ja leikki itsessään (1967, 62). Käytännössä liikunta ja urheilu ovat etäänntyneet kauas juuriltaan. Sosiaalisen liiman ohella liikuntaa käytetään välineenä esimerkiksi painon hallintaan, rauhattomuuden hillintään tai kuntoutukseen. Huoli lasten liian vähästä liikunnasta on johtanut suosituksiin vanhemmille ja asiantuntijoille (esimerkiksi Lasten ja nuorten liikunnan asiantuntijatyöryhmä 2008), koulukulttuurin muutosyrityksiin (kuten opetussuunnitelmien uudelleen tarkastelu ja Liikkuva koulu -hanke) ja Nuoren Suomen käynnistämään ohjelmatyöhön syrjäytymisvaarassa olevien lasten liikuttamiseksi (ks. Rajala 2010). Liikuntaohjelmia voi siten tarkastella myös sosiaalisen poikkeavuuden kontrollointina tai foucaultlaisittain biovaltana, jossa on kyse ihmisryhmien ja populaatioiden muokkaamisesta. Tämä korostuu erityisryhmiin kuuluvien lasten elämässä, joille leikkiä ja liikuntaa sovitellaan osaksi ”kuntouttavaa arkea” (esim. Sipari 2008). Kuntoutuksen ja muiden välillisten tavoitteiden myötä erityislasten leikistä on tullut ”hengenvakava”, jossa ei ole tilaa itseisarvoiselle leikille ja ystävyysuhteiden synnylle.

2.3 Osallistuminen liikuntaan

Erityisliikunnan palvelut. Suomalaisen liikunnan palvelujärjestelmissä erilainen, poikkeava tai ”ei-normaali” yksilö kuuluu erityisryhmiin. Heitä varten on palkattu erityisliikunnanohjaajia kuntiin. 1980-luvulla valtion tuella luotu järjestelmä on onnistunut ja toimiva, sillä erityisliikunnanohjaajia on jo noin 90 paikakunnalla ja järjestelmän puitteissa liikkuu arviolta 70–80 000 henkilöä 2 900 ryhmässä. Järjestöjen suojissa arvellaan olevan jokseenkin saman verran liikkuja. (Piispanen & Koivumäki 2010.) Seurantatiedot perustuvat kuntien erityisliikunnanohjaajien vastauksiin (Ala-Vähälä 2010 ja 2006, Tiihonen & Ala-Vähälä 2002).

Osallistumista liikunnan tai erityisliikunnan palveluihin ei ole selvitetty liikkumis- ja toimimisesteisiltä henkilöiltä itseltään, lukuun ottamatta Toni Piispanen (2003) *Eriarvoisuus kuntien erityisliikunnassa -pro gradu -työtä*¹¹. Edellä mainitusta käy kuitenkin ilmi kaksi erityisliikunnan tarjonnan keskeistä tasa-arvon ongelmaa, erityisliikunnan tarjonnan painottuminen suurempiin asutuskeskuksiin ja tiettyihin vamma-ryhmiin. Esimerkiksi jotkut vamma-ryhmät sekä lapset ja nuoret voivat jäädä kunnallisten erityisliikunnan palvelujen ulkopuolelle (Ala-Vähälä 2010, 32). Suurissa ja pienissä kunnissa asuvat ovat eriarvoisessa asemassa, sillä yhdeksässä kymmenestä pienestä kunnasta erityisliikunnanohjaajaa ei vielä ole (emt., 8–9). Lisäksi suurten kuntien äärialueilta voi olla vaikea päästä kuntakeskusten ryhmiin.¹²

Vammaisten tai erityistä tukea tarvitsevien lasten liikuntaan mukaan pääsyn ja osallistumisen vyyhti on aikuisten vastaavaa mutkikkaampi. Erityisryhmiä lapsille on vaikea perustaa, lapset ovat muutenkin vähemmistö vähemmistön sisällä, heistä ei synny ryhmää tai he eivät määrity perinteisiin diagnoosiluokkiin (Ala-Vähälä 2006). Lapset, joilla on vamma, pitkäaikaissairaus tai erityisen tuen tarve ovat erityisliikunnan näkökulmasta tavallaan raja-alueella (emt., 51), joten heille soveltuvien harrastusryhmien syntyminen on kiinni etenkin perheen ohella myös monien muiden toimijoiden, kuten koulun, sosiaali- ja terveystoimen, yhdistysten ja seurojen yhteistyöstä. Lisäksi he voivat tarvita yksilöllistä ohjausta ja tukea. Vammaisten lasten perheissä päivähoito, koulu, terapiat sekä kuljetuksiin, avustamiseen ja apuvälineisiin liittyvät ja muut arjen sujumisen kannalta olennaisemmat asiat menevät usein harrastamisen edelle (Sipari 2008). Kilpailullisempaan toimintaan osallistumista ei usein pidetä

¹¹ Piispanen (2003) tutkimuksen otanta perustui Suomen Invalidien Urheiluliitto ry:n asiakasrekisteriin, siis urheilussa jo mukana olevien näkökulmiin.

¹² Viimeisimpien arviointien (Ala-Vähälä 2010; 2006; Tiihonen & Ala-Vähälä 2002) perusteella kuitenkin näyttäisi, että erityisliikunnan kuntajärjestelmän maantieteellinen kattavuus on parantunut, sillä osin Erityisliikuntaa kuntiin -projektien seurauksena (Piispanen 2010) järjestelmän piirissä oli vuonna 2009 jo 77 prosenttia väestöstä (edellisessä 2005 arvioinnissa 71%). Lisäys saattaa olla osittain myös näennäistä, sillä viime vuosien kuntaliitoksien myötä kuntien kokonaismäärä on laskenut (Ala-Vähälä 2010, 9).

vammaisille suotavana ja sopivana (esim. Brittain 2005). Vammaisten henkilöiden liikuntaa pidetään ”vain” terapiana (esim. Scott Porter Research 2001, 19).

Toisaalta kaikki eivät edes tahdo tai tarvitse erityisliikunnan palveluita, vaan haluavat osallistua ja liikkua siellä missä muutkin (esim. Kristen, Patrikson & Fridlund 2003, myös Ala-Vähälä 2006, 50). On eriarvoistavaa, jos liikkujalla ei ole yhdenvertaista mahdollisuutta vapaasti valita erityisryhmän ja kaikille avoimen liikunnan välillä. Liikunnasta syrjäytymisessä (ekskluusiossa) on siten kyse paitsi yksilöllisistä osallistumisen esteistä, myös yleisen liikuntajärjestelmän kyvyttömyydestä vastata mahdollisuuksien tasa-arvon vaatimukseen.

Osallistuminen ja osallistumattomuus. Toimintakyvyn tai vammaisuuden yhteyksiä liikuntapalveluihin tai urheiluun osallistumista kartoittavia tutkimuksia ei Suomessa ole juurikaan tehty. Esimerkiksi neljän vuoden välein toteutetussa kansallisessa liikuntatutkimuksessa ei kysytä osallistumisen esteitä tai esimerkiksi vammaisuuden tai terveydentilan vaikutusta osallistumiseen. Lasten osalta kerätään tietoa urheiluseurassa tai sen ulkopuolella harrastamisesta sekä lajeista, joita harrastetaan, harrastuksen useudesta ja ohjaajan tai valmentajan merkityksestä. Viimeisimmässä raportoidussa kansallisessa liikuntatutkimuksessa (Suomen Liikunta ja Urheilu ry 2010) osallistumattomuutta lähestyttiin suuntaamalla viimeiset kolme kysymystä niille vanhemmille, joiden lapsi ei harrasta urheiluseurassa. Heiltä kysyttiin kiinnostusta urheiluseurassa harrastamista kohtaan, kiinnostuksen kohteena olevia lajeja ja sitä kuinka usein lapsen haluttaisiin harrastavan. Kaikkiaan odotukset lasten urheilua kohtaan näyttäsivät olevan lisääntymässä, sillä seuratoiminnan ulkopuolella olevista lapsista kaksi viidestä olisi kiinnostunut tulemaan mukaan.

WHO:n koululaistutkimuksessa Pauli Rintala tutkimusryhmineen (2004) selvitti yleisopetuksessa mukana olevien 7- ja 9-luokkalaisten pitkäaikaissairaiden ja vammaisten nuorten liikunnan harrastamista ja urheiluseurassa mukana oloa. Viidennes tytöistä ja lähes 18 prosenttia pojista ilmoitti omaavansa jonkin lääkärin toteaman vamman tai pitkäaikaissairauden. Kolmasosalla se liittyi hengittämiseen. Lähes puolet (45 %) vamman tai pitkäaikaissairauden omaavista kertoi harrastavansa liikuntaa vähintään neljä kertaa viikossa, mikä on kuta kuinkin saman verran kuin heidän vammattomien ikätoveriensä harrastusmäärä. On kuitenkin huomattava, että Rintalan ym. tutkimuksessa erityiskoulut eivät kuuluneet otantaan, mistä johtuen suuri osa vaikeimmin vammaisista ja pitkäaikaissairaista lapsista ei lukeudu vastaajien joukkoon.

Sport England (2001) toteutti länsimaissa kenties laajimman osallistumisen esteitä ja motiiveja kartoittavan postikyselyn, jonka kohteena olivat 6–16-vuotiaat vammaiset lapset ja nuoret (n=5 000). Vastauksia saatiin takaisin lähes puolet (n=2 293). Tutkimustuloksia vertailtiin vuonna 1999 koko väestölle tehdyn kyselyn samanikäisiin nuoriin (suluissa). Tulosten mukaan vammaiset lapset harrastavat vähemmän ja harvemmin kuin saman ikäiset nuoret. Vain 40 (79) prosenttia osallistuu koulun jälkeen tapahtuvaan vapaa-ajan harrastustoimintaan. Vammaisista lapsista 19 (3) prosenttia ei osallistu lainkaan liikuntaan ja urheiluun koulun ulkopuolella ja urheiluseurojen järjestämään toimintaan osal-

listuu vain 12 (46) prosenttia vastaajista. Erityiskoulua käyvät lapset harrastavat liikuntaa enemmän kuin yleistä koulua käyvät vammaiset lapset. Brittitutkimuksessa vammaisten lasten suosituimmat lajit urheiluseuroissa ovat uinti, sukellus, jalkapallo, voimistelu, ratsastus ja koripallo. Moni- ja vaikeavammaiset lapset ja nuoret osallistuvat suppeampaan määrään lajeja ja harvemmin kuin heidän lievemmin vammaiset ikätoverinsa. Kuten muuta väestöä (=vammattomia) koskevissa kyselyissä, vammaisten tyttöjen osallistumisprosentti urheiluun on muutaman prosentin matalampi kuin vammaisten poikien. (emt.)

Rimmer & Rowland (2007) jakavat vammaisten lasten liikuntaan osallistumisen esteet fyysisiin (esim. esteellinen ympäristö), ohjelmiin liittyviin (esim. ohjaajien vähäisyys ja osaamiseen liittyvät tekijät) sekä asenteellisiin (esim. toiminnan kilpailullinen luonne ja vanhempien pelot). Toinen ja ehkä yleisempi tapa on jakaa esteet yksilöstä (sisäiset tekijät) ja ympäristöstä (ulkoisista tekijöistä, kuten ohjelmat) johtuviin (esim. Scott Porter Research 2001, 9–13). Yksilö - ympäristö-dikotomia jäsentää myös kansainvälistä toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden luokitusta, jota kutsutaan ICF:ksi (Word Health Organization & Stakes 2004) (ICF:sta tarkemmin, ks. luku 4.3).

Yksilöön kohdistuvat esteet voivat liittyä vähäiseen kokemukseen (Schleien, Ray & Green 1997, 65), syrjityksi ja kiusatuksi tulemisen pelkoon (Tsai & Fung 2009, Elling & Claringbould 2005, Sport England 2001, Scott Porter Research 2001), itseluottamuksen puutteeseen (Scott Porter Research 2001), näkyvään vammaan, vanhempien asenteisiin urheilua kohtaan, sosiaalisten kontaktien vähäisyyteen, omaan käytökseen (Tsai & Fung 2009), ajan ja rahan puutteeseen sekä terveydentilaan (esim. Sport England 2001, Scott Porter Research 2001). Ympäristöön liittyviä esteitä ovat esimerkiksi paikallisten liikuntapaikkojen soveltumattomuus ja esteellisyys, pääsy liikuntapaikalle ja kuljetusongelmat sekä soveltuvan tarjonnan puuttuminen (Sport England 2001, Scott Porter Research 2001), kuten myös puutteellinen ohjelman suunnittelu, osaavan henkilöstön puuttuminen, kyvyttömyys kuunnella vammaisten henkilöiden tarpeita ja vammaisvähemmistön unohtuminen suunniteltaessa palvelujärjestelmiä (Schleien ym. 1997). Australiassa Sports Connect -ohjelman selvityksen tehneen Ken Blackin (2010) mukaan lasten ja nuorten suurimmat liikuntaan osallistumisen esteet ovat sellaisen kaverin puuttuminen, jonka kanssa voi mennä harrastusryhmään ja tiedon puute soveltuvasta liikuntatarjonnasta. Vammaiset lapset ja nuoret kokevat itse asiassa moninkertaisia mukaan tulon esteitä, koska he ovat muita enemmän riippuvaisia muista ihmisistä esimerkiksi liikuntapaikalle pääsyyssä ja siellä avun saamisessa (Sport England 2001).

Nuoruusiän liikuntaharrastus ennustaa aktiivisuutta myös aikuisena (Tammelin 2008, 48). Urheiluun sosiaalistumisen perusaineksia ovat vanhempien ja ystävien kannustus, fyysinen kyvykkyys, kulttuurinen ilmapiiri, jossa jokainen kuuluu ja kelpaa, vapaa-ajan ja rahan riittävyys sekä soveltuva tarjonta (Elling & Claringbould 2005, 507). Tästä näkökulmasta Nuoren Suomen kilpailujärjestelmien muutostyö (Japissan & Lilja 2004) ja matalan kynnyksen leikki-mielinen ja lapsilähtöinen urheilu ovat askeleita kohti inklusiivisia käytäntöjä.

Onkin jossakin määrin paradoksaalista, että samaan aikaan kun liikuntaa ja urheilua valjastetaan kiihtyvällä tahdilla inklusion instrumentiksi ja eksklusion ehkäisijäksi, urheilu toimii myös tehokkaasti valikoinnin, syrjäyttämisen ja ulossulkemisen järjestelmänä. Perinteisen urheilun normisto painottaa kyvykkyyttä, taidokkuutta, jähmettyneitä rakenteita, kontrollia, järjestystä ja normaaliutta. Urheilullisesti lahjakas on tervetulleempi seuraan kuin fyysisesti vähemmän kyvykäs, muistuttavat Agnes Elling ja Inge Claringbould (2005, 509). Marginaaliryhmiltä odotetaan sopeutumista hegemonisiin traditioihin, sääntöihin, standardeihin ja normeihin, joita dominoiva enemmistö on tottunut pitämään neutraaleina ja objektiivisina (emt. 2005, 511–512; myös Black 2010, Saari 2009). Mukaan ottamisen ja ulossulkemisen teemojen tutkimusta voikin pohtia myös eräänlaisena liikuntakulttuurin peilauksena (esim. Fornäs 1998). Ja ehkäpä urheilun ”toiset”, kuten naiset, maahanmuuttajat, vammaiset, seksuaaliset vähemmistöt eivät haluakaan pelkästään päästä mukaan, vaan pyrkivät johonkin uuteen, erilaiseen ja parempaan?

3 LIIKUNTAKULTTUURIN MARGINAALISSA

3.1 Vammaisurheilu ja erityisliikunta jäivät erilleen

Vammaisurheilu. Vammaisurheilu sai alkunsa kuurojen urheiluseuroista jo 1800-luvun lopulla ja muiden vammairyhmien osalta pääosin vasta toisen maailmansodan jälkeen. Toisin kuin muissa pohjoismaissa sotainvalidien kuntoutuksesta yhä uusiin vammairyhmiin ja naisiin laajentunut vammaisurheilu asemoitui Suomessa erilleen omiin diagnoosipohjaisiin etujärjestöihinsä. Tähän vaikuttivat monet seikat. Aluksi urheilu ja liikunta olivat osa diagnoosipohjaisten vammaisjärjestöjen¹³ virkistystoimintaa. Emojärjestöissä arveltiin kuitenkin itsenäisten vammaisurheilujärjestöjen saavan urheilun veikkausvoittovaroista paremmin tukea (Myllykoski & Vasara 1989, 17), joten vammaisurheilu alkoi 1960-luvulla erkaantua emojärjestöistään ja omat erilliset vammaisurheilujärjestöt syntyivät. Itsenäistymistä edesauttoi valtiovallan terveyttä korostava liikuntapolitiikka ja halu vähentää kuntoutuskustannuksia lisäämällä tukea vammaisurheilulle.

Vammaisurheilun voimistumisen alkuvuosina yleiseen integroitumisen suurin este oli urheilun järjestöpaljous ja politisoituneisuus. Suomessa tarvittiin osin ideologisista syistä kolme urheilun keskusliittoa ja lisäksi ruotsinkielisille ja jalkapalloilijoille oli omat keskusjärjestönsä. ”Mihin näistä viidestä vammaisurheilu olisi voinut etsiä?” (Myllykoski & Vasara 1989, 19.) Toiseksi eriytymiseen vaikuttivat piilevät asenteet, sillä vammaisvähemmistön asema kulttuurissa on ”riippuvaista ei-vammaisten käsityksistä siitä, mikä on vammaisille sopivaa, suotavaa ja mahdollista” (Reinikainen 2007, 14). Lisäksi erilleen jäämistä on perusteltu vammaisten omissa piireissä sekä kuntoutuksellisin motiivein (esim. Myllykoski & Vasara 1989, ks. myös DePauw 2009, 18–19) että perinteillä, sillä ”omissa porukoissa pitäytyminen oli sekä vammaisille että vammattomille helppo ja turvallinen ratkaisu” (Myllykoski & Vasara 1989, 16).

¹³ Tällaisia diagnoosipohjaisia vammaisurheilun emojärjestöjä olivat esimerkiksi Siviili- ja asevelvollisuusinvalidien liitto, (nykyisin Invalidiliitto ry) ja Näkövammaisten Keskusliitto ry.

Erilliseen toimintaan kannusti myös kilpaurheilun peruseetos, sillä vammaisurheilussa ”kilpailtiin tosissaan, kilpailtiin voitosta”. Urheilemalla toisten samankaltaisesti liikkuvien kanssa vammaiset kilpaurheilijat halusivat tasoittaa vammasta johtuvia haittoja. (emt., 46.) Yhdentymiseen olisi ollut uusia mahdollisuuksia 1960-luvulla, kun vammaispalvelut alkoivat integroitua yhteiskunnan yleisiin toimintoihin ja tasa-arvon vaatimukset vahvistuivat. Vammaisurheilujärjestöjen yhteydet diagnoosipohjaisiin emojärjestöihinsä jarruttivat kuitenkin tämänsuuntaisia aloitteita (Myllykoski & Vasara 1989, 29; 53–57) ja eri vamma-ryhmien eriytyminen omiin kansallisiin ja kansainvälisiin organisaatioihinsa jatkui.

Erityisliikunta. 1960-luvulla vammaisurheilun rinnalle syntyi erityisliikunta. Vastikään julkaistussa pro gradu -työhön perustuvassa julkaisussaan Kaurala ja Väärälä (2010) tarkastelevat erityisliikunnan instituutiota valtionhallinnon näkökulmasta. He nostavat erityisliikunnan synnyssä keskeiseen rooliin Liikuntatieteellisen Seuran perustuksen sekä erityisryhmien liikunnan valtakunnalliset kehittämispäivät, jotka kokosivat liikunta- ja kuntoutusalan ammattilaiset yhteen. Erityisliikunta näyttäytyy professionaalisenä liikkeenä. Se oli liikunnan ammattilaisten vastaus yhteiskunnassa levinneeseen tasa-arvoajatteluun, jonka mukaan liikuntakulttuurin on tarjottava tasavertaiset liikuntapalvelut kaikille.

Erityisliikunta sisällytti vammaisurheilun itseensä ja siitä alkoi muotoutua oma itsenäinen liikuntakulttuurin osa-alueensa kuntoutuksen, liikuntakasvatuksen ja omaehtoisen liikunnan oheen. 1980-luvulla liikuntalain muutoksen seurauksena vammaisurheilujärjestöjen valtionavut nousivat, erityisliikunnan opettajiksi tulivat osaksi liikunta-alojen ammatillista koulutusta ja kunnallisia erityisryhmien liikunnanohjaajia ryhdyttiin palkkaamaan kuntiin. Samalla valtionhallinnon rooli alkoi kasvaa. Erityisliikunnanohjaaja nähtiin analogisena erityisopettajalle. Kyseessä on joihinkin väestöryhmiin erityisesti kohdistuva työ ja toimiva väylä kuntoutuksesta kuntoliikuntaan (Koivumäki 2004). Korostamalla eroja yleiseen vahvistettiin omaa identiteettiä. Liikunnalle hahmoteltiin normaalia poikkeavia erityismerkityksiä, kuten esimerkiksi toimintakyvyn ylläpito tai edistäminen, vamman aiheuttamien haittojen kompensointi, sairauden oireiden ja lääkityksen vähentäminen, syrjäytymisen ehkäisy ja elämän laadun kohentaminen (Komiteanmietintö 1996, 17–18). Näiden ryhmien ohjaamisen nähtiin vaativan ”soveltamista ja erityisosaamista” (emt., 9).

Erityisryhmien liikunta -käsitettä kritisoitiin jo sen käyttöönoton alkuvaiheessa. Esimerkiksi Suomen Invalidien Urheiluliiton toiminnanjohtaja Pertti Pousi (1979, 94) ehdotti käsitettä ”vammaisliikunta” muiden pohjoismaiden käyttämän *handikappidrott*-termin mukaisesti. Vuoden 1986 erityisliikunnan neuvottelupäivillä Eino Heikkisen johtamassa työryhmässä (Liikuntaa Kaikille 1986, 145) todettiin, kuinka ”erityisryhmien liikunta -käsite ei ole erityisen onnistunut käytännön liikuntatoiminnan eikä teoreettisenkaan analyysin kannalta”. Koska parempaakaan käsitettä ei ollut tarjolla, siihen tyydyttiin. 2000-luvulle saavuttaessa englanninkielisessä keskustelussa ”erityinen” hylättiin ja ”soveltava liikunta” (*adapted physical activity*) korvasi erityisliikunnan (spe-

cial physical activity). Suomalaisissa terminologiapohdinnoissa (Valtion liikuntaneuvosto 2003) kuitenkin päädyttiin säilyttämään erityisliikunta yläkäsitteenä ja tuomaan soveltavan liikunnan käsitteistöä tarvittaessa sen rinnalle, koska erityinen on vakiintunut ammattinimikkeisiin (erityisliikunnan ohjaaja, erityisopettaja) ja erityisliikunta liikuntalakiin ja opetuskokonaisuuksiin. Vain ryhmäsanasta käsitteen keskellä luovuttiin.

Integraatio on ollut erityisliikunnan kehittämisohjelmien ja raporttien keskeinen aivan ensimmäisistä kehittämisspäivistä alkaen. Vaikka erityisliikuntaa kehitettiin julkisena palveluna, samanaikaisesti kannustettiin integraatioon. Vuoden 1996 komiteamietinnössä (s. 23) todettiin, että ”jos yhteiskunta on halukas tarjoamaan vammaisille ja pitkäaikaissairaille jäsenilleen heille soveltuvia liikuntaharrastusmahdollisuuksia, se on merkinä koko liikuntakulttuurin korkeatasoisuudesta”. Integraatio määriteltiin yhdessä toimimisena, jolloin ”erityisryhmiin kuuluvat kansalaiset harrastaisivat liikuntaa samoissa organisaatioissa kuin muutkin”. Lisäksi puhuttiin tarkoituksenmukaisesta integraatiosta, jossa ”integroitumisen tavoista ja asteesta päättävät vammaiset ja pitkäaikaissairaat liikunnanharrastajat itse”. (emt., 24–25.)

Termit ja käsitteet kantavat mukanaan historiaa ja piilomerkityksiä.¹⁴ Käsitteet kuvastavat aikaansa¹⁵. 2000-lukua lähestyttäessä vammaiset henkilöt alkoivat muuttua retoriikan tasolla toimenpiteiden kohteista subjekteiksi ja heitä ryhdyttiin kuvaamaan itsenäisiä valintoja tekevinä toimijoina. Esimerkiksi vuoden 2004 lopulla asetetussa työryhmässä päädyttiin integraatio-termin käyttöön järjestelmien yhteensovittamisen tasolla ja inklusion käyttöön, ”kun halutaan painottaa erityisryhmiin kuuluvien henkilöiden mahdollisuutta valita liikunnan harrastustapansa ja -kontekstinsa sekä vaikuttaa omiin liikuntaharrastustapoihinsa toimijana ja päättäjänä” (Valtion liikuntaneuvosto 2005, 7). Ihmisoikeuksien vaikutus näkyi myös lapsilähtöisen, laadukkaan ja kaikille avoimen toimintajärjestelmän tavoitteessa, jota kuvattiin siten, että vammaiset tai pitkäaikaissairaat lapset ja nuoret voivat osallistua liikuntaan haluamallaan tavalla. (emt., 25.) Sanapari ’yhdessä ja erikseen’ vakiintui tarkoittamaan kysynnän ja tarjonnan rinnakkaista kehittämistä sekä vammaisurheilun että yleisen liikuntakulttuurin suuntaan (esim. Opetusministeriö 2007, myös Suomen Vammaisurheilu ja -liikunta VAU ry 2009).

¹⁴ Kari Ilmonen (2001, 112) muistuttaakin, että “[...] sosiohistoriallisesti syntyneet ja kehittyneet puhuvat eivät ole ’pelkkää retoriikkaa’, vaan osa käytännöllistä ja aineellista todellisuutta; kysymys on prosessista, jossa kieli tuottaa ja perustelee tekoja ja teot tuottavat tai uusintavat kieltä”.

¹⁵ Esimerkki käsitteiden merkitysten muuttumisesta: vanhemmalle polvelle ”invalidi” on edelleen hyväksyttävä käsite, mutta nuoremmille se viittaa epäkelvään (”invalid”).

3.2 Mutkikas yhdenvertaisuus

Kuten edellä kuvasin, erityisliikunnalle on muotoutunut kaksoistehtävä. Sitä perustellaan sekä integraation (vammaiset henkilöt siirtyvät harrastamaan samoissa organisaatioissa kuin vammattomatkin) työkaluna että yhdenvertaisten liikunnan harrastusmahdollisuuksien tarjoajana. Nämä kaksi tekijää ovat yhteydessä toisiinsa, sillä vertaisryhmien katsotaan luovan tilaa vertaistuelle, oma-apuryhmille ja etujärjestöille (Goffman 1963, 31) sekä voimaantumiselle (Young 1999, 244), jotka siten voivat johtaa etenemiseen ”integraation portailla”. Palaan tähän ”porrasparadigmaan” ja sen ongelmallisuuteen tarkemmin luvussa 4.1 (sivu 51) ja pohdin seuraavaksi erityisliikuntaa yhdenvertaisuuden näkökulmasta.

Vammaisten henkilöiden yhdenvertaiset mahdollisuudet edellyttävät sekä lähtökohtien tasaamista että täydentäviä perus- ja erityispalveluita (Haarni 2006, 43). Tätä kutsutaan positiiviseksi syrjinnäksi. Se, että vammaisen henkilö on oikeutettu tulkkiin, oppaaseen tai avustajaan sekä vammaispalvelulain nojalla haettavaan kuljetuspalveluihin ja erilaisiin apuvälineisiin, ovat esimerkkejä positiivisesta syrjinnästä, jolla pyritään takaamaan mahdollisimman yhdenvertaiset mahdollisuudet elämiseen, asumiseen, työntekoon, koulun käyntiin ja harrastamiseen.

Positiivisen erityiskohtelun tavoitteena on yhdenvertaisuus. Positiivisessa erityiskohtelussa henkilöä tai ryhmää tuetaan erityistoimenpitein tai -järjestelyin, jos hän on ilman niitä vaarassa jäädä eriarvoiseen asemaan. Esimerkiksi kiintiöt, jotka takaavat vähemmistöille koulutuspaikkoja, edustavat positiivisia erityistoimenpiteitä. (www.yhdenvertaisuus.fi, 2010.)

Erityisliikunta positiivisena syrjintänä nousi julkisuuteen Helsingin Sanomien uutisoidessa 6.9.2008 musliminaisten oikeudesta erilliseen uimavuoroon (Hakarainen 2008). Asiasta nousseessa kohussa musliminaisten erillistä uimavuoroa syytettiin muihin kuin musliminaisiin kohdistuvaksi syrjinnäksi. 17.6.2009 julkaistussa päätöksessään apulaisoikeusasiamies toteaa, että syrjintäkielto ei estä varaamista maahanmuuttajanaيسille omia uimahallivuoroja, sillä ”tosiasiallista yhdenvertaisuutta voidaan edistää positiivisin erityistoimin, kun erityiskohtelulla on hyväksyttävä tarkoituksperä ja se on oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään”. Päätöstä perustellaan seuraavasti (Eduskunnan oikeusasiamies 2009):

Kansainvälisten sopimusten ja Suomen lainsäädännön syrjintäkielto ei kuitenkaan estä ns. positiivisia erityistoimia, joilla pyritään edistämään muodollisen yhdenvertaisuuden sijasta myös tosiasiallista ja käytännössä toteutuvaa yhdenvertaisuutta. Perusoikeussäännösten tavoitteena on edistää juuri tosiasiallista yhdenvertaisuutta. Tosiasiallinen yhdenvertaisuus voi edellyttää esimerkiksi sosiaalisesti, taloudellisesti ja muuten heikommassa asemassa olevan ryhmän muita parempaa kohtelua. Tiettyjen ihmisryhmien erilainen kohtelu ei siis kaikissa tilanteissa ole kiellettyä syrjintää.

Lisäksi apulaisoikeusasiamies korostaa, että maahanmuuttajanaisten omille uintivuoroille on olemassa erityistä tarvetta. Näin heille turvataan uinnin opetus ja edistetään heidän kotoutumista. Varattu uintiaika ei myöskään ole ollut epäsuhteessa käytettävissä oleviin yleisiin uintivuoroihin. Lisäksi päätöksessä todetaan, että erityiskohtelu on sallittua vain niin kauan kuin se on tarpeellista todennettujen haittojen korjaamiseksi, joten *erityiskohtelu oletetaan luonteeltaan tilapäiseksi* [painotus kirjoittajan]. (Eduskunnan oikeusasiamies 2009.)

Erityisliikunta ja syrjintä ovat jännitteinen yhdistelmä. Vammaisuuden perusteella syrjinnän kieltävä lainsäädäntö on ollut vammaisurheilua koskevien integraatioprosessien keskeinen moottori useissa maissa, kuten Australiassa ja USA:ssa (Nixon 2007). Esimerkiksi vammaisuus sinällään ei oikeuta urheiluseuraa kieltämään vammaisen henkilön osallistumista urheiluseuran toimintaan (ASC 2003). Suomessa liikuntalaki (1054/1998) ohjaa julkishallintoa eli valtiota ja kuntia huolehtimaan liikunnan yleisedellytyksistä ja kansalaistoimijoita eli seuroja sekä muita yhdistyksiä liikunnan järjestämisessään ottamaan huomioon myös erityisryhmät. Tässähän ei sinällään ole mitään syrjivää, päinvastoin. Ongelmallisuus seuraa liikuntalain luonteesta puitelakina, joka johtaa siihen, että se ohjaa, mutta lain noudattamatta jättämisestä ei seuraa sanktioita.

Myös vuonna 2004 voimaan tullut yhdenvertaisuuslaki¹⁶ näyttäisi olevan liikuntapalvelujen suhteen hampaaton. Laki kieltää syrjinnän iän, etnisen tai kansallisen alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielihyväntunnetilan, terveydentilan, vammaisuuden, sukupuolisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella (Yhdenvertaisuuslaki 20.2.2004/21). Syrjintäkielto sisältyy myös useaan Suomea sitovaan kansainväliseen ihmisoikeussopimukseen. Kuitenkaan vammaisuutta syrjintäperusteena ei ole vielä toistaiseksi kirjattu rikoslakiin ja lisäksi yhdistyslain mukaan esimerkiksi urheiluseuroilla on edelleen päätäntävalta sen suhteen, keitä ne hyväksyvät jäsenikseen. (Aaltonen, Joronen & Villa 2009, 14–15.)

Syrjintä Suomessa 2008 -raportin (Aaltonen ym. 2009) mukaan vammaisia henkilöitä koskevat yhdenvertaisuuden ongelmat liikuntapalveluissa liittyvät yleisimmin liikuntapalvelujen epätasa-arvoiseen saatavuuteen, liikuntatilojen esteettömyyteen, avustaja- ja kuljetuspalvelujen tarjontaan sekä asiantuntevan ohjauksen järjestämiseen. Yhdenvertaisuuden kannalta on haaste, että vammaisten liikkujien palvelut ovat keskittyneet vammaisten omien organisaatioiden, kuntien liikuntatoimen ja kansalais- ja työväenopistojen erityisliikuntaryhmiin, sillä pienillä paikkakunnilla sopivaa ryhmää voi olla vaikea löytää. Erityisliikunta ja vammaisurheilu voivat siten olemassaolollaan ja rakenteillaan vahvistaa rakenteellista syrjintää. (Aaltonen ym. 2009.)

Ihmisoikeuskeskustelua vammaisten henkilöiden osalta vauhditti olennaisesti vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen hyväksyminen 13.12.2006 (ks. Euroopan Yhteisöjen Komissio

¹⁶ Yhdenvertaisuuslaki suosii työntekoa. Se velvoittaa työnantaja ja koulutuspalvelujen toteuttajia edistämään aktiivisin toimin yhdenvertaisuutta vammaisten henkilöiden kohdalla, mutta ei esimerkiksi vapaa-ajan palvelujen osalta (Aaltonen ym. 2009, 12).

2008). Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen artikla 30.5 koskee osallistumista kulttuurielämään, virkistys- ja vapaa-ajantoimintaan ja urheiluun:

Jotta vammaiset henkilöt voisivat osallistua yhdenvertaisesti muiden kanssa virkistys-, vapaa-ajan- ja urheilutoimintaan, sopimuspuolet toteuttavat asianmukaiset toimet, joilla: a) kannustetaan ja edistetään vammaisten henkilöiden mahdollisimman laajaa osallistumista kaikille suunnattuun urheilutoimintaan kaikilla tasoilla; b) varmistetaan, että vammaisilla henkilöillä on mahdollisuus järjestää ja kehittää vammaisille erityistä urheilu- ja virkistystoimintaa sekä osallistua siihen, ja tätä varten kannustetaan asianmukaisten voimavarojen, ohjauksen ja koulutuksen järjestämistä vammaisille henkilöille yhdenvertaisesti muiden kanssa; c) varmistetaan, että vammaiset henkilöt pääsevät urheilu-, virkistys- ja matkailupaikkoihin; d) varmistetaan, että vammaiset lapset voivat yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa osallistua leikki-, virkistys-, vapaa-ajan- ja urheilutoimintaan, mukaan lukien koulujärjestelmässä tarjottava toiminta; e) varmistetaan, että vammaiset henkilöt saavat palveluja virkistys-, matkailu-, vapaa-ajan- ja urheilu-toimintojen järjestäjiltä. (EUVL 27.1.2010, 49.)

YK:n yleissopimus on saanut aikaan kuhinaa. Välittömästi Lissabonin sopimuksen ratifioimisen jälkeen Euroopan unioni allekirjoitti sopimuksen ja on suosittanut sen ratifioimista myös jäsenvaltioilleen¹⁷. Yleissopimuksen myötä liikunta ja urheilu ovat mukana vammaispolitiikassa (esim. IDISWG 2007) ja vammaispolitiikka mukana ihmisoikeuskeskustelussa (esim. ICSSPE 2006). On odotettavissa, että vammaisurheilun asema liikunnan ja urheilun kokonaisuudessa vahvistuu. Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus luo paineita sekä kansallisten lakien uudelleen tarkasteluun että velvoittaa tarkastelemaan osallistumisen esteitä myös käytännön kentillä. Erityisliikunta joutuu määrittelemään suhdettaan mutkikkaisiin yhdenvertaisuuden ja syrjinnän teemoihin.

3.3 ”Erityisen” käsitteet ja lasten määrät

Uusi käsite ”erityisen tuen tarve” hiipi koulumaailmaan vamma- ja pitkäaikais-sairausretoriikan korvaajaksi vuosituhannen vaihteessa. Erityisen tuen käsitteellä pyrittiin viittaamaan tarpeeseen korjata ympäristöä ja pois leimaavaksi koetusta erityislapsi-käsitteestä. Myös tätä uutta käsitettä on kritisoitu. Tuen tarve -käsitteen rasitteena on sen epämääräisyys. Etenkin lievästi vammaisten lasten tapauksessa määrittely vaihtelee. Samalla tavalla käyttäytyvä oppilas voidaan toisessa koulussa katsoa erityisen tuen tarpeessa olevaksi ja toisessa ei (Jahnukainen 2003, 504). Kun erityisen tuen tarve esiintyy alan kirjallisuudessa absoluuttisena ja ei-normatiivisena, se muuttuu paradoksiksi ja reifikaatioksi, muistuttaa Timo Saloviita (2007, 76). Näin voi käydä esimerkiksi vilkkaalta tuntuvan, mutta urheilullisesti lahjakkaan lapsen kohdalla urheiluseurassa, jossa

¹⁷ Suomi ei ole vielä (tilanne 22.8.2010) ratifioinut YK:n yleissopimusta. Ongelmalliset kohdat liittyvät suomalaisen lainsäädännön tarkistamiseen mm. kotikuntalain (asuinpaikkaoikeus) ja pakkokeinolainsäädännön (esim. tahdonvastainen laitoshoido) osalta. (Suomen YK-liitto 2010.)

ihmetellään mitä ovat ne tuki ja tarve, joihin termillä viitataan. Vammaisen lapsen vanhemmat puolestaan saattavat olettaa, että lapsen liitetty erityisliite edellyttää aina liikuntapalveluilta jotakin normaalista poikkeavaa erityistä osaamista ja palveluita, ja ettei normaali ja hyvä osaaminen riitä.

Leimaamisen välttämiseksi voisimme puhua kaikkien oppilaiden tai lasten tarpeista sekä kiinnittää huomio saavutettavaan opiskeluun ja esteettömään oppimisympäristöön, esittää Kari Korhonen (2007). Kuitenkin ilmeisesti aina tullaan tarvitsemaan jonkinlaista luokittelua yksilöllisten tukitoimien arvioinnille. Tukitoimet on jotenkin perusteltava. Korhonen otaksuu, että jos erityistarpeita ei määritellä eikä luokitella, avustajan, pistekirjoituslaitteen kannettavaan tietokoneeseen tai jääkiekkokelkan talviselle liikuntatunnille saaminen voi osoittautua mahdottomaksi. Vammaisella tai erityisen tarpeen omaavalla on siten lähes aina joitakin yksilöllisiä vammaan tai lääketieteelliseen tilaan paikantuvia ”erityistarpeita”. Tähän ristiriitaan (luokittelujen tarve vs. leimaamisen vaara) kiteytyvät koko ”erityistarveteollisuuden” (Saloviita 2006b, 331) keskeiset haasteet.

Yleisesti arvioidaan noin joka neljännen lapsen ikäluokastaan olevan jollakin tavalla ”erityisen tuen tarpeessa”, vaikka määriä koskeva tieto on pirstaleista ja hajallaan. Lisäksi tilastojen vertailua vaikeuttavat eri viranomaisten käyttämät erilaiset määritelmät vammaisuudesta. WHO:n koululaiskyselyssä viidennes tytöistä sekä 17,2 prosenttia 13-vuotiaista ja 17,6 prosenttia 15-vuotiaista pojista ilmoitti omaavansa jonkin lääkärin toteaman pitkäaikaissairaudesta tai vamman (Rintala ym. 2004, 23). Erityisen tuen tarpeessa olevien lasten määriä tilastoidaan vain erityisopetukseen otettujen tai osa-aikaista erityisopetusta saavien osalta. Tilastojen mukaan erityisopetus jatkaa edelleen kasvuaan, vaikka oppilasmäärät vähenevät. Tilastokeskuksen tiedotteen (2009) mukaan erityisopetukseen siirrettyjen määrä on runsas kahdeksan prosenttia ja osa-aikaista erityisopetusta saavia on noin 22 prosenttia¹⁸.

Kela ilmoitti tiedotteessaan (9.11.2009) maksaneensa alle 16-vuotiaan vammaistukea 34 500 lapselle, mikä on kolmannes vähemmän kuin kymmenen vuotta aiemmin. Laskua selitetään astman hoitokäytäntöjen muutoksella, minkä seurauksena hengityselinten sairaudet tuen perusteena ovat pudonneet noin 20 prosentilla vuodesta 2001. Yleisimmäksi tuen sairausperusteeksi lapsilla ovat nousseet mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriöt. Vajaa 40 prosenttia lapsista sai tukea mielenterveyden häiriöiden perusteella, kun osuus vuonna 2000 oli vajaa neljännes. Myös umpieritys-, ravitsemus- ja aineenvaihduntasairauksien osuus on kasvanut selvästi kymmenessä vuodessa, mikä johtuu diabeteksen yleistymisestä. (Kela 2009.)

¹⁸ Suurimmat erityisopetukseen ottoperusteet ovat kielen kehityksen häiriöstä (dysfasia) johtuvat oppimisen vaikeudet, lievä kehitysviivästymä, aivotoiminnan häiriö tai liikuntavamma sekä tunne-elämän häiriö tai sosiaalinen sopeutumattomuus. Nämä ryhmät kattavat lähes kolme neljästä erityisopetukseen otetuista tai siirretyistä, joita on vuonna 2008 kaikkiaan lähes 50 000. (Tilastokeskus 2009.)

Lääketieteellisissä tilastoissa tarkimmin seurataan epämuodostumia ja näkövammoja. Erilaisten vammojen ja pitkäaikaissairauksien esiintyvyyttä on arvioitu seuraavasti:

TAULUKKO 1 Eräiden vammojen ja pitkäaikaissairauksien arvioitu esiintyvyys Suomessa jokaista sataa lasta kohti (muokattu lähteestä Korhonen, Pekkanen ja Suni 2007, 25)

Pysyvät vammat / koko esiintyvyys	
Älyllinen kehitysvammaisuus	1,2
Rakenneviat (synnynnäiset, haittaavat)	1,2
Vaikea skolioosi	0,4
CP-liikuntavammaisuus	0,3
Vaikea kuulovika	0,3
Vaikea näkövika	0,15
Tapaturmien jälkitilat	0,1
Pitkäaikaiset tai pysyvät toiminnanhäiriöt / koko esiintyvyys	
Mielenterveyden häiriö	15
Allergia (astma, allerginen nuha tai ihottuma)	34
Oppimisen/kehityksen erityishäiriö	10
Epilepsia	0,7
Diabetes mellitus	0,4
Nivelreuma	0,1
Syöpätauti	0,1
Keliakia	0,05
Lihastauti	0,05
Haavainen paksusuolitulehdus	0,02

Ristiriitaisia lukuja voi ensiksikin selittää käytettyjen määritelmien eroilla vammaisuudesta ja erityisen tuen tarpeesta. Mitä lähempänä lääketieteellistä mallia käytetty määritelmä on, sitä pienempiä lukuja saadaan ja päinvastoin: mitä lähemmäksi sosiaalista mallia tullaan, sitä suurempi osuus löytyy sellaisia henkilöitä, joiden terveys tai toimintakyky rajoittaa heidän osallistumistaan jollakin tavoin. (Haarni 2006, 14.)

Opetushallituksen iltapäivätoiminnan arvioinnissa 59 prosenttia ohjaajista on vastannut ryhmässään olevan erityisopetuspäätöksen saaneita lapsia (Iivonen 2009) ja liikunnallisen iltapäivätoiminnan arvioinneissa noin puolet hankkeista arvioi ryhmässään olevan erityisen tuen tarpeessa olevia lapsia (esim. Hakamäki & Laine 2005a, 8-9). Lukumäärien lisääntymisen syyksi Eeva-Riitta Pirhonen opetushallituksesta (2009) arvelee tilastoinnin, diagnosoinnin, kuntoutuksen ja hoidon kehittymisen sekä erityispedagogiikan tuottaman uuden tiedon ja opetuslainsäädännön muutokset. Pirhonen toteaa, että on ”myös vaikeasti selitettävää kasvua, joka liittyy yhteiskunnan muutokseen ja esimerkiksi koulujen tukipolitiikkaan”. (emt.) Timo Saloviita (2006b, 332) epäilee kyseessä olevan yksinkertaisesti valtionosuuksilla pelaaminen, koska erityisoppi- laaksi siirto takaa kunnille korotetun valtionavun oppilaasta.

On kuitenkin tosiasia, että sekä erityisen tuen tarve että lapsiryhmien heterogeenisuus ovat lisääntyneet (Jahnukainen 2003, 504). Ongelma on tunnistettu ja siihen on reagoitu ohjelmaston ja pedagogisin muutoksin. Jälkimmäisestä ovat esimerkkinä opetuksen ja ohjauksen sisältöihin painottuvat oppaat ja ohjeistukset (esim. Huovinen & Heikinaro-Johansson 2006, Alanko ym. 2004). Ohjelmastolla on lähdetty etsimään hyviä käytäntöjä (kuten Lasten ja nuorten liikuntaohjelma, luku 3.5). Esimerkiksi Nuoren Suomen käynnistämä ja opetusministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön rahoittama selvitystyö liikunnasta syrjäytyneiden lasten ja nuorten liikuntatoiminnan kehittämiseksi tähtää tunnistamaan, tavoittamaan ja aktivoimaan terveytensä kannalta liian vähän liikkuvia ja liikunnasta syrjäytymisvaarassa olevia lapsia ja nuoria (Rajala 2010). Kenttä on pirstaleinen ja sekava. Rajala löysi raporttiinsa kaikkiaan 75 Suomessa toteutettua hanketta tai ohjelmaa, jotka tavalla tai toisella liikuttavat tätä kenttää. Hänen mukaansa ongelmana näyttäisi olevan, että pyörää keksitään usealla suunnalla uudelleen, sillä tieto hyvistä toimintamalleista ei siirry eteenpäin. (emt., 3.)

3.4 Kuka erityislapsia liikuttaa?

Ensimmäinen Jyväskylässä toteutettu vammaisten ja pitkäaikaissairaiden lasten liikuntakasvatuksen kehittämis- ja kokeiluprojekti sai alkunsa 1983 valmistuneesta erityisryhmien liikunnan tutkimusohjelmasta (Mälkiä & Oksanen 1987). Tuolloin suurimmaksi ongelmaksi nähtiin koululiikunnasta vapautetut vammaiset ja pitkäaikaissairaavat lapset sekä opettajien osaamisen ongelmat. Jos integraatiosta puhuttiin, sen ajateltiin edellyttävän tiettyjä taitoja tai harjoittelua. Esimerkiksi erityisryhmien liikuntaprojektin arviointiseminaarin (1979, 100) puheenvuoroissa esitettiin, että ”integraatio voisi tapahtua aikaisintaan 12 vuoden iässä, sillä perustaitojen opetusvaiheessa vammaiset tarvitsevat erityisopetusta”.

1990-luvulla Jyväskylän yliopiston liikunta- ja terveystieteiden tiedekunnan rooli koulujen soveltavan liikuntakasvatuksen tukijana vahvistui. Ensimmäinen erityisliikunnan professorin virka perustettiin vuonna 1996. Hieman myöhemmin käynnistettiin soveltavan liikunnanopetuksen kokeiluprojekti (1998–2000) (Huovinen 2000) ja julkaistiin uusittu opas liikuntaa opettaville (Heikinaro-Johansson & Kolkka 1998). Viimeisin koululiikuntaan tähdännyt interventio oli konsultoivan erityisliikunnanopettajan (kerlo) palkkaaminen liikuntaa opettavien opettajien tueksi Jyväskylässä, Korpilahdella ja Muuramessa 2007–2008 (Huhtala 2009). Kuitenkin vasta lähempänä 1990-luvun loppua vammaiset lapset ryhdyttiin näkemään myös soveltavan liikunnanopetuksen kohteiden tai koululiikunnasta vapautettujen ohella päivähoitossa olevina, kerholaisina ja harrastajina (Komiteamietintö 1996, 55–56).

Kuntien liikuntatoimien erityislasten kerhot. Erityislasten harrastusryhmät ovat monen tahon ylläpitämiä. Kunnan liikuntatoimen järjestämästä lasten eri-

tyisliikunnasta ei ole saatavissa kattavaa tietoa. Keskeisin tietolähde ovat erityisliikunnan kuntakohtaista tilaa kartoittavat arvioinnit, joissa vastaajina ovat kuntien erityisliikunnanohjaajat (Ala-Vähälä 2010 ja 2006). Vuoden 2006 arvioinnissa lapset olivat kohdan ”muut” suurin ryhmä, sillä 20 vastaajaa (62:sta) mainitsee lapset, joille oli vastausten perusteella järjestetty 49 ryhmää. Kehittyneen diagnostiikan johdosta lapset koettiin uutena haasteena. Lasten palveluissa suurimmat ongelmat olivat ohjaajien ja resurssien puute sekä lasten tavoittaminen. Osittain tämän vuoksi useissa kunnissa on turvauduttu järjestöihin erityistä tukea tarvitsevien lasten tavoittamiseksi. Monilla paikkakunnilla liikuntatoimi tukee tilavuokrin, ohjaaja- ja avustajapalveluin sekä koulutuksella paikallisten erityisliikunta- ja vammaisjärjestöjen kerhotyötä. (Ala-Vähälä 2006.)

Vammaisurheilun ja/tai erityisliikunnan järjestöjen kerhot. Vammaisurheilujärjestöt alkoivat toteuttaa lasten liikuntakerhoja vasta 1990-luvun alussa. Sitä ennen vammaisille lapsille oli tarjolla lähinnä leirejä ja kisoja. Suomen Invalidien Urheiluliiton Futuurikerhot käynnistyivät vuonna 1991 ja näiden määrä vakiintui nopeasti noin 20 kerhoon eri puolilla Suomea. (Saari & Nevalainen 2000.) Erityisesti kehitysvammaisille lapsille ja nuorille suunnattuja Kuperkeikkakerhoja alkoi syntyä vuodesta 1999 alkaen Suomen Kehitysvammaisten Liikunta ja Urheilu ry:n tukemana ja esimerkiksi urheiluseura saattoi hakea tukea SKLU:lta kehitysvammaisille suunnatun kerhotoiminnan käynnistämiseksi. Vammaisurheilun ja liikunnan kerhotoiminta täydentyi vuonna 2004, kun käynnistettiin Sporttis-kerhotoiminta näkövammaisille kouluikäisille lapsille. Sporttisten rinnalla leikki-ikäisille näkövammaisille lapsille toteutettiin Nalle-kerhoja. (Saari 2005b, 23–26.) Kerhojen diagnoosirajat alkoivat hämärtyä samaan aikaan, kun käsitteet erityislapsi ja erityistä tukea tarvitseva lapsi yleistyivät. Uudella vammaisurheilujärjestöllä Suomen Vammaisurheilu ja -liikunta VAU ry:llä, joka sisällyttää nykyiseen Sporttiskerho-toimintaansa edellämainittujen järjestöjen lasten liikuntakerhot, on tätä nykyä verkostossaan noin 35–40 paikallista liikuntakerhoa, joista suuri osa on tarkoitettu yleisesti kaikille erityistä tukea tarvitseville lapsille ilman diagnoosirajoja. Kerhojen järjestäjät ovat paikallisia ja alueellisia vammaisyhdistyksiä, urheiluseuroja ja muita yhdistyksiä sekä kuntia. (Törrönen, 2010.)

Urheiluseurat. Urheiluseuroissa liikkuvien vammaisten tai erityistä tukea tarvitsevien lasten määriä ei tiedetä ja seurantaa onkin hankala toteuttaa. Pyydetäänkö raportoimaan vammaisista ja pitkäaikaissairaista lapsista, erityisryhmistä, soveltavasta liikunnasta vai erityisen tuen tarpeessa olevista lapsista? Entä puhutaanko erillisistä erityisryhmistä ja lasketaanko yksittäisiä diagnoosin omaavia lapsia yleisissä ryhmissä? Urheiluseuratoimijat eivät aina edes tiedä lapsen erityistarpeista etenkin tilanteissa, joissa vamma ei näy fyysisinä merkeinä. Joissakin tilanteissa vanhemmat eivät syrjinnän tai ulossulkemisen pelossa uskalla kertoa lapsen vammaisuudesta (Saari & Juntunen 2010, 45).

Nuorten omien vastausten mukaan (Rintala ym. 2004) 40 prosenttia kaikista pitkäaikaissairaista ja vammaisista lapsista ja nuorista kuuluu urheiluseu-

raan, aivan kuten heidän vammattomat toverinsakin. Poikien suosituimmat lajit olivat pyöräily, uinti ja jalkapallo, ja tyttöjen pyöräily, uinti ja kävely. Mikäli haluaa tarkempia tietoja urheiluseuroissa liikkuvista erityislapsista, niitä on etsittävä kahtaalta; lasten ja nuorten liikuntaohjelmien seurannasta ja kysymällä lajiliitoista.

Lajiliitointegraation ja vammaisurheiluyhteistyön myötä joissakin lajiliitoissa on perustilastoinnin yhteydessä ryhdytty kysymään seuroissa harrastavien vammaisten tai erityisliikkujien määriä. Esimerkiksi Uimaliitossa keväällä 2009 seurat ovat ilmoittaneet, että 13 seurassa on 189 vammaisui maria ja alle 18-vuotiaiden lisenssin lunastaneiden vammaisui mareiden määrä on noin 20–30. (Kati Kauhanen, henkilökohtainen tiedonanto 16.12.2009.) Judoliitossa 24 seuraa ilmoittaa vuoden 2009 osalta, että heillä on 248 erityisjudokaa, joista suurin osa (184) on alle 19-vuotiaita. ”Lisäksi on seuroja, joissa on erityistä tukea tarvitsevia judokoita, jotka harjoittelevat ikänsä mukaisissa ryhmissä. Eikä heitä sen kummemmin erotella – eikä edes haluta! Tämä on mun mielestä tosi hieno juttu.” (Marita Kokkonen, henkilökohtainen tiedonanto 30.12.2009.) Lajiliitoilla ei toistaiseksi ole ollut yhtenäistä tapaa tilastoida tai kerätä tietoja erityis- ja vammaisliikkujista.

Muut erityislasten liikuntakerhoja järjestävät tahot. Tietävästi myös partion, seurakuntien, Mannerheimin Lastensuojeluliiton ja esimerkiksi 4H-yhdistysten alaisissa harrastuskerhoissa on mukana erityisen tuen tarpeessa olevia ja/tai vammaisia lapsia. Lisäksi erilaiset yksityiset liikuntayritykset ja kuntoklubit järjestävät toimintaa erityislapsille.

3.5 Lasten ja nuorten liikuntaohjelma ja iltapäivätoiminta

Opetusministeriön, liikunnan aluejärjestöjen ja Nuoren Suomen käynnistämän ensimmäisen lasten ja nuorten liikuntaohjelman 1999–2004 tavoitteena olivat lasten päivittäisen liikkumisen lisääminen, yksinäisten iltapäivien vähentäminen ja urheiluseuratoiminnan lapsilähtöisyyden lisääminen (Koski 2003). Kun opetusministeriön tuki paikallisille iltapäivätoimintaa järjestäville hankkeille kasvoi ohjelman toisena vuotena, lääninhallitukset¹⁹ tulivat mukaan huolehtimaan rahanjaosta (Lämsä 2005). Syntyi hallinnollinen nelikanta, jossa Nuorella Suomella ja SLU:n aluejärjestöillä on vastuu toiminnan kehittämisestä ja opetusministeriöllä ja lääninhallituksilla rahoituksesta ja hankkeiden valvonnasta.

¹⁹ Lääninhallitukset lakkautettiin 2010 alusta. Niiden tilalle perustettiin aluehallintoverastot.

Lasten ja nuorten liikuntaohjelman kautta kehitettiin sekä liikunnallista iltapäivätoimintaa että seuratoimintaa²⁰.

Aamu- ja iltapäivätoiminta. Laki aamu- ja iltapäivätoiminnan järjestämisestä astui voimaan 1.8.2004. Laki koskee peruskoulun 1.-2.-vuosiluokan oppilaita ja erityisopetuksessa olevia 3.-9.-vuosiluokan oppilaita. Lain myötä liikunnallisen iltapäivätoiminnan tuet, joita vuosien 1999–2003 aikana kehitetyllä toimintamallilla olivat yhteistyössä jakaneet opetusministeriön liikuntayksikkö, Nuori Suomi, lääninhallitusten liikuntatoimi ja SLU-alueet, päätettiin kohdistaa 3.-9.-luokkalaisten liikunnallisen iltapäivätoiminnan kehittämiseen. (Eerola, Kuusela, Laine & Pöllänen 2008, 10–11.) Pienestä summasta haluttiin mahdollisimman suuri hyöty, joten tuki päätettiin suunnata hankkeiden kehittämiseen ja uusien toimintamuotojen luomiseen. (Laine & Hakamäki 2005, 6–7.) Hankekokonaisuuden rinnalla toteutettiin tiivistä arviointia, josta vastasi LIKES-tutkimuskeskus. Kokonaisuudesta ilmestyi kaikkiaan 11 raporttia 2005–2008. Hakamäen ja Laineen (2008) loppuraportin mukaan hankekokonaisuuden kautta on kyetty rahoittamaan paikallisia iltapäivätoiminnan hankkeita keskimäärin 600 000 eurolla vuodessa ja lapsia on ollut mukana hankkeissa keskimäärin 12 000 vuosittain. On löytynyt sekä valtakunnallinen tapa toimia että kehitetty uudenlaisia paikalliskulttuureita, jotka ovat mahdollistaneet vähän liikkuvien ja passiivisten mukaan saamisen kerhoihin. (Hakamäki & Laine 2008, 5–8).

Sitä ei tiedetä osallistuvatko erityislapset lakisääteiseen aamu- ja iltapäivätoimintaan, millaisin kokemuksiin ja ovatko he mukana liikunnallisissa leikeissä, sillä aamu- ja iltapäivätoimintaan osallistuvien 1.-2.-luokkalaisten erityistä tukea tarvitsevien lasten osallistujamääriä ei tilastoida erikseen. Sen sijaan 3.-9.-luokkalaisten erityistä tukea tarvitsevien lasten määriä seurataan. Iivosen (2009, 54–56) raportin mukaan vuonna 2004 3.-9.-luokkalaisista aamu- tai iltapäivätoimintaan osallistuvista lapsista oli erityistä tukea tarvitsevia 7,9 prosenttia. Vuonna 2008 heidän osuutensa oli laskenut 4,7 prosenttiin, vaikka samaan aikaan erityistä tukea tarvitsevien lasten määrä on lisääntynyt. Iivonen arvelee heitä ehkä siirretyn kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain piiriin. Aamu- ja iltapäivätoiminnassa isommat (3.-9.-luokkalaiset) erityisoppilaat ovat tavallaan väliinputoajia. Heitä voi olla liian vähän omaksi erityisryhmäkseen ja toisaalta he voivat olla liian isoja ykkös-kakkosten aamu- ja iltapäivätoiminnan ryhmiin, joihin he kuitenkin lain mukaan ovat oikeutettuja. Herää kysymys, missä he siis ovat? Kotonako?

Seuratuki. Nuoren Suomen jakaman seuratuon ensimmäisen kauden (1999–2004) seurannassa erityislasten hankkeita ei kartoitettu erikseen. Oman selvitykseni mukaan (luku 6.4, esikartoitus) ensimmäisellä ohjelmakaudella (1999–2004) seuratoiminnan kehittämistukea saaneesta lähes 2 500 hankkeesta 66 to-

²⁰ Ohjelman ohessa on työstetty erilaisia inklusiivisia suosituksia liikunnasta esimerkiksi kouluikää nuoremmille (Varhaiskasvatuksen liikunnan suositukset 2005) ja kouluikäisille lapsille (Lasten ja nuorten liikunnan asiantuntijatyöryhmä 2008). Lisäksi opetusministeriö tuki ohjelman kautta Liikuntaa Kaikille Lapsille -hanketta 2002–2008.

teutti erityisliikuntaa. Vammaisurheilujärjestöjen (SIU, SKLU, NKL) paikallisyhdistykset toteuttivat 21 ja urheiluseurat 45 hanketta. Seuratukea hakeneissa lajeissa erityistä tukea tarvitsevien lasten ykköslajeja näyttäisivät olevan jalkapallo, judo, voimistelu ja taitoluistelu (Saari 2005b, 8). Toisella kaudella (2004–2008) vammaisurheilujärjestöjen paikallisyhdistysten hankkeet vähenivät. Vuosien 2004–2008 aikana vammaisurheilun alaisista hankkeista seuratukea sai vain 15 paikallishanketta, mikä on vain 0,7 prosenttia kaikkiaan 2 100 tukea saaneesta hankkeesta. (Lehtonen 2008, 60–61.) Esimerkiksi vuonna 2007 ei ollut yhtään tuen saajaa. Syy vähenemiseen ei ole tiedossa. Koska Lehtosen arvioinnissa ei tarkasteltu urheiluseurojen toteuttamia erityislasten tai -liikunnan hankkeita, on mahdollista, että erityisryhmiin kuuluvia lapsia harrastaa seurojen alaisissa erityis- tai yleisissä ryhmissä.

3.6 Inklusiotutkimuksen tilanne

Inklusiota lasten liikunnassa on tutkittu lähinnä liikunnanopetuksen näkökulmasta. Tutkimustulosten siirtämistä koulukontekstista harrastamiseen vaikeuttavat koululiikunnan ja harrastamisen erot, kuten oppivelvollisuus ja numeroarvostelu (vrt. harrastamisen vapaaehtoisuus ja valinnaisuus), liikuntaa opettavilta vaadittava yhtenäinen opettajakoulutus (vrt. harrasteliikunnassa ohjaajien heterogeenisuus) ja yhtenäiset opetussuunnitelmat (vrt. harrasteryhmien vapaamuotoisuus ja lajien kirjo). Toisaalta koululla ja urheiluseuralla (tai harrastusryhmällä) on myös paljon yhteistä. Molemmat ovat paikkoja, jonne mennään. Oppimista jäsennetään erilaisin muodostelmin, harjoitteluun, toistoin ja testeihin. Lapset nähdään potentiaalina ja lupauksina tulevasta. Lapsia luokitellaan, mitataan ja asetetaan paremmuusjärjestykseen. Hyvin usein pyrkimys on homogeenisiin ryhmiin.

Etsin tutkimukseni kannalta kiinnostavia teemoja ja aihealueita Martin Blockin ja Ivana Obrusnikovan (2007) analyysistä sekä Kajsa Jerlinderin tuoreesta väitöskirjasta (2010). Block ja Obrusnikova (2007, 103–124) kelpuuttivat vertailuunsa mukaan vuosina 1995–2005 tehdyt 38 tutkimusta, jotka ryhmiteltiin kuuteen pääteemaan: tuki (support), vammaisten oppilaiden mukanaolon vaikutus ei-vammaisiin yleisopetuksen oppilaisiin, ei-vammaisten yleisopetuksen oppilaiden asenteet vammaisia oppilaita kohtaan, sosiaalinen kanssakäyminen vammaisten ja ei-vammaisten oppilaiden välillä, vammaisten oppilaiden osallistumisaktiivisuus sekä opettajien koulutus ja asenteet. Ruotsalainen Jerlinder (2010) puolestaan keskittyi vain tähän viimeiseen aihealueeseen. Hän analysoi väitöskirjansa osa-artikkelissa vuosina 1995–2009 ilmestyneet 15 liikunnanopettajien asenteita käsittelevää englanninkielistä tutkimusraporttia (Jerlinder & Gill 2010).

Inklusiivista liikunnanopetusta jarruttaa moni asia. Opettajat eivät koe olevansa tarpeeksi osaavia ja kyvykkäitä toteuttamaan inklusiivista liikunnanopetusta, eivätkä koe saaneensa tarpeeksi koulutusta ja tietoa inklusiivisen liikunnanopetuksen toteuttamisen erilaisista keinoista (Jerlinder & Gill 2010,

myös Block & Obrusnikova 2007). Lisäksi inklusion esteenä näyttäisi olevan liikunnanopetuksen suorituskeskeinen urheilun ideologia sekä resurssien, kuten välineiden puute (Jerlinder 2010, Block & Obrusnikova 2007), suuret luokkakoot (Block & Obrusnikova 2007, 120), opetusohjelmien puutteet ja esteelliset liikuntatilat (Jerlinder 2010). Näissä analyyseissä kiinnostavimpia aihealueita ovat vertaistutor-toiminta (vertaisoppiminen, jossa vammauton koulutoveri toimii opetustilanteessa apuna), avustajan rooli sekä konsultoivan erityisliikunnanopettajan käyttö osana opetustiimiä tai taustalla avustavana konsulttina.

Aija Klavina ja Martin Block (2008) selvittivät tutkimuksessaan vertaisoppimisen merkitystä kolmen vaikeasti vammaisen oppilaan sosiaalisen kanssakäymisen näkökulmasta. Kyseinen tutkimus toteutettiin yleisopetuksessa. Yhdeksän vertaistutoria oli vapaaehtoisia, mutta valikoituja, ja he saivat lyhyen koulutuksen. Klavina ja Block tulkitsevat tulosten olevan lupaavat, sillä vammaisten oppilaiden kanssakäyminen sekä opettajan että muiden oppilaiden kanssa liikunnaopetustilanteissa lisääntyi. Kahdeksan yhdeksästä vertaistutorista oli kiinnostuneita jatkamaan toimintaa. He myös nostavat tutkimusraportissaan esille tärkeän ongelman: vaikeasti vammaisen oppilaan avustaminen liikuntatilanteessa edellyttää fyysistä läheisyyttä, joka puolestaan voi estää oppilaan kanssakäymistä luokkatovereidensa kanssa. Tutkijat jopa epäilevät, että vammaisen oppilaan sosiaalinen eristäytyminen ja segregatio voivat johtua aikuisen avustajan jatkuvasta läsnäolosta (emt., 151). Tästä seuraa opettajan kannalta vaikea ristiriita: miten varmistetaan mielekäs ja turvallinen oppimisympäristö kaikille, mutta samalla rohkaistaan kanssakäymiseen vammaisten ja vammattomien oppilaiden välillä? Lisäksi vertaisoppimisessa on monia tutkimattomia kysymyksiä, kuten toiminnan soveltuminen eri luokka-asteille ja vaikeavammaisten kanssa toimittaessa, sen vaikutukset vertaistutoreihin itseensä sekä liikunnanopetuksen ulkopuolisiin tilanteisiin, kuten ystävyssuhteisiin ja harrastamiseen (emt., 119). Etenkin tämä jälkimmäinen asetelma voisi avata mahdollisuuden tarkastella inklusiota kouluakin laajempänä koko lähiympäristön muutosprosessina.

Liikunnanopetusta koskevissa tutkimuksissa opettajien kielteiset asenteet ja pelot korostuvat. Useissa tutkimuksissa ratkaisuksi ehdotetaan täydennyskoulutusta (Obrusnikova & Block 2007). Jerlinder (2010, 65; ks. myös Jerlinder & Gill 2010) kuitenkin painottaa, että pelkkä koulutus ei riitä. Opettajien asenneongelman syyt piilevät koulujärjestelmää koskevan normatiivisen ohjauksen ja taloudellisten resurssien välisessä ristiriidassa, jonka seurauksena enemmistön tarpeet ohittavat tasa-arvon vaatimukset. Ristiriidasta johtuen Jerlinder (2010) ehdottaa kaksoisstrategiaa, jossa osallistumista pitäisikin lähestyä kahdelta suunnalta. Yhtäältä kyse on sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta ja lapsen parhaasta. Toisaalta kyseessä ovat koulujärjestelmien realiteetit, kuten luokitte-lut ja kategorisoinnit, joita tarvitaan erilaisten tukien, kuten avustajien ja apuvälineiden saamiseksi. Hän tulkitsee, kuten Kari Korhonen (ks. luku 3.3), että oikeudenmukaisessa ja kaikille reilussa koululiikunnassa tarvitaan sekä yhdistelmä kompensoivia ja yksilöllisesti suunnattuja toimenpiteitä että inklusiivista

asennetta (Jerlinder 2010, 60). Tämä puolestaan edellyttää, että opettajalle on tarjolla tukea ja konsultaatiota.

Pilvikki Heikinaro-Johansson (1995) ja Terhi Huovinen (2000) ovat kehittäneet mallia konsultoivan erityisliikunnanopettajan toiminnalle. Heikinaro-Johanssonin (1995, 42–45) kehittelemä malli perustuu pääpiirteissään moniammatilliseen yhteistyöhön, jota toteutetaan kolmivaiheisena konsultointiprosessina, joka käynnistyy lähtötilanteen arvioinnilla, jatkuu opetuksen suunnittelulla ja toteuttamisella sekä päättyy opetuksen arviointiin. Käytännössä konsultoituva erityisliikunnanopettaja (tai kerlo, kuten Jyväskylän ja sen lähikuntien kokeiluprosjektissa tätä kutsuttiin, ks. sivu 34) toimii tukena sellaisille liikuntaa opettaville, joilla on ryhmässään erityistä tukea tarvitsevia oppilaita. Terhi Huovinen (2000) huomasi lisensiaattityössään kerlon töiden olevan oletettua moninaisempia. Ensimmäisellä tasolla kerlo voi toimia opettajana, avustajana, motivoijana, opetussuunnitelmien laatijana, kurinpitäjänä, rauhoittajana ja liikuntakaverina. Toisella tasolla hän vastaa samanaikaisopetuksesta, toimii kollegana, asiantuntijana, kouluttajana, suunnittelijana, kuuntelijana ja arvioitsijana. Kolmannella tasolla hän on monitahoinen suodattaja, vaikuttaja ja toimihenkilö. Kerlon roolissa on keskeistä tukijana, ideoitsijana ja rohkaisijana toimiminen. Konsultoivan erityisliikunnanopettajan malli tunnustetaan tehokkaaksi myös muualla maailmassa, mutta järjestelmän vaatimat lisäkustannukset ovat toistaiseksi estäneet sen laajemman käyttöönoton (Obrusnikova & Block 2007).

Block ja Obrusnikova (2007, 120) painottavat, että uusia hyvin suunniteltuja tutkimuksia tarvittaisiin esimerkiksi avustajan roolista, soveltamisen seurausista (esimerkiksi ei-vammaisten oppilaiden motivaatioon), luokkakoosta, vammaisuuteen liittyvästä asennekoulutuksesta (disability awareness training) ja opettajien asenteista. Tutkijat ihmettelevät, että vammaisten oppilaiden omia kokemuksia inklusiivisessa koululiikunnassa mukanaolosta on tutkittu varsin vähän. Seymor, Reid ja Bloom (2009) painottavat tarvetta tutkia myös vammaisten ja vammattomien oppilaiden välisiä ystävyys-suhteita, koska inklusiivista liikunnanopetusta perustellaan usein juuri mahdollisuudella sosiaaliseen kanssakäymiseen ja ystävyys-suhteiden syntymiseen.

Koululiikuntatutkimusten selaaminen oli hämmentävä kokemus. Tutkimusasetelmien erot, kontekstisidonnaisuus (eri maiden erilaiset lait ja säädökset), sekava terminologia ja puuttuva yhteinen teoreettinen viitekehys vaikeuttavat tutkimusten vertailua ja arviointia²¹. Kun tutkimusasetelma määritellään vain oman oppiaineen opetuskäytäntöihin ja fyysisiin tiloihin, unohdetaan olennaisia ilmiöön vaikuttavia ja tutkimusasetelmassa huomioon otettavia tekijöitä, kuten koulukulttuuri, välitunnit, aiemmat ystävyys-suhteet, naapuruus ja harrastusryhmät. Lisäksi erityisliikunnan tutkijoilta näyttäisi puuttuvan yhteinen viitekehys integraation ja inklusion käsitteiden käytössä ja tutkimuksessa.

²¹ En ole kritiikissäni yksin. Block ja Obrusnikova kritisoivat koululiikunnan inklusiivisyyden yhteismitattomuutta, ristiriitaisuuksia ja tutkimusasetelmien puutteita (2006, 119–110); ks. myös Block, Obrusnikova, Klavina, Goodwin & Hutzler (2009).

Vammaistutkimus ja urheilusosiologia. Edelliseen viitaten tuskin on ihme, että sosiaalisen mallin pohjalta operoivat vammaistutkijat kokevat olevansa kovin eri aaltopituudella koululiikunnan tutkijoiden kanssa. Koululiikunnan ongelmana on, että se rajoittuu perinteiseen luonnontieteelliseen tutkimusorientaatioon, väittää esimerkiksi sosiologi Hayley Fitzgerald²² (2009). Hän haluaa tutkimusta, joka edistää sosiaalista muutosta. Tällaista tutkimusotetta kutsutaan empansipatoriseksi vammaistutkimukseksi (emancipatory disability research). Fitzgerald (2009, 146–147) kutsuu erityisliikunnan tutkijoita loisiksi ("parasite researchers"), viitaten perinteiseen määrällisestä ja medikalisoivasta perspektiivistä tehtyyn tutkimukseen, jossa vammaisen ruumis on objekti, jota esitellään, muokataan ja testataan uudelleen välittämättä vammaisten henkilöiden kohtaamista syrjinnästä ja sorrosta. Sosiaalisen vammaistutkimuksen tapaan hän esittää uudeksi tutkimussuunnaksi vammaisyhteisöjen sisältä päin ymmärtävällä otteella toteutetun tutkimuksen, jossa tutkittavat ovat itse vaikuttamassa tutkimuksen suuntaamiseen ja käytännön ratkaisuihin. Keskiöön nousee vammaisten lasten ja nuorten oma ääni ja omat kokemukset (vrt. Fitzgerald 2005).

Tätä voimaannuttavaa uudemmaa vammaistutkimuksen suuntausta edustaa Fitzgeraldin toimittama teos *Disability and youth sport* (2009). Toinen suunta kohdistuu ihmisoikeuskeskustelun virittämänä esimerkiksi olympismin (ja paralympismin) eettiseen ja poliittiseen diskurssiin²³ (esim. ICSSPE 2006, Wolff, Torres & Hums 2008). "Olympismi luo universaalien pohjan inklusiolle, moninaisuudelle ja ihmisoikeuksille", muistuttavat Wolff ym. sekä ehdottavat inklusion ja olympismin ideologian mukaisesti vammaisten urheilijoiden pääsyä olympialaisiin ja erillisen paralympiaurheilun vähittäistä lopettamista (2008, 173). Feministisen liikkeen tapaan tämän keskustelun uusia polkuja ovat aktiivisimmin avanneet eteenpäin vammaisurheilutaustan omaavat sosiologit, sillä henkilökohtainen on poliittista.

Kolmas vammaistutkimusta sivuava teema liittyy arviointiin ja on seurausta liikuntakulttuurin yleisestä hallinnollistumisesta. Samalla on käynnistynyt vammaisurheilun ja paralympialiikkeen kriittinen tarkastelu (esim. Howe 2008, Schantz & Gilbert 2008), vammaisurheilun luokittelujärjestelmien uudistukset sekä vammaisurheilun ja yleisen urheilun yhteensovittamisprosessit, joita käsitelien seuraavaksi.

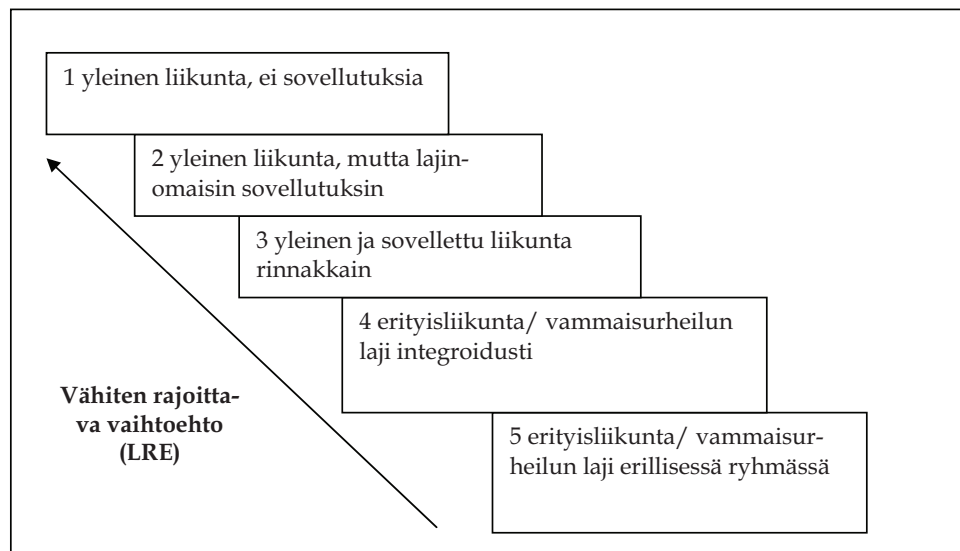
²² Tulkiten sosiologi Hayley Fitzgeraldin mielipiteet, kuten "[m]uch of this research is positioned within the positivist paradigm and adopts quantitative methods of data collection" (emt. 2009, 147) osittain provokaationa, jonka tavoitteena on suunnata koululiikunnan tutkimusten painopistettä laajempiin tutkimusasetelmiin perinteisen "positivistisen" mittaamisen, senttien ja sekuntien sijaan.

²³ Esimerkiksi suomalaisessa urheilussa ihmisoikeuksista keskustellaan astetta maltillisemmin mahdollisuuksien tasa-arvon, eettisyyden ja laaja-alaisen tasa-arvon sekä viimeisimpänä kansalaisten perusoikeuksien (esim. Viertola 2008) teemojen alla.

3.7 Norjan, Australian ja Suomen integraation prosessit

Vammaisurheilun järjestelmien muutokset vaikuttavat vammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien lasten urheilun käytäntöihin sekä suoraan että epäsuorasti. Rakenteet kehystävät ja ohjaavat toimintaa. Norjassa vammaisurheilun integraatioprosessin arviointiin rekrytoitiin maan liikuntakorkeakoulu Marit Sørensenin johdolla. Sørensen ja Nina Kahrs ovat seuranneet prosessia toistakymmentä vuotta julkaisten varsinaisten arviointiraporttien lisäksi myös kevyempiä kartoituksia ja raportteja, joita on löydettävissä myös Norjan urheilun kattojärjestön internetsivuilla (www.nif.no). Norjan prosessia on seurattu myös Suomessa kiinnostuksella (esim. Kolkka 2004, Saari & Laasonen 2006, Juntunen, Saari & Laakso 2007). Australian Sports Commissionin (ASC) käynnistämä laaja inklusiotyö on seurattavissa verkkosivuilla (www.ausport.gov.au), mukana olevien erikoisliittojen omilla sivuilla, väliraportteina (esim. Black 2010) ja artikkeleina (esim. Downs 2006, 2003).

Norjan vammaisurheilun integraatioprosessi on ainutlaatuinen koko maailmassa ja lisäksi poikkeuksellisen hyvin dokumentoitu, joten selostan sitä hie-man perusteellisemmin. Prosessin tavoitteena oli ”Idrett for alle” -ajatuksen mukaisesti, että vammaisurheilun järjestämisvastuu siirtyy kokonaisuudessaan valtakunnallisiin lajiliittoihin ja erillistä vammaisurheilujärjestöä ei sen jälkeen enää tarvita (Norges Funksjonshemmedes Idrettsforbund 2004a-e, Norges Idrettsforbund 1996a). Näkemystä perusteltiin vammaisten henkilöiden liikunnan ja urheilun lajien tarjonnan laajentumisella sekä paremmilla harrastusmahdollisuuksilla itse kunkin omassa lähiympäristössä. Integraatio määriteltiin välineeksi liikuntatarjonnan ja ympäristön kehittämiseen. Käsitteen määrittelyn lähtökohtana oli laji ja yksittäinen ihminen, mutta sen ohessa tuotiin esille myös samanarvoisuuden, yhdessäolon, osallistumisen, hyväksynnän ja yhteenkuuluvaisuuden arvoja. (Norges Idrettsforbund 1996b.) Prosessin alkuvaiheessa tarjonnan erilaisten portaiden jäsentämisessä käytettiin Joseph Winnickin (1987) kuvausta integraation jatkumosta (Integration Continuum) seuraavasti:

KUVIO 1 Integraation eri tasot urheilussa (Winnick 1987, 158 Integration Continuum)

Tavoitetta kohti lähdettiin vauhdilla. Ensin yhdistettiin vammaisurheilujärjestöt vuonna 1997²⁴. Uudella järjestöllä (Norges Funksjonshemmedes Forbund NFI) oli kaksi tehtävää: vastata vammaisurheilun integraation toteuttamisesta ja toimia vammaisurheilun ja -urheilijoiden kattojärjestönä niiltä osin, mitkä eivät vielä olleet löytäneet paikkaansa lajiliitoissa. Urheilujärjestöjä puolestaan houkuteltiin rahallisella tuella mukaan integraatioprosessiin.

Prosessin kaksiosaisesta arvioinnista vuosina 1999 ja 2002 vastasivat Marit Sørensen ja Nina Kahrs. Jälkimmäisessä arvioinnissaan Sørensen, Kahrs, Aamodt ja Strand (2003a-d, myös Kahrs, Sørensen, Aamodt ja Strand 2003) pyrkivät mahdollisimman laajaan kuvaan keräämällä tietoja haastatteluin ja kyselyin seurajohtajilta (209), alueorganisaatioista (120 aluejohtajaa) ja valtakunnallisista erikoisliitoista (90). Arvioinnin jäsenyukseksi luotiin seuraava nelitahoinen kehikko (Sørensen & Kahrs 2006):

- Organisatoriset näkökulmat, kuten säännöt, talous, toimintasuunnitelmat, vammaisten henkilöiden oma osallisuus järjestön toiminnassa ja tarjonta.
- Kompetenssi, kuten osaaminen, kokemukset, tietoisuus erityiskysymyksistä ja vammaisurheilusta sekä koulutus.
- Sosiaaliset näkökulmat palveluntarjontaan ja ympäristöön liittyen, kuten positiiviset asenteet ja positiivinen erityiskohtelu.
- Subjektiiviset näkökulmat, kuten kuuluminen, vastuu sekä yksilöllinen ja ryhmän voimaantuminen.

²⁴ Ennen vuotta 1997 Norjan vammaisurheilu oli vielä jakautunut kolmeen erilliseen organisaatioon, yksi vastasi liikunta- ja näkövammaisten, toinen kehitysvammaisten ja kolmas kuurojen urheilusta (Sørensen & Kahrs 2006).

Sørensen & Kahrs (2006) kuvaavat vuoden 2002 tilannetta seuraavasti. Neljä lajiliittoa oli ottanut täyden vastuun vammaisurheilusta (pöytätennis, jalkapallo, hiihto ja jousiammunta) ja muut toteuttivat erilaisia integraatioon tähtääviä projektejaan. 36 liitolla ei ollut muodollista kytkentää prosessiin, mutta niistä 13 kertoi tarjoavansa toimintaa myös vammaisille ja 17 liitolla oli työntekijöitä, jotka olivat jotenkin tekemisissä vammaisurheilun kanssa. 22 liittoa kertoi harkitsevansa prosessiin lähtemistä, mutta 16 liittoa ei ollut edes miettinyt asiaa. Alueellisista liikuntajärjestöistä 17 (kaikkiaan 19:sta) ja lajiliittojen piirijärjestöistä 33 oli mukana prosessissa. 61,2 prosenttia seurajohtajista vastasi, ettei integraatiopäätöksellä ollut minkäänlaista vaikutusta heidän työhönsä.

Tutkijat selittävät prosessin heikkoja tuloksia liian kovalla vauhdilla, epäselvillä tavoitteilla ja terminologian sekavuudella. He esittävät keskeisimpänä ongelmana keskusjärjestöissä ruohonjuuritason toimijoita kuuntelematta tehtyä päätöstä prosessin käynnistämisestä (Sørensen & Kahrs 2006, 191). Suurin osa prosessissa mukana olevista liitoista ei arvioinnin mukaan täyttänyt edes organisatorisen integraation vaatimuksia. Monesta liitosta puuttui pitkän tähtäimen integraatiosuunnitelma ja liitoissa oli vain vähän vammaisia henkilöitä toimi- tai luottamushenkilöiden joukossa. Tutkijoille jäi esimerkiksi epäselväksi, mitä liitot tarkoittivat esimerkiksi ”yhteisillä tapahtumilla”. Prosessin vieminen eteenpäin valtaväestön ehdoilla muistutti lähinnä assimilaatiota, väittävät Sørensen ja Kahrs (2006) (myös Kahrs ym. 2003, Sørensen ym. 2003a-d) viitaten tällä John W. Berryn monikulttuurisuuskeskustelussa käytettyyn akkulturaatiomalliin (ks. luku 5.1, sivu 59).

Lisäksi selkeän suunnitelman ja ohjauksen puuttuminen on saattanut johtaa kilpaurheilijoiden ja muiden liikkujien jakautumiseen A- ja B-luokkiin, jossa jälkimmäiset enemmän tukea ja resursseja tarvitsevana koetaan hankalimpina ja vähemmän haluttuina. Luokittelujärjestelmien puutteet voivat edelleen vahvistaa jakoa ja vaikeuttaa uusien liikkujien pääsyä mukaan. (Sørensen & Kahrs 2006.) Prosessi vietiin kuitenkin suunniteltuun päätökseensä. Norjan vammaisurheilujärjestön (NFI) toiminta päättyi vuoden 2007 lopussa. Norjan urheilun kattojärjestö (NIF)²⁵ on ottanut kokonaisvastuun vammaisurheilun kehityksessä ja koordinoituvuudesta. Valtakunnalliset lajiliitot vastaavat kukin omassa lajissaan ja omalla tavallaan lajiensa vammaisurheilun kehittämistä. Ja koska vammaisurheilulajeille, kuten boccialle ja ”teppecurlingille”, ei ole olemassa luontevaa emäliittoa, niille perustettiin uusi monilajiliitto. (Norges Idrettsforbund 2009a.) Lisäksi joissakin lajeissa päädyttiin yllättäviin ratkaisuihin. Esimerkiksi näkövammaisten joukkuelaji maalipallo, jolle ei ole olemassa luontevaa emäliittoa lajiliittojen puolelta, sijoitettiin aluksi käsipalloliittoon. (Handikappidrott 2009, 43–44.)

Viimeisimmässä seurantaraportissaan Kahrs & Sørensen (2008) summaavat, että jo 41 laji- ja erikoisliittoa (56:sta) ovat ottaneet vastuuta integraatiotyöstä. Käytännön tasolla toteutus on kuitenkin kirjavaa. Norjan integraatioprosessi

²⁵ NIF on kirjaimellisesti koko Norjan urheilun kattojärjestö, joka käsittää myös olympia- ja paralympiatoiminnan ”Norges idrettsforbund og olympiske og paralympiske komité (NIF)”.

näyttääkin onnistuneen parhaiten huippu-urheilijoiden näkökulmasta (Sørensen & Kahrs 2006, Juntunen ym. 2007), jotka ovat tyytyväisimpiä lisääntyneisiin resursseihin ja parantuneisiin harjoitusmahdollisuuksiin. On myös lajeja (kuten kelkkajääkiekko), joissa integraatio on mahdollistanut lajin leviämisen seurojen mukana useammalle paikkakunnalle tuoden lisää toimitsijoita ja tuomareita sekä medianäkyvyyttä (Handikappidrott 2009, 44). Alueelliset integraatiokonsultit ovat pystyneet paikkaamaan seurojen ja lajiliittojen tarjonnassa ilmenneitä puutteita (Juntunen ym. 2007).

Inklusion näkökulmasta arvioituna Norjan prosessin keskeisin ongelma on tarjonnan epätasa-arvo. Toisten vammaryhmien mukaan ottaminen ja vastaavasti toisten ulossulkeminen vahvistaa eriarvoisuutta. Esimerkiksi pöytätennisliitto organisoii tarjontaa vain liikuntavammaisille ja muutamassa seurassa myös kehitysvammaisille, mutta ei lainkaan kuulo- tai näkövammaisille (Handikappidrott 2009, 43–44). Muutosten seurauksena esimerkiksi maalipallo kävi ensiksi käsipalloliitossa, siirrettiin sitten perustettuun monilajiliittoon ja on nyt kuihtumassa²⁶, kertoi NIF:ssa integraatiokonsulttina työskentelevä Mads Andreassen. Kolmas ongelma on harrastajakato. Integraation prosessien seurauksena Norjan lajiliitoilla on vaikeuksia löytää toimivia väyliä ja verkostoja uusien liikkujien ja aloittelevien urheilijoiden rekrytoimiseksi lajiseuroihin mukaan (Juntunen ym. 2007).

Australiassa tavoitteet ja myös keinot olivat erilaiset kuin Norjassa. Inklusio-prosessin juuret olivat lasten liikunnassa ja opettajien tueksi 1995 ilmestyneessä Willing & Able -teoksessa (Downs 1995). Yhtenä muutoksen ja kehitystyön motiivina oli Australian vammaisurheilijoiden pysyminen maailman huipulla. Mutta toisin kuin Norjassa, jossa vammaisurheilujärjestö lopetettiin, Australiassa haluttiin erillisellä urheilun laji- ja erikoisliittoja tukevalla ohjelmalla tukea kaikkia kansallisia urheilua organisoivia järjestöjä muokkaamaan toimintansa soveltuvaksi myös vammaisille ihmisille. Keskeiset toiminnot olivat kehitystyö, osallistuminen, kilpaurheilu ja huippu-urheilu. (ASC 2003.)

2000-luvulla Sydneyn olympialaisten ja paralympialaisten virittämänä käynnistettiin järjestötason liikunnan ja urheilun tarjontaan tähtäävä muutosprosessi, josta vastasi Australian Sports Commission (ASC). Tavoitteena oli yksilö- ja organisaatiotasolla toiminnan kehittämisen sellaiseksi, että vammaiset henkilöt voivat tasavertaisesti osallistua oman lähiseuransa liikunta- ja urheilutarjontaan sekä muihin yleisiin liikuntaohjelmiin erilaisissa toimijaroleissa. ASC:n vammaisliikunnan yksikön keskeisiä muutostyökaluja olivat koulutus (Disability Education Program), liittojen tukiohjelma Sports Connect ja uudenlaisten vaikeavammaisille soveltuvien liikuntasisältöjen kehittäminen Sports Ability. (Downs 2006.) Kolmiportaisena 2002 käynnistynyttä Project Connect -ohjelmaa laajennettiin neliportaiseksi Sports Connect -ohjelmaksi vuonna 2007.

²⁶ Mads Andreassen käytti pohjoismaisessa vammaisurheiluseminaarissa maalipallon ongelmista kielikuvaa ”heiluttaako koira häntää vai häntä koiraa?” täsmäten perään, että vammaisurheilulajien käynnistäminen ja säilyminen on aktiivisten harrastajien ja heidän taustavoimiensa itsensä varassa, eikä kuulu valtakunnallisen organisaation työntekijöille (Henkilökohtainen tiedonanto 28.8.2010).

Ohjelmaan hakeutuneet kansalliset organisaatiot (lajiliitot ja vammaisurheiluliitot) työskentelivät edeten vihreältä tasolta pronssi-, hopea- ja kultatasolle, jolloin ne pyrkivät muokkaamaan olosuhteita, tarjontaa ja toimintatapoja sellaisiksi, että vammaisten ja ylipäänsä kaikenlaisten uusien harrastajien mukana olo on mahdollista (ASC 2003). Mukaan pääsyn ja tuen saamisen edellytys oli hyväksytty suunnitelma (Disability Action Plan) ja rahallisen tuen ohella komissio tarjosi mukana oleville liitoille konsultiksi tukihenkilön. Vuonna 2010 ohjelmassa oli mukana 24 valtakunnallista ja 8 alueellista (state) organisaatiota (ASC 2010).

Australian urheilun koulutusohjelman taustalla oli vammaisuuden sosiaalinen malli. Lisäksi koulutuksessa korostettiin ajatusta, että inkluusiivisesti toimittaessa jokainen hyötyy. Porkkanana urheiluorganisaatioiden muutoksessa on käytetty rahaa ja keppinä vammaisuuden perusteella tapahtuvan syrjinnän kieltävää lakia. Vammaisuuden perusteella poissulkeminen esimerkiksi kunto-klubilta tai urheiluseurasta on vuonna 1992 voimaan tulleen syrjinnän kieltävän lain vastaista (ASC 2005).

Suomalaisen erityisliikunnan ja vammaisurheilun integraatiopuhe voidaan tiivistää kahteen toisensa leikkaavaan tavoitteeseen. Erityisliikunnan raporteissa integraatiota perustellaan erityisliikunnan yleisenä tavoitteena, jonka motiivina on tasa-arvo. Vammaisurheilussa (etenkin Suomen Paralympiakomitean lajiliittohankkeet) integroituminen lajiliittoihin nähdään tulevan kilpailumenes-tyksen avainkysymyksenä (ks. myös opetusministeriö 2004). Toiminnan tasolla on kyse vammaisen harrastajan mukanaolosta yleisissä palveluissa, organisoi- tumisen tasolla puhutaan esimerkiksi vammaisurheilujärjestöjen ja lajiliittojen tiivistyvistä yhteistyöstä ja rahoituksen tasolla on kyse Veikkauksen ja Raha- automaattiyhdistyksen välisestä rajanvedosta erityisliikunnan rahoitusveloit- teiden suhteen (Tiihonen & Ala-Vähälä 2002, 56–57).

Erityisliikunnan jaoston toimenpiteet ja suositukset ovat koskeneet pää- osin vammaisurheilujärjestöjen ja yleisten liikuntajärjestöjen yhteistyön lisää- mistä ja koululiikunnan kehittämistä. Suosituksista huolimatta yhteistyö on edennyt hitaasti. Yleisten organisaatioiden suunnasta yhteistyön puutetta on perusteltu esimerkiksi vammaisurheilujärjestökentän hajanaisuudella:

Jälleen kerran on kuitenkin tässä yhteydessä syytä todeta, että yhteistoiminta ja jat- kuvan yhteyden ylläpito olisi erikoisliitoille ja myös monille muille tahoille helpom- paa, jos vammaisliikunnasta vastaavat järjestöt voisivat perustaa toimivan yhteis- työelimen tai suoraan yhdistyä Suomen Vammaisliikuntajärjestöksi. (SVUL edustaja Jouko Purontakanen, Liikuntaa kaikille 1986, 120–126.)

Vuonna 1992 noin kolmestakymmenestä lajiliitosta suurin osa ilmoitti erityislii- kunnan jaoston integraatiokyselyyn, ettei niillä ole resursseja eikä kokemuksia erityisliikunnan järjestämisestä (Valtion liikuntaneuvosto 2005, 10). Seuroissa ja paikallisella tasolla oli jo muutos käynnissä. Erityisliikunnan jaoston sihteeri Kari Koivumäen kokoamasta artikkelikoosteesta kävi vuonna 1995 ilmi, että vammaisurheilujärjestöt ja lajiliitot toteuttivat yhteistyötä useassa lajissa, esi- merkiksi purjehduksessa, tanssiurheilussa, koripallossa, ampumaurheilussa ja

jousiammunnassa. Lisäksi lajiliitoilla oli toimintaa sellaisissa vammaisurheilujärjestöjen oman tarjonnan ulkopuolelle jääneissä lajeissa, kuten judossa ja ratsastuksessa. (Koivumäki 1995.)

Pääosin vammaisryhmien yhteisiä huippu-urheiluasioita, kuten paralympialaisia, ja muuta yhteistä edunvalvontaa hoitamaan perustettiin Vammaisurheilujärjestöjen yhteistyöelin VYT vuonna 1987 (Myllykoski & Vasara 1989, 57). VYT:n myötä päädyttiin Suomen Paralympiayhdistyksen (nykyinen Suomen Paralympiakomitea) synnyttämiseen 1994 (Kummu 2007, 61). Paralympialiikkeen vahvistumisen myötä käynnistyi myös kansainvälinen keskustelu paralympialaisten sulauttamisesta olympialiikkeeseen. Suomessa suhtautuminen on kuitenkin varovaista. Esimerkiksi Suomen Invalidien Urheiluliitossa Atlantan 1996 paralympialaisten alla toteutetussa kyselyssä vain kolmen lajin lajivaliokunnat (pyörätuolikoripallo, purjehdus ja pöytätennis) kannattivat vammaisurheilun viemistä osaksi olympialiikettä ja -kisoja toivoen integraation lisäävän vammaisurheilun arvostusta. Olympialiikkeeseen kielteisesti suhtautuvat yhdeksän lajin edustajat pelkäsivät paralympialaisten menettävän statuksensa ”muuttuen tynkäkisoiksi” ja vammaisurheilun jakautuvan ”A- ja B-urheiluksi”. (Suomen Invalidien Urheiluliitto ry 1995.)

2000-luvulla suomalainen vammaisurheilu läheni yleistä urheilua kolmena aaltona, joista ensimmäinen käynnistyi pian vuosituhaten vaihteen jälkeen. Vuonna 2002 käynnistyneessä LKL-hankkeessa tähdättiin inklusioon. Hankkeessa oli otettu opiksi vammaisuuden yksilömallin kritiikistä (ks. esim Barnes 2004, Oliver 1996), jossa integraatio tulkittiin fyysisenä sijoittamisena, siirtämisenä ja jopa näennäisenä yhdessä olemisena. Valitsemalla inklusio haluttiin painottaa laajempia ohjelmatason, asenteiden ja tarjonnan muutoksia liikuntapalveluissa (ks. Alanko ym. 2004). Tavoitteena oli lähikouluajatuksen mukaisesti kaikille avoin lähiseura. Englannista ja Australiasta saatiin vahvistusta vammaisuuden sosiaalisen mallin mukaisiin toimintatapoihin. Keskeisiä muutoksen työkaluja olivat koulutus, neuvonta ja konsultointi sekä matalan kynnyksen liikunta- ja vammaisurheilutapahtumat, joissa kaikenlaiset ihmiset kohtaavat. (Saari ym. 2008.)

Toinen muutoksen aalto lähti huippu-urheilusta kansainvälisten esimerkkien²⁷ mukaisesti. Maajoukkue-tason urheilijoiden integroitumiseen tähtäävä yhteistyö Suomen Paralympiakomitean ja lajiliittojen välillä käynnistyi opetusministeriön tukemana 2004. Suomen Paralympiakomitean koordinoima vammaishuippu-urheilu sai ns. Kivistön huippu-urheilutyöryhmän mietinnöstä (Opetusministeriö 2004) selkänöjan pyrkimyksessään kohti tasavertaista kohtelua, sillä mietinnössä edellytetään vammaishuippu-urheilun ”huomioionottamista nykyistä olennaisesti enemmän ja tasa-arvoisemmin osana suomalaista huippu-urheilujärjestelmää” (s. 10). Vuonna 2005 lajiliiton alle siirtyivät judon, purjehduksen ja uinnin, seuraavana vuonna alppi- ja maastohiihdon ja lopuksi yleisurheilun huiput vuonna 2007 (Suomen Paralympiakomitea 2007, 2006,

²⁷ Kansainväliseltä Paralympiakomitealta (IPC) on siirtynyt kansainvälisten lajiliittojen hallinnoitavaksi jo toistakymmentä paralympialajia ja samansuuntaisia toimenpiteitä edellytetään myös kansallisilta lajiliitoilta ja paralympiakomiteoilta (Craven 2010).

2005). Jo ennen tätä hanketta Suomen Ratsastajainliitto ja Suomen Ampumaurheiluliitto olivat ottaneet vastuun lajinsa vammaishuippu-urheilusta. Kolmi-vuotisen integraatiohankkeen seurauksena vammaishuippu-urheilijat pääsivät osaksi lajiliittojen valmennusryhmiä ja tukia, kilpailu- ja rekrytointijärjestelmiä ryhdyttiin muokkaamaan ja Suomen Paralympiakomitea jättäytyi näiden lajien vammaishuippu-urheilun osalta koordinoijan ja tukijan rooliin.

Suomen Paralympiakomitean käynnistämä lajiliittointegraatio muistuttaa pääpiirteiltään norjalaisten integraatioprosessia, jossa vammaisurheilulajeja siirrettiin lajiliittoihin. Norjan tapaan lajiliittojen keskinäiset erot integraation toteuttamisessa ovat suuret (Saari 2009). Prosessin etenemistä huippu-urheilusta laajempaan tarjontaan rajaavat lajiliiton resurssit ja intressit. Hanke koski aluksi vain huippu-urheilijoita, jotka ”integroituivat” ja heidänkin kohdallaan vain liikunta- ja näkövammaisurheilijoiden maajoukkue toimintaa paralympialajeissa. Esimerkiksi kehitysvammaiset, kuurot ja elinsiirron saaneet urheilijat²⁸ jäivät hankkeiden alussa paralympialiikkeeseen kuulumattomina ulos lajiliittoyhteistyöstä. Toisaalta hankkeen ohella käynnistyneet muut lajikohtaiset kehittämisohjelmat ja lisääntynyt viestintäyhteistyö ovat lisänneet myös yleistä tietoutta vammaisurheilusta lajiliitoissa ja seuroissa, arvioivat lajiliittojen vastuuhenkilöt Helsingissä 29.11.2007 järjestetyssä vuotuisessa kokoontumisessa. Vammaishuippu-urheilun ja yleisen huippu-urheilun lähentymisen seurauksena vammaisurheilun näkyvyys ja vammaishuippu-urheilijoiden tasa-arvoisuus ovatkin lisääntyneet (Saari 2009). Sitten integroitiin lajiliittoihin on liittynyt uusia lajeja, kuten curling, pyöräily, tennis ja pöytätennis. Suomen Paralympiakomitea ja Suomen Vammaisurheilu ja -liikunta VAU ry neuvottelevat yhteistyöstä lajiliittojen kanssa siten, että Suomen Paralympiakomitea vastaa paralympialajeja ja VAU muuta vammaisurheilua koskevasta yhteistyöstä (esimerkiksi ei-paralympialajit, Special Olympics -lajit ja elinsiirtourheilu) (OKM 2011).

Integraation prosessien kolmas aalto sijoittuu vuosikymmenen loppupuolelle aikaan, joilloin muutoksia tapahtui usealla rintamalla yhtä aikaa. Molemmat edellä kuvatut hankkeet lähenivät loppuaan. Inklusiotyön jatkamiseksi ja laajentamiseksi vammaisurheilujärjestöt käynnistivät Kaikille Avoin -ohjelman vuonna 2006. Samana vuonna hyväksyttiin vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva YK:n yleissopimus (ks. sivu 31). Yleissopimuksen vaikutuksesta myös vammaisurheilun piirissä kaikille avointa toimintaa ja vertaistoimintaa päätettiin kehittää rinnakkain ja samanaikaisesti. Siten suomalainen erityisliikunta ja vammaisurheilu ovat päätyneet erityispedagogiikan tavoin varovaiseen realismiin, jossa kaksoisjärjestelmä otetaan annettuna. Kaikille Avoin -ohjelman (2006–2010) myötävaikutuksella vammaisurheilun yhdessä ja erikseen -ajattelu istutettiin osaksi laaja-alaisen tasa-arvon moninaista työkenttää (ks. esim. Laasonen & Remahl 2010). Näiden muutosten myötä suomalaisessa liikuntakult-

²⁸ Kehitysvammaiset urheilijat palaavat kymmenen vuoden tauon jälkeen paralympialaisiin Lontoossa 2012, tosin vain muutamassa lajissa. Elinsiirtourheilun ja kuurojen urheilun kansainvälisestä yhdyntymisestä vammaisurheiluliikkeeseen ei ole keskusteltu. Esimerkiksi Kuurojen Urheiluliitto korostaa edustavansa kielivähemmistöä, ei vammaisryhmää.

tuurissa kaikille avoin -käsitteestä on vähitellen muotoutunut synonyymi inklusio-käsitteelle. Ryhdyttiin puhumaan kaikille avoimesta toiminnasta, kaikille avoimen toiminnan mukaisista toimintatavoista ja kaikille avoimesta urheiluseurasta. (Kaikille Avoin 2010.)

Prosessien onnistumisen eväät. Norjan ja Australian vammaisurheilun kokemusten valossa integraation prosessien onnistumisen eväitä ovat:

- 1) Prosessista on selkeä päätös ja prosessilla on johtaja.
- 2) Prosessin etenemistä konsultoidaan ja tuetaan.²⁹
- 3) Mukaan lähtevä taho sitoutuu prosessiin julkisesti.
- 4) Vammaiset henkilöt ovat mukana päätöksenteossa ja toteutuksessa.
- 5) Eri toimijatahoilla on selkeät ohjeet siitä, keitä prosessi koskee ja millaisin säännöin ja järjestelmin vammaisurheilua organisaation eri tasoilla toteutetaan.
- 6) Prosessia toteuttavassa organisaatiossa on asialle omistautunut työryhmä.
- 7) Prosessilla on lyhyen ja pitkän tähtäimen toimintasuunnitelmat sekä arviointi- ja seurantajärjestelmä.
- 8) Prosessiin lähtiessä varmistetaan resurssit ja toimenpiteet esteettömyysohjon ja -muutoksiin sekä soveltavan liikunnan apuvälineiden hankintaan.
- 9) Prosessin tueksi järjestetään luokittelu- ja vammaisurheilukoulutusta.

Kehittämistyö edellyttää pitkäjänteistä sitoutumista, sillä Norjassa integraatiopäätöksestä lajien siirtymiseen lajiliittoihin kului 10–13 vuotta. Australiassa lasten urheilusta 1995 käynnistynyt inklusiotyö laajeni 2000-luvulla esteettömyysohjon ja lajiliittojen konsultointiin. Vuonna 2010 ryhdyttiin valmistelemaan Disability Sport -yksikön siirtoa erillisestä yksiköstä osaksi Australian Sports Commissionin yleistä kehittämistyötä (Peter Downs, henkilökohtainen tiedonanto 16.8.2010).

²⁹ Muutosvaiheessa tarvitaan myös yleisen kehittämistyön vastuunkantajaa tai sparraajaa ja prosessin kuljettelijaa (ks. ASC 2005, 2003), sillä esimerkiksi Norjassa NFÍ:n roolin epäselvyys integraation prosessin neuvojana ja tukijana näyttää vaikeuttaneen prosessia ja aiheuttaneen lisää hämmennystä (ks. Sørensen & Kahrs 2006).

4 MEDIKALISMI JA VAMMAISUUDEN SOSIAALINEN MALLI

4.1 Kouluintegraatiosta lähikouluun

Erityisliikunnan (adapted physical education) alueella ei ole omaa teoreettista käsitteistöä integraation ja inklusion tutkimukseen. Erityisliikunta tukeutuu vahvasti erityispedagogiikkaan. Erityispedagogiikka puolestaan on perinteisesti hakenut teoreettiset lähestymistapansa ja tutkimusmetodinsa pääasiassa psykologiasta ja lääketieteestä, joissa toimenpiteiden rationaalisisena perusteena ja moraalisisena oikeuttajana toimivat yksityiskohtainen potilaan diagnosointi ja luokittelu (Vehmas 2005, 86). Tarve erilliselle erityisopetukselle ja laitoksille on tuotettu valikoimalla poikkeavat ja epänormaalit pois yleisopetuksen piiristä (esim. Saloviita 2006a).

Normalisaation ja integraation vuosikymmenet 1960–1990. 1960-luvulla käynnistyneen yleisen yhteiskuntatieteellisen muutoksen vaikutuksesta erillisen erityisopetuksen oikeutusta ryhdyttiin epäilemään (esim. Kivirauma 2001, 167; Naukkarinen 2001) ja erityiskouluja ja luokkia ryhdyttiin sijoittamaan yleisten koulujen yhteyteen. Valtavirtaistamisen (mainstreaming) politiikan taustajajatuksena oli normalisaatioajattelu, jonka mukaan palvelujen tulee olla niin lähellä kulttuurista normia kuin mahdollista. Valtavirtaistamisideologian kritiikin kärki kohdistui etenkin erilliseen erityisopetukseen ja sen tehottomuuteen. Vammaisten oppilaiden eristämistä (segregaatio) välttävistä toimista ryhdyttiin käyttämään yleiskäsitettä integraatio. (Reid 2003, ks. myös Hautamäki, Lahtinen, Moberg & Tuunainen 2001, 181–182.)

Integraation yhteydessä puhutaan myös osittain tai kokonaan toteutuvista integraatioista. Porrasteinen LRE ”vähiten rajoittava ympäristö” (engl. least restrictive environment) on osittaisajattelua ja ”täysi inklusio” nimensä mukaan kokonaan ja kaikessa mukana oloa. Yhdysvalloista levinneen LRE:n periaatteen ohella integraatioon kuuluvat oppilaan yksilöllinen kasvatusohjelma ja koulutukseen osallistuvien henkilöiden vastuun selkiytyminen (Hautamäki ym. 2001,

184). Siirtyminen vähiten rajoittavan ympäristön (LRE) filosofiaan toi esille erilaisia sijoitusvaihtoehtoja. Erillisen sijoittamisen (segregaation) vastakohtana nähtiin täydellinen inklusio, jossa jo ollaan yhdessä (ks. Winnick 1987, Hautamäki ym. 2001, 182–185). Näiden ääripäiden väliin sijoittuu erilaisia välivaihteita, joiden ajatellaan kuntouttavan henkilöä aina seuraavalle tasolle. Tapauskohtaisesti tulkitaan, mikä on kullekin sopiva yksilöllinen opetus ja vähiten rajoittava ympäristö.

Useat tutkijat (mm. Timo Saloviita ja Greg Reid) kritisoivat vähiten rajoittavan ympäristön (LRE) filosofiaa tulkinnallisuudesta ja siitä, että sen katsotaan legitimoivan erillisen sijoittamisen vaihtoehdot. Sen myötä etenkin vaikeammin vammaisia oppilaita ei ehkä enää edes yritetä sijoittaa yleisiin ja kaikille avoimiin oppimisympäristöihin. Lisäksi LRE:stä puuttuvat strategiat siitä, miten erillisopetuksessa mukanaolo valmistaa siirtymiseen erillisportaalta eteenpäin yleiseen. (Reid 2003, 139; Saloviita 2002, 91–92.) Saloviita (2006a, 335; myös 2006b) tulkitsee tämän porrasteiseksi kuntoutusmalliksi, koska näin saatiin valikoima uusia palvelutasoja laitoksen ja normaaliyhteiskunnan väliin. Porrasteisen ajattelun ongelmana on ensiksikin, että se merkitsee integraation rajallisuuden ja ehdollisuuden tunnustamista, huomauttaa Saloviita (2002, 91). Tällä tarkoitetaan, että esimerkiksi lapsen tulee olla tarpeeksi hyvä voidakseen edetä portailla, ja etenemään ei pääse ennen kuin on todistanut osaavansa ja kelpaavansa. Toiseksi eksklusiolle ominaisten käytäntöjen, kuten kykytestien ongelmallisuus voi jäädä piiloon porrasteisen ajattelun alle (Ferri & Connor 2005, 470). Porrasteisessa mielikuvassa on myös vaara, että kehittymisen ajatellaan jossakin vaiheessa loppuvan. Että olisi olemassa jokin kuvitteellinen viimeinen askelma, jolloin ”olemme valmiita, työ on tehty” (Rustemier & Booth 2005). Saloviita (2006a, 129–130) tiivistää Tayloriin (1988) viitaten porrasteisen kuntoutusmallin ongelmat seuraavasti: ensinnäkin porrasteisuus oikeuttaa normaalista poikkeavat ympäristöt ja toiseksi portaat eivät todellisuudessa kuntouta. Kolmanneksi porrasteisessa ajattelussa hyväksytään, että jotkut jäävät pysyvästi normaaliyhteisön ulkopuolelle. Neljänneksi porrasteisuudessa elämäntapavallinnoista tehdään asiantuntijakysymyksiä. Viidenneksi porrasteisuuden ongelmana on se, että ympäristöt ja tukitoimet sekoittuvat.

Inklusiokäsite haastaa integraation. Inklusion ideologian leviämisen katsotaan alkaneen vuonna 1994, jolloin 88 maan hallitusten ja 25 kansainvälisen organisaation edustajat kokoontuivat Espanjan Salamancaan Unescon kokoukseen (Dyson 1999, 36–37). Kansainvälisessä retoriikassa inklusio syrjäytti nopeasti integraation. Aikaisempaan kuntoutusparadigmaan verrattuna inklusio on radikaali muutos, sillä se ottaa huomioon myös vaikeavammaiset ja ihmisoi-keudet (Kivirauma 2001, 176).

Integraatio ja inklusio menevät kuitenkin usein sekaisin. Joskus puhutaan osittaisesta ja täydellisestä integraatiosta (esim. Murto 1992, 60–61) sekä sille rinnakkaisesti realistisesta inklusiosta (esim. Murto 1999, 33–34), jossa on myös mahdollisuus osittaiseen erillisopetukseen, kunhan oppilaiden fyysinen läheisyys taataan ja yhteistoimintaa harjoitetaan aina, kun se on mahdollista.

Sakari Moberg tulkitsee integraation ja inklusion olevan lähellä toisiaan, jos fyysistä integraatiota seuraa yhdessäolon, toisten hyväksymisen ja sosiaalisten suhteiden kautta yhteiskunnallinen integraatio (2001, 85). Prosessuaalisessa ajattelussa inklusiota hahmotellaan integraation prosessien lopulliseksi päämääräksi (Nixon 2007; Moberg 1998, 41), johon päästään erilaisten vaiheiden kautta. Esimerkiksi kaikkien oppilaiden opettaminen yhdessä (fyysinen integraatio) synnyttää yhteistyötä (toiminnallinen integraatio), mikä edistää psykologista ja sosiaalista integraatiota luoden pohjaa laajemmalle yhteiskunnalliselle integraatiolle (esim. Hautamäki 2001 ym., 182–183).

Yhdysvalloissa integraatio nähtiin ns. fyysisenä integraationa, joka kulki mainstreaming -käsitteen alla. Tällöin integraatio liitetään tiettyyn paikkaan, tilaan ja aikaan sijoittuvaksi tai siinä erotellaan erilaisia asteita tai vaiheita. Seurauksena huonosti toteutetusta integraatiosta, jossa oppilaita sijoitettiin yleisiin luokkiin ilman tukitoimia, integraation käsite sai negatiivisen ”säästöintegraation” leiman.

Suomalaisessa koulumaailmassa kuulee edelleenkin puhuttavan integroiduista oppilaista, integraatioryhmistä ja integraatiosta toimenpiteenä, jolla siirretään oppilaita. Olisi kuitenkin järkevämpää erottaa integraation ja inklusion käsitteet toisistaan, ehdottaa Aimo Naukkarinen (2001, 130) ja perustelee tätä seuraavasti:

Inklusioajattelussa korostetaan enemmän kuin integraatioajattelussa koulutuksen demokraattisia, eettisiä ja ihmisoikeudellisia tehtäviä ja siinä vaaditaan enemmän kuin integraatioajattelussa koulu-, kunta- ja valtakunnan tason muutoksia koulutusjärjestelmään. (emt.)

Inklusion ideologia omaksuttiin suomalaisessa koulujärjestelmässä hitaasti ³⁰, koska suomalaisessa koulupolitiikassa 1990-luku oli myös muiden muutosten aikaa. Antti Teittisen (2003, 12–13) mukaan koulutuksen ja talouselämän vaatimusten yhtensovittamisen korostaminen vei sijaa inklusiolta. Peruskoulut alkoivat kilpailla paremmasta oppilasaineksestä. Lisäksi taluskriisin seurauksena säästöt kohdistuivat enimmäkseen sellaisiin osa-alueisiin, jotka toteutessaan edistävät inklusiivisia käytäntöjä, kuten oppilashuoltoa, luokkakokoja ja koulujen kerhoja (emt., 12). Muutokset rahanjakopolitiikassa kannustivat osaltaan erityisopetukseen, koska erityisopetukseen siirto takaa kunnalle korotetun valtionavun oppilaasta (Saloviita 2006b, 332), mikä puolestaan mahdollistaa tarvittavien tukitoimien, kuten avustajien palkkaamisen.

Inklusion etenemistä on hidastanut ensinnäkin käsitteellinen sekamelska. Saloviita (2006b, 339) kritisoi käsitteen sumentajia siitä, että inklusio on omaksuttu erityisopetuksen palvelukseen uutena integraatiota muistuttavana kehittämisdiskurssina, jossa inklusioon (yhteisopetukseen) periaatteessa pyritään, mutta aina kun tämä ei ole mahdollista, opettaja ”viivyttämättä toimittaa op-

³⁰ Lähikoulukehityksessä on nyt kuitenkin muutoksen merkkejä ilmassa. Syksyllä 2010 voimaan tullutta perusopetuksen lainuudistusta perusteltiin lähikouluperiaatteella, erityisopetuksen jatkuvalla lisääntymisellä ja suurilla alueellisilla eroilla erityisopetuksen järjestämisessä (Hallituksen esitys Eduskunnalle...2009) .

pilaan erityisluokalle”. Molempia (integraatiota ja inklusiota) on vastustettu samoin perustein, esimerkiksi rahan puutteen, luokkien suuren koon ja tuki-palvelujen puuttumisen takia. Vanhemmat näyttäisivät pelkäävän, että inklusion myötä tarvittavat erityispalvelut häviävät (esim. Ferri & Connor 2005). Lisäksi inklusion vastarintaa selitetään sen tuomalla legitimaatiouhkalla erityisopetukselle (esim. Booth & Ainscow 1998, 245; myös Saloviita 2002, 92), sillä erillistä erityisopetusta (jopa integraatiotakin tehokkaammin) kritisoivana filosofiana inklusion katsotaan uhkaavan erityisammattilaisten omia ammattiryhmiä ja opetuskäytäntöjä, joiden perustaksi ovat muotoutuneet oppilaan erityispiirteiden ja niiden mukaan määriteltyjen tarpeiden luokittelu ja erilaisiin tarvekategorioihin jako. Ensiksi analysoidaan mikä oppilaassa tai yksilössä on vikana ja sen jälkeen tämä vika pyritään korjaamaan. (Ainscow ym. 2006, 17; myös Saloviita 2006a, 2006b.)

Inklusion suurin haaste onkin sen näkeminen laajana kaikkien oppijoiden moninaisuutta kunnioittavana reformina, ”kasvatuksena kaikille”, sillä juuri erityisoppilaaksi määrittely ja oppilaiden kategorisointi johtaa eksklusiioon, väittävät Tony Booth ja Mel Ainscow (1998, 243). Kategorisointi samanlaistaa yksilöitä ja toisaalta hävittää yksilöllisiä piirteitä, kuten iän, sukupuolen tai persoonallisuuden. On itse asiassa mahdotonta ymmärtää kategorisoitujen oppilaiden osallistumisen ja oppimisen esteitä ja sitä, miten ne voidaan ylittää tutkimatta laajemmin inklusiivisia ja eksklusiivisia paineita, jotka vaikuttavat kaikkiin oppilaisiin koulussa ja sen ulkopuolella (emt., 228).

Esimerkki tällaisesta laajasta kehitystyöstä on Kehitysvammaliiton vuosina 2002–2004 toteuttama Yhdessä kasvamaan – kaikille avoin koulu ja lähiyhteisö -projekti. Siinä pyrittiin yhteistyössä kuntien kanssa kehittämään erilaisia yhteistyömalleja ja -käytäntöjä, jotka edistäisivät lasten mahdollisuutta liittyä tasavertaisina jäseninä lähiyhteisöönsä ja kouluunsa. Kehitystyön³¹ kohteena oli ennen kaikkea inklusiivinen toimintakulttuuri. (Teittinen 2005, 9.) Kehitysvammaliiton projektin yhteydessä toteutettiin tutkimus, joka käynnistyi taustojen ja käsitteiden analyysillä (Teittinen 2003), jatkui kehitystyön dokumentoinnilla ja loppuraportilla (Alakoskela & Pietiläinen 2005) ja päättyi kehittämistyössä olleiden kuntien prosessien arviointiin (Teittinen 2005) sekä oppilaiden ja vanhempien näkemysten arviointeihin (Matikka, Koponen & Reiterä-Paajanen 2005). Kokonaisen toimintakulttuurin muuttaminen osoittautui kuitenkin käytettävissä olevaan aikaan nähden liian suureksi urakaksi ja selkeät tulokset jäivät puuttumaan. Laajan projektin loppupäätelmänä Antti Teittinen (2005) nostaakin inklusiivisessa kehittämistyössä olennaiseksi verkostot, jotka mahdollistavat institutionaaliset ja kulttuuriset muutokset.

Muutos on kuitenkin nähtävissä ainakin retoriikan tasolla. Opetushallituksen verkkosivuilla inklusio määriteltiin vuonna 2009 seuraavasti:

³¹ Kehitysvammaliiton projekti pohjautui Index for inclusion -työkirjaan (Booth & Ainscow 2002), joka myös suomennettiin projektin yhteydessä vuonna 2005. Index for inclusion -teos on levinnyt jo 25 maahan ja Britanniassa CSIE (Centre for inclusive education) konsultoi sen soveltamista eri maiden käyttöön (Rustemier & Booth 2005).

Inklusio tarkoittaa sitä, että kaikki oppilaat käyvät koulua yhdessä, yhteinen opetus on järjestetty oppilaiden yksilöllisten edellytysten mukaisesti ja jokainen, niin oppilas kuin henkilökunnan jäsenkin, tuntee olevansa hyväksytty ja arvostettu kouluuyhteisössä. Inklusio ei ole tietty saavutettu tila, vaan se on jatkuvaa oppimisen ja osallistumisen esteiden purkamista koulussa ja koko yhteiskunnassa. (Opetushallitus 2009.)

4.2 Vammaisuuden sosiaalinen vs. yksilömalli

Vammaisuuden sosiaalisen mallin synty sijoittuu Englantiin 1960–70-lukujen taitteeseen. Malli korostaa vammaisuuden sosiaalista ja ympäristöstä johtuvaa luonnetta. Se tuo esiin vammaisiin henkilöihin kohdistuvat ulkoiset rajoitukset kuten fyysiset, sosiaaliset ja psykologiset sekä painottaa vammaisten henkilöiden oikeuksia yhdenmukaisesti palveluihin (Oliver 1996, 32–33). Sosiaalinen malli on vastareaktio vammaisuuden yksilömallille (kutsutaan myös lääketieteelliseksi malliksi), jossa ajatellaan, että vammaisuus on yksilön pääasiallinen ja ensisijainen ominaisuus ja pääasiassa tragedia, patologia, ongelma tai rajoitus. Yksilö- tai lääketieteellinen malli paikantaa vammaisuuden ongelmat ja myös sen ratkaisut vammaiseen itseensä ja vastuullistaa vammaisen yksilön omasta selviytymisestään ja menestymisestään ”ei-vammaisille rakennetussa yhteiskunnassa” (Reinikainen 2004, 196).

Ulossulkeminen tapahtuu jo kielessä. Vammaisuuden yksilömallin mukaiselle kielenkäytölle ovat ominaisia ”disablistisuus”, joka määrittelee vammaisuutta negatiivien kautta (Barnes, Mercer & Shakespeare 1999) sekä medikalisaatio, diagnoosit ja hoito (Oliver 1996, 32–34). Esimerkiksi erityisliikunnan koulutusmalleissa yksilömalli voi näkyä käytäntöinä, joissa ensin opetellaan diagnoosit ja sen jälkeen oletetaan, että ollaan valmiit kohtaamaan ja ohjaamaan tämän vamman omaavia osallistujia (Emes, Longmuir & Downs 2002).

Palvelujen tarjoajan näkökulmasta yksilömalli voi vahvistaa pelkoja ja asenteita johtaen oletukseen, että yleisiä ja julkisia palveluja tarjoavien työntekijöiden on hallittava kaikki diagnoosit ja vammat turvallisuussyistä (mm. Tresgaskis 2004). Tämä voi hidastaa tai estää vammaisten henkilöiden pääsyä yleisten liikuntapalvelujen käyttäjiksi. Lasten elämässä, kuten koulu- ja harrastusvalinnoissa lääketieteen ja kuntoutuksen ammattilaisten valta voi vahvistaa vammaiskielteisiä oletuksia, erottelevia käytäntöjä ja synnyttää eriarvoisia suhteita erilaisten lasten välille (Vehkakoski 2006, 10). Vammojen ja toimintakyvyn luokittelu yksinomaan lääketieteellisinä tosiasioina muistuttaa Pierre Bourdieun esittämää ”doksaa” eli sitä, että yksi totuus ja tulkinta dominoi koko puheavaruutta ja on kyseenalaistamaton totuus (1987).

Sosiaalisen vammaistutkimuksen ansiosta vammaisuuden ymmärtäminen yksinomaan yksilön tragediana on saanut rinnalleen uusia tulkintoja. Ne ohjaavat tarkastelemaan sellaisia yhteiskunnan toimenpiteitä, palveluja ja ympäristöjä, jotka mahdollistavat osallistumisen tai sulkevat pois (Oliver 1996, 32). Vammaisuuden (ja normaaliuden) näkeminen sosiaalisena konstruktiona voi tuottaa uuden minäkuvan ja itsearvostuksen aiheita ihmisryhmille, joiden epäonnistumisen ja kelpaamattomuuden syynä on aiemmin pidetty vammaisuutta. Sen

ansiosta ”ne, jotka olivat tottuneet aina syyttämään itseään, pystyivät nyt ensimmäistä kertaa oikeutetusti syyttämään vaikeuksistaan ympäröivää yhteiskuntaa.” (Vehmas 2009, 112). Ympäristöpainotuksesta johtuu, että sosiaalinen malli toimii yksilömallia paremmin myös sellaisten liikunta- ja vapaa-ajan ohjelmien teoreettisena perusteluna, joissa halutaan edistää rakennetun ympäristön tai palvelujen esteettömyyttä (esim. Tresgaskis 2004).

Toisaalta myös lääketieteeseen perustuvilla käytännöillä on etunsa. Ensiksikin lääketieteen ja sen myötä myös vammaisuuden yksilömallin mukaisia toimintatapoja puolustavat sekä vanhemmat että erityisammattilaiset. Reinikainen (2007, 42) selittää Söderiin (2004, 212–213) viitaten suuntausta sillä, kuinka yhteiskunnalla on pyrkimys määritellä yhä suurempi joukko sosiaalisia huonosaisuuksia ”vammoiksi” ja sitä kautta vammaisuuden käytäntöjen piiriin kuuluviksi. Ennen ”tyhmästä tai pahasta” lapsesta on näin tullut sairas (Saloviita 2006a, 143–147; 2006b, 336). Vanhemmat voivat kokea diagnoosin jopa vapauttavana, jos sen kautta lapsen häiriökäyttäytymiseen löytyy lääketieteellinen selitys ja sen myötä ”lupaus” hoidon ja parannuskeinon olemassaolosta (Saloviita 2002, 91; 2006b, 336; ks. myös Kivirauma 2001, 174). Ian Hacking (2009; myös Saloviita 2006a, 144–147) käyttää prosessista kehävaikutuksen käsitettä. Ihmiset mukautuvat tapoihin, joilla heitä kuvataan ja uuden informaation avulla menettä voidaan selittää diagnoosista johtuvaksi. Diagnoosilla voidaan jopa vapauttaa moraalista ja juridista vastuusta:

Esimerkiksi huonotapainen ja kuriton kakara voi uuden ymmärryksen varassa muuttua avuttomaksi ja väärinymmärretyksi lapseksi, joka ei voinut käyttökseen mitään. Hän oli vain aivojensa välittäjäaineiden uhri. (Vehmas 2009, 118.)

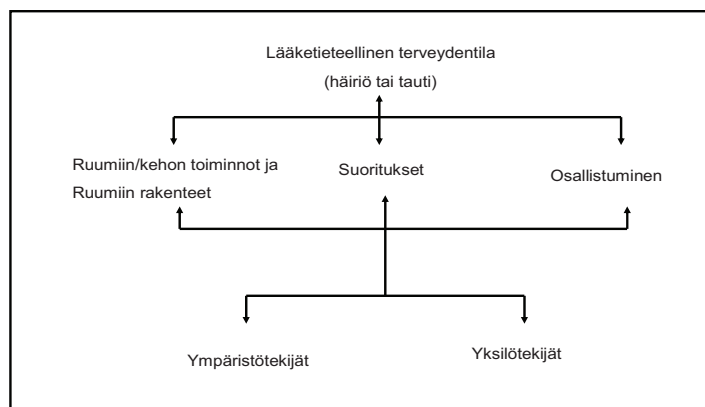
Toiseksi lääketieteen kehittymisen myötä yhä useammalle ilmiölle tai poikkeavuudelle pystytään paikallistamaan neurologinen, hormonaalinen tai muu lääketieteellinen selitys. Kolmanneksi uudet diagnoosit voivat toimia myös uusien identiteettien perustana (Vehmas 2009, 18) ja ne avaavat väylän vammais- palveluihin, tukiin ja vertaisryhmiin. Neljänneksi modernien länsimaisten demokratioiden palvelujärjestelmissä vammojen ja toimintakyvyn luokittelua tarvitaan lääketieteellisen hoidon ja kuntoutuksen lisäksi myös muiden palvelujen, vakuutusten ja rahoituksen perusteluiksi (Kasser & Lyttle 2005, 30; myös Sherrill 2004, 16). Ja lopuksi lääketieteen yksi etu on, että ”lasta vastaanottamassa on hyvänsuopa ammattilaisten joukkue, joka tietää mitä pitää tehdä” (Saloviita 2006b, 335). Lääkäreitten professionaalinen ja arvostettu valta on jopa houkuttanut muut alat jäljittelemään sairaanhoitoa esikuvana. Lääkinnällisen kuntoutuksen rinnalle on syntynyt ammatillinen, sosiaalinen, psykologinen ja kasvatuksellinen kuntoutus, uudet ammattikunnat ja asiantuntijat, joilla on suuri valta myös kuntoutuksen ulkopuolella (emt., 336; ks. myös Vehkakoski 2006).

Sosiaalisen mallin kritiikki. Vammaisuuden sosiaalista mallia kritisoidaan esimerkiksi siitä, että se on laiminlyönyt ruumiilliset kysymykset, kuten elimellisen vamman luonteen, sukupuolen, etnisyyden ja seksuaalisuuden (Reinikainen 2007, 34). Esimerkiksi Tanja Vehkakoski (2006) muistuttaa, että sosiaalisessa

vammaistutkimuksessa on unohdettu lapset ja lasten oikeudet. Sosiaalinen malli unohtaa vammaisten henkilöiden keskinäiset erot ja erilaiset tilanteet (Teittinen 2000, 24) ja on ylipäänsä ”rajoittava, yksinkertaistava ja riittämätön viitekehys vammaisuuden käsitteellistämiseksi ja käytännön järjestelyille” (Vehmas 2005, 140–141). Vehmas tiivistää sosiaaliseen malliin kohdistetun kritiikin kolmeen näkökulmaan: 1) sosiaalinen malli sivuuttaa ja vääristelee elimellisten vammojen merkitystä vammaisten ihmisten elämässä, 2) puolustaa epärealistista ja yksinkertaistavaa kahtiajakoa elimellisen vamman ja vammaisuuden sosiaalisen ilmiön välillä, 3) hyväksyy kritiikittömästi jaottelun vammaisiin ja vammattomiin ihmisiin sekä edellyttää vammaisten ihmisten omaksuvan ensisijaisesti vammaisen henkilön identiteetin, vaikka monet haluaisivat luoda identiteettinsä muiden tekemistensä perusteella. (emt., 142.)

4.3 ICF pyrkii vuoropuheluun

Vammaisuuden sosiaalinen malli on olennaisesti muuttanut kuntoutuksen teoriaperustaa. Sosiaalisen mallin seurauksena WHO:n uudessa toimintakyky- ja vammaluokituksessa (*International Classification of Functioning, Disability and Health ICF 2001*) lääketieteellinen ja sosiaalinen malli pyrittiin yhdistämään. Toiminnan vajavuuden sijasta puhutaan toiminnasta ja sosiaalisen haitan sijasta osallistumisesta. Tavoitteena on entisen ”sairauden luokituksen” sijasta tarjota yhtenäinen, kansainvälisesti sovittu kieli sekä viitekehys toiminnallisen terveydentilan arvioimiseksi. (World Health Organization & Stakes 2004, 3–4.)

KUVIO 2

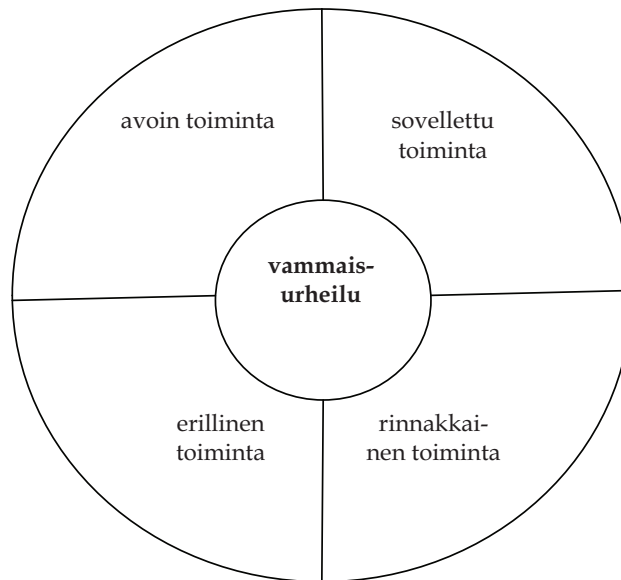
ICF-luokituksen osa-alueiden vuorovaikutussuhteet (World Health Organization & Stakes 2004, 18)

ICF asettaa henkilön kontekstiinsa. Se tunnistaa, ettei yksilön osallistumisen laajuus ja taso riipu pelkästään toimintakyvystä, vaan myös ympäristötekijöillä on merkitystä. Toimintakykyä ei perinteiseen tapaan enää jaeta fyysiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen, vaan toimintakyky on yläkäsite, joka sisältää kehon toiminnot, suoritukset ja osallistumisen. ICF:n kontekstuaalisiin tekijöihin kuuluvat ympäristö- ja yksilötekijät. Ympäristötekijöihin kuuluvat paitsi fyysinen ympäristö, myös ihmisten tarjoama tuki, asenteet ja palvelut, hallinto ja politiikat. Yksilötekijöitä ei ole tarkasti määritelty, mutta niitä ovat esimerkiksi sukupuoli, rotu, ikä, terveydentila, elämäntavat, tottumukset, selviytymisstrategiat, sosiaalinen tausta, koulutus, ammatti, kokemukset, käyttäytymismallit ja luonteenpiirteet. (World Health Organization & Stakes 2004.)

Salla Sipari (2008, 28) kuvailee, että ICF-luokituksen lasten ja nuorten versiossa (World Health Organization 2007) pohjalta tehtyjen ruotsalaistutkimusten (esim. Björck-Åkesson ym. 2005) keskeisimmät kohteet ovat interventio- ja yhteistyöprosessit, yhteistyö ja yhteinen kieli eri ammattiryhmien kesken, käsitteellinen malli, tutkimus, kansainvälinen vertailu ja kliininen rekisteri. Myös erityisliikunnan tutkijat ovat alkaneet soveltaa ICF:n toimintakyky- ja vammaluokittelua työvälineeksi erityisliikunnan moniammatilliseen yhteistyöhön. Erityisliikunnan alueella hahmotellaan, että ICF:sta voisi jopa muodostua terveydenhuolto- ja sosiaalialaa yhdistävä koodisto (Hutzler & Sherrill 2007, 10–11), sillä se voi parhaimmillaan mahdollistaa keskusteluyhteyden lääketieteellisen ja sosiaalisen mallien pohjalta operoivien kuntoutuksen, erityisliikunnan ja yleisen liikunnan ammattilaisten välille.

Kompromissiin pääsy ei ole kuitenkaan yksinkertaista. Esimerkiksi osa vammaistutkimuksen edustajista kritisoi ICF-mallia siitä, että toimintakykyluokittelu perustuu yksilön ruumiin toimintojen ja aktiviteettien analysointiin, eikä ICF-mallin osallistumisen käsitteessä oteta tarpeeksi huomioon sosiaalista ja poliittista inklusiota (Barnes 2004). ICF:n toisena ongelmana on sen monimutkaisuus. Sen laajempaa käyttöönottoa rajoittaa soveltavan tutkimuksen puute, mikä on saanut liikuntatoimijat kehittämään omia käytännöllisiä sovelluksiaan.

Iso-Britanniassa vammaisuuden sosiaalisen mallin käytännöllinen sovellus liikuntaan on "Inclusion Spectrum" (Black 1996, myös Stevenson 2009). Kyseessä on Ken Blackin ja Pam Stevensonin jatkokehittäminen Joseph Winnickin (1987) muokkaamasta integraation jatkumosta (Integration Continuum, kuvio 1). Toisin kuin Winnickin mallissa, jossa matalin porras on erityisryhmä ja ylimpänä hierarkisena harrastamisen tasona on tavallinen yleisen liikunnan ryhmä, Blackin ja Stevensonin kehittelemä jatkumo asemoi kaikki harrastamisen vaihtoehdot yhtä arvokkaiksi ja päärooliin asettuu yksilön mahdollisuus valita erilaisista vaihtoehdoista. Uusimmassa mallissa (Stevenson 2009, 124) vammaisurheilu on asetettu keskiöön (kuvio 3). Sen ympärillä avoin, sovellettu, rinnakkainen ja erillinen toiminta tarjoavat erilaisten vaihtoehtojen valikon.

KUVIO 3 Inclusion Spectrum (Stevenson 2009, 124)

Australiassa ICF vaikutti TREE:n³² syntyyn. TREE on vammaisurheilun ja soveltavan liikunnan koulutuksen työkalu. Sillä kuvataan opetuksen (teaching), sääntöjen (rules), välineiden (equipment) ja ympäristön (environment) muokkaamista ja soveltamista. Työkalun tarkoitus on tukea opettajia, valmentajia tai muita omaksumaan ympäristöllinen lähestymistapa inkluusioon siten, että he oppivat muokkaamaan opetustyyliään, sääntöjä, tilaa sekä käytettäviä välineitä. ASC:n kouluttajaoppaassa (2005) kuvaillaan, että TREE on ”vammaisouden sosiaalisen mallin sijoittamista liikuntahalliin, uimahalliin tai urheilukentälle”. (ASC 2005.)

Inclusion Spectrum ja TREE ovat esimerkkejä käytännön työkaluista, joita liikunnanopettajat ja -ohjaajat käyttävät. Inclusion Spectrum erilaisine versioineen on otettu käyttöön esimerkiksi Iso-Britanniassa (Stevenson 2009, 119–122; Black 1996, 12–15), Australiassa (ASC 2005) ja Suomessa (esim. Alanko ym. 2004; myös Saari 2005b, 9). Se on todettu toimivaksi työkaluksi jäsentämään koulutusta ja liikuntapalveluja (esim. Saari ym. 2008). Siihen viitataan myös esimerkiksi liikunnallisen iltapäivätoiminnan hankkeiden ohjeistuksessa (Lääninhallitukset 2006). Tutkimuksen työkaluksi se ei ole kuitenkaan vielä taipunut.

³² TREE:n suomalainen sovellutus on nimeltään ”OSAT” (opetus, säännöt ja ohjeet, asianmukaiset välineet ja varusteet, tila ja ympäristö) ja sitä on käytetty mm. Nuoren Suomen Pihaseikkailussa ja Vipinää välkälle -kampanjoissa (Nuori Suomi 2010).

5 TUTKIMUKSEN VIITEKEHYS JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Peilaan seuraavaksi erityisliikunnan ja vammaisurheilun integraation prosesseja teemoihin, joita on totuttu käsittelemään maahanmuuttokeskustelun yhteydessä. Tausta-ajatuksena on löytää yhteneväisyyksiä yhteiskunnan muiden ”toisten” kokemasta kohtelusta. Päädyin tarkastelemaan liikuntaohjelmia nelikentällä. Nelikenttä toimi samalla eräänlaisena viitekehysenä tai kulttuurisena karttana (ks. Kiikeri & Ylikoski 2004, 96–98), jonka avulla tarkastelin liikunnallisen iltapäivätoiminnan hankkeiden integraation prosesseja sekä toimintaa ohjaavia taustaeetoksia (luku 8). Esittelen tutkimuskysymykset tämän luvun lopussa.

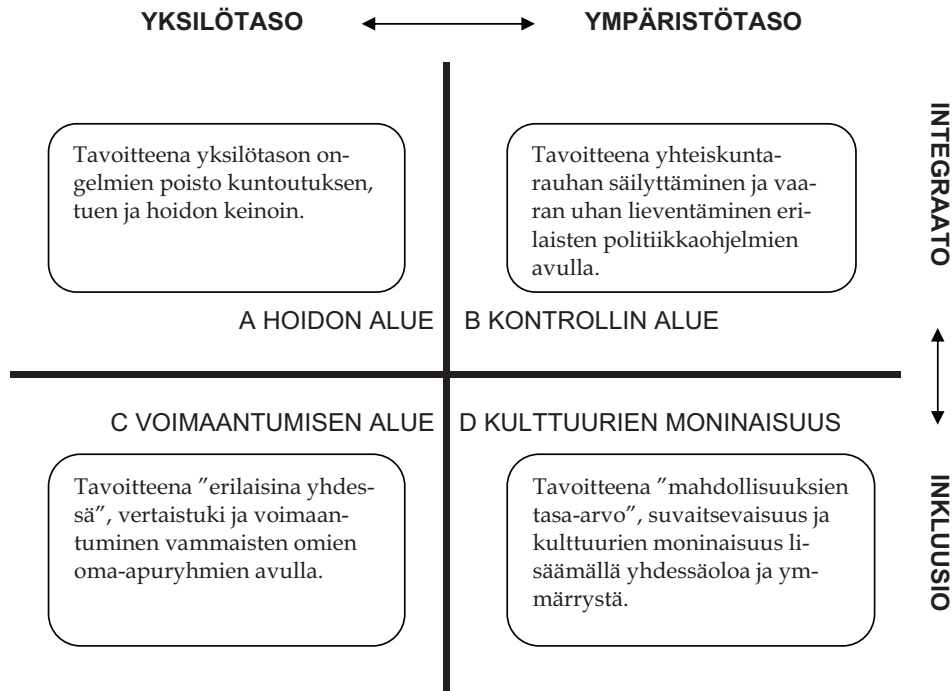
5.1 Integraation prosessit nelikentässä

Maahanmuutosta puhuttaessa integraation jäsentämiseen käytetään usein John W. Berryn (1992) akkulturaatiomallia³³. Berryn malli muistuttaa erityisliikunnan porrasparadigmaa, jossa integraation vastakohtana nähdään segregatio. Erityisliikunnassa ja vammaisurheilussa tämän kuvitteellisen janan välissä saatetaan hahmottaa erilaisia portaita tai välivaiheita segregatiosta integraatioon (esim. Winnick 1987), segregatiosta inklusioon (esim. Schleien ym. 1997), tai erilaisen tarjonnan vaihtoehtoja ”Inclusion Spectrumin” tapaan (Stevenson 2009, 124; ASC 2005, Alanko ym. 2004, Black 1996)(ks. luku 4).

Hahmottelen integraation prosessit yhdistävää teoreettista ja käsitteellistä perustaa neljällä alueella, joita ovat hoito, kontrolli, voimaantuminen ja kulttuu-

³³ Berryn mallissa vähemmistöjen edustajat määritellään integroituneiksi, mikäli he arvostavat entistä taustaryhmäänsä ja tuntevat yhteenkuuluvuutta uuden ympäristönsä ryhmiin, etenkin valtaväestöön. Marginalisaatiossa he eivät tunne yhteenkuuluvuutta kumpaankaan ja assimilaatiossa ihmiset arvostavat valtaväestöä, mutta eivät omaa aiempaa taustaryhmäänsä. Separaatiossa ryhmän jäsenet tuntevat voimakasta yhteenkuuluvuutta omaan entiseen ryhmäänsä, mutta eivät arvosta kuulumista enemmistökulttuuriin. (Berry 1992.)

rien moninaisuus. Integraation toimenpiteet paikallistuvat erottautumisen (hoito-kontrolli) ja inklusion toimenpiteet puolestaan mukaan kuulumisen (voimaantuminen-kulttuurien moninaisuus) kentille kuvion 4 mukaisesti.

KUVIO 4 Integraation ja inklusion nelikenttä

Hoidon alue. Hoidon alue (A) on erityisliikunnan ydintä. Palveluja, kuten erityisopetusta, erityisliikuntaa, terveytensä kannalta liian vähän liikkuvien ja motorisesti kömpelöiden lasten ohjelmia perustellaan erityisen tuen tarpeella, hoidolla ja kuntoutuksella. Erityisasiantuntijoita tarvitaan määrittelemään asiakkaat ja tarvittavan integraatiotyön muodot. Integroimattomuus näyttäytyy yksilötason ongelmana ja viranomaisilla, asiantuntijoilla ja järjestöillä on vastuu määrittellä, mille tasolle yksilö integraatioprosessissaan sijoittuu (Pyykkönen 2007). Ohjelmapuheessa puhutaan esimerkiksi syrjäytyneistä, koulupudokkaiden, vammaisista, häiriintyneistä, jälkeenjääneistä, erityislapsista, erityisen tuen tarpeessa olevista lapsista, integraatioryhmästä, integroiduista oppilaista tai lihaviiden lasten liikuntaryhmistä. Tähän ns. kuntoutusparadigmaan kuuluu porrasteinen ajattelu (Saloviita 2006a, 2006b, 2002). Porrastusparadigma sallii yksien mukaan ottamisen ja toisten pois sulkemisen. Yksilöiden tasolla liian vaikea vamma voi muodostua mukaan otetuksi ja integroitumisen esteeksi siinä missä vamman näkymättömyyskin (Nixon 2007, 422). Vamman laatu ja luokittelu toimivat mukaanpääsyn ja ulossulkemisen selityksinä.

Erityisliikunta instituutiona, sen professiot ja ekspertit voidaan nähdä osana biopolitiikkaa, jossa yksilö on toimenpiteiden, luokittelujen ja tilastoinnin

kohde. Biovalta on laaja käsite, jonka voi kiteyttää tekniikoiksi, joiden kohteena on ruumis. Biovalta kategorisoi, määrittää ja tuottaa kuuliaisuuksia. Kyse on elämän hallinnallistumisesta, tieto- ja valtatekniikoiden kautta tapahtuvasta yksilöiden kontrollista. (Foucault 1980, 32–38; 1999, 100.) Medikalisaatio on osa biovaltaa. Siinä ihmisruumista kontrolloidaan biolääketieteelliseen asiantuntijatietoon nojaten. Teittisen (2002, 47) mukaan foucault'laisessa genealogisessa lähestymistavassa kiinnitetään huomiota biopolitiikan ja hallintamentaliteetin käytäntöihin, koska nämä määrittävät ulkopuolelta mitä vammaisuus on ja miten se pitäisi käsittää. Tällainen valta kutsuu vastarintaan. Iris Marion Young (esim. 2000, 83; ks. myös Teittinen 2006a) käyttää käsitettä eron politiikka (politics of difference) kuvaamaan toimenpiteitä, jotka tähtäävät alistettujen ryhmien voimaantumiseen (empowerment).

Kontrollin alue. Inklusiosta ja integraatiosta puhutaan usein tietyn syrjäytymisvaarassa olevan tai syrjintää kokeneen ryhmän mukaan pääsyn tai ulossulkemisen ongelmana (esim. Young 1999, Helne 2002). Nimesin tämän kontrollin alueeksi (B), koska eksklusio näyttäytyy yhteiskunnan järjestystä uhkaavana ilmiönä (Helne 2002, 10–11). Helnen mukaan (ks. myös Eräsaari 2005) eksklusion uhkapuhe redusoituu määriteltyihin yksilöihin tai ryhmiin (kuten asunnon, vanki, koulupudokas, maahanmuuttaja, vammainen, liikunnasta syrjäytynyt tai syrjäytymisvaarassa oleva).

Eksklusion uhkaa sosiaalisena ja yhteiskunnallisena ongelmana lisää sen epämääräisyys, saavuttamattomuus ja jäsentymättömyys, koska sellaisesta, jota ei voida kuvata ja josta ei ole esitystä, uhkaa tulla vaara kaikille (Eräsaari 2005, 259). Lisäksi ”sosiaalisen” lisääminen eksklusion eteen tuntuu viittaavan tulokintaan, että on sekä sosiaalista että luonnollista ja ikään kuin oikeutettua ulossulkemista (Ainscow ym. 2006, 20). Uhkaa lievennetään erilaisin toimenpitein, kuten ”pakkointegraatiolla” (Helne 2002, 92–93). Tällöin köyhät, työttömät, marginalisoidut ja syrjäytetyt ”otetaan mukaan” omana klubinaan, toisina ja toisiksi tehtyinä, joihin sovelletaan erilaisia sääntöjä, pakkoja ja sopimuksia kuin ”meihin” (Julkunen 2001, 207).

Ryhmäerojen huomioimattomuus voi johtaa assimilaatioon (Berry 1992). Juha Sihvola (2007, 53–67) toteaa, että vähemmistöjen hahmottaminen uhkana on poliittisesti tehokasta. Samalla on vaarana, että uhkapuhe stigmatisoi kohteensa. Hannele Harjunen (2004) muistuttaa, että stigmatisoinnissa on kyse valasta ja oikeudesta määrittää sekä asettaa rajat hyväksyttävälle ulkonäölle, käytökselle ja elämäntavalle. Stigma voi luoda tilausta kulttuurisen fundamentalismin nousulle (emt.) tai johtaa itse-eksklusioon, jossa henkilö alkaa vältellä vastaavia sosiaalisia tilanteita (Goffman 1963, 28–31).

Erwin Goffman (1963, 11) tarkoittaa stigmalla ominaisuutta, joka heikentää yksilön sosiaalista statusta ja vaikuttaa kielteisesti henkilön sosiaalisen identiteettiin ja käsitykseen omasta itsestä. Stigmatisoidut ominaisuudet voidaan jakaa näkyviin (kuten fyysinen vamma tai etninen tausta) ja näkymättömiin (kuten homoseksuaalisuus), jotka sosiaalisissa tilanteissa julki tullessaan ovat stigmatisoivia. Yksilötasolla stigma voi johtaa sosiaalisten tilanteiden välttelyyn,

peittelyyn, häpeään ja uhmaan. Ensinnäkin stigmatisoitu on epävarma, koska ei tiedä mihin kategoriaan hänet tullaan asettamaan ja johtuuko mahdollinen suotuisa luokittelu säälistä vai jostakin muusta syystä. Toiseksi hän tuntee olevansa jatkuvan tarkkailun kohteena. Kolmanneksi hän kokee, että hänen kykyjään joko aliarvioidaan tai pikkusuorituksia pidetään huomattavina saavutuksina. Samalla epäonnistumiset voidaan tulkita stigmaa vahvistavana. (Goffman 1963, 23–31.)

Ruumiin tarkasteleminen stigman käsitteen avulla paljastaa, kuinka yhteisö pyrkii kontrolloimaan jäseniään ja kuinka ”epänormaali, normaali, ei-hyväksytty ja hyväksytty ruumiillisuus rakennetaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa” (Harjunen 2004, 258–259). Stigmaan liittyy reifikoituminen eli esineellistyminen. Äärimmillään yksilö samaistuu tai hänet samaistetaan täydellisesti sosiaalisesti määriteltyihin tyyppityksiin. Hänestä tulee tietyn tyyppin edustaja, eikä hän ole mitään muuta. (Berger & Luckman 2002, 101–106.)

Voimaantumisen alue. Voimaantumisen alueella (C) inkluusio nähdään merkkinä hyvinvointiyhteiskunnan sosiaalipolitiikan vahvuudesta, sisällöllisestä reiluudesta ja luottamuksesta kanssaihmiin (Julkunen 2001, 27–28). Subjektien ja sen yhteiskunnan alajärjestelmien keskeiseksi välittäjäksi nostetaan kansalais-toiminta, kuten seurakunnat, järjestöt, yhdistykset, vertaisryhmät ja sosiaaliset verkostot (esim. Siisiäinen 2003, 64). Keskustelua kansalaistoiminnasta voidaan käydä myös erilaisten pääomien hallinnan näkökulmasta, kuten Pierre Bourdieu teoksessaan *Distinction* (1984). Bourdieulle esimerkiksi kulttuurinen pääoma käsittää erilaisia taitoja ja valmiuksia, kuten lajiosaamisen sekä merkit ja tunnukset oppiarvoista ja asemista. Sosiaalinen pääoma puolestaan on erilaisia sosiaalisia verkostoja, oikeuksia ja asemia, joista taistellaan ja joilla erottaudutaan muista.

Stigmatisoituminen ja syrjintä synnyttävät tarpeen ja perustelut positiiviselle erityiskohtelulle. Ne luovat tilaa vertaistoiminnalle, oma-apuryhmille ja muille ryhmittymille, joissa voi olla omiensa joukossa (Goffman 1963, 21–26). Voimaantumisen alueella syrjintää, poissulkemista ja alentavaa stereotyyppiointia kokeneet vähemmistöt tai heidän edunvalvojansa ovat päätyneet toteuttamaan erillistä toimintaa omassa vertaisryhmässään (Young 1999, 244) ja ovat sen kautta mukana kamppailussa pääomista. Järjestöjen ja sosiaalisten verkostojen kautta vammaiset ja heitä käsittelevät asiantuntijat pyrkivät yhteistyössä muuttamaan ympäröiviä olosuhteita (Teittinen 2000, 29). Järjestöjen merkitystä voidaan korostaa myös tilanteissa, jossa tarvitaan apua sairauden tai vamman ilmetessä, siihen liittyen uuden identiteetin etsinnässä ja rakentamisessa sekä uuden elämäntilanteen ja sen tuomien muutosten kohtaamisessa. Vammais- tai diagnoosipohjaiset järjestöt, vammaisurheilun omat lajit, positiivinen syrjintä ja vammaisten henkilöiden itsensä käynnistämät vertais(tuki)ryhmät voivat olla väyliä voimaantumiseen ja vertaistukeen. Ohjelmapuheessa käytetään ilmauksia, kuten vertaistuki, voimaantuminen, positiivinen syrjintä ja (vammaisten henkilöiden) edunvalvonta. Esimerkiksi vammaisurheilujärjestöt ja vammaisurheilulajit kuuluvat tälle kentälle olettaen, että niiden toiminnassa painotuu vammaisten henkilöiden osallisuus ja oman äänen kuuntelu.

Kulttuurien moninaisuus³⁴. Inklusion ideaali on kulttuurien moninaisuuden arvostamista (D). Kun erilaiset etniset ryhmät ja muut vähemmistöt hyväksytään integraation ohjelmissa niiden omilla ehdoilla, puhutaan monikulttuurisuuden ideologiasta erotuksena assimilaatioon, jossa vähemmistön oletetaan sulautuvan valtaväestön arvoihin ja kulttuuriin tämän ehdoilla (Sihvola 2007, 53–67). Vammaisvähemmistöjen³⁵ ollessa kyseessä puhutaan esteiden näkyväksi tekemisestä tai tunnistamisesta, niiden poistamisesta tai esteettömyydestä ja saavutettavuudesta. Esimerkiksi Kaikille Avoin -ohjelma (ks. sivut 13; 48) sijoittuu tälle kentälle.

Iris Marion Young kuvaa tämän ideaalin tilana, jossa ryhmien eriytymistä omiin tiloihin, kouluihin, ammatteihin ym. ei ole nähtävissä. Erilaiset geneettiset, kansalliset ja kulttuuritaustat sekoittuvat sattumanvaraisesti sosiaalisissa tiloissa ja instituutioissa. Jokainen naapurusto sisältää ihmisiä erilaisista ryhmistä samassa suhteessa kuin heitä esiintyy muutenkin populaatiossa. (Young 1999, 243.) Inklusio tarkoittaa siten jokaisen ulottuvilla olevaa lähikoulua, -seuraa ja -kerhoa, jonne pääsee, ja jossa kelpaa. Young kuvaa tätä ajattelua käsitteellä ”together-in-difference”, erilaisina yhdessä.

5.2 Integraation ja inklusion rajanvetoa

Integraation ja inklusion tutkimuksessa törmätään rajanveto-ongelmaan (ks. Kiiikeri & Ylikoski 2004, 95–96). Samoja käsitteitä käytetään erilaisin tavoin ja niitä voidaan hyödyntää erilaisiin päämääriin.

Integraatio paikallistuu medikaaliseen paradigmaan; hoivaan, kuntoutukseen ja tukeen. Esimerkiksi Timo Saloviita kutsuu tätä kuntoutusparadigmaksi (2006, 340). Integraation toimenpiteet värittyvät historian kautta vallan ja kontrollin nimissä tehtyinä ja sellaisina ne ovat yleensä kykenemättömiä ratkaisemaan sosiaalisen epäoikeudenmukaisuuden ja yhdenvertaisuuden ongelmia (Pyykkönen 2007, Young 1999). Integraation käsitteen keskeisin ongelma on sen itsetarkoituksellinen luonne, koska siinä tavoitellaan pelkästään sekoittumista ottamatta huomioon yksilön omaa valinnan mahdollisuutta (Young 1999, 244). Lisäksi integraatiossa integroitumisen eri vaiheet (vrt. Berryn malli) esitetään usein stabiileina, ajallisesti pysyvinä, yksilöön liitettyinä tiloina, statuksina tai fyysisenä paikkana. Todellisuudessa erilaisten vähemmistöjen suhteet muihin ryhmiin vaihtelevat elämän kulun eri vaiheissa. Kolmanneksi integraatioajattelussa syyllistytään usein kontekstuaalittomuuteen (Pyykkönen 2007, 40). Tällä

³⁴ Käytän monikulttuurisuuden käsitteen rinnalla käsitettä ’kulttuurien moninaisuus’ (cultural diversity), ks. Sari Salovaaran pro gradu -työ (2007, 18), koska se tuntuisi käsitteenä sallivan enemmän ja moninaisemmin erilaisten vähemmistöjen kulttuureja.

³⁵ Myös vähemmistö käsite on ongelmallinen, koska ajatuksellisesti siihen liittyy vähäisyys, vähempiarvoisuus ja vähäpätöisyys, painottaa Lepola (2000, 252) viitaten Lehtoseen (1997). Pyrin käyttämään vähemmistökäsitettä kuvaamaan urheilussa määrällisesti aliedustettuja ihmisryhmiä, vastakohtana enemmistölle.

Pyykkönen tarkoittaa sitä, että pyrkiessään kokonaisvaltaiseen yksilön kehitystä kuvaavaan selitykseen Berryn malli jättää huomioimatta, kuinka yksilö tai ryhmä voi eri asiayhteyksissä sijoittua samanaikaisesti mallin eri vaihtoehtoihin. Unohdetaan, että todellisuudessa integraatiota voi tapahtua myös eri marginaaliryhmien välillä. (emt.)

Neljänneksi integraatiokeskustelu paikallistaa pääasialliseksi ongelmaksi juuri kyseisen ryhmän ja jos integraatio epäonnistuu, vika näyttää olevan heissä. Tämä tekee heistä itsestään vastuullisia integraation onnistumiselle. (Young 1999, 244; myös Saloviita 2002.) Viidenneksi vähemmistöä ei huomioida. Enemmistön kulttuuri ja arvot ovat integraatiossa normeja, joiden ei edes odoteta muuttuvan vähemmistöjen kanssa käytävässä vuorovaikutuksessa (Pyykkönen 2007, 40) ja vähemmistön eli integroitavien oma ääni ei kuulu (Lepola 2000, 266–270; Young 1999). Ja lopuksi: kun integraatio esitetään paikkana tai fyysisenä tilana, kuten integroitu oppilas (siirretty yleisopetuksen luokkaan) tai integraatiolaji (vammaisurheilu lajiliitossa) tarvittava tuki määritetään vain tiettyyn paikkaan, tilaan ja yksilöihin liittyvinä erityisjärjestelyinä, jolloin ne eivät välttämättä johda laajempiin osallistumisen esteitä tunnistaviin ja poistaviin prosesseihin (esim. Ainscow ym. 2006, Booth & Ainscow 2002, Saari 2009).

Tunnistaminen on toimenpiteiden edellytys, josta seuraa integraation paradoksi. Jotta yksilöä tai ihmisryhmää edes voitaisiin ”integroida”, on tunnistettava erilaisuus. ”Luokka” hahmottuu eroina johonkin toiseen (distinktio). Yksilöihin tai nimettyihin vähemmistöihin liitettynä ”integraatiosta” itsestään tulee osa ongelmaa. Esimerkiksi Berryn mallissa tarvitaan asiantuntija määrittelemään onko ”maahanmuuttajayksilö akkulturaatioprosessin eri vaiheissa assimiloitunut, integroitunut, separoitunut vai kenties marginalisoitunut” (Pyykkönen 2007, 38–39).

Inklusio puolestaan kuuluu sosiaalisen, pirstoutuvaan jälkimodernin ja monikulttuurisuuden alueelle. Inklusion ongelmana on, että monikulttuurisuuden retorikan moniselitteisyys ja vaatimukset poliittisesta korrektiudesta voivat työntää asiaan vihkiytymättömiä kauemmaksi. Esimerkiksi Juha Sihvola (2007, 57) varoittaa monikulttuurisuuden voivan ruokkia tekopyhää poliittisen korrektiuden ilmapiiriä, jossa kulttuurivähemmistöjen sisäisten ongelmien kriittinen käsittely tulee mahdottomaksi. Ja vaikka positiivinen erityiskohtelu toisaalta mahdollistaa erilaisten alakulttuurien elinvoimaisuuden ja heikommassa asemassa olevien yksilöiden vertaistuen, se myös tarjoaa mahdollisuuden eristäytyä valtakulttuurista. Näin toimiessaan järjestöt ovat itsekin mukana eron politiikassa. Kulttuurisen eron tekeminen ja ylläpitäminen kasvattaa yhteisötunnetta tai ryhmäsolidarisuutta (”me”) sekä ylläpitää koettua erilaisuutta ”muihin” (Hall 2003a, 86).

5.3 Tutkimuksen tavoitteet

Tutkimukseni tavoitteena on tarkastella inklusiota ja siihen liittyviä käytänteitä sekä arvioida integraation prosesseja lasten liikunnan harrastustarjonnan kontekstissa. Kolmantena tavoitteena on syventää erilaisten integraation prosessien käsitteellistämistä ja ymmärtämistä. Tutkimustehtävä jakautuu seuraaviin alateemoihin ja tutkimuskysymyksiin:

- 1) Kaikille avoin (inklusiivinen) liikunta ja urheilu;
 - Millaista on kaikille avoin lasten liikunta ja urheilu?
 - Miten kaikille avoin lasten liikunta ja urheilu on operationalisoitavissa käytännön arvioinnin työkaluksi?
- 2) Koulun jälkeen tapahtuvan liikuntakerhotoiminnan organisoitumismallit erityistä tukea tarvitseville lapsille;
 - Millaisia kerhoja on luotu?
 - Millaista kaikille avointa liikuntatoimintaa on löydettävissä liikunnallisen iltapäivätoiminnan hankkeissa 2004–2007 ja miten se on toteutettu?
 - Millaisia integraation tai inklusion strategioita toimijoilla on käytössään?
 - Mitkä tekijät edistävät tai hidastavat kaikille avointen liikuntakerhojen syntyä?
- 3) Liikuntaan osallistuminen erityistä tukea tarvitsevien tai vammaisten lasten perheiden näkökulmasta;
 - Millaiseen toimintaan lapsi osallistuu ja miten valintoja ja osallistumista perustellaan?
 - Mitkä tekijät edistävät tai estävät perheiden osallistumista?

Keskeiset tulokset ensimmäiseen alateemaan löytyvät seitsemänneistä, toiseen kahdeksannesta ja kolmanteen yhdeksänneistä luvusta.

6 TUTKIMUKSEN METODOLOGIA JA TOTEUTUS

6.1 Tutkimuskohteena sosiaalisesti rakentuneet ilmiöt

Tutkimuksen epistemologinen lähtökohta on konstruktionismi; ymmärrys, että tietoa rakennetaan sosiaalisessa kanssakäymisessä. Tietoteoreettisena lähestymistapana sosiaalinen konstruktionismi ohjaa tutkimaan vammaisuutta ja sitä luokittelevia järjestelmiä sekä myös urheilua itsessään sosiaalisesti rakentuneina ilmiöinä. Toisaalta myös tiedon luonne kyseisistä ilmiöistä on rakentunut sosiaalisesti. Tutkimuksenteossa tämä tarkoittaa erilaisten laadullisten tutkimustapojen nousua perinteisen positivistisen, mitattavan ja ”objektiivisen” tieteen tekemisen rinnalle. Tietäminen rakentuu lukemattomilla eri tavoilla. Ei ole olemassa yhtä oikeaa todellisuutta, vaan useita rinnakkaisia sosiaalisesti konstruoituja ymmärryksiä erilaisista todellisuuksista. Ian Hackingin (2009, 77) tavoin ymmärrän sosiaalisen konstruktionismin käsittävän

... monenlaisia sosiologisia, historiallisia ja filosofisia projekteja, jotka pyrkivät erittelemään ja analysoimaan todellisia, historiallisesti paikannettavia sosiaalisia vuorovaikutuksia tai kausaalisia reittejä, jotka johtivat tai olivat osallisia jonkin nykyisen olion tai tosiasian syntymiseen.

Sosiaalisen konstruktionismin erilaisia suuntauksia yhdistää ajatus, että asiat eivät ole sellaisia miltä ne näyttävät. Se on siistin todellisuuden kumouksellista kyseenalaistamista, eräänlaista ”naamioiden paljastamista” (Hacking 2009, 77). Yhteiskunnallisessa vammaistutkimuksessa sosiaalinen konstruktionismi nähdään vastareaktiona medikalistiselle ajattelulle, jossa vammaisuuden koetaan olevan pelkästään lääketieteen keinoin diagnosoitavissa, parannettavissa tai poistettavissa oleva tila, vika tai ongelma. Vammaisuuden sosiaalinen malli on antanut vammaistutkimukselle (disability studies) sen keskeisen ontologisen ja epistemologisen perustan ja luonut kehykset pyrittäessä ymmärtämään, mistä vammaisuuden ilmiössä oikeastaan on kyse ja millaisten sääntöjen puitteissa siitä rakennetaan tietoa. (Vehmas 2009, 112.)

Lähden ajatuksesta, että vammaisuuden ymmärtäminen sosiaalisena konstruktiona on rakentavampaa kuin sen ymmärtäminen pelkästään lääketieteellisenä ja yksilöön paikantuvana ongelmana. Näen vammaisuuden sosiaalisen mallin strategisena näkökulmana, lähestymistapana ja työkaluna, joka mahdollistaa huomion kiinnittämisen yksilöä ympäröiviin vammauttaviin olosuhteisiin (Reinikainen 2007, 43). Näistä lähtökohdista ymmärrän tutkimani ilmiön todellisuuden useista mikroilmiöistä koostuvana paikallisena tietona, jota lähestyn pääosin laadullisella ja ymmärtävällä tutkimusotteella. Laadullista tutkimusprosessia voikin luonnehtia eräänlaiseksi tutkijan oppimisprosessiksi, jossa koko tutkimuksen ajan pyritään kasvattamaan tutkijan tietoisuutta tarkasteltavana olevasta ilmiöstä ja sitä ohjailevista tekijöistä (Kiviniemi 2001, 75). Tutkija on se pääasiallinen tutkimusväline, jonka välityksellä tietoa tutkimuskohteesta ja toimintakäytännöistä kertyy tutkimalla niitä arjessa, prosesseina, sisältäpäin ja yhdessä toimijoiden kanssa (Jyrkämä 1999). Parasta tietoa saa läheltä, toimimalla ja tarkkailemalla, koska integraation ja inklusion käsitteet saavat merkityksensä vasta käytännön tilanteissa (esim. Pyykkönen 2007, 39–40; Teittinen 2003, 9).

Vammaisuuden sosiaalinen malli (ks. luku 4.2) on sukua 1960-luvun yhteiskunnallisille muutosliikkeille, kuten kansalais- ja ihmisoikeuskeskustelulle ja feminismille. Inklusio on vammaisuuden sosiaalisen mallin operationalisointia käytäntöön. Samalla se on myös kompleksisuudessaan (ks. Ainscow ym. 2006) vaikeasti tutkittava ilmiö, eikä sitä voi vertailla eri maiden välillä selvittämättä kulttuurisia ja poliittisia rakenteita (Booth & Ainscow 1998, 228; myös Väyrynen 2001, 14). Urheilun ja liikuntakulttuurin kentillä sosiaalisen mallin osoittama kritiikki on keskittynyt mukaan pääsyn ja ulossulkemisen dilemmaan, ympäristöön (esteettömyys ja saavutettavuus) sekä mahdollisuuksien tasarvoon (Juntunen, Laakso & Saari 2007, 38). Urheilusta käydyssä keskustelussa tuotetaan jatkuvasti näkemyksiä oikeasta (ja väärästä) urheilusta ja siitä, kuka kuuluu mukaan ja kuka ei. Mukaanpääsyn ja ulossulkemisen mekanismeja tuotetaan ihmisten välisinä sopimuksina. Tämä vaatii tutkimukselta kontekstuaalista herkkyyttä ja etnografista tutkimusotetta (Väyrynen 2001, 14).

Liikuntatieteellisen tutkimuksen uusiin haasteisiin on kirjattu ”inklusiota tavoitteleva tutkimustapa” (Opetusministeriö 2009, 43), jonka tulkitseen tarpeena käsitteellistää ilmiötä ja sen kautta tuottaa inklusio ymmärrettävämmäksi myös valtavirtatutkijoille. Samalla sen voi tulkita kannustuksena tutkimukseen, joka muutosta tavoitellen purkaa näkymätöntä ja tuottaa inklusion ja eksklusion ilmiötä refleksiivisen tarkkailun kohteeksi (Jyrkämä 1999, 140–149). Lasten liikunnan ja urheilun parissa toimivien osalta tämä merkitsee sitä, että praktista tietoa nousee tiedostetuksi eli diskursiivisen tietoisuuden tasolle. Tuomalla erilaisia tulkintaperspektiivejä näkyväksi toimijat voivat tarkkailla urheiluseuran tai muun liikuntapalveluja tuottavan organisaation toimintakäytäntöjä tai sosiaalista järjestelmää toistensa näkökulmista.

6.2 Arviointitutkimusta kriittisellä otteella

Voimaannuttavan (tai valtauttavan) arvioinnin (empowerment evaluation) esille nousu on sidoksissa naistutkimuksen kentällä kehiteltyyn feministiseen epistemologiaan (Sinkkonen & Kinnunen 1994, 124) ja sillä on sukulaisuussuhteita myös toimintatutkimukseen ja kriittiseen työntutkimukseen (esim. Engeström 2004). Näille on yhteistä tapa lähestyä tutkimuskohdetta yhteisenä oppimisprosessina, jossa pyrkimyksenä on emansipaatio, tavoitteena antaa tutkittaville ääni. Toimintatutkimuksen tavoitteen ottavat kantaa ihmisten välisiin tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden kysymyksiin. (Kazi 2003, 18–19; myös Robson 2001, 38.) Valtauttavan arvioinnin puolestapuhuja David Fetterman (2001) painottaa arvioijan roolia. Arvioijan merkitys puhemiehenä korostuu etenkin tilanteissa, joissa tutkimuksen keskeiset toimijat kuuluvat yhteiskunnan marginaaliryhmiin esimerkiksi sosiaalisista, taloudellisista tai vammaisuuteen liittyvistä syistä. Parhaimmillaan yhteistoiminnallinen evaluaattori kykenee ottamaan valmentaja-fasilitaattorin roolin, pyrkien voimaannuttamaan osalliset arvioimaan itse omaa toimintaansa ja kehittymisen paikkoja (Clarke 1999, 26–28).

Valtauttava arviointi voi tuoda myös demokraattisuutta päätöksentekoon (Clarke 1999, 19; Sinkkonen & Kinnunen 1994, 94), sillä tiedon käyttäjiä ovat johtajien lisäksi kansalaiset, asiakkaat, työntekijät, rahoittajat ja liikunnan kansalaistoiminnan kentillä myös vapaaehtoiset. Sinkkonen ja Kinnunen painottavat, että kun arviointia käytetään tietoisena muutosten toteuttamisen keinona, käyttäjien on oltava mukana arviointiprosessin alkuvaiheista lähtien eli kriteerien laadinnassa, johtamisessa ja valitsemisessa sekä tulkinnessa ja päätelmien teossa. Arviointi on toteutettava niin, että sen toteutus ja tulokset voidaan liittää todellisiin toimijoihin eli niihin, joiden oletetaan käyttävän tai joiden pitäisi käyttää hankittavaa arviointitietoa. Huomio kiinnitetään arvioitavan kohteen monipuoliseen tarkasteluun. Arviointitilanteet ymmärretään asianosaisten vuorovaikutusverkkoina sekä neuvottelu- ja kehittämisprosesseina. Menetelmässä korostuvat yhteistyö, vuorovaikutus ja dialogisuus. (emt., 91–95.)

Monitoimijainen malli on yleistymässä, mutta sen vaatima ajan ja voimavarojen rajallisuus on esteenä laajemmalle käytölle. Mallista käytetään nimityksiä neuvotteleva monitahoarviointi, päätöksentekijään kytketty arviointi, monitoimija-arviointi, stakeholder-malli, multiple-constituency approach ja responsive evaluation. (Sinkkonen & Kinnunen 1994, 91–95.) Vartiainen (1994) perustelee monitahoarvioinnin käyttöä esimerkiksi sosiaalihuollon palveluorganisaatioiden arvioinnissa sillä, että menetelmässä korostetaan monen eri arviointinäkökulman tärkeyttä. Taustalla on oletus, että eri toimijaryhmät pitävät organisaatiota eri syistä tehokkaana. Monitahoarvioinnin evolutionaarinen malli tulkitsee muutosta suhteessa ympäristön muutokseen. (Vartiainen 1994, 108–109.) Demokratian toteutumisen kannalta tärkeä kysymys monitoimijaista mallia sovellettaessa on keskeisten avainryhmien tunnistaminen ja asettaminen järjestykseen merkittävyyden mukaan (emt.). Monitahoarvioinnissa tutkimustiedon avulla pystytään rakentamaan hankkeen/mallin läpimenon takaavia

kompromissimalleja (Sinkkonen & Kinnunen 1994, 89) sitä kautta, että aiheeseen syntyy omistajuus ja kiinnostus (Schwartz & Mayne 2005, 1–4; Kauppinen & Nelimarkka 2004, 62; Clarke 1999, 17).

Clarcken mielestä (1999, 17) konstruktivistisessa arvioinnissa ongelmana on, että syntynyttä tietoa voi olla hankala siirtää toisiin toimintaympäristöihin. Lisäksi arvioijan voi olla vaikeaa erottaa, mikä on merkityksellistä monen intressiryhmän tuodessa mukaan omat näkökulmansa. Eri ryhmät eivät välttämättä ole yksimielisiä, mikä voi johtaa konflikteihin. Hän myös varoittaa luottamasta illuusioon siitä, että eri asianosaisryhmät olisivat tasapuolisesti edustettuja tai että heillä olisi aidosti tasapuoliset vaikutusmahdollisuudet. Arvioijalla on kuitenkin suurin valta. Clarke (1999) kutsuu ilmiötä valevaltaistumiseksi (pseudo-empowerment) siteeraten tässä yhteydessä Mark'n ja Shotland'n artikkelia vuodelta 1985. Nämä ovat epäilleet, että monitoimijainen arviointi edustaa enemmänkin sosiaalista kontrollia kuin aitoa valtaistumista, eli annetaan ymmärtää, että on mahdollisuus vaikuttaa mutta ilman oikeaa valtaa. (Clarke 1999, 17.)

Arviointitutkimuksen arvoa voidaan yksinkertaisimmillaan mitata sillä siirtyykö tutkimuksessa tuotettu tieto käyttöön vai ei. Sitä kohtaan esitetystä kritiikistä kysytään kenen asialla tutkija on ja missä määrin tutkimuksen tilaaja tuo asetelmaan omia toiveitaan ja vaatimuksiaan. Esimerkiksi Uusikylä (1999, 30) pohtii arviointitutkimusten käyttöä perustelemaan säästöjä. Poliittisten ja taloudellisten paineiden seurauksena arvioija ei ehkä uskalla näyttää kohdettaan huonossa valossa (Schwartz & Mayne 2005, 1–4). Prosessiarvio voi myös jäädä pinnalliseksi ja muodolliseksi, eikä hyvää tarkoittavaa projektia ehkä haluta rakentavasti kritisoida (Kankare 2006). Uusikylä (1999, 18) pohtii myös tutkimuksen käyttöä politiikan teon ja tehtyjen toimenpiteiden legitimaation välineenä ja kysyy kyseenalaistaako tiedon symbolinen käyttö tiedon luotettavuuden sekä arvioijien riippumattomuuden poliitikkojen ja virkamieskunnan intresseistä.

Eräsaaren (1999, 151) mukaan arviointi liittyy Skandinaviassa läheisesti sosiaalipoliittisen ajattelun periaatteisiin ja poliittisiin tavoitteisiin, siis hyvinvointivalttiolliseen demokratiaan ja kansalaisyhteiskuntaan. Tutkimustiedon kysyntä aiheuttaa yhteiskuntatieteellisen asiantuntijavallan kasvua (esim. Eräsaari 1999, 146–149; myös Warpenius 2006). Kankare (2006, 123) luonnehtiikin kehitysorientoituneita arviointihankkeita ”turhimmillaan symbioottisena liittona, jossa arvioinnit eivät kyseenalaista hankkeita ja hankkeet arviointia, mutta arvioinnit työllistävät monta puuhakasta asiantuntijaa”.

6.3 Tutkimuksen toteutus

Opetusministeriö käynnisti liikunnallisen iltapäivätoiminnan hankkeiden arvioinnin vuonna 2004. Arvioinnin taustalla on ajatus tuottaa välittömästi käytäntöön soveltamiskelpoista tietoa ja avustaa esimerkiksi seuraavan kauden ohjelmien suunnittelua ja päätöksentekoa. Aloitteen arvioinnin täydentämiseksi eri-

tyistä tukea tarvitsevien ja vammaisten lasten osallistumisen osalta teki Liikunnan ja kansanterveyden edistämistätiö LIKES:in Lasten ja nuorten elämäntavan tutkimusyksikkö LINET, jossa oli huomattu tähän ryhmään kuuluvien lasten määrän kasvu paikallishankkeiden raporteissa (mm. Hakamäki & Laine 2005a, 8–9 ja 2005c, 11).

Liikunnallisen iltapäivätoiminnan hankkeiden avulla haluttiin etsiä uusia tapoja toteuttaa toimintaa ja uusien toimintamallien etsinnässä annettiin valtaa käytännön paikallishankkeiden toteuttajille. Uusikylän (1999, 26–30) mukaan tämä asettaa arvioijan, tiedon hyväksikäyttäjän ja tilaajan vaikeaan tilanteeseen. Hän suosittelee, että arvioija pyrkii näkemään arviointikohteensa moniulotteisena kenttänä, jossa arvioijan tehtävänä ei ole ainoastaan vastata annettuihin kysymyksiin, vaan aktiivisesti etsiä uusia näkökulmia ja kysymyksiä. Omassa arviointitehtävässäni keskeisimmät haasteet olivat:

(1) Käsitteen määrittelyn ongelmat. Inklusion käsitteen kontekstisidonnaisuudesta johtuu, että inklusion tilaa on mahdotonta aukottomasti vertailla eri aikoina, yhteisöissä tai yhteiskunnissa (esim. Booth & Ainscow 1998, myös Väyrynen 2001). Esimerkiksi Suomeen rantautuessaan ”sosiaalisen” etuliitteellä varustetut integraatio ja eksklusio supistuivat syrjäytymisvaaraa ja vähäosaisuutta kuvaaviksi yleiskäsitteiksi, kun taas esimerkiksi Iso-Britanniassa käsite ”social exclusion” näyttäisi olevan historiallisista ja poliittisista syistä laajempi kuin meillä Suomessa. Lisäksi inklusiivisen ja kaikille avoimen liikuntakerhotoiminnan tai lasten urheilun määrittelyä ei ole aiemmin tehty, joten arvioinnin työkalu puuttui.

(2) Tutkimuksen kohderyhmän määrittelyn ongelmat. Itse ymmärrän inklusion tai inklusiivisen toiminnan käsittävän kaikki lapset, mutta tutkimustehtävän näkökulmana olivat vammaiset ja erityistä tukea tarvitsevat lapset sekä heidän osallistumisensa liikunnallisen iltapäivätoiminnan hankkeisiin. Tämä ristiriita johti siihen, että tutkittavia tapauksia oli haastava määritellä ja löytää.

(3) Iltapäivätoiminnan hankkeiden ristiriitaiset ohjeet. Iltapäivätoiminnan perusteluissa yleiset tavoitteet ja haetut toimintamallit erityistä tukea tarvitsevien lasten osalta ohjaavat hanketoimijoita sekä perinteisten erityisliikuntaryhmien perustamiseen että orastavaan inklusioon, mutta jäsentämättä tätä eroa tarkemmin (ks. Lääninhallitukset 2006, 2005, 2004).

(4) Yhteiskunnallinen muutos. Edellä kuvaamani tekijät ovat osa laajempaa muutosta, joka näkyy vammaisten ihmisten arjessa monin tavoin. Vammaisille henkilöille suunnattu urheilutarjonta ja valikoima ovat lisääntyneet, mutta samalla on syntynyt uusi ongelma, jossa kysyntä ja tarjonta eivät kohtaa (esim. DePauw 2009). Toimintaa organisoivien määrä on moninkertaistunut, mutta samalla kenttä on muuttunut sekavammaksi. Tutkijan arjessa se voi merkitä sitä, että tutkimuskohteiden tavoittaminen on hankalaa. Vammaisen nuori voi harrastaa vammaisurheilua ja/tai erityisryhmässä, yleisessä ryhmässä tai molemmissa. (DePauw 2009, 20–21.) On toki myös sellaisia, jotka omasta vapaasta tahdostaan eivät harrasta lainkaan.

Tutkimusmenetelmän valinta riippuu aina tutkimuksen tarkoituksesta ja tutkimustehtävistä. Lähdin ajatuksesta, että erityisliikunnassa ja lasten urheilussa on monenlaisia kirjoitettuja ja suullisia sopimuksia, mutta osa niistä on aina myös praktisia, toisin sanoen sääntöjä, jotka näyttäytyvät itsestään selvinä asioina, toimintakäytäntöihin sisään rakennettuina ja niissä jatkuvasti uusiutuvina rutiineina. Kokonaisuuden näkeminen tietyssä ajassa ja paikassa sijaitsevana ja toimivana prosessina edellyttää tutkimukselta etnografista tutkimusotetta, jolla tarkoitan historiallista ja kontekstuaalista herkkyyttä sekä kykyä lähestyä ilmiötä monesta näkökulmasta. Etsin Geertzin (1973) kuvaamasta ”tiheästä kuvauksesta” sopivaa lähestymistapaa monivivahteisen ja kulttuurisidonnaisen ilmiön tarkasteluun sekä keinoa lähestyä tuttua ilmiötä vierain silmin. Ymmärrän etnografian ensisijaisesti metodologiana, joka jäsentää tutkimusprosessia (Lappalainen 2007, 10). Etnografia ei kuitenkaan ole vain yksi metodi, painottaa ”kouluetnografi” Tarja Palmu (2007) luetellen esimerkiksi Saloon (1999, 29) ja Skeggsiin (1995, 76) viitaten etnografiaan kuuluvan esitutkimusta, lukemista, kartoitusta, muistiinpanoja, kenttätöitä, olemista tutkittavien kanssa, havainnoimista tai osallistuvaa havainnointia, ”toisen” tutkimusta, keskittymistä kokemukseen ja käytäntöön, kulttuurikeskeisyyttä ja tutkimuskohteiden ymmärtämistä laajempien rakenteellisten prosessien mikrokosmoksena. (Palmu 2007, 160.) Etnografiassa aineistot ovat muotoutuneet tutkijan ja tutkittavien välisessä vuorovaikutussuhteessa. Etnografi sisällyttää usein itsensä mukaan tutkimukseensa ja on siten osa tutkimuskohdettaan (emt., Lappalainen 2007, 9–10). Etnografisen tutkimusstrategian valintaa puoltaa myös liikuntakulttuurin marginaalin avaaminen yhtenä tutkimuksen näkökulmana.

Näistä lähtökohdista päädyin ymmärtävään tutkimusotteeseen, käyttämään laadullisia menetelmiä sekä useiden rinnakkaisten menetelmien ja aineistojen käyttöä (menetelmä- ja aineistotriangulaatio). Monimetodisuus on yksinkertaisimmillaan tutkimusmenetelmien yhdistämistä, kun tutkitaan samaa ongelmaa. Näin ilmiötä saa tutkittua mahdollisimman monipuolisesti ja menetelmä mahdollistaa monimuotoiset tulokset ja rikastuttavat selitykset (Eskola & Suoranta, 1998). Menetelmien laajentaminen voi jopa lisätä tutkimuksen luotettavuutta (Hirsjärvi & Hurme 2008, 38).

Inkluusiokäsitteen tulkintaongelmat ratkaisin siten, että arviointityötä ohjaava kysymys oli ”mikä toimii, kenelle ja missä olosuhteissa”. Lähtökohtana on ajatus siitä, että arvioinnin tavoitteena on projektien vahvistaminen ja arviointi on jatkuva prosessi projektin tukena. Hyvä arviointi ei ole sen kummempaa kuin ”hyvää ajattelua”. Kauppisen ja Nelimarkan (2004, 62) tapaan ymmärrän arvioinnin arvopainotteisena neuvotteluprosessina, jossa yhdistän Vartiaisen (1994, 108–110) monitahoisen, eri toimijoita ja näkökulmia hyödyttävän jäsenyyksen valtauttavaan ja toimintatutkimuksellista otetta korostavaan käytännön toteutukseen.

Koska merkittävimmät arvioinnin ongelmat näyttäisivät syntyvän arviointiasetelman puutteista (Robson 2001, 87), olennaisinta on arviointitiedon systemaattinen ja johdonmukainen kerääminen (ks. Kauppinen & Tähtinen 2003, W.K. Kellogg Foundation Evaluation Handbook 1998). Työn jäsentämisessä voi

hyödyntää arviointikehystä (ks. W.K. Kellogg Foundation Evaluation Handbook 1998, myös Kauppinen & Nelimarkka 2004). Käyttämäni arviointikehys muodostuu kontekstista, sisällöistä, toteutuksesta, prosessista sekä tavoitteista ja tuloksista (taulukko 2).

TAULUKKO 2 Arviointikehys liikunnallisen iltapäivätoiminnan hankkeiden arviointiin

Konteksti	Millaisessa ympäristössä ja millaisin resurssein hanke toimii?
Sisällöt	Missä määrin ja millaisia (matalan kynnyksen, inklusion ja/tai erityisliikunnan) käytäntöjä hankkeessa ja kerhoissa on nähtävissä?
Toteutus	Mikä toimii/ mikä ei toimi ja miksi? Miten toimijat selittävät asiaa itselleen ja muille?
Prosessit	Miten hankeprosessi eteni ideasta suunnitteluun, käytäntöön ja toteutukseen?
Tavoitteet, tulokset ja vaikuttavuus	Millaisia tavoitteita hankkeelle (paikallisesti, alueellisesti tai valtakunnallisesti) asetettiin ja miten ne ovat toteutuneet? Millaisia (odotettuja tai odottamattomia) tuloksia tai vaikutuksia on ilmennyt?

6.4 Tutkimuksen eteneminen ja tutkimusmenetelmät

Esikartoitus seuratuksa saaneista paikallishankkeista syksyllä 2004. Toteutin vuodenvaihteessa 2004–2005 esikartoituksen, jonka kohteena olivat Nuoren Suomen jakamaa seuratoiminnan paikallistukea vuosien 1999–2004 aikana saaneet sellaiset urheiluseurat ja yhdistykset, joiden keskeisenä tavoitteena oli erityistä tukea tarvitsevien tai vammaisten lasten liikunnan toteuttaminen. Esikartoituksen tutkimuksellisia tavoitteina oli selvittää missä määrin, ja millaisten keinojen tai käytännön organisointimallien avulla erityistä tukea tarvitsevia lapsia on saatu mukaan paikallistason lasten liikuntaan. Lisäksi tavoitteenani olivat inklusion teoriaymmärryksen testaaminen ja, koska tutkimukseni oli tuolloin vasta käynnistysvaiheessa, myös mahdollisten tapausten löytäminen jatkotutkimuksen kohteeksi. Esikartoitusta ohjasivat tutkimuskysymykset: Millaisia erityisliikunnan tai inklusiivisen toiminnan kuvauksia, määrittelyitä tai luokitteluita aineistosta löytyy? Millaisia määriä? Löytyykö mahdollisia tutkimuskohteita?

Sain Nuori Suomi ry:stä excel-muodossa kopion hankelistasta, joka sisälsi vuosien 2000–2004 seuratuksa saaneiden hankkeiden perustiedot: nimi, toteuttajataho, vastuuhenkilö ja lyhyt hankeidean esittely. Aineistossa oli kaikkiaan 4328 hanketta. Lasten liikuntaohjelman käynnistysvuoden 1999 tarkemmat tiedot oli jo ehditty hävittää.

Etsin sisällönanalyysin avulla hankkeita, joissa toteutettiin erityislasten, erityistä tukea tarvitsevien lasten tai erityis-, vammais- tai soveltavan liikunnan ryhmää tai toimintaa. Tarkempaan analyysiin löytyi 66 hanketta. Näistä kuusi

oli tarkastelukauden aikana saanut toistamiseen seuratoiminnan kehittämistukea. Tavoitin puhelimitse 37 yhdyshenkilöä, joilta pyysin lyhyen tarinan hankkeesta. Lähetin kirjoittamisen tueksi apukysymyksiä, kuten mistä hankeidea sai alkunsa, hankkeen tavoite, mitä hankkeen puitteissa tehtiin (sisältö), millaisin kokemuksin, millaisilla yhteistyöverkostoilla hanketta on toteutettu ja mitä kehittämisaikajatuksia vastaajalla on. Sain pyyntöni seurauksena sähköpostitse tai kirjeitse 20 vapaamuotoista hanketarinaa, joista urheiluseurojen erityisryhmiä oli 12 ja loput kahdeksan olivat vammaisurheilujärjestöjen (SIU, SKLU, NKL) alaisten jäsenyhdistysten hankkeita. tarinat muodostivat rungon harjoitustyöleni Helsingin yliopistossa ja LKL -hankkeen raportille (Saari 2005b).

Liikunnallisen iltapäivätoiminnan arviointi 2004–2007. Seuraavaksi siirryin tarkastelemaan toimintaa käytännössä. Tähän tarjosi mahdollisuuden Liikunnallisen iltapäivätoiminnan kehittämishankkeiden (2004–2007) arvioinnin toteutus (1.7.–31.12.2006) Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiö LIKES:in palveluksessa. Arvioinnin avainryhmät löytyvät kuvioista 5. Arviointi toteutettiin neljässä vaiheessa:

Vaihe I

Arviointilausekkeiden muotoilu. Alkuvuodesta 2006 identifioin ja haastattelin avainryhmät (n=15). Tuloksena oli kaikille avoimen liikunnan tunnusmerkistö liikunnallisen iltapäivätoiminnan arviointiin. Tunnusmerkistö löytyy liitteestä 7.

Vaihe II

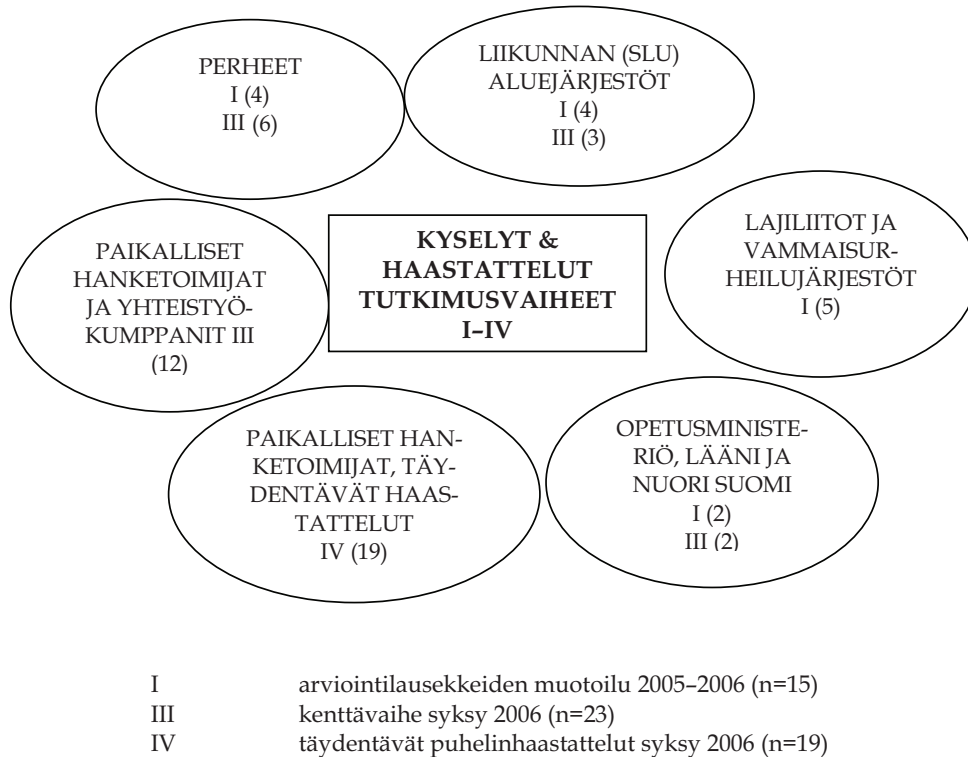
Kokonaiskuvan luominen paikallishankkeista 2004–2007. Analysoin kesän 2006 aikana kaikki vuodesta 2004 alkaen toteutetut paikallishankkeet (n=270) hankehakemusten ja LINET:in toteuttamien väliarviointien avulla ja etsin kenttävierailujen kohteeksi kolme toisistaan poikkeavaa hanketta.

Vaihe III

Kenttätutkimus. Syksyllä 2006 siirryin havainnoimaan kolmea hankekokonaisuutta Lahdessa, Ikaalisissa ja Uudessakaupungissa. Haastattelin kuusi perhettä, kuusi ohjaajaa, kuusi yhteistyökumppania ja viisi hankehallinnosta vastaavaa henkilöä alue-, lääni- ja valtakunnan tasoilla (n=23), havainnoin yhtätoista kerhoa ja seurasin hanketoimijoiden arkea.

Vaihe IV

Täydentävät puhelinhaastattelut ja osallistuminen kehittämistilaisuuksiin. Kenttävaiheen jälkeen vertailin löydöksiäni haastatteleamalla puhelimitse 19 muuta hankevastaavaa eri puolilta Suomea. Lisäksi osallistuin tutkimusprosessin aikana vuosina 2005 ja 2006 liikunnallisen iltapäivätoiminnan hallintoväelle tarkoitettuihin kehittämisseminaareihin muiden tutkijoiden, läänien liikuntatoimen ja Nuoren Suomen edustajien sekä SLU:n alueiden nuorisovastavien kanssa.

KUVIO 5 Kyselyt ja haastattelut, avainryhmät 2005–2006

Tutkimuspäiväkirja. Palasin takaisin päivätyöhöni Suomen Invalidien Urheiluliittoon 1.1.2007, viimeistelin arviointiraporttini (Saari 2007) ja jatkoin kenttävaiheen aikana kokoamani haastattelu- ja havaintoaineiston analyysiä. Keräsin tutkimuspäiväkirjaan ilmiökenttää koskevia ajatuksia, havaintoja ja muistioita työstä, kirjallisuudesta ja tutkimusseminaareista tukemaan inklusion kehittämistä työssä ja reflektion lähteeksi sekä tutkimukseen liittyviä kenttävaiheen havaintoja, keskustelunpätkiä ja taustatietoja hankkeiden toiminnan arjesta liikunnallisen iltapäivätoiminnan arvioinnin ajalta.

Tapausten valinta. Haastateltavien henkilöiden valintaa ohjasi Vartiainen (1994) kuvaama monitahoisuus. Ensimmäisessä vaiheessa etsin sähköpostin välityksellä kyselyn kohteeksi lasten liikunnan inklusiohankkeen yhteistyökumppaneita lajiliitoista, vammaisurheilujärjestöistä, SLU:n alueilta, opetusministeriöstä ja Nuoresta Suomesta sekä työni kautta SIU:n rekisteristä vammaisten lasten

perheitä³⁶. Lisäksi testasin kysymykseen ”Millaista on laadukas ja lapsilähtöinen liikunta, joka ei sulje ketään pois?” saamiani vastauksia kolmessa erillisessä lasten liikuntaa ohjaavien tai suunnittelevien henkilöiden koulutustilaisuudessa vuodenvaihteessa 2005–2006. Otetta, jossa poimitaan mahdollisimman edustava otos, voi kuvata zoomausmenetelmäksi (Kortteinen 1982, 306–307).

Liikunnallisen iltapäivätoiminnan hankkeisiin perehtyminen. Kokonaiskuvan saamiseksi liikunnallisen iltapäivätoiminnan paikallishankkeiden kirjosta perehdyin tukea saaneisiin paikallisiin hankehakemuksiin (tukea saaneiden hankkeiden määrät suluissa) ja LINET:in tekemiin arviointeihin kolmelta kaudelta 2004–2005 (n=101), 2005–2006 (n=82) sekä 2006–2007 (n=87). Noin puolet hankkeista vastasi saaneensa mukaan erityisryhmiin kuuluvia lapsia. (Taulukko 3.)

TAULUKKO 3 Erityisryhmiä liikunnallisen iltapäivätoiminnan hankkeissa 2004–2007

Hakemukset (A) ja käynnistyskyselyt (B)	2004–2005	2005–2006	2006–2007
Suunnittelivat erityisryhmille (A)	30/(30 %)	31/(38 %)	49/(56 %)
Kaikkiaan hankkeita (A)	101	82	87
Saanut mukaan erityisryhmiä (B)	42/(48 %)	48/(60 %)	39/(49 %)
Vastaajia (B)	87	80	80

Kenttätutkimus. Kenttätutkimuksen kohteet valittiin aikaisempien hankekausien hakuasiakirjojen ja arviointien perusteella sellaisten joukosta, jotka olivat raporteissaan kertoneet erityistä tukea tarvitsevien lasten mukana olosta. Paikallistason kenttäkohteiden valinnan kriteerit olivat hankkeen jatkuvuus, toteutusmallin tuoma lisäarvo, kiinnostavat yhteistyöverkostot ja keskinäinen erilaisuus. Pysin löytämään toteutusmalliltaan, kooltaan ja sijainniltaan toisistaan poikkeavat hankkeet. Kysyin neuvoja myös SLU:n alueiden ja läänien vastuuhenkilöiltä. Valitsin kolme vierailukohdetta. Yksi oli jalkapalloseuran alaisuudessa toimiva vammaisurheiluryhmä (FC Kuusysin erityisjalkapalloryhmä Lahti), toinen 4H-yhdistyksen koordinoima kyläkouluille levittäytyvä kokonaisuus (Ikaalisten 4H) ja kolmas Uudenkaupungin liikunta- ja nuorisotoimen koordinoima laaja kerhorypäs, jossa kerhoja toteutettiin valinnaisina jaksoina yhteistyössä paikallisten urheiluseurojen kanssa. Valitut kohteet ja niissä toimivat henkilöt olivat minulle entuudestaan vieraita. Silverman (2001, 104–105) kutsuu tätä tarkoituksenmukaiseksi otannaksi.

³⁶ Sähköpostikyselyn kohteena olivat sellaiset perheet, jotka olivat lähimmän puolen vuoden aikana ilmoittaneet lapsensa mukaan SIU:n Futuuriklubiin. Kaikkiaan kysely lähti 21 osoitteeseen, joista väärän osoitteen perusteella palautui 7. Jäljelle jääneissä 14 kyselyn saajasta epäilen viiden osoitteen kuuluneen lapselle itselleen. Kysely päättyi kaiketi vain 9 perheelle. Vastaajia oli lopulta vain neljä.

Lumipallo-otanta. Kenttävaiheessa pyysin hankevastaavaa nimeämään haasteltavikseni sellaisia ammattilaisten yhteistyötahoja, joiden mukanaololla oli ollut olennainen merkitys hankkeen toteuttamisessa (snowballing, esim. Gobo 2004, 448–449; Tuomi & Sarajärvi 2001, 88) ja erityislasten perheitä, jotka olivat osallistuneet toimintaan. Lisäksi haastattelin viisi valtakunnallisessa iltapäivätoiminnan verkostossa hallinnon tasolla toimivaa henkilöä SLU:n aluejärjestöistä, Nuoresta Suomesta ja lääninhallituksista.

Tutkimustiedote (liite 3) jaettiin hankevastaavan kautta etukäteen hankkeessa mukana oleville ohjaajille ja asiakasperheille. Ennen kenttävaihetta pyysin myös Jyväskylän yliopiston eettisen toimikunnan kannan tutkimukseeni, koska tutkimuksessa on mukana vammaisia tai erityisen tuen tarpeessa olevia lapsia. Pyysin kaikilta kolmannen vaiheen haastatelluilta kirjallisen luvan haastatteluun (liite 6). Samalla sitouduin kunnioittamaan heidän toiveitaan haastatteluaineiston käytössä.

Perheistä kaksi ei ollut haastatteluajankohtana mukana juuri käynnistyneellä kaudella, mutta oli ollut mukana edellisellä kaudella (2005–2006). Perheissä oli joko yksi tai kaksi vammaista tai erityistukea tarvitsevaa lasta, joista toinen tai molemmat olivat mukana paikallisessa iltapäivätoiminnassa. Kahdessa perheessä iltapäivätoimintaan osallistuva lapsi tai nuori on perheen ainoa lapsi. Perheiden lasten ikäjakauma oli 9–27-vuotta. Kolmen perheen ruokakuntaan kuului myös vammattomia sisarusia. Kahta yksinhuoltajaäidin perhettä lukuunottamatta haastatellut perheet olivat nk. ydinperheitä, joihin kuului isä ja äiti.

Kausi 2006–2007. Kaudella 2006–2007 hanketukea saaneista 87 hankkeesta 49 ilmoitti suunnittelevansa toimintaa myös erityistä tukea tarvitseville lapsille. Hakulomakkeiden sisällönanalyysin perusteella karsin tästä ryhmästä 10 hanketta pois sellaisina, joissa ei nähdäkseni ollut mukana vammaisia lapsia, kuten ”matalan kynnyksen kerhoja, yleisryhmä vetäytyjälapsille” tai ”huomioidaan erityisesti ei-aktiiviset lapset ja nuoret”.

Haastattelin 30.10.–6.11.2006 puhelimitse tai sähköpostin välityksellä 19 hankevastaavaa:

- Länsi-Suomen lääni (LSL): Pori, Vammala, Nokia (Lasta Liikkuun)
- Oulun lääni ja Lapin lääni (OL+LL³⁷): Sievi, Ylivieska, Kainuun liikunta (Paltamo-Vuolijoki), Kuhmo, Tornio
- Itä-Suomen Lääni (ISL): Iisalmi, Kuopio, Lapinlahti, Vesanto ja Tervo, Savonlinna
- Etelä-Suomen lääni (ESL): Vantaa/nuorisopalvelut, Vantaan NMKY, Järvenpää, Lohjan liikuntakeskus, Humppilan Yri, Pohjois-Kymen Liikuntayhdistys.

³⁷ Yhdistin Oulun läänin ja Lapin läänin vastaajat lyhennelmän (OL+LL) taakse suojelakseni vastaajien anonyymiteettiä, koska Lapin läänin alueelta oli vain yksi vastaaja.

Kyselyjen ja haastattelujen toteutus. Hirsjärvi ja Hurme (2008, 47–48) kuvaavat Mertoniin, Fiskeen ja Kendalliin (1956) perustuen kuinka teemahaastattelulle (focused interview) ovat ominaista tietyt peruspiirteet: kaikki haastateltavat ovat kokeneet tietyn tilanteen ja lisäksi tutkija on jo alustavasti selvillä ilmiönsä rakentumisesta ja muotoillut alustavan haastattelurungon. Näin ollen haastattelu suunnataan tutkittavan henkilön subjektiivisiin kokemuksiin tilanteista, joihin tutkija on jo ennalta perehtynyt. Teemahaastattelussa on olennaista keskittyminen tiettyihin ennalta valittuihin teemoihin (liite 5).

Tutkimusvaihe I. Sähköpostitse alkuvuodesta 2006 toteuttamaani kyselyyn vastanneita oli 13. Kyseessä olivat neljän perheen huoltajat sekä kolmen lajiliiton, kahden vammaisurheilujärjestön ja neljän SLU:n alueen nuorisoliikunnan vastuuhenkilöt. Kyselystä lähetettiin kaksi erilaista versiota. Perheiltä pyydettiin yleistä kuvausta laadukkaasta, lapsilähtöisestä ja kaikille avoimesta toimintaympäristöstä ja ammattilaisia pyysin lisäksi jäsentelemään vastauksensa fyysiseseen, sosiaaliseen, toiminnalliseen ja taloudelliseen osaan (liite 2). Täydensin sähköpostitse tekemääni kyselyä tarvittaessa selventävin lisäkysymyksiin.

Näiden kolmentoista sähköpostikyselyn lisäksi haastattelin henkilökohtaisesti liikunnallisesta iltapäivätoiminnasta vastaavia henkilöitä opetusministeriöstä ja Nuoresta Suomesta. Jälkimmäinen oli luonteeltaan kahden hengen ryhmähaastattelu.

Tutkimusvaihe III. Syksyn 2006 kenttävaiheen asiakasperheiden ja palveluntarjoajien haastattelut tehtiin Ikaalisissa, Lahdessa lähiympäristöineen ja Uudessakaupungissa. Kahden yhteistyökumppanin osalta henkilökohtainen tapaaminen kasvokkain ei aikataulusyistä onnistunut, joten haastattelu toteutettiin puhelimitse ja täydennettiin sähköpostitse. Kahden perheen haastattelut tehtiin heidän omasta pyynnöstään perheen kotona, loput perhehaastattelut tapahtuivat erillisessä kokoustilassa. Perhehaastatteluissa perhe sai itse valita tulevatko molemmat vanhemmat mukaan. Käytännössä haastatteluihin osallistuivat äidit (5), yhdessä tilanteessa oli mukana isä ja poika (yhteisestä sopimuksesta ja pojan kiinnostuksesta johtuen haastattelin pojan vielä erikseen) ja yhdessä haastattelussa olivat mukana molemmat vanhemmat. Iltapäivätoiminnan hallinnon haastattelupaikkana olivat joko toimijan työpaikka tai erikseen sovitettu kokoustila. Haastattelujen kesto oli 1,5–2 tuntia. Tutkimustiedote paikallis-toimijoille löytyy liitteestä 3 ja haastattelurunko liitteestä 5. Koonti tutkimukseen osallistuneista henkilöistä (ensimmäisen ja kolmannen vaiheen sähköpostikyselyt ja teemahaastattelut) löytyy liitteestä 1.

Haastatteluaineiston käsittely. Kirjasin teemahaastattelut haastatteluvaiheessa suoraan vihkoon tai tietokoneelle. Täydensin toteutetut teemahaastattelut välittömästi haastattelupäivän iltana ehjiksi tarinoiksi lisäämällä puuttuvat verbit, pisteet ja isot kirjaimet. Lähetin tarinat haastateltavien tarkistettavaksi ja korjattavaksi. Tuloksena on minun ja haastateltavieni kanssa yhdessä tuottamamme ja tulkitsemamme 17 ammattilaistarinaa erityisliikunnan ja inklusion käytän-

li. Joissakin kerhoissa olin osallistuva havainnoija kentän tai salin reunalla tai ison salin yläkatsomossa, toisissa apuohjaaja. Annoin kerhon vastuuvetäjän päättää millaiseen rooliin minut haluaa, koska hän osaa parhaiten ratkaista, miten minusta olisi vähiten häiriötä. Perinteisissä iltapäivätyyppisissä kerhoissa, joissa on yleensä yksi ainoa aikuinen ohjaaja, kerholaiset ja ohjaajat saattaisivat kokea ulkopuolisen tarkkailijan hämmentävänä. Urheiluseuratyypisessä harrastustoiminnassa aikuisten läsnäolo kentän reunalla on tavallisempaa, koska heitä tarvitaan kuljetuksissa.

Kerhon havaintorunko muodostui seuraavista kiinnostukseni kohteista (ks. myös Saari 2007, 55): 1) puitteet, kuten tila, välineet, ohjaajien ja apuhenkilöiden määrä, 2) ryhmän koko, koostumus (sukupuoli- ja ikäjakauma) ja toimintakyky- ja taitoerot sekä erityisen tuen tarve, 3) osallisuus ja yhteisöllisyys, kuten vuorovaikutus, yhteistoiminnallisuus, kaveruus, auttaminen, mukana/syrjässä olo, kiusaaminen ja häirintä, ryhmäjaot ja perhekontaktit lasta haettaessa, 4) toiminta ja sisällöt.

Jos osallistuin enemmän toimintaan, jätin reppuni salin seinustalle ja täyten havainnointilomakkeen ja kirjasin muut havainnot kenttäpäiväkirjaan vasta kerhon jälkeen. Keräsin kenttäpäiväkirjaan myös sellaiset muiden ohjaajien tai vanhempien kevythaastattelut (kestoiltaan 5–15 min), joita tein kerhon havainnoinnin yhteydessä tai jälkikäteen puhelimitse esimerkiksi selvittääkseni jotakin tiettyä asiaa. Puhtaaksi kirjoitettuna kenttäpäiväkirjojen laajuus on 23 sivua (word 12 p, riviväli 1,5). Havainnoidut kerhot on koottu liitteeseen 4.

Aineiston analyysi. Sovelsin analyysimenetelmänä sisällönanalyysiä eri tutkimusvaiheissa hieman eri tavoin. Pyrkimyksenäni oli ymmärtää aineistoon sisältyviä merkityksiä, jotka kertovat jotakin todellisuuden jäsentämisen tavoista ja mahdollisuuksista (Eskola & Suoranta 1998, 147) sekä tiedostaa ja kirjoittaa auki omat ennakkokäsitykseni ilmiöstä (Tuomi ja Sarajärvi 2002, 98). Sisällönanalyysissä pyritään kuvaamaan aineistojen sisältöä sanallisesti järjestämällä aineisto tiiviiseen ja selkeään muotoon kadottamatta sen sisältämää informaatiota (emt., 107–110). Ensimmäisessä tutkimusvaiheessa (sähköpostikyselyt ja kaksi teema-haastattelua) painottui teorialähtöinen eli deduktiivinen sisällönanalyysi (ks. Tuomi & Sarajärvi 2002, 116). Hyödynsin inklusion teoriakirjallisuudesta, kyselyistä, haastatteluista ja kenttähavainnoista hahmottuvaa inklusion käsittekarttaa. Käytin pääkategorioina ja sittemmin myös tulosluvun 7 jäsenyyksenä Alan Dysonin (1999) inklusioidiskursseja. Arvioinnin tueksi kehittäessäni Kaille avoimen toiminnan tunnusmerkistö (liite 7) on esimerkki siitä, kuinka deduktiivinen ja induktiivinen sisällönanalyysi lomittuvat kehämäisesti toisiinsa luoden moniulotteisempaa integraation ja inklusion kuvaa.

Toisessa tutkimusvaiheessa yhdistelin sisällön analyysiä ja erittelyä. Tuotoksena oli kvantifioitua tietoa liikunnallisen iltapäivätoiminnan paikallishankkeista erityisryhmien parissa (esim. taulukko 3). Kolmannessa tutkimusvaiheessa tarinoiden analyysissä yhdistin teoria- ja aineistolähtöisen analyysiotteen. Etenin kenttävaiheen teema-haastatteluaineistojen käsittelyssä ja analyysissä seuraavasti: kokosin aineistot kolmeksi ryhmäksi (perheet, ohjaajat ja liikunnal-

lisen iltapäivätoiminnan hallinto). Seuraavaksi luin tekstejä värikyniä apuna käyttäen ja merkiten tutkimustehtäväni kannalta tärkeitä asiakokonaisuuksia marginaaleihin. Sen jälkeen merkitsin aineistoon pääkategoriat:

- (I+) Inklusion nosteet. Yleistä ja yhteistä liikuntatarjontaa (esim. kaikkien saman ikäisten lasten yhteistä ryhmää) puoltavat teemat.
- (I-) Inklusion esteet. Yleistä ja yhteistä liikuntatarjontaa vastustavat teemat.
- (E+) Erityisryhmän nosteet/erillistä (esim. diagnoosipohjaista) tarjontaa puoltavat teemat.
- (E-) Erityisryhmän esteet/erillistä tarjontaa vastustavat teemat.
- (0) Eksklusio. Tähän keräsin kuvaukset, joista kävi ilmi, kuinka hankalaa lapsen on osallistua, tai hän ei pääse mihinkään tarjolla olevaan liikuntaan, tai hän on ominaisuuksistaan johtuen syrjäytymisvaarassa tarjolla olevasta toiminnasta.

Tässä vaiheessa kävi ilmi, että neljä ensimmäistä pääkategoriaa ovat osittain yhdistettävissä siten, että inklusion nosteet voivat olla erillisen erityisryhmätoiminnan esteitä (ja päinvastoin) ja inklusion esteet erityisryhmätoiminnan nosteita (ja päinvastoin). Lopuksi palasin takaisin pääkategorioihini ja ryhmittelin aineistosta eristämäni pelkistetyt ilmaukset yläluokkiin, otsikoin ne ja käytin näin syntyneitä koosteita (tarkemmin liitteessä 8) tuloslukujen jäsenyyksenä ja muistilistoina.

Analyysiä ohjasi uusien kategorioiden löytyminen, kunnes niitä ei enää löytynyt. Osa teemoista saattoi myös koodautua useampaan kategoriaan. Vertailin vielä analyysin tuotosta tutkimuksen alkuvaiheessa syntyneen ”Millaista on laadukas, lapsilähtöinen ja kaikille avoin toiminta?” -kysymykseen saamieni vastauksen kanssa nähdäkseni ovatko ne linjassa keskenään. Lisäksi luokittelin kategorioita ristiin löytääkseni aineistoni epäloogisuudet ja ristiriitaisuudet. Toistin koodauksen uudelleen puolen vuoden kuluttua testatakseni luokitusten pysyvyyttä. Kuten aiemmassa vaiheessa, osa ohjaajaan liittyvistä kuvauksista pysyi edelleen ”liikkuvina”. Esimerkiksi ohjaajan koulutus ja taidot voivat liittyä sekä ohjelmiin että perheiden asenteisiin, koska koulutettu ja aikuinen ohjaaja koetaan perheissä turvallisena.

Lyhyillä, mutta sitäkin tiiviimmillä kenttävierailuillani oli keskeinen tehtävä myös analyysi- ja raportointivaiheessa. Kenttähavainnoista nousevien ominaispiirteiden pohjalta voin tarkastella ilmiötä uudelleen. Tutkittavan ilmiön vähitellen tapahtuva jäsentyminen auttoi osaltaan suuntaamaan tutkimuksen kulkua sekä määritteli ja kontrolloi sitä, mitä aineistoa seuraavaksi kerätään (Kiviniemi 2001, 76). Jäsentyminen ohjasi kenttävaiheen tapausten, haastateltavien ja havainnoitavien kerhojen valintaa sekä aineiston analyysiä. Esimerkiksi havaintoni kerhojen rauhattomuudesta ja erilaisista järjestysongelmista ohjasi kysymään asiasta ohjaajilta, tulkitsemaan haastatteluaineistoja uudessa valossa ja pohtimaan lisääntyvää heterogeenisuutta mahdollisena inklusion esteenä (ks. luku 8.3).

Kuvaan seuraavaksi miten etenin haastattelutarinoiden analyysissä. Esi-merkkinä on eksklusion pääkategorian hahmottuminen ja tyyppien löytyminen. Ensiksi erottelin perhetarinoista eksklusiota käsittelevät kokonaisuudet yhdeksi tekstikorpukseksi löytääkseni yhtäläisyyksiä ja eroja. Huomasin kuitenkin, että analyysiyksikköä (virke tai kappale) ei voinut irrottaa asiayhteydestään ja kertojastaan. Jokainen on ”liian” (jotakin) suhteessa tarjontaan. Esitän aineistositaattien avulla perhetarinoiden syrjäytymistä kuvaavien tyyppien (liian vaikea, neurologinen pitkäaikaissairaus, liian lievä, liian vanha) synnyn.

Tapaus 1 (P7):

Ei taida olla meidän juttu, koska pitää toimia pukuhuoneessa itsenäisesti.

[...]Nämä tällaiset viittaukset selventävät miten taidokas tai motorisesti pystyvä lapsen tulisi olla.

Ainolla on kaikessa aina hitaus, passiivisuus, tahmeus ja jähmeys, siksi 45 min [ratsastusta] ei riitä.

Ainolla on kovat terapiat, ei tarvi enää harrasteita.

Tulkinta: Aino on liian ”vaikea” lähes kaikkeen liikuntaan ja arki täyttyy terapioista. Jatkokysymys: löytyykö aineistosta muita viitteitä siitä, että moni- ja/ tai vaikeavammaiset lapset syrjäytyvät tarjolla olevasta ryhmätoiminnasta? Pääsevätkö moni- ja vaikeavammaiset lapset mukaan liikunnalliseen iltapäivätoimintaan?

Tapaus 2 (P9):

Viimevuonna hän ei saanut ollenkaan pelata oman ikäistensä lasten joukkueessa. Uskon että ne todelliset syyt liittyvät tähän ylivilkkauteen, että häntä on vaikea hillitä ja hallita.

Kaikki tietää, et hän on erityisluokalla, on maine et hän on joku vammanen erityislapsi, joka ei kuulu joukkoon ja koska on vähemmän harjoitellut... niin hän on huonompi kuin muut.

Nyt ajatellaan yleisesti, että kaikki ylivilkkaat ovat psykiatrisia tapauksia ja kuritta kasvaneita kakaroita.

Jotain viestejä sieltä tuli tästä poikien tappelusta. Enimmäkseen siellä purtiin hammasista ja yritettiin sietää, vasta kun menin varta vasten ja kysyin, mulle kerrottiin, että pulmia on välillä saada poikia noudattamaan ohjeita.

... Lappu oikeesti vähän unohtuikin siihen pöydälle... En uskaltanut vieläkään ilmoittaa heitä siihen moduliin...

Tulkinta: Anitan poikien pitkäaikaissairaus rajoittaa mukaan pääsyä. Jatkokysymys: löytyykö aineistosta muita viitteitä siitä, että neurologisen sairauden omaavat lapset koetaan hankalina tapauksina? Missä menee erityisyyden raja?

Tapaus 3 (P10)

Oltiiki hämmästyneitä, että onko tää meidän paikka ko joku kysy etä kumpi näist teidän lapsist on se vammanen. Siel oli niin paljo vaikeemmin vammaisia, neliraaja ja sellaisia.

Sille lapselle itelle on kovaa kun ne kaikki muut on paljon parempia, ne voi juosta nopeemmin eikä ne kaadu koko ajan. Lapset kun ei ole yhtään tyhmiä, että ne muka ei huomais, että itse on hitaampi ja kömpelömpi.

Tulkinta: Villen vamma jättää osittain epäselväksi, mihin tämä kuuluu. Vammaisille suunnatuissa palveluissa äiti kokee Villen liian "lieväksi", mutta yleisen luokan koululiikunnassa ja yhteisissä leikeissä Ville jää jatkuvasti huonoimmaksi. Äiti kokee, että Ville on väliinputoaja. Jatkokysymys: Löytyykö aineistosta viitteitä, että on myös muita vastaavia erityisliikunnan ja yleisen liikunnan väliinputoajia?

Tapaus 4 (P6)

Muut lapset tuli kysymään mukaan peliin kun vielä näytti lapselta. Kun hän alkoi olla aikuisen miehen näköinen, ei enää kysytty. Itse ajattelen, että harvoin lapset menee sanomaan sedälle, että tuletko mukaan peliin. Setä voi olla vaikeasti lähestyttävän näköinen.

Ongelmana erityisryhmässä on tuo isot-pienet. Oli alun alkaen kammottavaa, koska Janne on aina ollut hyvä tykki. Eihän tykki voi puhua tuossa ryhmässä.

Kun se tuli [tämä erityisfudis]joukkue, sehän oli valtava riemunpäivä. Ja oli kauhea hätä, että jos tämä loppuukin ja kehitysvammaisten lasten vanhemmat eivät jaksakaan kuljettaa niitä lapsia. Nyt kun pitkästä aikaa näin tämän joukkueen hämmästyin tätä kokoeroa.

Tulkinta: Janne on kasvanut mieheksi ja hänestä on tullut liian vanha ja vahva lasten ryhmiin. Mutta kehitysvammaiselle nuorelle miehelle ei ole tarjolla muutaakaan paikkaa harrastaa jalkapalloa. Jatkokysymys: Kuinka yleistä on, että erityisryhmissä on suuret ikä- ja kokoerot? Ja missä tilanteissa tästä tulee ongelma? Ovatko erityisryhmät tässä suhteessa sallivampia/löysempiä kuin seuratoiminta?

Seuraavaksi testasin näitä perhetarinoista syntyneitä neljää syrjäytymistyyppiä muulla haastattelu- ja havainnointiaineistollani löytäkseni analyysiä tukevia tai kumoavia sisältöjä. Vertailin luokitustani myös teoriakirjallisuuteen. Tuloksena on luku 9.4. Vastaavalla tavalla (alustava luokittelu, tyyppittely ja pelkistäminen, muuhun aineistoon ja teoriaan vertailu, alustava analyysi) kävin läpi myös pääkategoriat inklusion nosteet ja esteet (liitteet 8a-d).

6.5 Tutkimuksen arviointia

Onko tutkimus luotettavaa? Esimerkiksi Koro-Ljungberg (2005) sitoo validiteetin tarkastelun erilaisiin tietokäsityksiin, käsitteyhteyksiin, diskursseihin, tutkijan tekemiin valintoihin sekä näiden valintojen raportointiin tutkimuksen aikana. Lisäksi tutkijan on pyrittävä raportoimaan oma vaikutuksensa haastateltavaan (emt.) ja aineistoon sekä arvioimaan omaa projektiotaan tutkimuksen aikana, painottaen Kortteinen (1982, 309). Feministisessä tutkimuksessa nykytieteen ratkaisu on ”paikantuminen”, avoimuus omista näkökulmista, avoin argumentointi, mutta myös itse-epäily sekä systemaattinen aiemman tutkimuksen huomioonottaminen muistaen, että tieto ja tulkinnat ovat aina paikkaan, aikaan ja subjektiiviseen näkökulmaan sidottuja (Oinas 2004, 203–204). Lähden purkamaan tulosteni luotettavuutta kuvaamalla ja perustelemalla käytännön ratkaisujani sekä omaa positiotani tutkijana ja kehittäjänä.

Paikantumisen vaatimus. 20 vuoden kokemus erityisliikunnan ja vammaisurheilun kentiltä helpotti pääsyä liikunnan kentille. Kokeneena ammattilaisena pystyin havainnoimaan verkostoja sekä toiminnan onnistumisia ja epäonnistumisia. ”Sisäpuolisena” minulla oli jo esikartoitusvaiheessa pääsy sellaiseen tietoon (vrt. Nuoren Suomen seuratuksi) ja verkostoihin (vrt. SIU:n Futuuriklubin perheet), joihin ulkopuolisen olisi vaikea päästä tai joiden olemassaoloa ulkopuolinen ei välttämättä edes tiedä. Puhuin samaa kieltä liikuntaväen kanssa ja erityislasten perheet hyväksyivät minut ”meikäläisenä” (vrt. Goffman 1964). Tunsin lähes kaikki alue- ja valtakunnan tason haastateltavistani työni takia entuudestaan. ”Meikäläisyyden” varjopuolena on määrittyminen tietyn asian ajajaksi. Aluejärjestön lasten liikunnan kehittäjä muistuttikin: ”On ihan sama, mitä sä tuut meille puhumaan. Koska sä oot Aija, sun jutuista ajatellaan, että ne on aina niitä erkkejuttuja”. (Tutkimuspäiväkirja, 3/2006.) Perheistä suurin osa jakoi kokemuksiaan mielellään eteenpäin. Vastaavasti hankevastaavat ja ohjaajat olivat ymmärrettävistä syistä aluksi hieman varuillaan, olinhan kenttävaiheessa hankkeiden rahoittajan tilaaman tutkimusorganisaation palveluksessa.

Kokemuksen varjopuolena on vammaisurheilujärjestön edunvalvoja-kehittäjän rooli ja tietynlainen missio. Ongelmallista ei niinkään ollut tutkimusprosessin aikainen osallistumiseni työryhmiin, seminaareihin ja asiantuntijatehtäviin, joissa toin käyttöön oppimaani. Mutta sekoittuvista rooleista voi muodostua ongelma, jos edunvalvontatehtävä houkuttaa valitsemaan tutkimustapaukset ja -kohteet tai analysoimaan tutkimustuloksia muiden kuin tutkimuskysymysten kannalta tarkoituksenmukaisimmalla tavalla. Tiedostin tämän kaksoisroolin ongelmat. Olen prosessoinut tätä harmaalla alueella liikkumista tutkimuspäiväkirjoissani. Olen myös pyrkinyt kuvaamaan mahdollisimman tarkkaan kenttäkohteiden ja haastateltavien valinnan. Raportissani pyrin tiheään kuvaukseen pysyen lähellä aineiston kieltä ja käsitteitä jopa silläkin riskillä, että monet alun teoriaosuudessa selvitetty käsitteet sekoittuvat uudelleen.

Paikantumisen vaatimus edellyttää myös kykyä tunnistaa kuntoutuksen ja liikunnan harrastamisen erilaiset perustelut ja käytännöt suhteessa osallistumisen ja syrjäytymisen poliittiseen retoriikkaan ja niistä kumpuaviin ohjelmiin. Gronowin (2004, 268) mukaan tällä alueella onnistuminen edellyttää, paitsi esteettistä arvostelukykyä, myös keinoja sen ratkaisemiseksi, miten sekä yksilöiden yhtäläinen tunnustaminen että heidän tunnistamisensa erityisinä yksilöinä on mahdollista pitkälle eriytyneessä yhteiskunnassa. Päädyin monitahoiseen otteeseen painottaen perheiden ääntä, joka usein ohitetaan. Esimerkiksi Litmanen ja Peltosen (2008, 209–210) havainto siitä, että ”nimby”³⁸-käsitteemaailmassa väheksytään käytännön toimijoiden arkitietoa, kokemuksia ja jopa pelkoja, pätee myös inklusioon. Toisaalta myös hallinto tarvitsee lukuja ja tunnusmerkkejä, koska liikuntakulttuurin toimijoiden on kyettävä arvioimaan, missä olemme onnistuneet, epäonnistuneet ja mitä vielä olisi tehtävä. Ilmiön monitahoinen tarkastelu ja monimenetelmällisyys tukevat toisiaan.

Etnografisen ja monimenetelmäisen lähestymistavan arviointia. Lähdin teoreettisen viitekehitykseni suuntaamana ajatuksesta, että perinteinen tapa laskea tietyn diagnoosin omaavia ”integroituja” yksilöitä on leimaavaa ja voi myös johtaa väärinymmärryksiin, koska koko vammaisuuden, erityisyyden ja tuen käsitteemaailma on sekava ja jatkuvassa muutoksessa. Tämän seurauksena pyrin ohittamaan perinteisen positivistisen lähestymistavan, jossa olisin ensiksi määritellyt esimerkiksi diagnoosien kautta sen, keiden ”integroitumista” tai siirtymistä seuraan. Päädyin laadullisiin aineistoihin ja monimenetelmällisyyteen sekä aineiston hankinnassa että tulkinnassa. Perustelen monimenetelmällisyyttä tutkimani ilmiön luonteella ja sillä, että tavoittelen rikastuttavia selityksiä ja tiheää kuvausta inklusioon ilmökentältä lasten liikunnan kontekstissa. Raadollinen ajatukseni oli heittää kaikki pyydykset veteen ja katsoa, mitä verkkoon tarttuu, saadakseni kiinni kaiken inklusioon käytäntöihin viittaavan, pikkusinteistä jättilönkaleisiin. Toisaalta lähestymistavan riskinä on päätyminen ali-analysoituun ja pinnalliseen aineistoon (Silverman 2001, 99–100).

Etsin inklusioon toteutumisen näkökulmasta kiinnostavia ja todennäköisiä hankkeita. Otaksuin, että liikunnallisen iltapäivätoiminnan hanketukea saaneet ovat perusseuraväkeä kiinnostuneempia toteuttamaan matalan kynnyksen toimintaa ja ottamaan mukaan myös erityistä tukea tarvitsevia lapsia. Myös hanketuki ohjeineen ohjaa tähän suuntaan. Valikoin kenttätutkimukseni kohteeksi hankkeet ja hanketoimijat, joiden kautta oletin löytäväni erilaisia kiinnostavia käytäntöjä ja ymmärrystä rikastuttavia näkökulmia. David Silverman (2001) kutsuu tätä tarkoituksenmukaiseksi otannaksi.

Operointini teoreettisesti ja metodologisesti monen tieteenalan välissä voidaan tulkita myös eräänlaisena eklektisyytenä tai pitkäaikaisen työkaverini Tiina Siivosen kielikuvaa käyttäen ”rusinat pullista”-menetelmänä, jossa luon

³⁸ Nimby (not in my backyard) - käsite viittaa siihen, kuinka kukaan ei tunnu haluavan esimerkiksi asunnottomien asuntolaa omalle asuinseudulle. Tällaisia protestiliikkeitä tai oman asuin ympäristön puolustamiseen liittyviä kiistoja on ryhdytty kutsumaan käsitteellä ”nimby”. (Kopomaa, Peltonen & Litmanen 2008, 5.)

inklusion ymmärrystä noukkimalla kultakin tieteenalalta tai kentältä sopivimmat käsitteet ja työkalut käyttööni. Olisinko toisaalta voinut toimia toisinaan, kun aiempaa tutkimustietoa ei vain ole?

Vastauksia arviointitutkimuksen kritiikkiin. Arvioidakseni oman arviointityöni onnistumista olen koonnut valtauttavan arvioinnin keskeiset näkökulmat ja omat tilannekohtaiset ratkaisuni erilliseen listaan, joka löytyy liitteestä 9. Lista on tiivistelmä luvusta 6.2 (Arviointitutkimusta kriittisellä otteella).

Tutkimukseni puutteet. Haastattelutarinoiden analyysin luotettavuutta heikentää päätökseni olla äänittämättä haastatteluja. Lähtiessäni kentälle en ollut edes ajatellut koko äänittämistä, koska olin kiinnostuneempi hankekokonaisuuksista (taulukko 2) enkä kielen merkeistä, tauoista, siirtymistä ja keskustelun aloituksista. En myöskään kentälle lähtiessäni tiennyt löytäisinkö haastateltavia, kuinka paljon heitä on ja keitä he ovat. Lisäksi en voinut tietää kenen haastateltavan kanssa keskustelisin piirroksen avulla integraation prosesseista (kuvio 6) ja kenen kanssa olisi syytä ottaa käyttöön tunnusmerkistö (liite 7). Eniten ratkaisuuni olla äänittämättä painoi kuitenkin kokemattomuus ja kiire. Liikunnallisen iltapäivätoiminnan arviointiin oli aikaa vain puoli vuotta ja monimenetelmällisyyden takia resurssini äänitysten litterointiin rajallinen. En yksinkertaisesti ajatellut, että äänittäminen olisi keino varmistaa, ettei mitään ole jäänyt kirjaamatta tai joitakin asioita unohtunut. Huomasin jo haastatteluvaiheessa itsekin äänittämättömyyden varjopuolet. Esimerkiksi kirjaamisen taso saattoi vaihdella siten, että joissakin tilanteissa kirjasin haastattelurungon ulkopuoliset sivupolut, toisissa taas en. On mahdollista, että jotakin olennaista jäi kirjaamatta ja siten huomaamatta. Toisaalta keräämäni muu tutkimusaineisto ja laaja teoria-tieto tukevat tulkintojani.

Kaikki haastateltavat saivat sähköpostitse tarkistaa ja korjata haastattelutarinansa. Tästä tosin seurasi joitakin ennakoimattomia ongelmia. Esimerkiksi yksi ohjaaja muokkasi haastattelutarinansa kirjakielisemmäksi ja toinen halusi poistaa haastattelusta pätkän, joka liittyi keskustelumme kahden kerholaispojan tuottamista ongelmista. Lisäksi yksi haastateltu äiti pelkäsi lapsensa tunnistamista, josta puolestaan voisi seurata lisää ongelmia, joten poistin haastattelupätkän, joka kuvasi urheiluseurassa esiintyneitä hankaluuksia. Kokemattomuuden seurausta oli myös se, että olin epähuomiossa lähettänyt yhdelle haastateltavalle kirjoitusvirheitä vilisevän alkuperäisen kirjoitusversion, eikä hän enää jaksanut paneutua asiaan uudelleen. Pyysin huolimattomuuttani anteeksi ja käytin hänen tarinaansa vain täydentämässä hallinnollista kokonaiskuvaa.

Tutkimukseni toinen suuri puute on, että en (yhtä poikkeusta lukuunottamatta) haastatellut lapsia itseään. Ratkaisuuni vaikuttivat tutkimukseen käytettävissä oleva aika, resurssit ja oletukseni, että lasten tavoittaminen olisi hankalaa. Päädyin haastattelemaan perheiden aikuisia, koska etenkin vammaisen lapsen vanhemmat tekevät harrastuspäätökset, kuljettavat harrastuksiin ja ovat muutenkin tiiviimmin läsnä lapsensa arjessa kuin ns. normaalilasten vanhemmat. Toivoin lasten näkökulmien tulevan esille havainnoinnin kautta. Keskeisin

syy tälle ratkaisulleni on inklusioilmiön luonne. Voisiko vammaisten lasten valikointi haastateltaviksi olla leimaavaa ja pilata lasten luontevan yhdessäolon? Siksi en myöskään etsinyt vammaisen lapsen vanhempia haastateltavakseni tapauksessa, jossa ohjaaja ja hankekoordinaattori tiesivät lapsen vammaisuudesta, mutta kummallakaan ei ollut ”virallista tietoa” lapsen diagnoosista. Ohjaajat epäilivät, että kyseisessä perheessä haastattelupyyntöni olisi voitu kokea perheen taholta kiusallisena. Jos nyt voisin tehdä tutkimukseni uudelleen, etsisin pitkäaikaiseen tarkasteluun kokonaisen ryhmän (sillä nyt tiedän miten ja mistä sellaisia löytyy!), jossa on mukana yksi tai useampia erityistä tukea tarvitsevia lapsia. Tarkkailisin toimintaa sekä haastattelisin koko ryhmän lapset ja heidän vanhempansa.

Tiedon luotettavuus. Olen pyrkinyt eliminoimaan tutkimuksen kuluessa ilmevä vaihtelua (ks. Eskola & Suoranta, 1998) tekemällä haastattelut saman hankkeen avainryhmille ajallisesti mahdollisimman lähellä toisiaan. Silverman suosittelee lisäämään reliabiliteettia esimerkiksi tarkalla kirjaamisella ja kenttäpäiväkirjoilla (2001, 186; 142) sekä käyttämällä analyysivaiheessa useampaa koodaajaa. Koska minulla ei ollut mahdollisuuksia käyttää apunani muita koodaajia, koodasin kolmannen tutkimusvaiheen haastatteluaineiston (liitteet 8a-d) kahteen kertaan. Välissä oli puolen vuoden tauko. Olen myös raportissani pyrkinyt mahdollisimman tarkkaan ja monipuoliseen kuvaukseen aineistosta sekä myös aiheeseen liittyvistä keskusteluista, koulutuksista ja tutkimuksen aikana virinneistä ajatuksista.

Pidin kenttäpäiväkirjaa ja tutkimuspäiväkirjaa. Tämän tutkimusprosessin aikana (2004–2010) täytyi seitsemän isoa mustakantista muistiinpanovihkoa, jotka kulkivat mukani Australiassa, Norjassa, konferensseissa, koulutuksissa, kokouksissa, tapahtumissa, töissä toimistopöydän äärellä ja tutkimuskentillä.

Toimintatutkimuksellisia sivupolkuja. Jouduin usein tilanteeseen, jossa minulta kysyttiin neuvoja ja kehittämideoita erityisliikunnan tai inklusion kehittämiseksi. Olen koennut tutkimuksen aikana kokemani konsultointipyyntöt ja ratkaisuni taulukkoon 4.

TAULUKKO 4 Kenttätutkimuksen ongelmatilanteita ja ratkaisuja

Tilanne	Ratkaisu
Mukana oloni kerhossa näytti jännittävän lapsia ja/tai ohjaajaa.	Tarjouduin apuohjaajaksi ja tein muistiinpanot kerhon jälkeen.
Hankevastaava tai ohjaaja kysyi neuvoa, ohjeita tai kehittämisorjottia.	Tein räätälöidyt ja hankekohtaiset raportit erityisliikunnan tai inklusion kehittämisehdotuksineen kolmelle hankevastaavalle ja vain pyytäjän omaan käyttöön.
Yhteydenpito haastateltaviin myös haastattelujen jälkeen. Halusin tietää miten hanke on kehittynyt, tai hankevastaava itse soitti, tai lähetti tilannetiedotuksen. Olin utelias kuulemaan onko perhe löytänyt ratkaisuja liikunnanharrastamiseen.	Kun lähetin iltapäivätoiminnasta kertovan raporttini, muutama perhe ja hankevastaava on jatkanut yhteydenpitoa. Osa tästä materiaalista olen käyttänyt tutkimuksesani täydentämässä aiemmin kerrottua.
Oma tausta ja historia. Taustalla lähes 20 vuoden erityisliikuntatyö - olen syvällä tutkimassani asiassa.	En voi enkä edes yritä piilottaa taustani. Olen reilusti ja rehellisesti oman historiani omaava. Kerroin, että haluan myös vammaisurheilutyöni takia ymmärtää, mistä tässä muutoksessa on kyse voidakseni paremmin auttaa molempia: heitä, jotka etsivät perinteistä erityisliikuntaa ja vertaispalveluja sekä heitä, jotka haluavat liikkua siellä missä muutkin sen ikäiset liikkuvat ja harrastavat.
Havainnoidessani huomasin, ettei ohjaaja hallinnut ryhmää tai kerhossa oli rauhatomia, aggressiivisia tai vetäytyviä lapsia. Ohjaajaa tilanne nolotti ja hämmensi tai hän selitteli asiaa tai kyseli ideoita.	Kerroin soveltamis- tai organisoimisvinkkejä vapaamuotoisessa keskustelussa kerhon jälkeen, kuten yksinkertaisten struktuurikuvien käytöstä "apuopettajina". "Oot sä miettinyt, et sä voisit käyttää vaikka kuvia apuna?"
Inklusiota kohtaan tunnetut pelot ja epäluulo.	Keskustelu. Kaikille avoimen toiminnan tunnusmerkistö konkretisoimassa inklusiota tämän tutkimukseni kontekstissa.

Tutkimusprosessini aikana jouduin asemoimaan uudelleen omaa suhdettani inklusioon ja tutkimustehtävääni osittain siksi, että en esikartoituksestani ja laajasta hankkeisiin perehtymisestä huolimatta löytänyt inklusiivista toimintaa olettamassani laajuudessa (ks. luku 8.1). Matkalla ilmiökenttä laajeni, pirstaloi-

tui ja muuttui yhä moniulotteisemmaksi. Lisäksi törmäsin työssäni ohjaajiin ja opettajiin, joita suuret ryhmät ja lasten valtava kirjo ahdistavat ja turhauttavat. Vammaisen oppilaan tuoma haaste on jo liikaa. Myös seuraväkeä aihe hämentää, sillä monille vammaisurheilusta tulee mieleen vain kilpaurheilu, joka mielletään täysin vastakkaiseksi inklusiolle. Osa vammaisten lasten vanhemmista pelkää lapsensa tulevan yleisessä ryhmässä kiusatuksi tai jäävän isossa ryhmässä osattomaksi. Vammaisyhteisöt puolestaan pelkäävät asemansa puolesta. Yksi tuttu vammaisyhdistystoimija ihmettelikin suoraan, ”miks sää tuota inklusiota ajat, sehän vie meidän jäsenet?” (Tutkimuspäiväkirja, 11/2007). Näiden huolien ja suoranaisten epäluulojen seurauksena aloin painottaa yhä enemmän sellaisten inklusion toteutumisen edellytysten sekä laajojen prosessien näkyväksi tekemistä, jotka edistävät tai estävät kaikille avoimen toiminnan syntymistä.

Arvioidessani jälkikäteen tekemiäni teoreettisia ratkaisuja huomaan läheneeni liikkeelle naiivista idealismista sekä medikaalisen ja sosiaalisen vastakkainasettelusta. Uudelleen asemointi johti pohtimaan integraation prosesseja käytännöllisestä tiedonintressistä, jossa asetan eri paradigmoihin asemoituvat liikuntapolitiikat keskustelemaan keskenään prosessuaaliselle muutoksen kehälle (ks. kuvio 7).

7 INKLUUSION INDEKSI

7.1 ”Laadukas, lapsilähtöinen eikä sulje ketään pois”

Astun nyt lähemmäksi lasten elinpiiriä, koulua ja harrastuksia. Tämä on myös tutkimukseni ensimmäinen varsinainen tulosluku, jossa vastaan ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni (ks. luku 5.3). Luvun alku perustuu pääosin ensimmäisen tutkimusvaiheeni sähköpostikyselyn ja teemahaastattelujen ”Millaista on laadukas, lapsilähtöinen ja kaikille avoin toiminta?” tuloksena syntyneisiin neljään perhetarinaan (P1–4) ja yhteentoista ammattilaistarinaan (A 1–11). Olen täydentänyt perheiden ja ammattilaisten tarinoita kolmannen tutkimusvaiheeni aineiston, tutkimus- ja kenttäpäiväkirjojeni ja alan kirjallisuuden avulla.

Jäsennän kuvausta inklusiivisesta lasten urheilusta ja liikunnan harrastamisesta Alan Dysonin (1999) inklusioidiskurssien avulla. Ensimmäiseksi käsitelen inklusion perusteita, oikeuksia ja etiikkaa, seuraavaksi tehokkuutta ja taloudellisuutta, ja kolmanneksi inklusion poliittiseen toteutumiseen liittyvää keskustelua. Dysonin jaottelussa neljänteen eli pragmaattiseen diskurssiin kuuluvat inklusion käytännöt ja muutosprosessit. Lopuksi esittelen aineiston pohjalta luomani kaikille avoimen lasten liikunnan tunnusmerkistön (liite 7) ja pohdin sen käyttöä kehittävän arvioinnin työkaluna.

7.1.1 Oikeudet, etiikka ja arvot

Inklusion oikeuksia ja etiikkaa painottavat diskurssit (ks. Dyson 1999, 39–40) sijoittuvat mahdollisuuksien tasa-arvon ja monikulturismin alueelle, johon kuuluvat arvopuheen ohella myös osallisuus- ja yhteisöllisyysretoriikka. Emanuelssonin mukaan inklusio on päämäärä, joka perustuu demokraattiseen ideologiaan. Tällöin demokratialla tarkoitetaan sellaisia asioita kuin kaikkien ihmisten yhdenvertaisuus ja jokaisen ihmisen oikeus osallistua yleisiin toimintoihin, kuten liikuntapalveluihin. (ks. Emanuelsson 2001, 125.) Kyseessä on laaja periaatteellinen lähestymistapa kasvatukseen ja yhteisöön (emt., 23; myös Ainscow ja Cesar 2006, 231). Kaikkien toimenpiteiden, toimintasuunnitelmien ja -ohjelmien

sekä käytäntöjen taustalla vaikuttavat inklusiiviset arvot, kuten yhdenvertaisuus, osallistuminen, yhteisöllisyys, myötätunto, moninaisuuden arvostaminen, kestävä kehitys ja oikeudenmukaisuus (Ainscow ym. 2006, 23). Arvodiskurssi kyseenalaistaa diagnoosiin tai toimintakykyyn perustuvat erillispalvelut. Siten inklusiivisen kasvatuksen tavoitteena on kaikenlaisen rodusta, sosiaaliluokasta, etnisestä taustasta, uskonnosta, sukupuolesta tai kyvykkyydestä johtuvan syrjinnän tunnistaminen ja ehkäisy. (emt., 14–27.) Inklusiiviset arvot eivät kuitenkaan ole ristiriidattomia. Esimerkiksi mahdollisuuksien tasa-arvo voi johtaa elitistisiin klubeihin, joissa ei tarvitse eikä haluta ottaa vastuuta lähiyhteisöstä. Osallistuminen on paitsi yhdessä oloa, yhteistyötä ja yksilöiden hyväksymistä sellaisina kuin he ovat, mutta myös aktiivista osallistumista päätöksentekoon ja vastuun kantamista. (emt., 23–24.)

Ohjaajalle kyseessä on henkilökohtainen arvovalinta ja oma oppimisprosessi.

Menee varmasti syvemmälle ihmisoikeus- ja arvokysymyksiin, joudutaan pohtimaan oikeasti miksi minä olen ohjaaja, kenelle minä tätä teen ja miksi. Tänä päivänä jokainen myös kysyy mitä minä tästä hyödyn... (A4.)

Ammattilaisten tarinoissa painottuvat erityisesti suvaitsevaisuus, tasavertaisuus (myös yhdenvertaisuus, samanarvoisuus ja tasa-arvo) sekä puheet liikuntakulttuurin moniarvoisuuden, oikeudenmukaisuuden ja itsemääräämisoikeuden puolesta. Osalle liikunta on korostetusti väline syrjäytymisen ehkäisyyn sekä ymmärryksen ja suvaitsevaisuuden lisäämiseen.

Perheille arvonäkökulma on vain arkista epätasa-arvoa. ”Erittäin vähän harrastustoimintaa vammaisille, ja jos on, niin erittäin kallista” (P3). Positiivisen erityiskohtelun hengessä erityisryhmien omat ryhmät nähdään osana tarjonnan tasa-arvoa. Niitä halutaan, koska muutakaan ei ole, ja koska ”kerhoihin ei haluta ottaa erityislasta, koska siitä on enemmän hommaa, täytyy vahtia ym.” (P4).

Perheet kokevat urheilun käytännöt epäreiluina, koska ne rajaavat ulos erilaiset ja poikkeavat. Urheilu tähtää kilpaurheiluun, johon sisältyvät lahjakkuuksien seulonta, tasoryhmät, tulosten seuranta sekä pyrkimys niiden parantamiseen tehoharjoittelulla. Lapsen toimintakyky ja urheiluseurojen tarjonta eivät kohtaa. Seuratoiminnan kilpailullisuus, sisältöjen sopimattomuus, ohjaajien ja resurssien puuttuminen tai tilojen esteellisyys koetaan ylipääsemättömänä kynnyksenä kolmessa perheessä neljästä. Liikunta kyllä kiinnostaa, mutta omin ehdoin.

Jani kyllä menee joka paikkaan, tekee melkein kaikki muutkin mitkä tervekin lapsi, mutta siinä pitää olla koko ajan aikuinen mukana, hän kiipeilee, ui, juoksee, hyppää ym. Mutta aina pitää olla joku, koska niissä jutuissa ei ole välttämättä päätä, eikä häntää...! Joka asia pitää ehkä sanoa moneen kertaan ja katsoa että Jani ymmärtää! Mukana menee yleensä, jos muutkin menevät muutta mutkitta. Hän ottaa hyvin paljon mallia muista, eli jos joku kiukuttelee, Jani saattaa tehdä sen myös, ihan vaan siitä ilosta, että toinenkin tekee niin. Pitkää pinnaa ja aikaa Janin kanssa vaaditaan! (P4.)

Arvodiskurssin mukaisesti inklusioon eivät kuulu ”tuen” tarve ja disablistinen kieli. Inklusiivisten arvojen mukaan toimiminen edellyttää jokaisen lapsen eri-

tyisyyden ja yksilöllisten tarpeiden tunnistamista, mutta siten, että siitä ei seuraa välttelyä, ulossulkemista tai stigmaa. Tilanteen mukaan tarvitaan sekä joustavuutta että soveltamista.

[...] on oltava selkeät sosiaaliset säännöt mm. ulossulkemisesta. Tarkoitan, että sääntöjen rikkoja joutuu aina ulos oli sitten vammainen tai vammaton, mutta sääntöjen pitää mahdollistaa kaikkien osallistuminen jotenkin. Ajattelen poikaani esimerkiksi jääkiekkomaalivahtina, joka on hänen toivetehtävänsä jääkiekko-ottelussa: ilman luistimia ei paljon maaleja tehdä. (P1.)

7.1.2 Tehokkuus

Dyson (1999, 40–41) tarkoittaa tehokkuusdiskurssilla keskustelua, jota käydään verrattaessa erityisopetuksen ja yleisopetuksessa tapahtuvaa opetusta, sen tuloksellisuutta ja taloudellisuutta keskenään. Vaikka erityisopetuksen sisällä käydään tiivistä keskustelua ja vertaillaan sen ja inklusiivisen opetuksen tehokkuutta (ks. esim. Saloviita 2006b, 326–330), vastaavaa näyttöön perustuvaa tutkimusta liikunnanopetuksesta on niukalti, ja harrastustoiminnasta ei lainkaan. Esimerkiksi Jerlinder ja Gill (2010) selittävätkin liikuntaa opettavien inklusion vastarintaa sillä, että inklusiivisen opetuksen tehokkuudesta ja tuloksellisuudesta ei olla yhtä mieltä.

Erityisliikunnan ja yleisten liikuntapalvelujen tuloksellisuutta on kuitenkin vaikeaa vertailla. Sekä eettisistä ja käytännön järjestelyjenkin näkökulmasta sellainen tutkimusasetelmakin kuulostaisi mahdottomalta. Näin ollen tehokkuuskeskustelu integraatiosta ja inklusiosta koskee yleensä rahaa ja resursseja. Esimerkiksi yhtäältä inklusiota pidetään kalliimpana, koska yksilön tarvitsemat palvelut on järjestettävä häntä lähelle (Sipari 2008, 81), mutta toisaalta se voidaan nähdä myös säästökeinona, etenkin erityisopetuksen tarpeen yhä jatkaessa kasvuaan (esim. Saloviita 2006b). Vastaavasti laadukkaiden lähipalvelujen katsotaan voivan tuoda mukanaan myös säästöjä:

Yhteiskunnan näkökulmasta pitkässä juoksussa on kyse rahasta ja säästämisestä, mutta myös inklusion oikein toteutuessa laadukkaasta elämästä, josta loppupelissä hyötyvät kaikki liikkujat (A4).

Myös vammaisurheilun lajiliittointegraation keskeisimmät perustelut liittyvät valmennusyhteistyön tehostamiseen ja säästöihin. Vasta seuraavaksi lajiliittointegraatiota perustellaan tasa-arvolla sekä yhdenvertaisilla oikeuksilla ja mahdollisuuksilla harjoitteluun ja valmentautumiseen. (Saari 2009, 24.)

Inklusion vastarintaa selitetäänkin rahan ja resurssien puutteella. Se herättää vastustusta etenkin ”niissä toimijoissa, jotka eivät sitä älyä, koska pelkona on, että se on jostakin muusta (esim. huippu-urheilusta) pois – saa aikaan paljon kahtia asettelua³⁹ puolesta-vastaan” (A4). Erityisliikunnan toimijoiden tai perheiden parissa inklusio voidaan nähdä myös uhkana erillispalveluiden saatavuudelle. Oikeudenmukaisuuden ja valinnanvapauden retoriikka on

³⁹ Tulkitseen, että vastaaja tarkoittaa ”vastakkain asettelua”, vaikka puhui kahtia asettelusta.

helppo valjastaa säästökeinojen perusteluksi. Osa vastaajista epäileekin inklusiota vain pyrkimykseksi lisätä yksilön vastuuta ja aikaansaada säästöjä (vrt. Eräsaari 2005, 258):

Keskustelu voi helposti mennä liikunnasta laajempaan yhteiskuntapolitiikkaan... kun kaikki on kaikille avointa, tarvitaanko enää erityispalveluita ja kalliita erillisorganisaatio- ja palvelurakenteita ja erillislakeja vammaisille ja muille erityistukea tarvitseville? (A4)

Aihe herättää epäilyjä oman ja ohjaajien osaamisen riittävydestä. ”Kerho-ohjaajien työtaito joutuu koviille. Pienillä paikkakunnilla työntekijöiden työhöngäus/tukitoimet ovat vähäisiä. Puutteellinen tieto voi aiheuttaa epäselvyyksiä.” (A9.) Toiminnan toteuttaminen kaikille avoimena nähdään haastavana tehtävänä nykyisillä resursseilla.

Mielestäni seuroissa tarjotaan toimintaa siinä suhteessa, että onko ohjaajia, vetäjiä, valmentajia, jotka kykenevät tai haluavat osallistua toimintaan. Seuroissa on puute vetäjistä yleensä. Koen hidasteena vetäjäpulan. (A3.)

Haaste se nykyisillä tukitoimilla ohjaajille ja seuroille on. Tarvitaan edelleen runsaasti malleja, hyvistä toimintamalleista viestintää, kärsivällisyyttä ja aikaa, jotta asia etenee ja yleistyy. (A1.)

7.1.3 Poliittinen diskurssi

Poliittinen diskurssi kuvaa inklusion toteutumiseen liittyvää kamppailua ja eturistiriitojen taistelua, mikä voi olla sekä suoraa toimintaa että käsitteellisten rakenteiden haastamista. Poliittiseen inklusioretoriikkaan kuuluvat ihmisoikeudet ja syrjintä. Koulumaailman inklusiokeskustelu on jo siirtymässä esimerkiksi Peter Downsin (2003) kuvaamalle esteiden tunnistamisen ja niiden purkamisen alueelle. Toisaalta perheiden ja ammattilaisten huonot kokemukset kouluintegraatiosta leimaavat myös inklusiokeskustelua. Poliittinen diskurssi sisältää suostuttelua ja jopa uhkailua, mutta myös retorisia lupauksia ja julistuksia. Usein inklusio latistuu tyhjäksi retoriikaksi. ”Samat asenteet ja ongelmat vammaisuuteen liittyen ovat olleet ja ovat edelleen olemassa. Asiat eivät ole muuttuneet niin paljon kuin niiden määritelmät ja käytettävät termit”. (Siipari 2008, 110.)

Positiivisen erityiskohtelun tarve kumpuaa koetusta sorrosta ja epäoikeudenmukaisuuksista (ks. esim. Goffman 1963, myös Young 1999), joiden seurauksena syntyneet liikkeet ja instituutiot edunvalvontajärjestöineen puolustavat omaa olemassaoloaan. Moni tunnustaa inklusion ideaalin oikeansuuntaiseksi. Vastustustusta perustellaan huonoilla kokemuksilla ja epäonnistuneilla integraatioesimerkeillä. Esimerkiksi Martin Block (1999, 30–36) kuvailee, kuinka lasten tarpeet ovat unohtuneet, vanhempien ääntä ei kuulla, opetusryhmät ovat liian suuret ja tarvittavat tukipalvelut puuttuvat. Palvelujen tarjoaja epäilee käytännön resurssien riittävyttä ja käyttäjä pelkää positiivisen erityiskohtelun loppumista.

Epäonnisten integraatiokokemusten seurauksena monet vammaisten lasten perheet vastustavat myös inklusiota, joka mielletään integraation synonyymiksi ja jatkeeksi. Saloviita (2002; myös 2006b, 140) selittää, että vanhemmat ovat tavallaan erityispalvelujen panttivankeja. Vanhemmille on tärkeitä tuntea, että heidän lapsensa koetaan hyväksytyiksi. Kun vanhemmat löytävät sellaisen erityisluokan [erityisryhmän], joka koulun työjaossa on määritelty ottamaan vastaan juuri heidän lastensa kaltaisia oppilaita, he samalla löytävät opettajan [ohjaajan], joka vastavuoroisesti tarvitsee juuri heidän lastaan. Vanhemmat antavat täyden tukensa erityisluokalle [erityisryhmälle] kiitollisena lapsen osakseen saamasta hyväksynnästä. Heidän intonsa puolustaa erityispalveluja kertoo samalla heidän kohtaamastaan torjunnasta, vihamielisyydestä ja väsymyksestä. (Saloviita 2002, 97.) Kentän reunalta neljän erityislapsen äiti purkaa turhautumistaan rankkaa arkea kohtaan:

Lopetin kaikki ajopäiväkirjat ja terapiat. Oon niin pohjalla, etten enää jaksa. Nyt vaan ollaan ja eletään päivä kerrallaan. [...] psykologitkin koulussa sanoo, että pitäis olla tavisjoukoissa, kun se meidän lapsi on niin tavallisen näköinen. Mutta kun se viihtyy täällä [erityisryhmässä]. [...] Muutettiin pois [paikkakunnan nimi poistettu], kun siellä on tämä integraatio. Pannaan vaan lapset samoihin luokkiin, muttei mitään tukea. (Nainen, kenttäpäiväkirja 9/2006.)

Keskustelun jatkuessa kriittisyys lieventyi. Nainen jopa muisteli tuntevansa jonkun aikuiseksi kasvaneen erityislapsen, joka ”vaan vaati aikuisenakin kaikkia mahdollisia erityispalveluja, kun oli oppinut niihin. Ja on sosiaalisesti kyvytön.” Ilmaan jäi ajatus, että osallisuus on tavallaan ihan hyvä idea sitten joskus, aikuiseksi kasvaneelle. Mutta ei vielä nyt, ei tässä rankassa arjessa, jossa kaikki erityispalvelut tarvitaan, jotta pysyy hengissä. Usein perhe vain luovuttaa: ”Selasta ei tule mieleen johon kaikki voisivat osallistua vammasta riippumatta” (P2).

7.2 Käytännön tunnusmerkkejä

Inklusiivisen toiminnan ideaali piirtyi seuraavanlaiseksi peilatesani tutkimukseni ensimmäisen vaiheen aineistoja inklusion teorioihin:

Fyysisesti tila on esteetön ja saavutettava. Tilaan pääsee lastenvaunujen kanssa ja pyörätuolilla, se on selkeä, lähellä, puhdas ja sinne ohjaavat selkokiehokset opasteet. Tila ja puitteet soveltuvat lasten liikuntaan mitoiltaan, materiaaleiltaan ja olosuhteiltaan. Se on miellyttävä, rauhallinen, innostava ja oppimiseen kannustava, turvallinen ja edullinen. Käytettävissä on riittävästi liikkumisen apuvälineitä ja niiden tarkoituksenmukainen käyttö on mahdollista. Toimintaympäristössä on riittävästi avustajia, oppaita, tulkkeja ja apukäsiä. Tila voi olla myös muualla kuin sisällä, esimerkiksi luonnossa tai jäällä.

Toiminnallisesti mukana on riittävästi osaavia vetäjiä ja avustajia. Ohjaaja on koulutettu, kannustava ja kaikki huomioiva, valmis kohtaamaan erilaisia lapsia ja oppimaan yhdessä heidän kanssaan.

Toiminnan perusajatuksena on jokaisen osallistuvan lapsen arvokkuus sinällään. Se ei ole mitenkään sidoksissa lasten suorituksiin, eikä perustu vertailuun! (A2)

Toiminnassa on huomioitu eri-ikäiset ja erilaiset lapset. Siinä painottuvat yhdessä tekeminen ja kokeminen sekä yhteistyö vanhempien kanssa. Ilmapiiri on suvaitseva ja mutkaton. Se on mielenkiintoista ja sopivan haasteellista jokaiselle. Käytössä on soveltamisen ja eriyttämisen käytäntöjä. Toiminta on monipuolista sisältäen erilaisia lajeja sekä rinnakkaisia ratoja ja tehtäviä. Toimintaa toteutetaan lapsen ehdoilla, se ei ole liian kilpailullista, mutta: ”kilpaileminen on osa kohtaamista ja yhteisöllisyyttä. Ryhmässä tunteiden kokeminen, voittaminen ja häviäminen, on tärkeää. Pitää myös saada olla kilpailematta”. (A10.)

Hallinnollisesti toiminta ei sulje ketään pois. Erityistä tukea tarvitsevia lapsia voidaan tukea erityistoimenpitein (positiivinen syrjintä). Viestinnässä tuodaan esille tasapuolisesti kaiken näköiset ja tasoiset liikkujat. Hyvä ennakkosuunnittelu ja eri hallintokuntien välinen yhteistyö nähdään tärkeänä ja jopa edellytyksenä esimerkiksi lisäohjaajien ja avustajien saamiselle. Toiminnalla pitää olla seurajohdon tahoilta avoin ja tunnustettu tuki.

Vähintään kaikkien alle 12-vuotiaiden liikunta olisi jonkun yhden tahon vastuulla (ei lajiliittojen) ja sen kehittäminen ja toiminta olisi puhtaasti paikallistasolla ja se perustuisi paikallistason yhdistysten ja seurojen tiiviiseen yhteistyöhön, jossa kukaan ei taistele sieluista! (A2)

Taloudellisesti ’lapsilähtöinen ja laadukas’ on edullista, halpaa, ellei lähes maksutonta sekä siinä on tasavertaisesti samat oikeudet ja velvollisuudet kaikille. Mahdolliset lisäkulut huomioidaan jo ennakkosuunnittelussa. Kun toiminta tapahtuu lähellä, ei synny matkakuluja. Tarvitaan kuitenkin vaihtoehtoja ja joustavuutta myös maksuissa, sillä ”laatu saa maksaa” (A11).

Sosiaalisesti toiminta on yhteistä ja kaikille avointa ja se sisältää selkeät sosiaaliset säännöt mm. ulossulkemisesta. Ohjaajat ja vanhemmat toimivat yhteistyössä. Toiminta tapahtuu siellä, missä muutenkin ollaan. Omatoimista liikkumista tuetaan sekä pyritään rakentamaan turvallinen, salliva, avoin, hyväksyvä ja kannustava ilmapiiri. Lapsilähtöinen, laadukas ja kaikille avoin antaa mahdollisuuden lapsille ja aikuisille oppia hyväksymään kaikenlaista erilaisuutta. Jokainen huomioidaan ja jokaista kohdellaan tasavertaisesti ilman korostuksia ja erittelyjä. Näin siis ihannetilanteessa, mutta käytännön realiteetit, kuten ohjaajapula asettavat omat esteensä. Ohjaaja harmittelee resurssien puutetta: ”henkilökohtaisesti toivoisin, että pääsisimme pois kiireestä ja suorittamisesta – ryhmässä olisi aikaa jutella ja lörpötellä” (A3).

7.3 Kaikille avoimen toiminnan tunnusmerkistö arvioinnin työkaluna

Tony Booth ja Mel Ainscow (2002) julkaisivat *Index for inclusion* -työkirjan kaikille avoimen koulun ja lähiyhteisön kehittämiseen, jossa muutosprosessi hahmotellaan kulttuurin, toimintatapojen ja käytäntöjen kolmiona. Kirja toimi teoreettisena mallina syksyn 2006 arviointityön tueksi muokkaamalla kaikki avoimen toiminnan tunnusmerkistölle (ks. liite 7). Käytin tunnusmerkistöä arviointilausekkeina ja tarkistuslistana havainnoidessani toimintaa paikalliskerhoissa sekä virikkeenä tilanteissa, joissa tarvitsin kättä pidempää työkalua kertoamaan inklusiivisen toiminnan ja erityisliikunnan eroista.

Joissakin tilanteissa haastateltavalle aukeni vasta tunnusmerkistön kautta se, että kyse ei ole erityisliikunnasta, vaan kaikista niistä keinoista, joilla tavoitellaan lapsilähtöisyyttä ja laatua kaikille lapsille. Kyse voi olla kaikenlaisen erilaisuuden, kuten lasten etnisen taustan huomioimisesta.

Aika vähän meillä on rasistisia juttuja. Ehkä kun on peli helsinkiläistä joukkuetta kohtaan. Kun niitten joukkueessa on enemmän etnisiä. Pelikiellot eli säännöt on hyvä työkalu, joilla näihin puututaan. (A18.)

Tunnusmerkistön myötä pääsin haastattelutilanteessa erityisliikunnasta eteenpäin ja ryhdyimme pohtimaan yleisissä ryhmissä mukana olevia kaikkia lapsia ja toimintatapoja. Vasta tässä vaiheessa haastateltava muisti yhden tapauksen, joka liittyi vammaisen pojan mukana oloon joukkueessa.

Meillä on muuten joukkueessa kaveri, jolla ei ole toista kättä. Pojat vähän ihmetteli. Äiti soitti ja mietittiin miten voitaisiin käydä läpi se asia. Pojille käytiin läpi, että poika kuuluu joukkueeseen ihan normaalisti, ja nyt saa kysyä pojan omalla luvalla ihan mitä vaan. Ja vielä laitettiin lappu vanhemmille, että näitä asioita voi käsitellä kotona. (A18.)

Osa paikallistason ohjaajista koki tunnusmerkistön lähes vaatimuslistana ja päätyi puolustuskannalle.

Urheiluseurassa tuskin koskaan onnistuu kokonaan. Kuka hyvänsä voi ilmoittautua tavisryhmiin, mutta entä kun tarvitaan siirtoja, lisenssit ym.? Varmaan ikinä ei poistu edustusjoukkue-tavoite, eikä kilpailua kieltäkään voi. Ne jotka tavoitteellisesti haluaa, niillekin on se mahdollisuus annettava. (A12.)

Sula mahdottomuus [toiminnan] olla saatavilla kaikille. Tietyille alueille ei pysty toteuttamaan kaikkea toimintaa esim kuljetusten takia. [...] Tapetaanko koko toiminta tällä vaatimuslistalla? Kyllähän niitä tilojen jakoa ja esteettömyyttä pitää katsoa, eikä mekään anneta esteellistä salia pt-koripallolle. Esteettömät melontapaikat, onkohan neekään oikeesti esteettömät? Sitten vaan roudataan ja nostellaan. (A19.)

Tunnusmerkistö viritti kertomaan lasten osallistumista helpottavista arkipäiväisistä käytännöistä, joita jo toteutuu. ”Lapset on mukana toiminnan suunnittelussa, [esimerkiksi] meidän kyselylomakkeet” (A16). Alueiden kehittäjät poh-

tivat tunnusmerkkien käyttöä oivalluksen ja koulutuksen työkaluna ohjaajille, seuroissa ja leirejä valmisteltaessa.

Ehkä eri osa-alueille räätälöity tunnusmerkistö voi auttaa tunnistamaan inklusiota? Ehkä ympäristökään ei ole kannustanut eri toimijoita kaikille avoimeen suuntaan. [...] Ehkä tämä voisi olla myös koulutuksen työkalu? Pala palalta, ei kokonaispakettina. (A24.)

Kun nopeesti silmäilee, tän avulla ohjaajat tajuaa, että ajatuksellisesti nämä asiat voi jo toimia ja valmiudet on siihen, kun avaa tätä katsetta vähän lisää (A26).

Tunnusmerkistöstä toivottiin tarkistuslistaa ja kättä pidempää työkalua myös muun toiminnan kehittämiseen.

Luuletko että kun suunnittelemme leiriä tai Löydä liikunta -toimintaa, ko. merkistö voisi olla ohjenuorana meille? Ikään kuin checklist; olemmeko muistaneet kaiken olennaisen? (Aluekehittäjä, tutkimuspäiväkirja 10/2006.)

7.4 Yhteenveto – ristiriitainen ja jännitteinen kenttä

Kaikille avoimen liikunnan ja urheilun kokonaisuus on ristiriitainen ja jännitteinen kenttä. Kyselyyn vastanneet ammattilaiset ovat sisäistäneet inklusiivisen arvoretoriikan. Yhtäältä ”tiedetään” kuinka tulisi olla, mutta toisaalta tiedostetaan, että yleisen urheilun käytännöt korostavat kilpailua ja valikointia. Integraatio mielletään (osittain negatiivisesti) tehokkuuden ja säästöjen hakemisena, mutta inklusion vastarintaa perustellaan resurssien puutteella. Perheissä haluttaisiin osallistua johonkin liikuntaan, mutta sopiva tarjonta on vähäistä. Perheiden mielikuvat tai kokemukset seuratoiminnasta eivät ole positiivisia. Inklusiivinen (tai kaikille avoin) toiminta on vierasta ja se oletetaan (koulusta tutun) integraation kaltaiseksi tai sen jatkeeksi.

Perheiden sekä liikunta- ja urheilujärjestöissä työskentelevien ammattilaisten ajatukset laadukkaasta ja lapsilähtöisestä toimintaympäristöstä sekä toiminnasta ovat kuitenkin yllättävän yhdenmukaiset. Kaikille avointa toimintaa (inklusiota) kuvataan sellaiseksi, jossa toimintaympäristö soveltuu kaikenlaisten lasten liikuntaan. Se on suvaitsevaista, mutkatonta, hyvin suunniteltua, edullista ja syrjimätöntä. Tutkimukseni ensimmäisessä vaiheessa muotoilin teoriakirjallisuuden avulla näistä kuvauksista kaikille avoimen toiminnan tunnusmerkistön (liite 7), joka toimi tutkimukseni seuraavissa vaiheissa haastattelujen virikkeenä (ks. luku 6.4) ja arvioinnin työkaluna.

Lähikoulukehitys lisää myös kaikille avointen harrastusten kysyntää. Eri-laisille inklusion tunnusmerkistöille, indikaattoreille ja tarkistuslistoille näyttäisi siten olevan tarvetta. Esimerkiksi liikunnallisen iltapäivätoiminnan arvioinnin tueksi muokkaamastani tunnusmerkistöstä (liite 7) muokattiin ‘Kaikille avoimen leirin tunnusmerkistö’ LKL-hankkeen leirioppaaseen (Juntunen, Karinharju, Rautio, Remahl & Saari 2008, 14–16).

Indekseillä ja tunnusmerkistöillä on myös rajoituksensa. Varjo ja Kauko (2008) muistuttavat, että indikaattorit toimivat vain tietyssä ajassa ja paikassa. Niiden keskeinen ominaisuus on jatkuva muutos, ne ovat kiistanalaisia, ne eivät ole arvoneutraaleja ja niillä on poliittinen aspekti. (emt., 258.) Indeksit voivat mahdollistaa inklusiivisten palvelujen kokonaistilanteen arvioinnin, mutta parhaimmillaan ne ovat yhteisen kehittämisen ja oivalluksen työkaluna, painottavat myös Rustemier ja Booth (2005). Esimerkiksi Boothin ja Ainscow'n (2002) *Index for inclusion* -työkirjaa ei ole tarkoitettu ulkoiseen arviointiin, vaan työkaluksi yhteisön omaan käyttöön ja kriittiseen itsereflektioon. Se tehtiin muutoksen työkaluksi tilanteessa, jossa samanaikaisesti kun erityiskouluja suljetaan, oppilaiden erilaisuus on lisääntynyt (Rustemier & Booth 2005). Sharon Rustemierin ja Tony Boothin (2005) sanoin: Jokainen voi luoda indeksistä oman versionsa ja hyödyntää sitä kunhan inklusiivisuus kulttuureissa, toimintaohjelmissa ja käytännöissä lisääntyvät.

8 LIKUNNALLINEN ILTAPÄIVÄTOIMINTA

8.1 Erityisliikuntaa ja orastavaa inklusiota

Matalan kynnyksen toimintaa tavoiteltiin

Vuonna 2004 käynnistyneellä ohjelmakaudella liikunnallisen iltapäivätoiminnan kehittämisavustuksen hakuohjeet ohjasivat järjestämään 3.-9.-luokkalaisten liikuntakerhotoimintaa, joka oli tarkoitettu ”niille, joilla on erityinen tarve liikua terveytensä kannalta enemmän ja monipuolisemmin” (Lääninhallitukset 2004). Seuraavalla kaudella (2005–2006) liikunnallisen iltapäivätoiminnan tavoiteltuihin toimintamalleihin lisättiin keinojen etsiminen liikunnallisesti passiivisten lasten saamiseksi osallistumaan liikuntaan, jo liikkuvien lasten liikuntaharastuksen vakiinnuttaminen, uusien monipuolisten liikuntaelämysten saaminen ja omaehtoisen liikunnan lisääminen (Lääninhallitukset 2005). Inklusio ilmaantui mukaan vasta 2006–2007 ohjeisiin, joissa suositellaan inklusion kirjjon⁴⁰ mukaista toimintaa ja samalla muistutettiin, että ”toimintatavan tulee soveltua kaikille, myös vammaisille”. Edellisen kauden suositusta omiin erityisryhmien erilliskerhoihin lievennettiin: ”tarpeen mukaan [painotus kirjoittajan] joillekin kohderyhmille järjestetään liikuntakerhoja, joihin lapset/nuoret valitaan esimerkiksi terveydenhoitajan, opettajien ja vanhempien yhteistyöllä.” (Lääninhallitukset 2006.)

Puolet hankkeista ilmoitti liikuttavansa erityisryhmiä

Jo ensimmäisen kauden (2004–2005) käynnistymiskyselyssä lähes puolet (42/88) hankkeista ilmoitti saaneensa mukaan erityisryhmiin kuuluvia lapsia ja nuoria. Kysymyksessä ei eritelty ryhmiä. Yleensä erityisryhmät mainittiin laajempänä osana ohjelmaa. (Hakamäki & Laine 2005a, 8–9.) Vuoden 2006 seuranta päätet-

⁴⁰ Inklusion kirjolla tarkoitettiin Liikuntaa Kaikille Lapsille -hankkeessa julkaistua inklusion spektriä (ks. esim. Alanko ym. 2004) ja suositeltiin tutustumaan esimerkiksi hankkeen verkkopalveluun.

tiin laajentaa erityisryhmiin kuuluvien lasten ja nuorten tarpeiden tarkasteluun ja erityisryhmille suunniteltujen hankkeiden tarkempaan seurantaan.

Aloitin hankekokonaisuuteen perehtymiseni tutustumalla tarkemmin kaikkiin hankehakemuksiin vuosilta 2004–2006 ja hankevastaavien lähettämiin väliarviointeihin pääpainon ollessa kuitenkin kuluvan kauden 2006–2007 asiakirjoissa. Kaudella 2006–2007 yhteensä 87 hankkeesta yli puolet (49) ilmoitti hakemuksessaan aikovansa toteuttaa palveluja erityistä tukea tarvitseville lapsille, mutta vain 39 ilmoitti raportissaan saaneensa mukaan erityisryhmiin kuuluvia lapsia (ks. taulukko 3, luku 6.4). Vastaajilla oli hyvin erilaisia käsityksiä erityisliikunnasta ja erityisliikkujista. Isoimmista hankeryppäissä saattoi olla useita erityisliikunnan kerhoja tai yksittäisiä erityistä tukea tarvitsevia lapsia mukana myös yleisissä kerhoissa. Vastaavasti pienimmät hankkeet sisälsivät vain yhden, esimerkiksi omalla erityiskoululla toteutuvan kerhon. Erityiskerhoja koskevat suunnitelmat saattoivat kariutua useastakin syystä. Kyydit, ohjaajat tai avustajat puuttuivat, toimintakenttä oli vieras, ei tiedetty, mistä erityislapset tavoittaisi tai hajallaan asuvista lapsista ei syntynyt ryhmää. Varsin harvoin hanke sai juuri haetun summan, joten työläimmistä ja vasta kehitteillä olevasta toiminnasta oli helpointa karsia toimintaa. (ks. myös Saari 2007, 26.)

Liikunnallisessa iltapäivätoiminnassa toteutettiin karkeasti hahmotellen kahdenlaista erityislasten toimintaa: joko kyseessä olivat erityisryhmien omat kerhot tai sellaiset matalan kynnyksen yleiskerhot, joissa oli mukana myös erityistä tukea tarvitsevia ja/tai vammaisia lapsia. Erityisryhmien kerhot olivat tarkoitettu vähän liikkuville, passiivisille, pullukoille, motorisessa kehityksessään viivästyneille, vetäytyjälapsille, ”sellaisille, jotka inhoavat liikuntaa” tai jollekin muulle vammais- tai erityisryhmälle (ks. myös Saari 2007, 20). Yleisesti ottaen lähes kaikki kerhot, kun niitä toteutetaan lapsilähtöisesti ja matalan kynnyksen periaatteella, näyttivät saaneen mukaansa eri tavoin erityistä huomiota tai tukea vaativia lapsia, mutta ei juurikaan vammaisia lapsia. Lähes kaikki kenttävaiheessa havainnoimani yhdeksän⁴¹ yleistä kerhoa täyttivät inklusion edellytykset sekä arvopohjaltaan, toimintatavoiltaan ja olosuhteiltaan, mutta silti vain yhdessä oli mukana vammaisen lapsi.

Tutkijana olin pulassa. Olin törmännyt odottamattomaan ongelmaan. Olin idealistisesti lähtenyt tutkimaan inklusiivista toimintaa, mutta sellaiset tutkimuskohteet, joissa yleisissä kerhoissa oli mukana vammaisia lapsia, kutistuivat vähiin. Hetken aprikoituani päätin ottaa askeleen taaksepäin kohti perinteistä erityisliikuntaa (ks. luku 3) sekä etsiä siitä maailmasta mahdollisia alkuja ja edellytyksiä erilaisille integraation prosesseille. Samalla tarkensin tutkimuskysymyksiäni inklusion edellytyksiin, nosteisiin ja esteisiin. Jatkotarkastelussani painottuukin erityisliikunnan ja vammaisurheilun ”erillispalvelujen”⁴² merkitys inklusion prosesseille.

⁴¹ Havainnoin kaikkiaan 11 kerhoa, mutta havaintokertoja oli 12, sillä vierailin erityisryhmille suunnatussa jalkapalloryhmässä kaksi kertaa. Liite 4.

⁴² Viittaan erillispalveluilla sellaiseen toimintaan, jossa mukaanpääsyn kriteerinä toimii vammaisuus, diagnoosi, pitkäaikaissairaus, ”normaalista” poikkeava toimintakyky tai muu erityisen tuen tarve. Olen kuvannut erityisliikunnan kehkeytymistä omaksi instituutiokseen ja toimialakseen luvussa 3.

Erityisryhmien kerhot

Erityisryhmien omat kerhot ovat yleisesti ottaen vastaavanlaisia monipuolisia harrastekerhoja kuin muutkin. Niissä kuitenkin korostuvat terveyteen, toimintakykyyn, sosiaalisiin taitoihin tai vertaistukeen liittyvät tavoitteet. Kerhojen nimet kuvaavat kohderyhmää tai ryhmän oletettua ongelmaa, kuten ”Moto-grupp”. Osa hankekoordinaattoreiden vastauksista on kuin suoraan perinteisen erityisliikunnan oppikirjan diagnoosilistasta: ”Kerho on suunnattu lapsille, joilla on esimerkiksi autismi, adhd, kehitysvamma, oppimishäiriö, heikko näkö, kuurosokeus ja liikuntarajoitteisuus” (Hankevastaava, OL+LL). Kohderyhmä voi olla hyvinkin heterogeeninen, mutta rajattu erityislapsille tai erityistä tukea tarvitseville.

Erityislasten kerhoissa ei yleensä huomioida sukupuolta tai ikää. Ne voivat koota yhteiseen kerhoon kirjavan joukon eri-ikäisiä ja erilaisen diagnoosin omaavia tyttöjä ja poikia. Kerhojen yhteistyöverkostot ovat yleisiin kerhoihin verrattuna laajemmat ja niissä on enemmän ohjaajia. Laajat taustaverkostot näyttäisivät jopa olevan toiminnan käynnistymisen ja pysyvyyden ehto. Joillakin kerhoilla on taustallaan linkkejä vammaisurheiluun tai kaupungin erityisliikuntatoimeen, kuten esimerkiksi FC Kuusysin erityisjalkapalloryhmällä. Lisäksi kunnan tai kaupungin koordinoima liikunnallinen iltapäivätoiminta on ottanut hoiviinsa joitakin kerhoja, jotka ovat aikanaan käynnistyneet esimerkiksi paikallisen vammaisyhdistyksen alla. Erityislasten kerhojen taustayhteisöissä on yleensä mukana erityis- tai harjaantumiskoulu.

Urheiluseuratoimijoita on erityisliikuntakerhojen taustaverkostoissa vain vähän, mutta ne muutamit urheiluseuratoimijat, jotka tavoitin, näkevät erityisryhmien huomioimisen merkkinä urheiluseuran elinvoimaisuudesta, monipuolisuudesta ja yhteiskunnallisen vastuun kantamisesta. Tällainen yhteiskuntavastuu voi osoittautua myös taloudellisesti kannattavaksi.

Ehkä tätä toimintaa voi vähän käyttää keppihevosenakin, osoittaa yhteiskunnallista vastuuta. [...] Tää on meidän goodwilliä, saadaan joskus jostakin vähän avustusta. (A18.)

Kerhojen erikoisluonne näkyy poikkeavina mainostus- ja ilmoittautumiskäytännöinä, toiminta-aikoina, kerhokauden kestona ja osallistumismaksuina. Kerhoissa on yleensä huomioitu esteettömät puitteet ja tarjolla on normaalia enemmän apukäsiä ja apuvälineitä. Järjestäjien puolella vedotaan vertaistukeen ja se on vertaistoimintaan osallistumisen motiivi myös vanhemmille: ”Villekin on huomannut, ettei ole yksi ja ainut joka kompastelee, että on muitakin [...]” (P10).

Isoissa hankekokonaisuuksissa omia erityisryhmiä perustellaan terveydelisillä näkökohdilla, tasa-arvoisilla mahdollisuuksilla päästä osalliseksi liikunnan kasvatuksellisista hyödyistä ja positiivisella erityiskohtelulla. Erityistoimijoiden innokkuutta vähän hämmästelläänkin.

Erityiskoulun kaksi kerhoa on ihan parhaimpia meillä. Alussa oli koko koulu mukana, nyt tulevat vuoroviikon ryhminä. Opettajat ja omat ohjaajat ovat mukana oppimassa ja hakemassa vinkkejä. (Hankevastaava, ISL.)

Toisaalta erityisliikunnan kerhojen taustatahoissa voi olla halu kohdentaa toiminta vain omalle vammaryhmälle. Erityisliikunnan kerho voi leimaantua joidenkin tietynlaisten, vain yhden vammaryhmän suljetuksi klubiksi, jonne muut eivät edes halua mukaan.

Kun se lähti sieltä kehitysvammapuolelta ja tulee tää törmäys. Vanhempien kautta tulee tää juttu, että eihän me voida mennä sinne, kun se on kehitysvammaisten juttu. Ja ylivilkkaat ja muut, nehan ei missään nimessä halua sinne mukaan. Samanlaisia keskusteluja on käyty erityiskoulujen opettajien kanssa. Ne haluaa omia ryhmiä. (A19.)

Lisäksi tavoitteena oli saada vähän liikkuville, kömpelöille ja ylipainoisille oma, johon terveydenhoitaja ja ope ohjaa. Lapsia olisi ollut paljon, mutta vanhemmat ei inostuneet. Pelkäsikö ne leimaa? Koulu-yhteistyö ei toiminut, että olisi pystytty hoitamaan kerhoihin tulo huomaamatta. On äidille tai isälle hätkähdys, jos lasta viedään erityisryhmään. (Hankevastaava, OL+LL.)

Leimaa vältellään antamalla kerhoille uudenlaisia, houkuttelevammaksi koettuja nimiä, kuten "iisiliikunta" tai "sportti". Haastattelujeni perusteella 49 suunnitellusta erityisliikuntakerhosta vain arviolta 20 kerhoa oli käynnistynyt loka-kuun loppuun mennessä⁴³. Kutsukäytäntö tai yhteistyöverkostot eivät aina toimi. Erityiskerhon toteutumista rajaavat ohjaaja-, avustaja-, tila- ja raharesursit sekä määritellyn kohderyhmän löytyminen. Näyttäisi siltä, että juuri räätälöityjen kutsukerhojen kohdalla hankevastaavat ovat kokeneet suurimmat onnistumiset, mutta myös epäonnistumiset.

Yhteinen kerho kaikille lapsille

Kirjallisten hankedokumenttien, havaintojeni ja puhelinhaastattelujen perusteella selvisi, että ainakin kolmessa kauden 2006–2007 kerhossa tai hankkeessa kerhotoiminta oli avointa vammaisille ja ei-vammaisille lapsille. On mahdollista, että tällaisia avoimia kerhoja on enemmän, koska hankevastaavat eivät aina tiedä kerhoissa liikkuvista erityislapsista. Inklusiivisen toiminnan selitys on yksinkertainen. Samaa yleistä koulua tai koulupihassa olevaa erityisluokkaa käyvät vammaiset lapset menevät muiden mukana, mutta "jos niitä [erityislapsia] olisi hirveä määrä ja ne olisi vaikeasti liikuntaesteisiä tai muita... ehkä ei toimisi". (Hankevastaava, ESL.) Toteamus puoltaa pieniä kyläkouluja, sillä moraaliset siteet ovat vahvimpia pienissä yhteisöissä (Julkunen 2001, 206).

Onnistumisen avaimiksi kuvataan monipuolista toimintaa, leikkiliikuntaa, pelejä, askartelua – eikä juuri lainkaan lajitoimintaa. Ohjaaja painottaa matalaa kynnystä, ei-kilpailullisuutta ja liikunnan kipinän herättämistä.

On aivan sama lähtekö lapsi kädentaitoihin vai liikuntaan, kunhan lähtee liikkeelle. Ensimmäinen askel on saada osallistumaan, mukaan sosiaalisiin kontakteihin. [...] Toiminnan pitää vaan olla kivaa ja kaikki omine taitoineen ja omana itsenään ryhmään hyväksytyjä. (A14.)

⁴³ On mahdollista, että kerho kuitenkin käynnistyi myöhemmin. Erityislasten kerhoissa oli myös sellainen erityispiirre, että ne saattoivat alkaa muista kerhoista poikkeavina ajankohtina ja kestää lyhyemmän aikaa. Ne olivat ikään kuin kohdennettuja täsmäiskuja, eikä niillä ollut vastaavanlaista jatkuvuutta kuin muilla kerhoilla.

Pienellä paikkakunnalla tai kylällä ohjaajat tuntevat lapset ja lapset tuntevat ohjaajat. Monipuolinen ja laaja yhteistyöverkosto on inkluusioprosessin käynnistymisen edellytys ja vastaavasti kilpailu (esimerkiksi samoista resursseista ja lapsista) estää yhteistyön, kollegiaalisuuden ja seurojen tai harrastusryhmien kehittymisen toistensa tukijoiksi (vrt. Ainscow ym. 2006, 181–183).

Me tunnetaan ne lapset niin hyvin ja ohjaajat tuntee ne. Vanhemmat on ilmoittaneet suullisesti mahdollisia rajoituksia lasta tuodessaan. [...] [Toiminta on] kaikille avointa... jos on joku, joka ei pysty tekemään, tekee sen mitä pystyy. Olisiko yksi, joka ei ole sitä seinäkiipeilyä tehnyt, kun toisen käden tarttumataito ei ole niin hyvä. Ei kukaan ole sitä varmaan huomannut. Korkeintaan ohjaaja. Me emme ole ottaneet siitä ongelmaa. (Hankevastaava, ESL.)

Yhdessä kaikille avoimen kerhon tapauksessa on toimittu yli hallintorajojen, mutta ohjeiden vastaisesti. Periaatteessa lakisääteisiä 1.–2.-luokkalaisten ja 1.–6.-luokkalaisten erityisoppilaiden iltapäiväkerhoja sekä 3.–9.-luokkalaisten liikunnallisia iltapäiväkerhoja ei saisi yhdistää. Kuitenkin tällä menettelyllä on saatu aikaan kaikille tarkoitettut kerhot.

Meillä on neljä eri kerhoa, uutena aamupäivätoiminta. Erityisryhmiin kuuluvat lapset saa tulla kuten kaikki muutkin. Erityisluokka on lähellä, helppo tulla ja tarvittaessa tiloja voi käyttää apuna, kuten vaipanvaihto ym, 50 metriä matkaa. Pääosin kerholaiset ovat 1.–2.-luokkalaisten, on myös isompia. Etenkin kyläkouluilla on kaiken ikäisiä. Isompia voi käyttää apuohjaajina. Erityislapsista ei ole ollut mitään ongelmia. Käytännön asioita pitää järjestää. Erityisoppilaat osallistuvat oman kunnan ja käsityksensä mukaan. Semmoinenkin joka ei osaa puhua tai viittoja, kyllä me yritetään tulkita. (Hankevastaava, ISL.)

Koulun malli ja toimintafilosofia ovat ratkaisevia. Yhteistoiminnallisuutta harjoitellaan pienessä lähikoulussa jo tunneilla ja välituntileikeissä. Koulusta jatketaan iltapäiväkerhoon. Johdannossa kuvaamani erilaisen kerholaistytön tapauksessa taustalta löytyy lähikoulun pitkäjänteinen työ inkluusion puolesta. Opettaja kuvasi sähköpostitse tämän kaksiohjaajaisen koulun arvoja ja toimintafilosofiaa:

Meillä ei siis ole mitään erityistä strategiaa [tämän lapsen] tai muidenkaan suhteen, vaan pyrimme ottamaan jokaisen oppilaan ja ihmisen huomioon omana itsenään ja kannustamaan, antamaan positiivista palautetta [...]. Olen iloinen siitä, että oppilaat ovat ymmärtäneet. Osan kanssa on tietysti ollut vaikeampaa ja olen välillä joutunut pitämään pieniä puhutteluja, mutta nekin ovat omalta osaltaan olleet kasvattavia. Uskoisin, että hyväksymällä [tämän lapsen] joukkoomme jokainen omalta osaltaan ymmärtää ja arvostaa myös itseään paremmin. [...]

Syksy on opettanut meille paljon, ja koen, että olemme oppineet paljon, oppilaillekin tekee hyvää nähdä erilaisuutta ympärillään, pienessä kyläkoulussa ei niin helposti ole kovin poikkeavia oppilaita. (A23.)

Hanketahon laajat yhteistyöverkostot helpottavat asioiden hoitoa ja myös ongelmatilanteisiin puuttumista. Yhteistyötä tehdään yli perinteisten toimialojen ja rajojen. Aikaisemmat yhteistyöprojektit ja kokeilut rohkaisevat kokeilemaan uutta. Työ on sitkeää ja päämäärätietoista jaksamista tavoitteen eteen. Olennaisinta on luottamus ja turvallisuus: ”ei laiteta lappua luukulle” (A13).

Ohjaaja arvostaa lapsia ja tietää oman roolinsa myös lapsille tärkeäksi.

Opettelen lasten nimet, ne on helppo muistaa. Se on niille tärkeää... ja tärkeää moikata kylillä. Kesälläkin urheilukentällä sen huomasi kun ne haki katsekontaktia ja moikkasi. (A15.)

Matalan kynnyksen toiminnan toteuttaminen, jossa kaikille lähiseudun lapsille halutaan tarjota turvallinen harrastuspaikka, on arvovalinta: "Tää on tällasta kansalaiskasvatusta, saadaan pois tuolta kaduilta" (Ohjaaja, kenttäpäiväkirja 10/2006). Jatkuvuutta ja vastuuta korostetaan. Se näkyy myös vastuun ottamisena kaikista lapsista ja nuorista nuoreksi. Nuoria tuetaan erilaisiin rooleihin, esimerkiksi apuohjaajiksi. Inklusio voi myös toteutua lähes huomaamatta ja vahingossa. Lapsi vain menee muiden mukana ja kaveruus kantaa eteenpäin (ks. Teittinen 2001). Kutsun tätä näkymättömäksi inklusioksi.

8.2 Ammattilaisten kokemat inklusion esteet

Keskeisimmät esteet vammaisten lasten osallistumiselle yleisiin kerhoihin ovat yhteistyön puute, lapsen näkyvä vamma, tiedon, tuen ja resurssien puute, pelot ja epäluulot. Monet näistä liittyvät siihen, että lapsi käy erityisluokkaa tai -koulua. Toisin kuin liikunnanopetusta koskevissa tutkimuksissa, joissa yhdeksi inklusion esteeksi ovat osoittautuneet opetusryhmien suuret koot (Obrusnikova & Block 2007, 120), tämä ei näyttäisi olevan liikunnallisen iltapäivätoiminnan ongelma. Havainnoitujen 11 ryhmän keskikoko oli vain 10 kerholaista (ks. liite 4).

Yhteistyön puute eri hallintokuntien välillä hankaloittaa kerhon toteuttamista ja voi estää erityisoppilaan osallistumisen. Erityisoppilaiden koulukuljetuksia ei saa käyttää kerhoon matkustamiseen. Tieto "erityisoppijuudesta" ei kulje koulusta kerhoon. Kerhojen ohjaajat eivät usein edes tiedä lapsen taustoja, koska hallinnolliset käytännöt estävät arkaluonteisten tietojen välittämisen kouluterveydenhoitajalta tai opettajalta kerho-ohjaajalle. Pienellä paikkakunnalla tosin tunnetaan ja tiedetään. "Mä en sais tietää, vaikka mä tiedän" (A13). Yhteistyön ongelmat voivat henkilöityä. Kouluyhteistyö ja positiivisesti suhtautuva rehtori nähdään keskeisenä onnistumiselle.

Saisin tällä rahalla enemmän irti, jos mä saisin ton ala-asteen opettajahuoneen yhteistyöhön, mutta sen on niin takkunen paikka kun voi olla. Oli vuosi sitten hienoja teemoja niin kuin sipsitön sunnuntai, karkkilakkoviikko...tehtiin flaierit ja tarkoitus oli, että opet jakaa. Ne kieltäytyi. Sitten yritettiin päästä kouluun kertomaan tästä iltapäivätoiminnasta. Ei päästy. Sitten kouluterveydenhoitajan kautta yritettiin, että opettajakin varovasti sysäisi näitä pulskia mukaan, ne kieltäytyi. Ja kun ne tilat on samassa paikassa, siinä on vain ovi välissä. (Hankevastaava, ESL.)

Yhdellä paikkakunnalla erityislapsset "kuljetetaan naapuripaikkakunnan dysfasialuokalle". Koulukyydeistä johtuen he eivät ehdi mukaan oman kotipaikkakunnan kerhoon ja naapuripaikkakunnan iltapäiväkerhoihin heitä ei oteta.

[...] Meille sanottiin OPH:sta, että EHA-lapset eivät kuulu tähän iltapäivätoimintaan, koska he kuuluvat erityishuollon puolelle, kun tämä on ryhmätoimintaa. Tätä on tällasta palkkojen siirtelyä. (Lakisääteisen iltapäivätoiminnan koordinaattori, kenttäpäiväkirja 10/2006.)

Kouluinkluusion etenemisestä huolimatta lapsen näkyvä vamma näyttäisi määrittävän hänet jo lähtökohtaisesti kuuluvaksi erityiskouluun ja sen kautta erityiskerhoon ja -ryhmään. Erityisen tuen tarpeessa olevaksi luokittelu tapahtuu yleensä diagnoosin, toimintakyvyn tai muun koulussa tai päiväkodissa määritellyn tuen tarpeen perusteella. Mitä poikkeavampi tai enemmän tukea tarvitseva, sitä todennäköisemmin hänet ohjataan omaan erilliskerhoon, mikäli sellainen on tarjolla. Pienellä paikkakunnalla erityisliikunnan tarjontaa ei välttämättä ole lainkaan.

Kokemattomat hanketoimijat ovat hämillään erityisoppijuuteen kytköksissä olevista muista palvelujärjestelmistä ja soveltamisen tarpeista, kuten koulukuljetuksista, avustajista, apuvälineistä, esteettömyydestä, vakuutuksista ja erilaisista kuntoutuksen ammattiryhmistä. He kokevat tarvitsevansa tukea ja neuvoja. Erityisjärjestelyt näyttäisivät paikantuvan lapsen koulunkäyntiin, tämän diagnoosiin tai tuen tarpeeseen, mutta tieto erityisjärjestelyistä ei kulje lapsen mukana harrastekerhoon asti.

Jos lapsi käy erityiskoulua, hän ei kuulu yleisiin ryhmiin. Erityiskoulujen ajatellaan huolehtivan omistaan. "Toiminnat on kohtuullisen aktiivisia erityiskoulussa, meitä ei tarvita." (Hankevastaava, ISL) Erityiskoulua käyvä lapsi tai hänen vanhempansa eivät ehkä tiedä kerhotarjonnasta. "Osa kokee olevansa niin erilaisia ja miettii, että onkohan kaikki tarkoitettu myös meille", arvelee erityisopettaja (A20). Vammaisten lasten puuttumista yleisistä kerhoista selittää yksinkertaisesti, että heitä ei vain ole. Kunnan iltapäivätoiminnan koordinaattori ihmettelee missä kaikki 3.-9.-luokkalaiset erityisoppilaat ovat, koska yhtään hakemusta ei ole tullut. "Ovatko he kotona?" (Lakisääteisen iltapäivätoiminnan koordinaattori, kenttäpäiväkirja 10/2006).

Lapsi jää leimansa vangiksi. Ei vain tulla ajatelleeksi, että vammainen tai erityistä tukea tarvitseva lapsi voisi olla kiinnostunut liikunnallisesta kerhotoinnasta. Luullaan, että tällaisen lapsen liikunnan tulee olla jotakin erityistä, siis terapiaa (Scott Porter Research 2001, 19). Tieto tarjonnasta ei saavuta näitä vanhempia. Vastuu tiedottamisesta jää erityiskouluille ja tiedon etsimisestä vammaisten lasten vanhemmille. Vanhempien oletetaan seuraavan liikunnallisen iltapäivätoiminnan hanketiedotusta. Mukaan tulemattomuutta ihmetellään. "Vai kokevatko näiden lasten vanhemmat, onko heillä sellainen tunne, että tämä ei koske heidän lapsia?" (A5).

Ohjaajien pelkojen, epävarmuuden ja epäluulojen syynä voi olla yksinkertaisesti erilaisuuden pelko (esim. Scott Porter Research 2001, 30), tai kokemuksen ja koulutuksen puute, arvelee erityisliikunnanohjaaja:

Kyl mä ymmärrän, että jos sulla ei ole minkäänlaisia edellytyksiä ottaa vastaa ihmistä, jolla on joitakin erityistarpeita, niin kynnys on aika korkea. (A11)

Vammaisten lasten mukana olon pelätään karkottavan vammattomat lapset. Ohjaajat arvelevat, että erilaisen lapsen voi olla vaikeaa päästä mukaan tiiviisiin, samanikäisten ryhmiin. Lapsi ei ehkä osaa tarvittavia taitoja. Epäilläään, että häntä ehkä kiusataan. Yhteisissä ryhmissä vammattomat kärsivät. Vilkkaat ja häiritsevät lapset vievät ohjaajien voimat. Ryhmässä on liikaa erityislapsia tai se on liian heterogeeninen. Luokittelussa erilaisiin tarvekategorioihin pyritäänkin homogeeniseen ryhmään, jossa sekä ohjaaminen että kehittymisen seuraaminen olisi helpompaa.

On niin sanottuja hyviä tyyppisiä ja niitä, jotka tarvii tosi paljon erityistukea. Jos vetää ohjauksen siitä väliltä, niin molemmat ääripäät kärsii omalla tahollaan. (A11)

Erityisen tuen tarpeeseen sisältyy ohjaajien mielessä myös lisääntynyt tapaturma-alttius ja huoli koko ryhmän turvallisuudesta. Samansuuntaisia viestejä on saatu myös liikunnanopettajien kanssa tehdyistä tutkimuksista (esim. Block & Obrusnikova 2007, Jerlinder 2010). Jos erityisryhmään pääsee, sieltä ei ole suunniteltu jatkoväylää ns. normaaliryhmiin. Joskus normaalista poikkeavat jäävät tunnistamatta, heidät sivuutetaan pienenä vähemmistönä tai heidät määritellään kuuluvan muualle. "Helpot" voivat päästä yleisiin kerhoihin, vaikeat kuuluvat muualle. "[En] tiedä pystyttäisiinkö me näillä resursseilla tarjoamaan [toimintaa] jos on vaikka sokea. Lievemmat kyllä." (A2.) Mukaan pääsyn raja näyttäisi kulkevan näkyvässä vammassa ja diagnoosissa.

Vammaisen lapsen vanhemmat tasapainoilevat tarvittavan tuen ja liiallisen puuttumisen välissä. Ohjaaja voi tarvita kädestä pitäen neuvomista ja ehkä jopa avustamisessa apua, mutta toisaalta vanhemmat kokevat, että se ei ole heidän tehtävänsä. He toivovat, että lapsella olisi edes yksi oma juttu, jossa vanhemmat eivät häärää mukana. Kuljetuspäällikkönä oleminenkin väsyttää, mutta julkisiin kuljetuspalveluihin ei uskalla luottaa. Yksi äiti tunnistaa itsessään leijonaemon, on väsynyt jatkuvaan taisteleeseen ja asioihin puuttumiseen, joten hän pyrkii tietoisesti pysymään hieman etäämmällä. Huoli ja syyllisyys ovat kuitenkin jatkuvasti läsnä. Äiti vitsaileekin olevansa "hankala harppu" ja käy jatkuvaa pohdintaa itsensä kanssa siitä missä kohtaa "voi löysätä. [...] Tuntuu et helposti saa sen ikävän äidin ja kaikkeen puuttuvan maineen." (P9.)

Seuratoiminta perustuu vapaaehtoisuuteen ja lasten liikunnassa keskeisiä vapaaehtoistoimijoita ovat lasten vanhemmat. Vammaisen lapsen vanhemman on vaikea tarjoutua vapaaehtoiseksi. Aika ei aina riitä edes perusarjen pyörittämiseen. Silti uusia toimijoita tarvittaisiin avustajiksi, apuohjaajiksi ja vapaaehtoisiksi. Tarjonnan niukkuus kilpistyy resursseihin. Jos ohjaajia ei ole tarpeeksi, toimintaa ei vain voi järjestää, tai osa lapsista joudutaan jättämään ulos ryhmistä. Yhdet ja samat vapaaehtoistoimijat väsyvät ja turhautuvat toisiin vanhempiin, jotka "toi hoitoon ja mä juoksin sen pojan perässä koko harkkojen ajan" (A12).

Vanhempien aktiivisuuteen⁴⁴ kaatuu moni juttu. Miten saisi ne vanhemmat mukaan? Yhdet ja samat joka helevetin kissanristiäisissä. Samahan se on kaikissa yhdistysju-tuissa, tietyt jotka tekee niitä asioita. (A19.)

8.3 Heterogeenisuus ja erityisen raja

Inklusion toteutumisen tunnistaa siitä, että vammaisia lapsia pitäisi olla sa-massa suhteessa kuin vammaisuutta muutenkin esiintyy kyseisessä lähiyhtei-sössä (Young 1999). Erityisen tuen tarpeessa olevia lapsia pitäisi siten mahtua jokaiseen kerhoon ja vammaisiakin lapsia joka toiseen tai kolmanteen. Toisaalta erityisoppijuus tai vammaisuus ei välttämättä näy lapsen ulkonäöstä tai edes vaikuta liikuntakerhossa mitenkään, joten sitä ei tilastoida tai ehkä edes huoma-ta. Ja lisäksi pitkän koulupäivän jälkeen moni lapsista on levoton, ärtyisä ja kai-paa erityishuomiota, mikä voi näkyä poikkeavana käytöksenä, mutta ei auto-maattisesti tee heistä ”erityislapsia”.

Lapsiryhmien lisääntynyt heterogeenisuus ja erilaiset ”tuen tarpeet” ovat kerhojen arkea. Poikkeavan ja normaalin välisen vyöhykkeen laajentuminen (ks. luku 3.3) näkyi siten, että yhdestätoista kerhoryhmästä kahdeksassa oli mukana tavalla tai toisella erityistä tukea tarvitsevia. Osalla ei todennäköisesti ollut mi-tään vammaa tai diagnoosia, mutta lapset häiritsivät ohjausta, potkivat toisiaan, kiusasivat ja yksi jopa roikkui ohjaajan jalassa usean metrin matkan, päästämät-tä irti. Nämä ”lievät” ovat mukana tavallisissa liikunnallisissa iltapäivätoimin-nan kerhoissa. Kerhojen ohjaajat kertovat samansuuntaista viestiä: ”Pulskat on jo normi.” ”On täs joskus pitelemistä, kun on oikein vauhdikkaita. ” ”Oli yksi tyttö ja poika, erittäin vilkkaita. Itse koettaa olla välittämättä, ettei muut her-mostu. Pistän juoksemaan postilaatikon ympäri.” ”Täällä on normaalisti aina vähintään kaksi yliaktiivista jotka hyppii seinille. Otin tiukan linjan ja laitoin jäähyllle.” (Ohjaajia, kenttäpäiväkirja 10/2006.)

Liikunnallisen iltapäivätoiminnan paikallistasolla ei ollut vielä muotoutu-nut toimivia rutiineja tietojen välittämiseksi koulun, kerho-ohjaajien ja kodin välille.

En ole saanut mitään ohjausta... kenelle soittaa, kouluun ja kotiin vai? Yhteiset sään-nöt... jos lapsi on vaikka kahdessa eri kerhossa, ja on jotain ongelmaa, ja sitten ihme-tellään, miksei sieltä ole kukaan sitten soittanutkaan. (A6.)

Se, että lapsiryhmissä on yhä yleisemmin lapsia, joilla on jotakin neurologista, sosiaalista tai muuta tuen tarvetta, hämmentää myös kokeneita ammattilaisia. Hallinnan tunnetta haetaan siirtämällä poikkeavia lapsia pois. ”Kaksi ylivilkas-ta...ne oli väärässä paikassa [yleisessä ryhmässä] ” (A22). Moni olettaa, että diagnoosi tuo ratkaisun, kuinka tällainen lapsi kohdataan. ”...Nää aggressiivi-set ja arvaamattomat...vähän tuntuis että jos oliskin oikea vammainen, se olisi-kin helpompaa.” (Opettaja, tutkimuspäiväkirja, 3/2009.)

⁴⁴ Tulkitsen vastauksen siten, että haastateltava itse asiassa tarkoittaa aktiivisuuden puutetta (passiivisuutta), kuten jatkosta selviää.

8.4 Integraation ja inklusion strategiat

Haastateltujen ammattilaisten ykköstavoitteena on saada suunniteltu erityisliikunnan oma kerho käyntiin tai jatkumaan. Yleisten kerhojen kehittämistä ei ole mietitty vammaisten tai erityistä tukea tarvitsevien lasten mukana olon ja osallistumisen lisäämisen näkökulmasta. Kaikille avoimen toiminnan tunnusmerkistön (liite 7) ja inklusioprosessin janan ⁴⁵ (kuvio 6, luku 6) avulla haastattelutilanteissa löytyi useita tekijöitä, jotka jo sellaisenaan näyttäisivät vievän inklusiota eteenpäin. Kerhokoordinaattori löysi prosessin punaisen langan piirreltämme janoja ja viivoja paperille:

Inklusiota ei olla. Alussa oli integraatiota...nyt vähän takapakkia. Puolivälissä erkoja ja integraatiota. (A12.)

Matalan kynnyksen tarjonta. Perheille on tärkeintä, että toiminnassa viihtyy, siellä on hauskaa ja turhaa kilpailullisuutta vältetään. Mukaan tulon kynnys pidetään matalana kohtuullisilla maksuilla, tiedottamalla hyvissä ajoin ja toteuttamalla toimintaa välittömästi koulun jälkeen sekä lähellä koulua ja kotia. Perheisiin ollaan tiiviissä yhteydessä ja lapset osallistuvat toiminnan suunnitteluun. Yhteistyötä tehdään myös yli perinteisten urheilun rajojen, esimerkiksi nuoris- ja kulttuuritoimen kanssa. Yhteistoiminnallisten menetelmien lisäksi käytetään esimerkiksi Nuoren Suomen Pelisääntösopimuksia. Pienessä lähiyhteisössä mukaan meneminen tuttujen joukkoon on helpompaa (ks. myös Walseth 2006, 2004).

[...] Lähikylällä kun on sählyä oman ikäsil pojil, mä sanoin et mee sinne ny vaan, ihan hyvä sinne on kavereitten kans mennä ja juosta. Sit se meni, ihan hyvillä mielin se on sieltä tullu ja on sen näkönen, että juostu on. [...] Kylällä sählyssä oli vetäjinä tutut isät, ne tietää ja osaa ottaa huomioon. Nää isät tuli heti sanomaan, et mihinkään sarjaan ei lähdetä pelaamaan. Pienes kylässä on etu kun kaikki tuntee. (P10.)

Erytisliikunnan kerhot ensimmäisenä portaana. Laajemmissa hankekokonaisuuksissa erityisliikunnan kerhoja perustellaan sisääntuloväylänä liikuntaan ja ajatuksella, että niistä on mahdollista myöhemmin siirtyä yleiseen kerhoon. Erytisliikuntakerhon perustaminen voi olla paikkakunnalla ensimmäinen askel, jonka avulla järjestäjät opettelevat erityisliikuntaa ja lapsi opettelee kerholaisuutta. Tätä voi kuvata porrasteisena ajatteluna, joka kuuluu vähiten rajoittavan ympäristön (LRE) ideologiaan ja kuntoutusmalliin (esim. Saloviita 2002, 2006b). ”Lapselle kasvaa uskallus myöhemmin integroitua muihin ryhmiin.” (Hankevastaava, OL+LL.) ”[Tavoitteena] on harjaantumiskoulun erityisryhmän

45 Integraation ja inklusion prosessin esittäminen janana voi auttaa hahmottamaan ilmiön prosessuaalisuutta, mutta sen käytössä on myös ongelmia (ks. LRE:n kritiikki ja porrasteisesta ajattelusta luku 4.1). Janamaisen esityksen voi virheellisesti tulkita siten, että inklusion prosesseissa on kyse yksilöiden siirtymisestä ”erityisryhmästä integroituihin ryhmiin”, siis fyysisestä siirtymisestä ilman laajempia muutoksia tarjonnassa. Lisäksi janamaisen esitystavan päätöspisteenä näyttäisi olevan toteutunut inklusio, mikä piilottaa ilmiön prosessuaalisuuden (Rustemier & Booth 2005).

vahvistaminen ensin, sitten siihen ehkä lisäksi, että lapset yhdessä.” (Hankevas-
taava, ISL.) Usein sekä vammaisen lapsen lähiympäristö että erityiskoulujärjes-
telmä tukevat medikalistista ajattelua.

Mun isovanhemmat elää ja miehen toinen mamma, paljon vanhoi ihmisii, paljon
sukua ympärillä. Tuo toisenlaisia ongelmia vammaisen lapsen ympärille, et miksette
vie sitä sinne ja tänne.. hössötystä ja ylihoivaamista. Meitä vanhempia pidetään edel-
leen lapsina, jotka eivät osaa/ymmärrä viedä vammaista lasta tiettyihin hoitoihin.
Tämä on onneksi vuosien varrella vähän lieventynyt. (P10)

Porrasparadigmaan liittyy portinvartijuus. Portinvartijana toimii erityisasian-
tuntija (Downs 2003, 2006). Erityisasiantuntijuus antaa vallan määrittellä, kuka
pääsee ensimmäiselle portaalle ja sitten siitä eteenpäin: ”Tunnen vaan [...] kou-
lujen harjaantumisloukat ja [...] koulun starttiloukan ja niistä voin sanoa suo-
raan, ketkä voi tulla ja osallistua [erityisryhmään] (A22).

Maahanmuuttajat, ylivilkkaat ja kömpelöt aluksi omissa ryhmissään, sitten integroi-
daan olemassa oleviin muihin ryhmiin. (Hankevastaava, ESL)

Mutta miten tämä oletettu integraatio tapahtuu? Ongelmana on, että portailla
etenemistä ei tueta. Strategiat ja suunnitelmat siirtymisestä puuttuvat. Oletuk-
sena ilmeisesti on, että lapsi vain siirtyy (integroituu) itsestään sitä kautta, että
on tutustunut kerhotoimintaan ja ehkä innostunut liikunnan harrastamisesta.
Porras jää helposti pysyväksi, koska siirtymistä ei ohjata tai lasta kannusteta
eteenpäin.

Kaverijärjestelmä. FC Kuusysi otti käyttöönsä kaveripelaajajärjestelmän toi-
minnan alkuvuosina. Ajatus oli, että aina tietyn ikäluokan pelaajat toimivat
vuorollaan erityisjalkapallojoukkueen apuohjaajina, kaveripelaajina. Tavoitteen
oli lisätä suvaitsevaisuutta. (ks. Saari 2007, 25.)

Meillä oli se C 15 joukkue mukana, jokaiselle erityisryhmäläiselle oli oma henkilö-
kohtainen ohjaaja. Yksikin pelaaja leikki sen viisvuotiaankin erityisryhmäläisen
kanssa sen tunnin. Ne tykkäsi ihan valtavasti, toimi kummeina, nyt pelaavat viimeis-
tä vuottaan A:ssa. [...]

Halusin sen silloin polkaista kunnolla liikkeelle. Oikeestaan melkein pakotin [ne pe-
laajat]. Sieltä löytyi sellaisia hyviä pareja. (A18.)

Kaveripelaajajärjestelmä muistuttaa koulumaailman ”vertaistutor”-kokeiluja
(esim. Klavina & Block 2008), jossa vammattomat koulutoverit toimivat oppaina
ja auttajina vammaisille luokkatovereilleen. Kaverijärjestelmä voi kuitenkin
jäädä irralliseksi ja päälle liimatuksi, vain yhden idealistin omaksi projektiksi,
jos laajemmat yhteisöllisyyden ja osallisuuden strategiat puuttuvat.

On yritetty tätä integrointia tässä välissäkin. Joukkueen pelaajilla on semmosia en-
nakkosenteita, ettei se oikein toimi. Meidän muut pelaajat ei ole nyt missään teke-
misissä niitten kanssa, ei näy missään. Alkuun jaksoin satsata. Nyt on tuudittautu-
nut, että se vaan on. (A18.)

Kaveripelaajajärjestelmä tarjosi erkkafutaajille häivähdyksen normaalista ja lupauksen vammattoman ja vammaisen pelaajan mahdollisesta ystävyydestä. Ohjaajat ja vanhemmat muistelevat kaveripelaajia yhtenä keinona lähentyä inklusiota.

Miten saataisiin takaisin [se alkuperäinen] integraatioajatus. On henkilöstä kiinni, kuinka tärkeänä se nähdään. Asian voi niille pelaajille markkinoida silleen, ja tarvitaan tietty auktoriteetti jolla motivoidaan [pelaajat] mukaan toimintaan. Tuoda esille silleen, että tämä on älyttömän hyvä juttu. Ja käyttää palkitsemista ja kannustamista. Sehän on vaan yhdessä olemista. Nehän pelkää sitä kontaktia niihin lapsiin. Eka keran jälkeen se jää murtuu kun ne näkee, että hitto tähän on ihan jees homma. (A18.)

Yhteiset kokeilut. Myös yhteisiä tapahtumia, kerhoja ja harjoituksia vammaisten ja vammattomien lasten välillä mietitään. Toimisiko esimerkiksi yhteinen tapahtuma tai inklusiivinen kerhokokeilu erityiskoululla? Ohjaaja (A6) kuitenkin epäilee. ”Sitä mietin, että saavatko he kotoa lähteä ne vammattomat? Jos sitä markkinoidaan niin kumpia sinne osallistuu? Osallistuisko sinne vaan niitä vammaisia kaikki?” Yksi isä ehdottaa kohtaamisia jo aivan pienestä lähtien.

Pitäisi lähteä aivan pienestä. Samalla kentällä polven korkuisesta aikuisiin. Yhteisiä leikkejä, harkkoja, pelejä, yhteiset valmentajat. Lähtisi se integraatio jo polvenkorkuisista. Silloin ne kasvaisi siihen. Pelikenttä hieno paikka aloittaa koska siellä on samalla kertaa viisi joukkuetta. Jos ne [joukkueet] pitäisi tuoda erikseen [integraatiotilanteeseen] siinä on kynnys vanhemmille tuoda. Ei tällöinen kokeilu, vaan että huudetaan naapurikentälle, että tervetuloa, meillä on tällöinen kilpailu. (P8.)

Käänteinen integraatio. Vammaisurheilussa käänteisellä integraatiolla tarkoitetaan vammaisurheilulajien ja välineiden kokeiluja sekä myös vammaisurheilijoiden vierailuja esimerkiksi tavallisessa koulussa tai kerhossa (Alanko ym. 2004, myös Stevenson 2009, Saari ym. 2008). Erityisliikunnanohjaaja suunnittelee käänteistä integraatiota tulevaan tapahtumaansa.

Voisi olla yksi rastipiste eri kulttuurien perinnejutuista, krikettiä ja muuta. Tai vaikka sellainen Sporttitori-juttu, pöytäpelejä jne. ⁴⁶ Sinne saisi tulemaan kaikki. Vaikka tietty ikärakenne, ensin nämä, sitten nämä, ja vielä erikseen erityiskouluille. (A19.)

Myös urheiluseuroissa ja tapahtumissa on toteutettu käänteisen integraation kokeiluja ja vammaishuippu-urheilijoiden näytösluonteisia vierailuja. Toisaalta käänteinen integraatio voi jäädä eksoottiseksi piipahdukseksi toiseen kulttuuriin maailmaan, ellei toimintaa ankkuroida luontevaksi osaksi omaa toimintakulttuuria. ”Nyt kokeillaan tätä Kallungin judoa” sanoi porvooolaisen judoseuran ohjaaja, otti esille muovikassillisen silmäsiteitä ja koko judoryhmä teki aistiharjoituksen silmät peitettyinä. Näkövammaisjudo tuli näin luontevasti esille osana lajikulttuuria. (Kenttäpäiväkirja 4/2006.)

Konsultti, tukihenkilö tai saattaja seuraan. Erityisliikunnanohjaaja voi toimia saattajana ja uuden toiminnan käynnistäjänä.

⁴⁶ Tässä haastateltava viittaa vammaisurheilussa toteutettuihin Sporttitori-tapahtumiin, joissa kokeilupisteet on koottu vammaisurheilun lajinäytöksistä ja sovelletuista peleistä, kuten sisäcurling, boccia, sokkopingis, vatsalautaslalom ja puhallustikka.

Olin alussa mukana myös fyysisesti, siinä varmistamassa, kun ryhmä käynnistyy ja miten se menee. Ollaan niinku sellainen yhteyshenkilö niiden ohjaajien kanssa. Ohjaajissa ei ollut mitään ongelmia se toimi kyllä. Se tasaantui se vakioporukka. Ohjaajien näky valkeni heti siinä tilanteessa. Että niitä pitää opastaa neuvomaan ja opettamaan kädestä pitäen. Että toistoa toistojen perään. (A19.)

Saattamisen haasteena on oman ajan puute ja resurssien rajallisuus, vaikka hyödyt tiedostetaan. ”Se saattaisi alentaa kynnystä, jos käytäisiin oman tutun ohjaajan kanssa tutustumassa seuran toimintaan (P22).” Jos saisikin palkata liikuntatoimeen vaikka jonkun, joka vastaisi tuntiohjaajana seurojen konsultoinnista?” (A19)

Vanhempien ja lasten äänen kuunteleminen. Vanhemmat arvostavat reilua palautetta ja yhteydenottoa, jos kerhossa ilmenee jotakin ongelmia. Vanhemmilta voi kysyä neuvoja jo etukäteen. Vilkkaiden poikien äiti (P9) opastaa ohjaajia:

Miettii sen sanottavansa etukäteen, tiiviisti, kompaktisti sanoo asiat. Rauhallisesti. Ettei sitä kuuntelun tulvaa tule niin paljon. Katsekontaktin saaminen... turha selittää jos se huomio on muualla. Erkkiin saa parhaan kontaktin kun koskettaa, laskeutuu kasvojen tasolle ja sanoo, et hei Erkki nyt mul on sulle asiaa.

Hyvä palaute. Katseet kohtaa ja vähän peukkaa [ylös]... et olen tyytyväinen nyt sä teet hyvin... Tai vaan hyvä, hyvä... Voi [hyvää palautetta] antaa muillakin tavoilla kuin puhumalla, esimerkiksi taputtamalla olalle.

Liikennevalot... että näyttää vihreitä kun menee hyvin, keltainen on varotus, että kohta sä lähdet jäähyille, jos jatkat tolla tavalla... punaista merkkiä seuraa jäähy. Arjen työhön hirveen simppeleitä keinoja... (P9.)

8.5 Yhteenveto – kirjava kerhotoiminta

Lähtötilanteena liikunnallisen iltapäivätoiminnan arviointiin oli hankkeiden ilmoitus, että puolella niistä oli erityistä tukea tarvitsevia lapsia mukana kerhoissaan. Hankkeita tarkastellessa selvisi, että erityislapsia on mukana pääpiirteissään kahden tyyppisessä kerhotoiminnassa: erityislapsille suunnatuissa erillisissä kerhoissa ja sellaisissa yleisissä kerhoissa, joita toteutetaan matalan kynnyksen periaatteella. Erityislasten omien kerhojen perusteluna ilmoitettiin liikunnasta syrjäytymisen vaara ja erityisen tuen tarve, esimerkiksi ylipainon, motoristen ongelmien, käyttäytymishäiriöiden, pitkäaikaissairauden tai vammaisuuden takia. Toinen ja yleisempi toimintamuoto olivat matalan kynnyksen ryhmät, joissa pyrittiin tutustumaan monipuolisesti erilaisiin liikuntamuotoihin, toimimaan lasten ehdoilla ja välttämään liikaa kilpailullisuutta.

Matalan kynnyksen tavoitteesta huolimatta liikunnallinen iltapäivätoiminta ei kuitenkaan näyttäydä erityisen inklusiivisena, sillä kaudella 2006–2007 vain kolmessa kaikkiaan 87 hankkeesta oli mukana vammaisia lapsia vammattomien joukossa.

Ohjaajat ja hanketoimijat ajattelivat vammaisten lasten kuuluvan jonnekin muualle ja hyötyvän enemmän omissa erityisryhmissään harrastamisesta. Toi-

saalta erityisen tuen tarpeessa olevien lasten määrien jatkuva lisääntyminen ja ryhmien heterogeenisuus ovat johtaneet siihen, että ohjaajat etsivät oman jakamisensa rajaa rajaamalla ”vaikeampia” pois. Ajatus vammaisten lasten mukaan tulosta herättää yleisten kerhojen ohjaajissa neuvottomuutta, epävarmuutta ja pelkoja.

Iltapäivätoiminnan yleisessä ohjelmapuheessa kerhojen tarpeellisuutta perustellaan tarpeella täyttää koulun päättymisen ja vanhempien töistä tulo välinen aika, mutta tämä ”tarve” ei näyttäisi käytännön tasolla koskevan vammaisia lapsia. Käytännöt peilaavat yhteiskuntamme erontekoa ja valtaa sekä sitä, kuka kuuluu ja kuka ei. Vammaisuuteen liittyvä ”erityistarve” ylittää ja peittää sen, että kyseessä on lapsi muiden joukossa. Vammaisuus tai diagnoosi tulkitaan perusteena ohjata tai siirtää lapsi lääketieteellistä (erityispedagogiikan, erityisliikunnan, fysioterapian, sosiaalitoimen) ammattiosaamista tarjoaviin kerhoihin.

Erityisen tuen tarpeessa olevien lasten liikuntakerhot sijoittuvat pääosin hoidon A ja kontrollin B alueille integraation ja inklusion nelikentällä (luku 5 kuvio 4). Haettaessa tukea kerhotoimintaan tarve- ja uhkaretoriikka voi olla myös taktista, sillä syrjäytymisen uhalla (ja siitä seuraavilla yhteiskunnallisilla ongelmilla) pelottelu voi olla tuen saannin kannalta tehokasta. Lisäksi pidän mahdollisena, että joissakin hankkeissa toteutuu ns. näkymätön inklusio, jolloin vammaisen lapsi harrastaa ikätovereidensa joukossa hankekoordinaattorin tietämättä tai ilman erillisiä kohdennettuja toimenpiteitä.

Askeleina kohti inklusiota näyttäytyvät yhteinen lähikoulu kaikille, osallistava lähiyhteisö, matalan kynnyksen kerhotoiminta, laajat yhteistyöverkostot ja inklusiiviset arvot toiminnan taustalla. Mahdollisina ja osittain kokeiltuina integraation strategioina mainittiin matalan kynnyksen liikuntakokeilut, kohdennetut erityisliikuntakerhot harrastamisen ensimmäisenä portaana, vammattomien kaverien hyödyntäminen kaveripelaajina, vammaisten ja vammattomien lasten yhteiset tapahtumat, käänteisen integraation kokeilut, erityisammattilainen toimimassa saattajana tai konsulttina sekä lasten ja vanhempien toiveiden kuunteleminen.

9 YHDESSÄ JA ERIKSEEN

9.1 Tavoitteena liikunnallinen elämäntapa

Toivoo, että ne oppis niinku sen liikunnallisen elämäntavan. Kun tämä työelämä on sitä istumista. Oppis et voi mennä ulos, et olisi niinku helppoa ja luontevaa se liikunta. Ja siinä liikunnassa kehittyy myös tämmöset ryhmä ja muut taidot. (P10.)

Tässä luvussa tarkastelen liikunnan harrastamista perheiden näkökulmasta. Millaiseen harrastustoimintaan lapsi osallistuu? Mikä edistää tai estää osallistumista? Miten asiaa selitetään? Pääroolissa ovat neljä sähköpostikyselyyn 2005–2006 ja kuusi telemahaastatteluun iltapäiväarvioinnin kenttävaiheessa syksyllä 2006 osallistunutta perhettä, yhteensä siis kymmenen perhettä. Näkökulma harrastamiseen on laajempi kuin pelkästään liikunnallinen iltapäivätoiminta. Vain kolmessa perheessä yleinen iltapäiväkerho tai muu kaikille avoin liikuntaryhmä kuuluu harrastusvalikoimaan. Seitsemän perhettä osallistuu erityisliikuntaan, mikäli sellaista on tarjolla.

Lapsen vaikeavammaisuus, monivammaisuus tai näkyvä vamma yhdistää niitä seitsemää perhettä, joiden lapsi ei ole mukana yleisessä ryhmässä. Rajanveto on kuitenkin häilyvä. Yleiseen toimintaan osallistuvista perheistä kaksi on ollut mukana myös vertaistoiminnassa ja haastatteluhetkellä erityisliikuntaan osallistuvista kaksi oli ollut jossakin vaiheessa mukana myös yleisessä liikunnan harrasteryhmässä. Vammaisten lasten perheissä terveys, sosiaaliseen ryhmään kuuluminen ja liikunnallisen elämäntavan oppiminen ovat tärkeitä motivaattoreita (ks. myös Kristen ym. 2003, 23–41).

9.2 Erityisliikunnassa on tuttua ja turvallista

Erityisliikunnan palveluiden tarvetta perustellaan työläällä arjella. Erityisliikunnan kerhot ovat tuttuja ja turvallisia, esteettömiä sekä mahdollistavat vertaistuen ja vammaisurheilun maailmassa tasavertaisen kilpailemisen toisten

samankaltaisten kanssa. Yleistä vältellään. Erityisliikunnan tarjontaan osallistuva lapsi on parhaillaan tai on ollut aikaisemmin erityisopetuksessa ja monessa perheessä arki täyttyy aikaa vievistä terapioiden. Perheiden vanhemmat kuvailivat rankkaa arkeaan ja omaa väsymystään. Lapsi on yksinäinen, hänellä ei ole ikäisiään vammattomia kavereita ja hän voi tarvita avustajaa, apuvälineitä tai kuljetuspalveluja. Hänet kuljetetaan harrastuspaikkaan erikseen. Mitä vanhemmasta lapsesta puhutaan, sitä yleisemmin hänen nähdään kuuluvan omiin erityisryhmiinsä, sillä yleiseen verrattuna ”taitoerot ovat liian suuret”. Erityisliikunnan tarjontaan joko päädytään, tai erityisryhmä on perheen aktiivinen valinta.

Osa perheistä välttelee tietoisesti osallistumista yleisiin liikuntaharrastuksiin (”self-exclusion”, ks. esim. Elling & Claringbould 2004, Scott Porter Research 2001). Välttelyä perustellaan kokemattomalla tai liian autoritaarisella ohjaajalla, liian pitkällä matkalla, avustajan, saattajan tai apuvälineen puuttumisella sekä joissakin tilanteissa myös itse liikuntatilan tai tarjonnan esteellisyydellä. Perheet karsastavat suppeaa tarjontaa, tiukkaa ikäryhmäjakoa, kilpailuun ja vertailuun pohjautuvaa toimintaa, syrjintää ja kiusaamista. Epämieluisat kokemukset leviävät vertaisverkostoissa tehokkaasti ja tukevat perheen päätöstä pysyä poissa.

[Noihin yleisryhmiin] on iso kynnys mennä mukaan, jos on erityislapsi, kun ne huomaa, että se on vamma. Voi tulla jotain syrjintää tai semmosta. [...] Kuultiin kun yksi poika pelasi sählyä aikaisemmin. Nämä isommat alko, ettei enää syöttänyt tälle pojalle, se oli pienikokoinen, se lopetti harrastuksen. Kun ei kaverit auta, eikä syöttele. (P5.)

Perheessä ei ehkä enää jakseta etsiä harrastusta, jonne pääsee, joka sopii ja on mieluinen. Aiemmat pettymykset sekä kokemukset syrjityksi tai kiusatuksi tuloista kasvattavat kynnystä osallistua.

Olen kysynyt paikallisesta uimaseurasta erityislasten uimakouluja. Jere ui mielellään, käy kerran viikossa allasterapiassa, mutta ehkä hän oppisi uimaan ilman kellukkeita, jos saisi ihan varsinaisesti uimaopetusta. Minulle vastattiin, ettei uimaseurassa ole resursseja erityislasten uimakouluun. (P1.)

Kerran ns. Naisten liikuntapäivänä innostuin itse lähtemään jumpalle ja otin kaksoiset mukaan kaupungin liikuntahalliin, koska luvassa oli myös ”tempurata”. Liikuntahallin eteisaula ja kulku liikuntasaleihin osoittautui pyörätuolilla vaikeaksi, yksin kahden lapsen kanssa mahdottomaksi. Kävi vielä niin, että ”tempurata” oli naisvoimistelijoiden pukeista ym. rakennettu niin, ettei meidän lapsille sopinut muu kuin trampoliini. Tämä kokemus on tehnyt minua haluttomaksi osallistumaan liikuntatilanteisiin; tai ainakin kaupungin liikuntahalli ja järjestävä seura ei ollut osannut ajatella asiakkaakseen meidän kaltaisia. (P1.)

”Arki on niin riesa”. Mitä näkyvämpi vamma nuorella on tai mitä enemmän tukea hän tarvitsee, sitä harvemmin ja vähemmän hän harrastaa liikuntaa, ilmenee Sport Englandin laajassa kyselytutkimuksessa (2001) (ks. myös Sipari 2008). Perheiden arjessa ei jää energiaa lasten liikuntaharrastusten pohdinnalle. Näennäisen pienikin seikka, kuten kuljetuspalvelut tai saattaminen voi muodostua osallistumisen esteeksi.

Kun erityislapsi on erityisimmillään ja vie voimia, ja on perheen muut asiat ja muut lapset viemässä voimia, onko se kuljettaminen se kysymys? [...] Tarjontaa on, muttei kuljetusta. (P6.)

Vanhempien mielestä koulu on lapsen arjessa tärkein asia. Sen jälkeen tulevat terapiat ja vasta viimeisenä harrastukset. Useimmille perheille harrastaminen ja terapia ovatkin lähes sama asia, sillä lasta pitää liikuttaa kuntoutustavoitteiden suunnassa.

Koulu on minusta ollut sen verran haastava, ettei mitään uutta liikuntaharrastusta ole saattanut ajatella tavallisen pulkkamäen ja terapiana tapahtuvan uimisen ja ratsastuksen lisäksi. Kannatan kuitenkin lämpimästi inklusiota ja myös meidän kaksosten haluaisin harrastavan liikuntaa yleisissä urheiluseuroissa jonakin päivänä.

Liikuntakulttuuri meidän perheessä on muuttunut täysin kaksosten myötä. Poikamme on siis cp-vammaisen. Hän on 9-vuotias sosiaalinen lapsi. Liikunnasta on lasten myötä tullut vakavampi asia. Ennen kävin ystävättären kanssa lenkillä ja jumpassa viikottain jotenkin siksi, että se oli sosiaalisesti mukavaa. Pasi-isä kävi uimahallilla kolmekin kertaa viikossa, mutta yhtä tärkeää kuin uiminen oli istua miesten kanssa saunan lauteilla ja puhua. Liikunta oli osa elämää ja ystäviä, mutta lasten myötä se on muuttunut työksi ja velvollisuudeksi. Lapsia, etenkin Jereä pitää liikuttaa. Ja omakin ruumis on muuttunut sellaiseksi, että sitä pitää liikuttaa henkensä tai ainakin terveytensä edestä. Liikkumiseen tarvittava annos päivän energiaa ja aikaa on paljon suurempi. Sen vuoksi tulee usein mieleeni, että liikuntakulttuuri on jopa yliarvostettua, se kun muuttuu lasten kanssa usein pelkäksi suorittamiseksi. [...] Vammaista perhettä pitää usein pystyssä eräänlainen arjesta säilymisen vaisto. (P1.)⁴⁷

Kun perheessä on kaksi haastavaa lasta sopivan liikunnan harrastuksen löytyminen ja tarjonnan sovittaminen arkeen on jatkuvaa taistelua. Äiti Jaana toimii omaishoitajana ja isä käy kolmivuorotöissä. 14-vuotias Jukka osallistuu erityisryhmille tarkoitettuun liikunnalliseen iltapäivätoimintaan kerran tai kaksi viikossa. Hän käy erityiskoulua, kuten myös perheen 13-vuotias tytär Aino. Vammaton nuorimmainen poika urheilee toisessa urheiluseurassa ja käy tavallista koulua. Jaana kuvailee Jukan mukaan tuloa liikunnallisen iltapäivätoiminnan kerhoon.

Jukalle liikunta ja sosiaaliset kontaktit on harrasteissa tärkeää. Hän on vähän passiivinen, pitää tempaista mukaan. Koulussa liikuntaa on iltapäivätoiminnan puitteissa. Jukka käy siellä jumpassa. Kotona sitä liikuntaa ei hirveesti oo. Nuorimmainen välillä repii sen futikseen pihalle. Ostettiin Jukalle erikoispyörä. Jukka pyöräilee tätä kadunpätkeä edes takaisin. [...] Ei edes pohdittu muuta kuin erityiskouluratkaisua. Neuvolan tätitkin suositteli tätä. [...] Lähdettiin erityisryhmien toimintaan, kun kuultiin siitä uimareissulla. Tai sitten se oli tukiyhdistyksen lehdessä. Oli heti helppo mennä mukaan. Silloin oli tilanne, että Jukalla ei ollut yhtään mitään harrastusta. Se vaan kulki täällä huoneesta toiseen ja ihmetteli ikkunassa, että milloin pikkuveli tulee koulusta tai kavereiden luota.

Tavallisiin ryhmiin pitäisi olla motorisilta taidoiltaan jo niin hyvä, että pääsisi mukaan. [...] Yritetään käydä [fudiksessa] säännöllisesti, poikkeuksena mökkilomat. Joskus on sellaisia viikkoja että ollaan ihan tötterö. Ei meillä ole muuta tukiverkostoa kun perhehoito. Ei haluta vanhenevia isovanhempia sitoa tähän perheen hoitoon.

⁴⁷ Kyseinen perhe osallistui tutkimukseeni kahden vuoden ajan. Perheen vastatessa sähköpostikyselyyn kaksoset olivat seitsemänvuotiaita ja viimeisimpien viestittelyjen aikaan he olivat täyttäneet 9.

Pyydämme minun vanhempia apuun kun tulee joku odottamaton meno muutamaksi tunniksi, mutta viikottaiset rutiinit hoidamme itse.

Jatkuvuus ja mukana olo on tärkeämpää. Saa olla omalla tasollansa. Toi erkkarijuttu pitää olla sellainen, että jokainen saa olla omana itsenään. Jos tulee lisää tavoitteellisuutta, silloin ruvetaan syrjimään ja mollaamaan. Turhaa kilpailua ei saa olla, eikä sitä saa harrastaa. [...]Meille on tärkeää se, että saa liikkua ja olla ulkona. Ja jos vielä kuntokin kohoaisi. Kun mulla ei ole kunnianhimoisia tavoitteita, mulle nämä treenit on vaan ihan kiva.

En oikeastaan osaa toivoa mitään. Ihannehan olisi se, että toiminta olisi omalla koululla koulupäivän jälkeen. Ettei se, että ensin istutaan puoli tuntia taksissa ja lyödään banaani kouraan ja lähdetään harrastamaan. [...]Kun muutenkin meillä on kolmet reissarit ja kolmet koulut. Joskus kun toinen vie ja toinen hakee harjoituksista, saattaa meillä itellä tulla sellaisia hakkeja, että ollaan vaan väärässä paikassa tai jotain. [...] Arki on niin riesa. (P7.)

Haastattelun loppuvaiheessa 13-vuotias Aino tuli taksilla kotiin ja kaivoi repusta reissuvihkon. Mukana oli kutsu kaupungin erityisliikunnan uuteen kehitysvammaisten tyttöjen ja äitien yhteiseen Step-aerobic -kerhoon, joka on "tarkoitettu liikunnallisesti perustasoisille, joilla ei ole erityisesteitä liikkumisessa". Lisähuomautuksena mainittiin, että pukuhuoneessa tulee toimia itsenäisesti. Jaana huokasi, että "ei taida olla meidän juttu, koska pitää olla motorisesti niin taitava, että pärjää pukuhuoneessa itsenäisesti." Kannustin selvittämään voisivatko äiti ja tytär osallistua siten, että Aino "steppaa" äidin vieressä lattialla ja "steppipenkin" ääri viivat teipataan lattiaan. Jaana mietti hieman tuskaisena, että

olisi kiva tehdä jotakin äiti-tyttöjuttuja, mutta niitä on tosi vaikea keksiä. Lenkkeilyt ja kävelyt, saa väkisin raastaa mukaan, ja sitten pyörätuolia työntää hikipäässä, kun tasapainossa on niin paljon puutteita. Liikunta ei ole Ainon juttu. Väkisin välillä kuljetan kainaloista... (P7.)

Sittemmin tuli sähköpostiviesti, jossa äiti iloitsi. "Aloitimme Ainon kanssa perheinnin... pojathan jo siellä ovat käyneetkin. Nyt se taas sujuu Ainon kanssa (käytämme Ainolla uimavyötä). Ja hieno uutinen on, että JUKKA OPPI UIMAAN!!!". (P7.)

Näkee toisiaan, muita samanmoisia. Erityisryhmässä mukana olo antaa mahdollisuuden vertaistukeen ja kokemusten jakamiseen. Lisäksi urheilulajin symbolit, viirit, tunnukset ja pelipaidat luovat kuulumisen tunteen ja yhdistävät FC Kuusysin erityisjalkapalloryhmässä toimivia. Aikaisemmat sosiaalisen sulkemisen tuntemukset ja kokemukset voimistavat erityisryhmäläisten yhteenkuuluvuutta. Tähän ryhmään jokainen kelpaa ja pääsee. Vertaisryhmä voi avata mahdollisuuden kilpailemiseen muita samankaltaisia vastaan.

14-vuotias Julius käy isänsä kanssa joskus keilaamassa ja harrastaa jalkapalloa kaksi kertaa viikossa. Hänellä on kehitysvamma.

Poika on ollut ainoastaan partiossa. Ei oikein ole ollut muutakaan tarjolla. Uintia ja kalastusta harrastaa etenkin kesäaikana. Koulussa liikuntatunnilla on kokeiltu eri urheilulajeja, mutta ei ole kiinnostunut niistä. [...] Jalkapallo on tärkeä, siinä tapaa

noita toisiakin kavereita. Ja kentän reunalla tulee samalla haasteltua tärkeitä jutut aikuisten kesken.

Meillä ei ole muita lapsia. Ei muita tavoitteita kun että niin sanotusti vammaiset näkee toisiaan, muita samanmoisia. Ei ole kokeiltu mennä tuonne vammattomien joukkoon. Ei ole ollut kiinnostusta mennä vammattomien harrastusryhmiin.

Tää on tuttu ja turvallinen porukka. Saa myös huilata, jos ei halua pelata. Leikinomaista. Kun on kuunnellut syrjäkorvalla, niin tiukempaa on kuri tuolla terveitten joukossa. Hirvittävä kilpailu... Aletaan vaatimaan enemmän ja harkat on tuon kaksikolme kertaa viikossa. Nämä kaksi kertaa harkat ei sido samalla lailla, saa vaikka olla poissa, eikä kukaan tykkää pahaa. [...] Tavoitteena on se, että kunhan vaan pelataan ja on kivaa. (P5.)

Edellä vanhemmat painottivat leikinomaisuutta ja ei-kilpailullisuutta, mutta toisaalta esimerkiksi 15-vuotiaasta Samulia kiehtoo juuri kilpailu. Hän haluaa harjoitella ja kehittyä. Erityisjalkapallojoukkueen suuret tasoerot häiritsevät ja hänen on vaikea ymmärtää joukkuekaverien vähemmän kilpailullista asennetta.

Jouni, Julius ja Heikki. Hyviä kavereita. Jukasta en oikein tykkää, kun se juttelee ja pysähtelee, ei vaan taho jaksaa yrittää. [...] Olen vähän halunnut ja odottanutkin, että saisi tulla kovempia harjoitusmatkoja. Kontukin [vastustajajoukkue] oli vähän sellaisia, että pieniä poikia ja sellai, juoksu näyttää vammaiselta. Ihan helppoa pelata näkövammaisia vastaan, kun on helppo ottaa pallo pois. Peliin saisi olla vähän lisää haastetta. Kovempiakin pelaajia saisi olla.

Mä harrastan niin monta vuotta kuin tätä jalkapalloa on. Tavoitteena, että saisi lisää haastetta. Saisi olla harkkojakin lisää. [...] Kukaan ei saisi juosta liian hiljaa tai liian kovaa. Tai kukaan ei saa uhkailla toista. Valmentajat saisivat vähän valmentaa lisää. Tosissaan pitää pelata ja kestää tappiot. Pelata tosissaan. (P8.)

Vertaistuki motivoi ja kannustaa jatkamaan harrastusta. Toisten samanlaisten tapaaminen voi olla jopa tärkeämpää vanhemmille kuin lapsille. Pelkkä vammaisuus ei kuitenkaan riitä tuottamaan vertaisuuden kokemusta. Esimerkiksi Riitta koki, että heidän perheensä ei saanut sopeutumisvalmennuskurssilta kaivattua vertaistukea, koska ” siel oli niin paljo vaikeemmin vammaisia, neliraaja ja sellaisia”. Hän kaipasi kursseja ”lievävammaasil, ko me” ja löysikin sittemmin toisen äidin vastaavassa tilanteessa:

Bongasin cp-liiton keskustelupalstalta sellaisen Vuokon, jolla on saman tyyppine poika, vuoden nuorempi. Ruvettiin miettimään... ku oltiin kirjeen vaihdossa ja huomattiin, että ollaaki molemmat [samalta suunnalta] kotosin. Ja ruvettiin miettimään, että muitaki on varmaan ...tällä alueella... ja levitettiin sanaa, että jos löytyisi muita. Nyt meit on kolmentoista perheen kerho. Ensinn oltiin nimellä lievät, mut siitä tuli palautetta että ei käy. ...toimii cp-yhdistyksen alaisena kerhona. Nyt on sählyvuoro [60 km] lähikaupungissa kerran viikossa. Se on ollut pojille tosi kiva ja tärkeä. (P10.)

Esteettömyys. Erityisryhmästä tietää, että pääsee (aivan fyysisestikin) sisään, koska yleensä toiminta järjestetään esteettömissä tiloissa.

Sattumalta joitakin vuosia sitten luin lehdestä, että eräänä keväisenä lauantaina on erityislapsien ja -aikuisten liikuntatapahtuma vanhassa, piakkoin purettavassa kaarihallissa. Menimme vähän ujoina uusina paikalle, mutta ohjelmaa vailla viikonloppuna. Järjestäjiksi osoittautui paikallinen Invaliidiyhdistys sekä sen kumppanina opiston erityisliikunnan opiskelijat. Vähän kylmästä hallista huolimatta tunnelma oli

korkealla, sähkötuolit viipelsivät pujotteluradoilla ja sulkapalloa ym. pelattiin. Paikalla oli varmaan kymmenkunta perhettä tai pariskuntaa sekä innokkaimmat eläkeläisinvalidit. (P1.)

Esteettömyys käsittää liikkumisesteettömyyden ohella myös kuulemis- ja näkemisympäristön esteettömyyden sekä myös tiloissa liikkumista helpottavat selkeän pohjakaavan ja esimerkiksi opasteet (ks. Ruskovaara 2009). Esimerkiksi yllättävä harjoitustilojen vaihtuminen voi tuottaa ongelmia sellaiselle lapselle, joka ei kykene ymmärtämään tai hahmottamaan tilaa.

Taksilaput kyllä on, mutta en ole tykännyt käyttää taksia, kun Jukka ei osaa soittaa puhelimella, jos vaikka sattuu jotakin odottamatonta. Paikat saattoi vaihdella eri kouluilla eri kuukausina, joskus mentiin uuden koulun pihalle ja vaikka eri ovesta sisään. Vähän tämä on ota tai jätä. Taksikuskejakin on niin monenlaisia. Jukkakin näyttää niin normaalilta ja omatoimiselta, niin ne voi vaan jättää sen jonnekin ja luulla, että se pärjää. (P7.)

9.3 Sinne missä muutkin kaverit on

Yleisessä kerhossa harrastetaan, jos koulukaveritkin ovat siellä. Yleiseen halutaan, koska siellä oppii toimimaan muiden lasten kanssa. Yleisessä pysytään, koska pienessä lähiyhteisössä se on luonteva valinta. Lapsi käy tavallista koulua ja hänellä on vammattomia ystäviä. Perheissä on useampia lapsia. Lapsella on lievä tai ei-näkyvä vamma tai pitkäaikaissairaus. Lapsi on alakouluikäinen, sosiaalinen ja seurallinen. ”Aurinkoinen, iloinen, sanavalmis poika”, kuvaa ohjaaja (A16). Perheissä arvostetaan seurassa mukana oloa muiden ikätovereiden kanssa ja halutaan oppia myös lajitaitoja. Lapselta myös vaaditaan lähes samaa kuin muiltakin saman ikäisiltä. ”Must on hyvä et vaaditaan, ettei jää ’vamman taakse piiloon’ ja käytä sitä syynä liikkumattomuuteen”, toteaa äiti (P10). Lajivalintaa sanelee vanhempien kiinnostus ja oma liikuntahistoria. Liikunnallinen elämäntapa opitaan kotona.

Retkeilypainotteinen liikunta on meidän perheessä aika vahvoilla. [...] Samulikin on jo puolitoistavuotiaana repussa ja kannettu tunturissa. Lappikipinä on jäänyt. (P8.)

Villen perheeseen kuuluvat äiti Riitta ja isä Konsta sekä allerginen pikkusisar Jenni. Vanhempi lapsi, Ville on 11-vuotias ja hänellä on lievän liikuntavamman lisäksi puheen tuottamisen erityisvaikeus, astma ja atooppinen ekseema. Lasten allergiat ovat toisinaan Riitan mielestä haastavampia kuin pojan lievä vamma. Hän kuvailee lähikouluvalintaa.

Ville on ollut eskarista saakka samojen kavereitten kanssa. Oli mietinnässä siinä vaiheessa, kun meni kouluun, et lykätäänkö... et entä jos menee ensiksi startille. Oma lähikoulu tai starttiluokka oli vaihtoehtoina. Erityisopettaja oli sitä mieltä, että voisi antaa aikaa, mut kun me katsottiin että omat kaverit on tärkeitä. Ja psykologi.. sen lausunto, ei osannut sanoa kumpi olis parempi. Luotettiin sitten vaan itteemme. Oli tosi hyvä ratkaisu että meni samojen kavereiden kanssa kouluun. (P10.)

Pienellä kylällä kaikki tuntevat toisensa ja tuttujen kesken on helpompi puuttua ongelmiin.

Yleensä ottaen ei ole kuulunut kotiin saakka, että olisi kiusattu. Luokalla on semmonen poika, maajussi, iso, hän tykkäs vähä tönä. Meillon tän luokan kanssa ollut tämmönen aktiivinen vanhempaintoimikunta. Oli helppo jutella tän äidin kanssa että mitäs nyt tehdään. Ville ei kyl olis halunnut, että mä puhun. Pojan äiti oli sit jutellu tän pojan kanssa ja se meni sil ohi. Eikä kertaakaan sen jälkeen ole toistunut. [...] Päinvastoin, luokkakaveri Jouni sanos Villelle viime vuonna, et sä olet oppinut juoksemaan. Et se oli huomannu kehityksen. [...]

Ei Ville vetoa vammaansa... no syksyl, ku oli se korkeushyppy, niin kysyin mikä siinä harmittaa. En mää tiä se vaan vastas. Ei hän oikein osannut sanoa, mikä siinä oli se tyhmin asia. Mut vaik kavereit tulee meille, niin sielä hänellä on ne yölastat huoneessa levällään, ei haittaa. [...]

Ne samat kaverit on oleellinen tekijä. Kun ne tuntee toisensa niin pienestä... jos ne olis vasta kolmannella luokalla tulleet samaan ryhmään, tuskin olisivat samalla lailla ottaneet omakseen. Pienen paikan etu, kaikki tuntee. Jos tulee ongelmia, pystyy heti selvittämään. Ja se Villen luokan vanhempain toimikunta, siinon kaikki tuttuja. On paljon helpompi selvittää negatiivisia ja positiivisiakin asioita, kun edes tietää ketkä ovat kenenkin vanhempia ja ollaan nähty erilaisissa tilaisuuksissa ja tultu tutuiksi. (P10.)

Tarkastellessani perheiden tarinoita James Rimmerin ja Jennifer Rowlandin (2007) osallistumisen esteiden jaottelun mukaisesti, fyysiset ja ohjelmiin liittyvät esteet korostuvat (taulukko 5). Vammaiset lapset eivät tule mukaan kerhoihin, koska he eivät tiedä tarjonnasta tai he eivät pääse sinne, koska kyyti, apuväline, avustaja tai kaveri puuttuu. Vammaiset lapset käyvät toista (erityis)koulua ja he saattavat olla liian vaikeavammaisia, haastavia tai kerhon kohderyhmään nähden vääränlaisia. Lisäksi yleisissä kerhoissa saattaa olla sellaisia käytännön ongelmia, kuten vakuutukset tai lisenssi, jotka eivät sisällä vammaisen lapsen loukkaantumisesta mahdollisesti koituvia kuluja. Asenteellisista esteistä keskeisin on "ei-kuuluminen", joka on seurausta erilaisuuden tunteesta, kiusaamisesta ja kaverin puuttumisesta. Kaikki eivät välttämättä edes ole kiinnostuneita liikunnasta.

Ohjaajan merkitys on suuri. Hyvä ohjaaja ylläpitää yhteistyötä koteihin, kuuntelee lasten mielipiteitä ja hyödyntää yhteistoiminnallisia menetelmiä. Etenkin heterogeenisissä ryhmissä korostuvat ohjauksen selkeys, toimivat rutiinit ja toimintaa selkeämmäksi jäsentävät opetuskeinot (strukturi). Perheet arvostavat aikuista, koulutettua ohjaajaa, joka on tiedoiltaan ja taidoiltaan ajan tasalla. Tuttuus on tärkeää. Tuttu ohjaaja tietää lapsen toimintakyvyn, häntä vammaisuus ei pelota.

[...] Naapurin tytär oli siinä vetäjänä eli tuttu ja toinen vetäjästä oli yhden meidän kehitysvammaisen oppilaan äiti, eli vetäjät osasivat suhtautua siihen kehitysvammaisuuteen. (P8.)

TAULUKKO 5 Osallistumisen nosteet perheiden näkökulmasta

Ympäristö: fyysiset	Ympäristö: ohjelmat	Yksilö: asenteelliset
<p>Joustavat kuljetuspalvelut.</p> <p>Lyhyet etäisyydet kotoa/koulusta harrastusryhmään.</p> <p>Lähellä, koulun jälkeen tapahtuvaa.</p> <p>Lähiympäristöstä tutut kaverit mukana.</p> <p>Tuttu lähiyhteisö (helppo puuttua asioihin).</p> <p>Esteetön ja saavutettava.</p> <p>Turvallinen toimintaympäristö.</p>	<p>Kerhossa on kokenut, aikuinen ohjaaja, joka osaa tarvittaessa hakea apua.</p> <p>Toiminta on avointa monen ikäisille, ei tiukkoja ikäryhmiä.</p> <p>Ryhmän pieni koko.</p> <p>Laaja tarjonta, monipuolista toimintaa, mahdollisuus valita kiinnostava kerho.</p> <p>Kerho tarjoaa leikkiliikuntaa, lasten ehdoilla, Nuori Suomi -asenteella (Pelisääntösopimukset ym).</p> <p>Kerhossa on avustaja ja saattajan saa tarvittaessa.</p> <p>Kerhossa on apuvälineitä käytössä tai niitä osataan hankkia tarvittaessa lainaksi.</p> <p>Kerhossa käyminen on edullista, hinta ja laatu ovat kohdallaan.</p> <p>Kerholla on toimivat yhteistyöverkostot koulun, kodin, kunnan, urheiluseuran ja vammaisjärjestöjen välillä.</p> <p>Seura tunnetaan (nimiseura, maine).</p> <p>Osallisuutta ja yhteisöllisyyttä tukevat vapaa-ajan liikunnan strategiat toiminnan taustalla.</p> <p>Kerhoon osallistuminen ei pohjaudu kilpailuun ja vertailuun.</p>	<p>Perheen liikunnallinen elämäntapa.</p> <p>Halu kehittyä lajitaidoissa.</p> <p>Perheessä tiedetään, että lasta ei kiusata tai syrjitä.</p> <p>Perhe on rohkea ja omaaloitteinen.</p> <p>Perhe luottaa siihen, että ohjaaja on reilu ja oikeudenmukainen.</p> <p>Perhe tuntee ohjaajan.</p>

9.4 Väliinputoajat

Ainon kaltaiset (ks. luku 9.2) **vaikea- ja monivammaiset lapset ja nuoret** saattavat pudota pois jopa sellaisesta tarjonnasta, joka on kohdennettu erityisryhmille. Lisäksi yleisen ja erityisliikunnan välitilaan saattavat unohtua aikuistuvat vammaiset nuoret, "lievät", jotka ovat liian erilaisia yleiseen, mutta joista vammaisuutta ei välttämättä heti huomaa sekä "uudet" erityisryhmät.

Nuoret. Tuttu erityisliikunnanohjaaja on nähnyt työssään, että seurojen kynnyksellä mukana erityisryhmiin kuuluvia lapsia on madaltunut, mutta nuoret putoavat pois. Hän hahmotteli rajaksi ala- ja yläkouluun: "Kuutosen korvilla menee raja. Kun ne vanhenee, ei oteta mukaan." (Tutkimuspäiväkirja, erityisliikunnanohjaaja 10/2007.) Vammaisen nuoren kasvettua ulos lasten ryhmistä oman kiinnostuksen mukaisia aikuisten erityisryhmiä ei ehkä ole tarjolla ja vammattomien nuorten valmennusryhmiin ei pääse. Osa voisi haluta vain harrastaa, mutta matalan kynnyksen tarjontaa ei ole tarjolla vammaisille tai erityistä tukea tarvitseville nuorille.

Kokenut erityisliikunnanohjaaja ounastelee, että erityisryhmätoiminnan käynnistysvaiheessa seurassa ei ole mietitty etenemispolkuja lapsista eteenpäin. "[Pitäisi olla] pohdintaa myös siitä, mitä sitten kun nää rupee kehittymään ja haluaisi jatkaa eteenpäin, [niin mitkä on] ne polut?" (A19.)

Yleisiin kaveriporukkojen peliryhmiin ei esimerkiksi kehitysvammaisella nuorella ole asiaa.

Nyt ei ole muita liikunnallisia kuvioita enää. Janne meni pienempänä mielellään mukaan lasten peleihin, asuttiin urheilukentän vieressä. Muut lapset tuli kysymään mukaan peliin, kun vielä näytti lapselta. Kun hän alkoi olla aikuisen miehen näköinen, ei enää kysytty. (P6.)

Lievät. Lievästi vammaiset lapset eivät ehkä koe erityisryhmää omakseen. Tällainen lapsi pärjää leikkimielisessä matalan kynnyksen toiminnassa. Urheiluseuroissa lievästi vammaista lasta ei ehkä tunnusteta "potentiaaliseksi vammaisurheilijaksi" ja hän putoaa pois kilpailullisesti suuntautuneiden seurojen valmennusryhmistä (ks. myös Black 2010). Lapsi itsekään ei jaksakaan selittää hitauttaan vammaisuuteensa vedoten.

Villenkin vamma on niin lievä... niin sitä miettii, että jos on pakko olla vamma miksei se sitten voi olla kunnolla. Kun on hankalaa, et on rajatapaus. Esimerkiksi kaikki nämä liikuntajutut, se haittaa, ei silleen, ettei hän pystyisi olemaan, mut kokee huononmuutta. Kun ei näy tarpeeksi päällepäin, kun se jalka vaan tulee hieman siellä perässä. (P10.)

Uudet. Kolmas laajempi haaste ovat uudet neurologiset erityisryhmät, joissa vamma tai sairaus vaikeuttaa sääntöjen omaksumista ja ryhmässä toimimista. Usein vammaa pidetään vain huonona kotikasvatuksena. Diagnoosin saaminen helpottaa usein vanhempien syyllisyyttä (Vehmas 2009, 18), mutta tiedon välittyminen ohjaajille on oma haasteensa.

Siitä häiriökäyttäytymisestä... ettei kyse ole siitä käyttäytymissäanttöjen puutteesta ja siitä, ettei kotona ole opetettu, vaan itsehillinnän pettämisestä. Että ohjaajilla olisi ymmärrys siitä, että tämä on siis vamma. Sitä on ulkopuolisen vaikea tajuta, kun lapsi näyttää normaalilta ja terveeltä. (P9.)

Kokemattomille ohjaajille uusien diagnoosien sanaviidakko voi olla outo ja pelottava. Kahden vilkkaan pojan äiti Anita haluaisikin kaikille ohjaajille koulutusta ongelman taustoista ja levottomien lasten käsittelystä.

Pojat oli mukana sulkapallossa ja salibandyssa. Ne oli ne rakkaimmat. Ja ne valitsivat uudestaan ja uudestaan sen modulin. Pojat viihty tosi hyvin. He meni mielellään sinne ja aina oli, et ehdinkö mä koulusta nyt varmasti. [...]

Ne oli tällaisia nuoria tyttöjä ne ohjaajat ja ymmärrän toki sen, ettei heillä ollut koulutusta eikä näkemystä lapsista. Miten tuollaista levotonta ja ylivilkasta lasta lähestytään ... jota voimakas aikuisen aggressiivinen kieltäminen vaan provosoi entistä enemmän... (P9.)

9.5 Yhteenveto - marginaalissa ja raja-alueella

Tutkimukseeni osallistuneesta kymmenestä perheestä seitsemän osallistui pääosin erillisiin erityisliikuntaryhmiin. Tuttu erityisryhmä koettiin turvallisenä ja vertaistuen lähteenä. Kolmessa perheessä osallistuttiin sekä erityisliikunnan vertaistarjontaan että yleisiin ryhmiin. Yleiseen ryhmään osallistumista selitetään koulusta ja lähiympäristöstä tutulla kaveripiirillä tai halulla oppia lajitaitoja. Vammaisen lapsen kynnys osallistua yleisiin liikuntaryhmiin näyttäisi madaltuvan, jos hän käy lähikoulua omien ikätovereidensa kanssa ja vastaavasti vaikeutuvan, jos hän käy erityiskoulua tai on erityisluokalla. Perheiden näkökulmasta erityisliikunnan diagnoosiin, toimintakykyyn tai vertaisuuteen perustuva tarjonta sijoittuu integraation-inklusion nelikentällä (kuvio 4) hoidon (A) ja vertaisuuden (C) alueille.

Vertaistoimintaa kaivataan myös vammattomien kavereiden kanssa liikkumisen lisäksi. Esimerkiksi tavallista lähikoulua käyvän ja yleiseen iltapäivätoimintaan osallistuvan lievästi CP-vammaisen pojan vanhemmat perustivat oman sählyringin, joka kokoaa lähialueiden vertaisperheet kuukausittaisiin vertaistapaamisiin. Se, että perheet eivät halua tulla määritellyiksi erityisliikunnan asiakkaina, vaan määrittää liikkumistapansa ja -kontekstinsa itse (ks. Valtion liikuntaneuvosto 2005, 7), tukee ajatustani siitä, että kulttuurien moninaisuuden alueen merkitys on nousussa (ks. alue D, kuvio 4).

Identiteetit ovat liikkeessä (Jerlinder 2010, 59). Monikulturismissa tästä paikaltaan siirtyneestä kulttuurisesta yhteensopimattomuudesta käytetään diasporan ja hybridisyyden käsitteitä, jolloin tarkoitetaan, että ihmisen on usein pakko omaksua moninaisia ja muuttuvia identifikaatioasemia (Hall 2003b, 259–260). Vammainen nuori voi samanaikaisesti kuulua hiphoppareihin, toimia rippikoulun isosena ja pelata maalipalloa näkövammaisten nuorten harjoitusryhmässä. Hän joutuu käymään neuvotteluja sijainnistaan hämärän harmaan raja-

alueilla, jossa "ajan, sukupolven, tilan ja disseminaation yhteensopimattomuudet eivät suostu asettumaan näppärästi aloilleen" (emt., 261-262).

Muutoksesta seuraa, että perinteinen erityisliikunnan diagnoosipohjainen tarjonta ei tavoita sellaisia, jotka eivät määriyty asiakkaiksi tai kohteiksi pelkästään vammansa kautta. Yhä useampi "tukea tarvitseva" jää ikään kuin välitilaan, eikä löydä itselleen sopivia palveluja. Lisäksi kaveruus ja ystäväsuhteet ovat lasten ja nuorten maailmassa merkittävässä roolissa. Liikuntakerhoon ei osallistuta, ellei ole kaveria kenen kanssa mennä.

10 POHDINTA

Lähdin tutkimaan inklusiota ja kaikille avointa toimintaa, mutta löysin enemmän erillisyyttä ja erottautumista kuin mukaan kuulumista. Liikunnallisessa iltapäivätoiminnassa lasten ja nuorten liikuntaohjelman toisella kaudella (2004–2008) integraation prosessit näyttäytyivät pääosin erityislapsia koskevana yksilötason ”ongelmana”. Inklusio laajempaan koulua, liikuntakulttuuria tai yhteiskuntaa koskevana prosessina ei näytä vielä saavuttaneen vammaisia lapsia. On myös joitakin poikkeuksia sekä ”näkytöntä inklusiota”, jossa vammaisen lapsi vain harrastaa kerhossa ystäviensä kanssa ilman sen ihmeellisempiä toimenpiteitä tai teoretisointia.

Olen vastannut tutkimuskysymyksiini siten, että seitsemännessä luvussa kuvasin kaikille avointa kerhotoimintaa ja loin arviointityöni tueksi kaikille avoimen toiminnan tunnusmerkit. Kahdeksannessa luvussa selvitin liikunnallisen iltapäiväkerhotoiminnan erilaisia organisoitumismalleja sekä haastattelimieni ammattilaisten näkökulmia integraatioon ja inklusioon. Yhdeksännessä luvussa toin esille perheiden näkökulmia. Pohdin seuraavaksi niitä tekijöitä ja mekanismeja, joiden seurauksena suurin osa erityislapsista jää yhä omiin erillisiin liikunnan harrastusryhmiinsä tai jopa kokonaan pois liikunnan harrastuksista (inklusion esteet). Sen jälkeen hahmottelen inklusiivisen muutoksen avaimia laajemmin liikuntakulttuurissa (inklusion nosteet). Lopuksi pohdin tutkimukseni merkitystä erityisliikunnan monitieteisellä kentällä ja esitän aiheita jatkotutkimuksiin.

Erityisliikunnan ja integraation rajamailla

Vammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien lasten hoidon, kuntoutuksen ja erilaisten tukien tarpeen arvioinnin perustana käytettävät diagnoosit, luokittelut ja kategoriat säätelevät harrastuksia ja elämänvalintoja. Kun lapsi on ensin luokiteltu ja määritelty erityiseksi, hänet ohjataan erityisryhmään. Sen jälkeen integraation prosessit etenevät pääpiirteissään siten, että ensin arvioidaan lapsen edellytykset ja kyvyt siirtyä yleiseen ryhmään muiden ikätovereiden joukkoon sekä etsitään sopiva kohderyhmä. Seuraavaksi mietitään toimenpiteitä erityis-

lapsen mukaantulon helpottamiseksi. Tuki voi olla laajoja ohjelmia, kuten liikunnallisen iltapäivätoiminnan hankekokonaisuus tai paikallisia kohdennettuja ja yksilöllisiä toimia, kuten yhteiset tapahtumat ja kokeilut, kaverijärjestelmä (vammattomat lapset toimivat vammaisten lasten kaveripelaaajina), käänteisen integraation käytännöt (tutustutaan vammaisurheilun lajeihin ja sovellutuksiin) ja konsultointi (erityisliikunnanohjaaja opastaa ja saattaa kerhoon). Toimenpiteet menevät usein päällekkäin ja lomittain siten, että joissakin tapauksissa toteutuvat kaikki edellä mainitut. Näin tapahtuu prosessin edetessä ja onnistuessa. En kuitenkaan havainnut esimerkkejä erityisliikunnan porrasparadigman (tai kuntoutusmallin, ks. Saloviita 2006a, 2006b) mukaisen integraation tuloksellisuudesta. Siis siitä, että joku yksittäinen vammaisen tai erityistuen tarpeessa oleva lapsi olisi näiden tukitoimien seurauksena siirtynyt erityisliikuntakerhosta yleiseen liikuntakerhoon, löytänyt sieltä ystäviä ja jäänyt sinne harrastajaksi. En tosin myöskään lähtenyt seurailemaan näitä polkuja, koska haastattelussa ei tullut esille yhtään konkreettista esimerkkiä tai tapausta, jota seurata.

Lisäksi on kiinnostavaa, että kohtasin tutkimukseni aikana runsaasti epäluuloja integraation ja inklusion ilmiöitä kohtaan. Tulkitseen perheiden epäluulon yleisissä ryhmissä harrastamista kohtaan olevan epäonnistuneen kouluintegraation ja syrjinnän seurausta sekä merkki kiinnittymisestä kuntoutusmallin mukaisiin erityispalveluihin. Kuntoutusmalli hallitsee vammaisten lasten perheiden arkea antaen ikään kuin lupauksen parantumisesta ja normaaliudesta (ks. esim. Saloviita 2006b). Voidaanko inklusio siis kokea uhkana tälle unelmalle? Perheiden pelot saivat minut tarkastelemaan liikuntakulttuurin inklusion prosesseja moniulotteisena kenttänä, jossa myös yksilöllisillä (lääketieteeseen paikantuvilla) tuen käytännöillä on paikkansa (ks. luku 4).

Ammattilaisten ristiriitaisia asenteita on vaikeampi selittää. Sama haastateltava saattoi ensiksi puhua lämpimästi kaikkien lasten mahdollisuuksista liikua, mutta veti sitten rajan vammaisiin lapsiin sulkien heidät esimerkiksi resursseihin vedoten ulos. Kajsa Jerlinder tulkitsee (2010) ambivalenssia yhtäältä taloudellisten resurssien ja sosiaalisen tasa-arvon välisellä, ja toisaalta vammaisen vähemmistön ja vammattoman enemmistön etujen välisellä ristiriidalla. Mukana saattaa olla myös syvempää toiseuden ja erilaisuuden pelkoa, joka juontaa juurensa aiemmin mainituista erityistävistä rakenteista, joiden seurauksena vammaisuus pysyy edelleenkin yleisen liikuntakulttuurin toimijoilta piilossa ja vammaiset lapset omissa erityisryhmissään. Selittääkseni tätä ristiriitaa palaan vielä hetkeksi pohtimaan integraation ja inklusion rajapintoja (vrt. luku 5.2).

Integraatio paikantuu kuntoutusparadigmaan. Erityisliikunnan lääketieteellistä orientaatiota ylläpitää liikunnan ja kuntoutuksen tiivis yhteys, jossa diagnosoit omaksutaan harrastusryhmään pääsyn tai siitä ulossulkemisen kriteeriksi. Lääketieteestä onkin tullut teollistuneissa yhteiskunnissa merkittävä sosiaalisen maailman ja poikkeavuuksien selittäjä (Vehmas 2005, 57) ja lääketieteellisistä diagnooseista palvelukriteereitä (Teittinen 2006b, 13). Lääketieteellisen lähestymistavan ytimenä on yksilön patologisointi ja ihmisten määrittäminen diag-

noosin kautta tietyn kollektiivisia ominaisuuksia omaavan ryhmän edustajaksi (esim. Saloviita 2006b, 336; Vehmas 2005, 59; Oliver 1996).

Tästä seuraa integraation ehdollisuus. Vammainen tai erityistä tukea tarvitseva lapsi ”tarvitsee” diagnoosille sopivaa erityisryhmää ja ohjaajan, jolla on (lääketieteellistä) erityistietoa (esimerkiksi fysioterapeutin koulutus tai soveltavan liikunnan opintoja). Lapselta edellytetään yleisessä kerhossa ”tarvittavia” ominaisuuksia, kuten sopivaa vammaa, ikää tai sosiaalisia taitoja. Ja koska integraatio nähdään erilaisen yksilön ongelmana, siirtyminen ei välttämättä edellytä muutoksia vastaanottajapäässä. Kehäpäätelmät seuraavat toisiaan, sillä erityistarpeet edellyttävät erityisosaamista, jota puolestaan tarvitaan erityistarpeisiin, ja vastaavasti mukaan pääsemättömyyttä perustellaan tarvittavien erityisresurssien ja -ohjaajien puuttumisella. Kuvatun kaltaiseen integraatiotyöhön houkuttelee tällaisen toiminnan selkeys ja mitattavuus. Työllä on määriteltävä kohde, alku ja loppu. Ensiksi määritellään integroitavat, seuraavaksi tutkitaan integraation edellytyksiä ja sitten sovitellaan opetuskäytäntöjä tästä ”yksilön muokkaamisen” näkökulmasta.

Inklusio sosiaalisena liikkeenä. Inklusio puolestaan on kuin pandoran lipas, josta avauduttuaan paljastuu hyvien seurausten mukana myös uusia ongelmia. Inklusiossa tarjonta lisääntyy, mikä mahdollistaa nuoren spontaanit ja vaihtuvat harrastusvalinnat (DePauw 2009). Inklusion tavoittelema yhdenvertaisuus unohtaa erilaisuuden – hyvässä ja pahassa. Esimerkiksi yksi haastateltavani muisti vasta haastattelun lopussa ryhmässään olevan yksikäätisen lapsen. Hän ei edes ajatellut lapsen olevan erityisliikkuja, saati vammainen. Lapselta vain puuttui toinen käsi. Tässä kyseisessä tilanteessa ohjaaja osasi puuttua sopivalla tavalla ja pojan perheen tukemana ryhmässä heränneeseen hämmennykseen tarjoamalla mahdollisuuden jutella aiheesta (ks. sivu 95). Jossakin muussa tilanteessa erilaisuuden huomaamatta jättämisestä voi seurata, ettei myöskään osata reagoida tarvittavilla tukitoimenpiteillä (Talib 2007, 42). Lisäksi inklusiivisen kehityksen seuranta ja arviointi on hankalaa, koska ”inklusoituja” ei voi laskea osoittelematta ja leimaamatta (esim. Saari ym. 2008, 35). Inklusion epäselvä retoriikka hämmentää monia. Mitä esimerkiksi tarkoittavat lapsilähtöinen, laadukas, reilu, oikeudenmukainen tai kaikille avoin? Onko tällainen toiminta oikeasti tarkoitettu kaikille vai rajataanko käytännössä kuitenkin joku pois?

Osa ammattilaisista epäili, että vammaisten lasten perheet eivät ehkä edes ymmärtäneet hakeutua kerhoon, koska he eivät kokeneet kerhon koskevan myös heitä. Vammais- tai erityispalveluihin kiinnittyneet perheet tai runsaasti tukea tarvitsevat lapset perheineen eivät ehkä ilman apua ja tukea löydä juuri omaan elämäntilanteeseensa, toimintakykyynsä ja taitoihinsa sopivaa tarjontaa (DePauw 2009). Salla Sipari vahvistaa väitöskirjassaan (2008) perheiden huomion siitä, kuinka kuntoutus-, apuväline-, kuljetus-, hoiva- ja muut arkea tukevat palvelut ovat pirstaleisia ja kykenemättömiä tukemaan perheen kokonaisarkea. Sektoroituneissa palveluverkostoissa vastuun katoaminen siirtää vastuun yksilöille ja perheille. Nykyisten hyvinvointipalveluiden asiakkaalta vaaditaan aktiivisuutta, valintamahdollisuuksien tiedostamista ja käyttöä. Kyseessä on

eräänlainen ”minuuden refleksiivinen projekti”, johon jokainen on pakotettu mukaan. (Teittinen 2000, 188.)

Inklusioon kuuluu mahdollisuuksien tasa-arvo. Stuart Hall (2003b, 257) tulkitsee vähemmistöjen kaksoisvaatimuksena sen periaatteen, jossa samanaikaisesti vaaditaan sekä erojen tunnustamista että yhdenvertaisuutta. Sellaiset ohjaajat, jotka ovat tottuneet tyypittelemään osallistujat erilaisiin vammakategorioidiin ja määrittelemään harrastusmahdollisuuksia niiden kautta, voivat kokea kaksoisvaatimuksen (tai yhdessä ja erikseen -periaatteen) hämmäntävänä. Samalla se kummasuttaa myös erityisliikunnan toimijoita, joista yksi ihmettelikin, ”kuinka sä Aija voit puhua inklusiosta ja samanaikaisesti ylläpitää [erillisistä] Futuurikerhoja?” (päiväkirja 28.8.2003).

Inklusion jarrut

Käsittelen seuraavaksi liikunnallisessa iltapäivätoiminnassa inklusiota jarruttavia tekijöitä. Näitä ovat koulujärjestelmän harjoittama luokittelu ja erottelu, perheiden aikaisemmat kokemukset ja pelot syrjinnästä ja kiusaamisesta sekä liikuntakulttuurin perinteet ja huippu-urheilun kilpailullinen taustaeetos.

Erityiskoulujärjestelmä. Koulu on inklusion etenemisessä avainasemassa, sillä oppivelvollisuuden takia kaikki lapset käyvät koulua. Sekä koululla että urheiluseuroilla on integroiva funktio hyvien ihmisten kasvattamisessa yhteiskuntaan (Itkonen 1996, 209). Perinteisen ajattelutavan mukaan erityislapsen paikka on erityisopetuksessa. Tätä perustellaan yksilöllisen tuen tarpeella, positiivisella erityiskohtelulla ja sillä, että näin lapselle pystytään varmistamaan erityiskoulutuksen saanut opettaja (Saloviita 2006a, 2006b). Tutkimukseni tukee Tony Boothin ja Mel Ainscow’n (1998, 243) väitettä, että juuri erityisoppilaaksi kategorisointi johtaa eksklusioon (ks. sivu 53). Erityiskoulut ja -luokat jarruttavat osallistumista ja mukaan kuulumista usean mekanismin kautta. Kauempana sijaitsevasta erityiskoulusta on vaikea ehtiä niihin vapaa-ajan liikunta- ja harrastuspalveluihin, joihin oman ikäluokan muut lapset osallistuvat. Esimerkiksi koulukuljetuksia ei yleensä voi käyttää kerhoon siirtymiseen. Erityisoppilaan leima jarruttaa luontevien kontaktien syntymistä omiin ikätovereihin ja harrastusryhmään osallistumista heidän kanssaan. Erityisoppilas ja hänen vanhempansa alkavat itsekkin uskoa, ettei yleiseen kerhoon kuitenkaan pääse tai kelpaa. Lisäksi erityislapsella ei yleensä ole kaveria, jonka kanssa mennä kerhoon. Tästä kaikesta syntyy negatiivinen kehä, jonka seurauksena erityisoppilas jää erilleen ja pysyy erillään.

Koulu voi myös vahvistaa mukaan kuulumista (ks. Booth & Ainscow 2002). Johdannossa kuvaamassani tapauksessa vammaisen lapsen mukanaolo yhteisessä kerhossa oli seurausta koulun opettajien inklusiivisesta toimintafilosofiasta. Siten paljon kohutun lähikouluperiaatteen toteutuminen (hallituksen esitys eduskunnalle laiksi perusopetuslain muuttamisesta 21.1.2009) lisännee myös harrastusryhmien heterogeenisuutta. Lähikouluperiaatteen myötä myös tutkijoille avautuu nykyistä parempia tilaisuuksia vertailla erityis- ja yleisope-

tuksessa olevien erityislasten harrastamista ja siihen mahdollisesti vaikuttavia tekijöitä.

Perheiden aikaisemmat kokemukset ja pelot syrjinnästä. Perheiden pelko syrjinnästä ja kiusaamisesta voi johtaa yleisten liikuntapaikkojen ja harrastusryhmien välttelyyn. Esimerkiksi Agnes Elling ja Inge Claringbould (2005, 500) kuvaavat prosessia ilmaisulla ”self-exclusion”, jossa ei edes haluta kuulua ja osallistua. Erityisryhmää pidetään tuttuna ja turvallisena, ja siellä ei tarvitse pelätä kiusatuksi tulemista. Sinne kelpaa ja pääsee. Erityisryhmässä on opettaja tai ohjaaja, joka on jo lähtökohtaisesti kiinnostunut heidän lapsestaan (Saloviita 2006a, 2006b, 2001). Toimintaa toteutetaan todennäköisemmin esteettömässä tilassa ja tarvittavat tukipalvelut, kuten apuvälineet tai avustaja, ovat todennäköisemmin saatavilla. Se nähdään starttina harrastamiseen, kuntoutuksen jatkeena ja korvaajana. Siellä opitaan taitoja ja tietoja, jotta voisi (sitten joskus) integroitua. Vanhemmat saavat vertaistukea ja vinkkejä käytännön arjessa selviämiseen. Lisäksi erityisryhmiä perustellaan myös väylänä voimaantumiseen ja vammaisurheilun kilpakentille. Edellä kuvattu vahvistaa aiemmin kuvaamaani erillistävää kehää, jossa erilleen jääminen mahdollistaa sen, ettei yleisen liikuntakulttuurin edes tarvitse yrittää muuttua. Erityisliikunnan instituutioista tulee pysyviä.

Liikuntakulttuurin rajoitteet. Urheilun seurakentällä integraation prosessit törmäävät urheilun ja liikuntakulttuurin perinteisiin, kansalaistoiminnan vapauteen ja resurssipulaan. Kilpailuun perustuva toiminnan eetos korostaa tuloja, kyvykkyyttä ja eroja (Elling & Claringbould 2005, 504), mikä poikkeaa olennaisesti reiluutta ja hyvántahtoisuutta painottavasta sosiaalisen osallisuuden ideaalista (ks. esim. Howe 2008). Tässä valossa vammaishuippu-urheilun integraatioprosessien perustelu tasa-arvolla (esim. Sørensen & Kahrs 2006, myös Saari 2009) voi johtaa harhaan. Prosesseilla, joissa omiin lajeihinsa, vammaisryhmiinsä, luokkiinsa ja tapahtumiinsa aikoinaan erillistettyjä ja ”erilaisiksi tehtyjä” vammaisurheilijoita tuodaan lajiliittointegraation avulla mukaan yleiseen, ei edes pyritty inkluusioon, vaan pelkästään laadukkaampiin, kustannustehokkaampiin sekä tasa-arvoisempiin harjoitus- ja kilpailuolosuhteisiin. Lajiliittointegraatiota ja esimerkiksi lasten liikuntakulttuurin integraation prosesseja pitäisikin (erinäisistä yhtymäkohdistaan huolimatta) ehkä selkeämmin tarkastella toisistaan erillään. Lajiliittointegraatiossa on esimerkiksi valjastettu käyttöön erilaisia normalisaation tekniikkoja ja taktiikkoja. Vakuuttavuutta haetaan nostamalla integraation roolimalleiksi urheilun pelisäännöt hallitsevia paralympiamitalisteja. Korostamalla vammaisurheilun huippu-urheilullisia ominaispiirteitä tehdään pesäeroa muihin liikuntakulttuurin ”erilaisiin” ja ”harrasteluun”. Myös vammaisurheilun sääntöjä ja luokitteluja muokataan yleisöystävällisyyteen ja median tarpeisiin vetoamalla (Howe 2008). Kuitenkin ulottamalla vammaisurheilijoihin se sama kontrolli, mikä koskee vammattomia urheilijoita (kuten antidoping, sponsoriyhteistyö, valmennuksen ammattimaistuminen ja tutkimus) vammaisurheilusta häviää juuri niitä elementtejä, jotka ovat aikai-

semmin pitäneeet vammaisurheilun sosiaaliseen maailmaan mukaan tulon kynnyksen matalana. Vammaisilla henkilöillä vammaisurheilun luokittelu toimii jo muutenkin porttina liikuntaan (Nixon 2007, 422), joten luokkien vähentäminen ja yhdistäminen vaikeuttaa entisestään mukaan pääsyä. Esimerkiksi Claudine Sherrill'n mukaan luokkien vähentäminen on ristiriidassa luokittelun alkupe- räisen tarkoituksen kanssa, mikä on tasavertaisuuden tuottaminen kilpailutilan- teisiin (Sherrill 1999, sit. Howe 2008, 138). Lisäksi "supercrip" ("superinva")⁴⁸ - tyyppinen uutisointi (Hardin & Hardin 2008, 27-30), jossa vammaisurheilija esitetään yli-inhimillisenä sankarina, voi johtaa yksinkertaistaviin selityksiin ja stereotyyppisiin roolimalleihin. Näiden seurauksena vammaisurheilun "toiset" (kuten naiset ja vaikeavammaiset) voivat kokea vammaisurheilun maailman etäisenä ja ulossulkevana. Tutkimuksessani tähän väliinpuotoajien kategoriaan päätyivät vaikeavammaisten lasten ja lasten ryhmistä ulos kasvaneiden nuorten lisäksi uusien neurologisten sairaus- tai vamma-ryhmien edustajat sekä "lievät". Väliinpuotoajat eivät pääse mukaan, koska heitä ei tunnisteta erilaisiksi ja siksi mahdollinen tarvittava tuki jää puuttumaan. Toisaalta heitä ei myöskään kan- nusteta eteenpäin, koska heitä ei mielletä potentiaalisiksi vammaisurheilijoiksi. Näiden seurauksena vammaisten henkilöiden kynnys tulla mukaan liikunnan ja urheilun harrastuksiin on muuttunut entistäkin korkeammaksi.

Onko Nuorella Suomella, inklusiohankkeilla ja liikunnallisen iltapäivä- toiminnan kaltaisella matalan kynnyksen ohjelmatyöllä sitten kyky muokata ruohonjuuritason liikuntatoimintaa ja madaltaa osallistumisen kynnystä? Vas- taus on kyllä ja ei. Yhtäältä näyttäisi, että yhä useampi erityistä tukea tarvitseva lapsi liikkuu ja leikkii yhdessä ikätoveriensa kanssa lähiliikuntaryhmissä (ks. esim. Saari ym. 2008). Keskeisiä muutosvoimia ovat liikuntatoimijoiden verkosto- ja yhteistyö, oivaltava oppiminen sekä rohkeus ja tapa toimia perinteisestä poikkeavasti (Rautio 2008, 70). Perinteisen urheilun rakenteita muokataan eri- laisin ohjelmin. Nuoren Suomen vaatimukset lapsilähtöisyydestä ja jokaisen lapsen oikeudesta liikkua (ks. Nuori Suomi 2001), kilpailutoiminnan suosituk- set (Japissou & Lilja 2004) ja erilaiset matalan kynnyksen ohjelmat (kuten lii- kunnallinen iltapäivätoiminta tai LKL-hanke) pyrkivät esittämään vaihtoehtoja perinteiselle urheilulle ja sen "miehisyyttä ja normaaliutta korostavalle normille ja eheydelle" (esim. Ferri & Connor 2005).

Toisaalta osa vanhemmista on yhä vaativampia (Koski 2009, 128) ja olettaa saavansa lastensa harrastamiseen sijoittamilleen rahoille vastinetta. "Täs on jat- kuva kamppailu vanhempien kanssa. On koko ajan vanhempia, jotka haluaa pudottaa lapsia huonommasta päästä pois." (Valmentaja, tutkimuspäiväkirja 6.12.2006.) Pienemmät lapset saattavat vielä päästäkin mukaan, mutta pudotus- peli alkaa pyöriä viimeistään 12-13-vuoden iässä. Liikunnan ja urheilun toimi- joilta vaaditaan yhä joustavampia paikkausliikkeitä, ohjelmia ja uudenlais- ta "etsivää nuorisotyötä", kuten paralympiapäiviä, sporttitoreja ja muita täs-

⁴⁸ Vammaiset urheilijat kokevat supercrip-mallin ristiriitaisena, kuvaavat Marie ja Brent Hardin (2008, 27-30). Yhtäältä tällainen "ylistämällä alistaminen" koetaan kiu- sallisena, koska urheilijat haluaisivat mieluummin tulla kohdatuksi omina itsenään. Toisaalta urheilijat kokevat vammaisurheilijoiden esittämisen sankareina ja roolimal- leina hyvänä asennekasvatuksena. (emt.)

mäiskuja liikunnasta syrjäytyneiden lasten ja nuorten liikunnan kehittämiseksi (vrt. Rajala 2010).

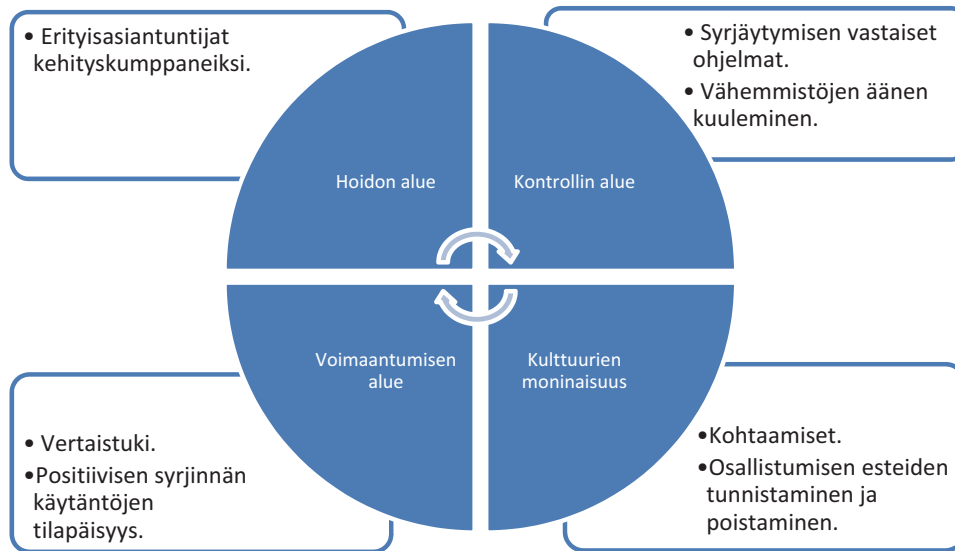
Kohti moniulotteisempaa integraation ja inklusion kuvaa

Inklusion prosessien alkua on kuitenkin nähtävissä. Liikunnallisen iltapäivätoiminnan ohjelman myötä eri hallinnon tasoilla ”ryhdyttiin ajattelemaan, että erkkalapset kuuluvat kokonaisuuteen”(A28). Useat ohjaajat ja hankevastaavat pitävät tärkeänä erityislasten saamisen mukaan kerhotarjonnan piiriin ja toivovat lapsen sitä kautta löytävän mukaan yleisiin ryhmiin. Kyseessä on erityisliikunnan paradigman muutos (ks. Downs 2003), jossa vammaisten henkilöiden ja yhteiskunnan kohtaaminen on muuttumassa vaiheittain. Pelkistä lääketieteellisistä oiremäärittelyistä on aluksi päästy eri alojen tekemien asiantuntijoiden tilannekartoituksiin. Vähitellen päästään vammaisten itsensä, asiantuntijoiden ja yhteiskunnallisten rakenteiden käytäntöjen väliseen vuorovaikutukseen. (Teittinen 2000, 28–29.) Sosiaalisena liikkeenä inklusio on kytköksissä aiemmin kuvattun vammaisuuden sosiaalisen mallin nousuun ja keskusteluun vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksista. Samalla vammaisuuden merkitys yksilön identiteetin keskeisenä merkittäjänä on vähentymässä ja hybridisyys, siis se, että ihmiset omaksuvat moninaisia ja muuttuvia identifikaatioasemia, lisääntyy (Hall 2003b).

Vaikka integraatio ja inklusio edustavat eri paradigmoja, niiden välinen raja on mitä suurimmassa määrin liukuva. Paradigman muutoksen myötä painopisteen siirtyminen integraation (hoivan ja kontrollin) alueilta inklusion (voimaantumisen ja kulttuurisen moninaisuuden) alueille johtaa jännitteisiin ja ristiriitoihin (ks. kuvio 7). Esimerkiksi liikunnallisen iltapäivätoiminnan hakuohjeissa erityistä tukea tarvitseville esitettiin erillisiä kutsukerhoja, vaikka muuten suositeltiin matalan kynnyksen kerhotoimintaa kaikille. Tämän seurauksena vammaa käytetään toisessa kaupungissa perusteena ulossulkemiseen (kuuluminen erityisryhmään) ja toisessa mukaan pääsyyn (yhteinen kerho kaikille). On syytä kysyä, millaisilla käsitteellisillä, sosiaalisilla ja retorisisilla keinoilla olemassa olevia tieteenaloja puretaan sekä eri tutkimussuuntien ja paradigmojen välille rakennetaan yhteinen kieli, yhteisiä päämääriä ja tapoja tehdä yhteistyötä (ks. Kiikeri & Ylikoski 2004, 101)? Kummassakin lähestymistavassa on omat etunsa ja haasteensa, mutta millaisia toimenpiteitä inklusion prosessien etenemiseen tarvitaan?

Inklusion kehä

Päädyin jäsentämään inklusion ilmiökentän prosessuaalisuutta ja eri osaluiden keskinäistä vuorovaikutusta nelikentän (ks. luku 5 kuvio 4) pohjalta kehänä, jolla pyritään osallistumisen esteiden tunnistamiseen ja poistamiseen (kuvio 7).

KUVIO 7 Inklusion kehä

Kohtaamiset. Ensimmäinen johtopäätökseni inklusion kehällä liittyy kohtaamiseen. Tarvitaan erilaisia ryhmien kohtaamispaikkoja ja areenoita, joilla pystytään ylittämään toiseuden aiheuttamia pelkoja, joilla epäoikeudenmukaisuudet nostetaan näkyviin, ja niitä ryhdytään yhdessä purkamaan (ks. Allport 1954). Liikunta tarjoaa kohtaamisille luontevan välineen. Kohtaamisten työkaluna voi käyttää vierailuja eri kulttuureihin (kuten käänteistä integraatiota ja paralympiapäiviä) edellyttäen, ettei niistä muodostu uusia riistämisen työkaluja tai tuotteita. Tämä toteutuu esimerkiksi siten, että lajiesittelyissä ja koulutuksissa vammaiset henkilöt ovat keskeisissä rooleissa toimijoina, kouluttajina ja ohjaajina. Kohtaamisten kautta on mahdollista synnyttää yhteistyötä, tunnistaa esteitä ja löytää uusia yhdessä tekemisen malleja. Esimerkiksi vertaisoppimista, kuten yritys hyödyntää kaveripelaajia (ks. sivut 108–109), vertaistutoreita (Peer Tutors ks. Klavina & Block 2008, sivu 39) tai ”vertaisvalmentajia” (Peer Coaches Special Olympics -ohjelmissa) kannattaisi kokeilla ja tutkia myös harrastamisen kontekstissa.

Positiivisen syrjinnän tilapäisyys. Kuvasin aiemmin kuinka siitä, että eroja ei tunnusteta tai niihin suhtaudutaan välinpitämättömästi, seuraa poissulkemista ja huonommaksi tekemistä (Hall 2003b, 268–269). Tällöin syrjintää, poissulkemista ja alentavaa stereotypointia kokeneet vähemmistöt tai heidän edunvalvojansa voivat päätyä toteuttamaan erillistä toimintaa omassa vertaisryhmässään (ks. Young 1999, 244). Erillisyyden (yli)korostaminen voi johtaa kulttuuriseen fundamentalismiin, mikä puolestaan toimii yhtenä pois sulkemisen doktriinina (Hannertz 2003, 218). Tämän vuoksi kulttuurille tarvitaan sellaisia uusia, uskottavia ja toimivia työmääritelmiä, jotka sopisivat sekä tutkimuksen tarpeisiin että itse kunkin henkilökohtaisiin kokemuksiin ja jotka toimisivat vaihtoehtoina

fundamentalistiselle maailmankatsomukselle, muistuttaa Ulf Hannertz (emt., 221). Tästä seuraa toinen johtopäätökseni inklusion kehällä: vaikka positiivista syrjintää (erityisliikunnan kohdennettuja palveluja) tarvitaan, sen on oltava tilapäistä. Vertaisryhmien ja vähemmistöjen oma-apuryhmien tulisi pyrkiä keskinäiseen yhteistyöhön ja erillispalvelujen purkamiseen, kun niitä ei enää tarvita. Erillis- tai vertaisryhmistä ei saisi muodostua pysyvää leimaa tai kategoriaa.

Erityisasiantuntijat kehityskumppaneiksi. Kolmas johtopäätökseni paikantuu erityisliikunnan ytimeen, erityisliikunnan ohjaajiin ja erityisammattilaisiin joko portinvartijoina tai muutoksen agentteina ("agents of change", ks. Downs 2003, 21). Kyseessä on kehityskumppanuus. Hannertz (2003, 217–218) puhuu interkulttuuristeista, Goffman (1962, 41–45) viisaista ("the wise") ja Kehitysvammaliitto kehittäjäkumppaneista (ks. Alakoskela & Pietiläinen 2005) viitaten sillä Tony Boothin ja Mel Ainscowin "critical friend" -toimijarooliin (2002). LKL-hankkeessa päädyttiin kehityskumppanin ja konsultin käsitteisiin (Saari ym. 2008).

Kehityskumppanit opettavat herkkyyttä monimuotoisuutta kohtaan. Ulf Hannertzin mukaan he ovat aikamme kulttuurisia tekniikkoja, jotka yrittävät käytännön tasolla avustaa asiakkaitaan näiden asioidessa "erilaisen kulttuurisen taustan" omaavien toisten kanssa (Hannertz 2003, 217–218). Kehityskumppanina toimiva erityisliikunnan ammattilainen voi saattaa erilaisen harrastajan yleiseen ryhmään, tukea palveluntarjoajia erityiskysymyksissä ja kouluttaa (ks. myös Saari ym. 2008, 27–30; 35–36, myös Saari & Juntunen 2010, 45). Kehityskumppanuus on verrattavissa koulumaailmasta tuttuun konsultoivan erityisliikunnanopettajan malliin (vrt. Huovinen 2000). Muutos erityisasiantuntijasta kehityskumppaniksi on samalla keino vastustaa portinvartijaksi muuttumista. Kehityskumppanuudessa on olennaista kyky yhteiskehittelyyn ja verkostotyöhön.

Vähemmistöjen äänen kuuluminen. Neljäs johtopäätökseni liittyy kontrollin kenttään, joka on hallinnon, politiikkojen ja ohjelmien alue. Lasten ja nuorten liikuntaohjelma paikallistuu hyvinvointiyhteiskunnan murrokseen, jossa julkishallinto etsii kansalaisyhteiskunnan suunnalta uusia kustannustehokkaita tapoja tuottaa hyvinvointipalveluja ja vähentää syrjäytymisen riskiä. Lasten liikuntaohjelmat ovat toimineet testausareenana, jolla on opeteltu uusia toimintatapoja ja kumppanuuksia. Mukana olemalla seurat ja yhdistykset pyrkivät säilyttämään vaikutusmahdollisuutensa ja uskottavuuden sosiaalisissa verkostoissa (ks. Teittinen 2000, 188), kantamaan yhteiskuntavastuutaan ja saamaan uusia harrastajia.

Liikunnallisen iltapäivätoiminnan hankkeiden taustaryhmissä vammaiset itse ovat kuitenkin jääneet marginaaliin. Osaltaan siihen voi vaikuttaa erityisammattilaisten vahva asiantuntijarooli erityistä tukea tarvitsevien lasten liikuntakysymyksissä. Kuitenkin vammaistoimijoiden mukaan ottamisella suunniteluun, muutosprosesseihin ja vähemmistön äänen kuulumisella pystyttäisiin

kaiketi ehkäisemään urheilun eriytymistä ja sellaisten entuudestaan tiivistyvien sosiaalisten klubien syntyä, joihin ulkopuolisilla ei ole pääsyä.

Kehän mahdollisuuksista

Tunnustan, että pyrkimykseni hahmotella laajaa ja moniulotteista ilmiötä yksinkertaisena kaaviona on liiankin yksinkertaistavaa. Youngin mukaan (2000, 37–47) esimerkiksi vähemmistönäkökulman korostaminen voi jättää huomiotta sen, että myös eri vamma ryhmien ja yksilöiden välillä voi olla ristiriitoja ja kilpailua keskinäisestä asemasta yhteiskunnassa ja päätöksenteossa. Tosiasiassa kaikkien ääntä ei kuitenkaan pystytä kuuntelemaan yhtäaikaan, järjestämään kasvokkaisia kohtaamisia ja päättämään kaikkia vähemmistöjä tyydyttäviin kompromisseihin, muistuttaa Young (emt.).

Prosessuaalisen ja yksinkertaistavan lähestymistavan etuna on, että se voi toimia työkaluna erilaisista tietoteoreettisista ja filosofisista lähtökohdista ope- roivien erityisliikunnan ammattilaisten välillä. Se antaa mahdollisuuden tarkas- tella millaisin ajatusrakennelmin erilaisuutta tuotetaan ja puretaan toisiinsa li- mittyvissä kuntoutuksen, vertaistuen ja harrastamisen palveluverkostoissa. Prosessi on jatkuva, sillä Risto Eräsaaren esille nostaman inkluusioparadoksin mukaan "[m]itä pitemmälle inkluusion ymmärretään kehittyneen, sitä enem- män kohdataan entuudestaan tuttuja ja uusia eksklusion muotoja ja ryhdytään tematisoimaan niitä". (Leisering 2004, 257, sit. Eräsaari 2005, 257).

Prosessuaalisuus haastaa tarkastelemaan erityisliikunnan ja vammaisur- heilun itsestäänselvyyskäsitteitä, jotka perustuvat diagnooseihin, luokitteluihin ja ka- tegorointeihin sekä arvioimaan ryhmään kuulumista uudesta näkökulmasta. Sen sijaan, että vammaiset henkilöt nähtäisiin puutemallin kautta normaalin vastakohtina, kuten vajavaisina, sairaina ja epäkelpoina, inkluusion kehä auttaa näkemään vammaiset liikkujat yhtenä, vaikkakin heterogeenisena, urheilun vähemmistönä. Lisäksi prosessuaalinen lähestymistapa auttaa purkamaan ole- tuksen kulttuurin yhtenäisyydestä ja selvärajaisuudesta sekä näkemään erilaiset yksilöt erilaisia rinnakkaisia ja päällekkäisiä kulttuurisia identiteettejä omaavi- na henkilöinä (Hannertz 2003). Sen myötä myös vammaisurheilua voi tarkastel- la mahdollisena kulttuurisen identifioitumisen lähteenä, eräänlaisena urheilun alakulttuurina ja merkinä liikuntakulttuurin monipuolisuudesta. Moninaisuus ja monipuolisuus tarjoavat mahdollisuuden valita myös toisin (mahdollisuuksi- en tasa-arvo).

Lopuksi

Kulttuurien moninaisuus tarjoaa vuorovaikutukselle hedelmällisen pohjan, sillä monikulturismissa ajatellaan, että lapsen on hyvä kohdata mahdollisimman monenlaisia ihmisiä, koska erojen peilaaminen tarjoaa mahdollisuuden itsensä tarkasteluun ja identiteetin työstämiseen. Koulu ja harrastukset tarjoavat luon- tevia kohtaamispaikkoja. Matala mukaan tulon kynnyksellä mahdollistaa erilaisten ihmisten erilaiset kohtaamiset. Esimerkiksi Henning Eichberg (2004, 24–25) pai-

nottaa, että opimme erottamaan oman identiteettimme vain toisen erilaisuuden kautta. Hän muistuttaa, että liikuntatoimijoilla on käsissään jokeri, sillä kansanomaisen liikuntakulttuurin arvo on siinä, että se tuottaa eläviä kuvia ja käytäntöjä erilaisuuden kulttuurille.

Liikunnan, koulun, palvelujärjestelmien ja järjestöjen rakenteet voivat joko ylläpitää eron politiikkaa tai johdattaa kohti yhteistä ja kaikille avointa liikuntatarjontaa. Kategorisoitja tarvitaan, mutta niistä ei pidä tulla pysyviä leimoja (Jerlinder 2010, 64). Inklusion kehällä tunnustetaan yksilölliset erityistarpeet, mutta etsitään tapoja edistää sosiaalista oikeudenmukaisuutta.

Lähikoulukehitys mahdollistaa inklusion prosessien etenemisen myös seuratasolla. Keskeinen seura- ja harrastusryhmien haaste onkin, miten mahdollistetaan kaikenlaisten lasten mukaantulo ja tuotetaan tarvittava (yksilöllinen) tuki, mutta samalla osataan olla leimaamatta ja luomatta erityistäviä käytäntöjä, joista jatkuessaan voi muodostua jarruja inklusion etenemiselle. Vastaavankaltaiseen dilemmaan päätyivät koulumaailman näkökulmasta myös Kajsas Jerlinder (2010) ja Kari Korhonen (2007). Prosessin ylläpitämiseksi tarvitaan toimintatutkimusta, malleja (Naukkarinen 2002) ja kehityskumppanuutta (Booth & Ainscow 2002), jotka kertovat ja näyttävät käytännössä miltä inklusio näyttää ja miten se toteutuu: oppimisteorioita, erilaisia tekniikoita, käsikirjoja ja inklusion tunnusmerkistöjä, nosteita, ehtoja ja esteitä (Dyson 1999, 42–43).

Lähikoulukehitys ja sen myötä alati heterogeenistuva harrastajakenttä virittää useisiin jatkotutkimuskysymyksiin. Eteneekö inklusio urheiluseuroihin? Toimivatko matalan kynnyksen kerhot starttina matkalla harrastajaksi? Onnistuvatko jatkopolut erityisryhmistä yleisiin ryhmiin ja millaisia tukitoimia (tässä tutkimuksessa mainittuja tai joitakin muita) integraation prosesseissa käytetään? Millaisena lapset itse kokevat mukaan pääsyn tai pääsemättömyyden ja millaisia osallistumisen esteitä he ovat kokeneet? Ja missä erityisopetukseen siirretyt lapset harrastavat ja liikkuvat koulun jälkeen? Muualla suosittu soveltavan liikuntakasvatuksen tutkimusaihe vertaistutoreiden käytöstä herättää myös kriittisiä kysymyksiä. Toimiiko vertaistutorius oikeasti vai onko se vain uusi keino perustella säästöjä avustaja- ja ohjaajakuluissa?

Toinen kiinnostava tutkimussuunta ovat inklusiiviset muutospaineet yhteiskuntamme muiden vähemmistöjen näkökulmasta. Kolmas aihealue liittyy vammaiskilpaurheilun tulevaisuuteen tasa-arvoistuvassa yhteiskunnassa, kulttuuriseen muutokseen ja muuttuviin identiteetteihin. Hiipuuko vammaisurheilu inklusiivisen tarjonnan ja moninaistuvien identiteettien myötä vai nouseeko vammaisurheilun maailmasta mahdollisesti uusia ja kiinnostavia identiteettityön välineitä? Tutkimukseni teoreettisina silmälaseina käyttämäni vammaisuuden sosiaalisen mallin sijaan myös ns. *crip*-teoria tai *queer*-teoria (esim. Butler 2006) voisi tarjota mahdollisuuden kiinnittää huomio luonnollistettuihin oletuksiin ja kategorioihin sekä murtaa vammaisuuden liittyviä normatiivisia identiteettikäsityksiä ja määrittämiä.

Neljänneksi pohdin vähemmistöjen oman äänen kuulumista tutkimuksissa. Näyttäisi, että vähemmistöjen määrittelyvalta on säilynyt edelleenkin muilla kuin vähemmistöihin kuuluvilla. Onko liikunnan kansalaistoiminnan arviointe-

ja ja tutkimuksia toteuttavilla ylipäänsä kiinnostusta perehtyä vähemmistöjen näkökulmiin tai inklusioon sopivien mittareiden kehittelyyn? Toivon integraation-inklusion nelikentän (luku 5 kuvio 4) ja inklusion kehän (kuvio 7) saatavan eteenpäin integraation prosessien käytännön työtä ja jatkotutkimusta. Monitieteinen inklusion tutkimus edellyttää, että eri toimijoilla on käytössään yhteinen kulttuurinen kartta, kieli ja käsitteistö, mikä mahdollistaa tieteiden välisen kommunikaation ja hedelmällisen vuorovaikutuksen. Tutkimukseni keskeinen tulos onkin tulkintakehyksen tuottaminen integraation ja inklusion lähestymistapojen välille.

SUMMARY

PROMOTORS AND HINDRANCES OF INCLUSION IN SPORTS AND PHYSICAL ACTIVITY - AIMING AT OPEN-FOR-ALL AFTER-SCHOOL ACTIVITIES

This research is positioned in the multidisciplinary field of adapted physical activity. The main purposes of the research have been to examine integration and inclusion in theory and practice, to evaluate youth sport inclusion processes, and to gain a deeper understanding and conceptualisation of this phenomenon. The arena for this research was local after-school sports projects between 2002 and 2007 that were financed by the Ministry of Education and executed in cooperation of provinces, municipalities, rural sports federations and the Young Finland Association. Daily work in disability sports served both as a testing ground for the findings and as a valuable source for reflection. The thesis is divided into three sections. The first chapters (1-5) describe the context and how I reached my theoretical assumption. The second part (chapter 6) covers the methodological choices and how the research was carried out. The results are divided into three chapters (7-9). The conclusion (chapter 10) contains a broader discussion, as well as future development steps.

Finnish disability sports and adapted physical activity (APA) services have traditionally been organised according to diagnoses and disabilities. Disability sports are mainly run by non-governmental disability-specific sport organisations (DSOs). APA services, on the other hand, are usually organised by professionals (such as municipal adapted physical activity instructors) regarding health and welfare, and are aimed at special groups, such as people with disabilities, long-term illness and others who may be "in need" of a specialist. Both services (that is, disability sports and APA) are usually segregated on a "disabled-only" basis. They are justified by (re)habilitational goals and equality and as the first step towards an active lifestyle and integration. Becoming part of the mainstream in terms of integration and inclusion has long been the goal of both the disability movement and APA professionals.

Sports and physical activity has seen a shift from being special and segregated towards being regular and mainstream. In 1990, as a young physical education teacher employed by the (former) Finnish Association of Sports for the Disabilities, I met this change from the perspective of a practitioner. My main task was to organise camps, events, club activities and competitions for children and youth with disabilities. In this position, I became involved in the processes of disability sport integration and inclusion, since it was families that first raised their voices for inclusion. The Project Sports for All Children (2002-2008) [Liikuntaa Kaikille Lapsille -hanke] aimed to offer more opportunities for families with children with special needs to be actively involved in physical activity, either in the mainstream or disability-specific, according to their own wishes. Local, rural and national sport providers were given help to open their doors for children and young people with different abilities (Alanko, Remahl & Saari 2004, Saari 2005b; Saari, Rautio & Remahl 2008). The Open for All Sports pro-

gramme (2006–2010) [Kaikille Avoin -ohjelma] continued this work by focusing on the sports clubs and federations. Moreover, the Finnish Paralympic Committee implemented its new strategy of integration in 2005. As a result, the elite athletes with a disability started to move into the non-governmental organisations of able-bodied sports. This was justified through tougher competition in international disability sports, such as the Paralympics, and by gaining more equal and better training conditions in the mainstream. Finally, the new Finnish Sport Association of Persons with Disabilities was established in January 2010 to include four existing (diagnosis-based) disability sports actors under the same umbrella. The need to coordinate and support disability sport integration and inclusion processes was one motivator for the unification process.

Processes of integration and inclusion had not been studied in the civic (voluntary) sector of sport and physical activity. My purpose was to find some answers to the questions that had arisen when I was working with inclusion programmes. I explain the need to identify and categorise specific groups in society using Allport's (1954) contact theory and Berger & Luckmann's descriptions of stereotypes and classifying "them" and "us". Consequently, inclusion is a social movement against exclusion. To find a more solid definition, I sought help from social studies and special pedagogy. It soon became obvious that there is a lack of common, clear and unequivocal terminology. Inclusion is related to a specific time and context. For instance, concepts such as social inclusion and exclusion are often used in social policy. Terms such as LRE (least restrictive environment), mainstream, integration, inclusion and open-for-all-schools [kaikille avoin koulu] are used in pedagogy and education. In practice, the concept of inclusive education can refer to an individual with a diagnosis, pupils with special needs, all pupils in the study group, or the context of the processes or programmes. In the broadest sense, the concept of inclusion can be connected to participation, social capital and even to the sense of belonging, as well as all actions that aim for anti-discrimination. As Alan Dyson (1999) stated, there is not one single definition or understanding of inclusion.

Moreover, inclusion has a political nature. It has become more popular to use sports as a vehicle or tool with which to promote social integration of socially excluded groups, or disadvantaged populations, such as ethnic minorities. The idea is not a new one. For instance, Gordon Allport's contact theory (1954) supports the idea that participation in sport and production of sport, as well as accompanying social activities, can provide important arenas for contacts, prevent exclusion and promote inclusion, providing that contacts are positive. In this contested terrain, I ended up examining the roots and paths of disability sports integration processes from various angles. Thus the third chapter describes the birth of APA and disability sports, justified as a means to rehabilitation and a vehicle with which to achieve peer support and empowerment. Traditionally, people with disabilities have been unable to participate in normal sport services and were not accepted as equal participants by the existing sporting community. Consequently, people with disabilities started to organise disability sports, which is suitable to their needs, with the help of rehabilitation

and special education specialists. This thesis discusses the ambiguous role of positive discrimination and the possible meaning of the UN Convention of the Rights of People with Disabilities in the context of inclusive sport services for people with disabilities. In addition to drawing the overall picture of youth sport (participants, numbers and service deliverers), the thesis introduces the inclusion research that has taken place in special education and adapted physical education. With the exception of some recent inclusion studies (e.g., Jerlinger 2010; Fitzgerald 2009, 2005), the quality of available data and its focus on school sport limits its usefulness in the context of my research design. I interpret the appearance of sport sociology and anthropology into disability sport (e.g., Schantz & Gilbert 2008; Wolff, Torres & Hums 2008; Howe 2008) as an attempt that reconceptualises changes and develops the sports movement from a minority perspective. Finally, the Norwegian disability sports integration process is presented, as are the Australian Sports Commission's (ASC) inclusion programmes and Finnish disability sport integration and inclusion programmes.

Chapter 4 examines these phenomena from special pedagogical and disability movement perspectives. The social model of disability provided the theoretical lens through which I approached the concepts of integration and inclusion. Like Mike Oliver (1996), I have connected the concept of integration to the medical model, where disability is seen as an individual limitation or a problem. In the medical model thinking, programmes and services are provided to diagnose, prescribe and (re)habilitate the individual rather than alter the environment. This thinking emphasises the role of a medically trained (and the 'disability sport') expert. As a heritage of medicine and rehabilitation, the medical model is often dominant in APA practices and services. Hence, the disability movement criticises integration programmes taking existing programmes for people without a disability and adding a new piece: the participation of people with a disability (see Downs 2003). In this way, integration could easily turn into assimilation. Moreover, the traditional concept of integration fails to provide adequate support for people with a disability in a regular setting. Therefore, medical paradigm policies and practices may lead to exclusion and/or separate services for stigmatised people.

Under the social model of disability, the paradigm of disadvantage faced by people with disabilities is seen as a consequence of poor attitudes among regular or mainstream sport providers, inappropriate structures and systems within sport, or environmental difficulties that cause access problems (Downs 2006). The inclusion paradigm has identified a contradiction between separate programmes for people with disabilities and social justice. Inclusive programmes are designed so that participation of people with a disability is just one component and that disability-specific programmes are just one of a number of options. The social model has implications in, for instance, the ICF classification (WHO 2004), which attempts to combine the medical and social approaches in the rehabilitation field and services. In the sports field, the social model has influenced the Inclusion Spectrum (see Black 1996, Stevenson 2009) and the Tree model (ASC 2005).

Chapter 5 summarises the theoretical discussion by presenting an integration-inclusion four-field model. Therefore, it is an attempt to differentiate these two concepts. To create the four-field model, I used Berry's (1992) model of immigrants as a starting point, and added theories and concepts from the fields of APA and multiculturalism, such as Young's 'together-in-difference' (1999). Like Schleien, Ray and Green (1997) and also Nixon (2007), I suggest that inclusion should be viewed as a final goal of broader integration processes. It should also be seen as a continuous process rather than a state or a placement.

Chapter 6 focuses on research methodology and implementation. My epistemological approach lies in socio-constructivism (Hacking 1999), which may help the exploration of this phenomena as a social construction and from multiple aspects, such as individual and environmental levels and programming. Multiple constituency evaluation (Vartiainen 1994), which emphasises the empowerment of stakeholders, was adopted because of the multiple and unclear goals in local after-school sport projects, as well as the urgent need to find new and unforeseen views and questions. To ensure systematic gathering of data, an evaluation framework was created about contexts, contents, activities, processes and impacts. The research process was carried out in four phases, each of which followed cycles of action and reflection. Evaluation of local after-school sport projects started in 2005 with the identification and interviewing of youth sport stakeholders. These were representatives from administration, national governing bodies of certain sports, practitioners of youth sport and families of children with disabilities. Triangulation was used in data gathering because of fragmented truth, which varies in different contexts. Rich and multiple explanations were made possible by using participatory observation, interviews, official documents and discussions. The first step was to send the key stakeholders in youth sport (17) a questionnaire via email to create the value statements. Consequently, an index for inclusion for youth sports was created (see the original index in Booth & Ainscow 2002), which served both as a stimulus during interviews and as a checklist for observation. The index contains 67 statements describing inclusive youth sport and is divided into three parts: values and attitudes, practices, and environment. Secondly, written project documents from a total of 270 local projects since 2004 were analysed to identify signs of inclusive and/or adapted physical activity. Three local projects were chosen for closer inspection. Thirdly, a field study was carried out in which I stayed for one week in each of three cities collecting data, observing activities and interviewing people. Families (6), leaders (6), partners (6) and administrative personnel (5) in regions, provinces and national organisations were interviewed and 11 club activities were observed. The sampling was purposive, following the snowballing technique. Finally, 19 extra telephone interviews were conducted with local project coordinators to confirm the findings and enrich the understanding. Theme interviews were documented in writing as narratives and then sent back to interviewees for double-checking. Content analysis was the main method used to analyse the data.

Chapter 7 is based on the e-mail questionnaire and interviews that I undertook with the key stakeholders in youth sport. The chapter follows Dyson's (1999) inclusion discourses and ends by drawing a picture of inclusive and open-for-all-youth sports by presenting the 'Index for inclusion' for youth sports (Booth & Ainscow 2002).

Chapter 8 presents the results of after-school sport inclusion evaluation. During 2006–2007, 15 separate APA groups were organised by special schools or APA providers out of a total of 87 projects. More than half of the projects (49) planned activities for children with special needs, with 39 reporting success. There were roughly two kinds of activities for children and young people with disabilities or special educational needs: (1) separate (based on diagnosis, functional ability or other forms of special need) and (2) mainstream, reaching for inclusion. In the first model, activities were targeted at children and youth with disabilities or special educational needs only. The most significant increase in APA service delivery was in activities for children who were overweight or had other health problems, and for migrant children and young people with disability. The key to APA success is cooperation with teachers, health care personnel and parents. The second model operates in the mainstream. It follows the low-threshold ("fun and easy") principle, has features of inclusive services and is spread widely among service deliverers to include passive children or those who might have previously been excluded from sports. Interviewees emphasised fun, collaboration and cooperation, and minimised competition. Parents value a safe atmosphere and an experienced leader who treats everyone as equal. Strategies and concrete tools are used to avoid bullying.

Despite recognition and distribution of "fun and easy"-services, the majority of children with disabilities do not take part in mainstream clubs, preferring segregated services. There are several explanations for this non-participation. In many cases, it is the only thing they know; having disabilities, they were used to being treated as different and were often pupils of special schools or classes. Professionals often perceived them as being in need of disability-specific activities in their separate group run by an APA specialist (medical model perspective). There were no welcoming programmes to which they could transfer. Moreover, individuals with a disability were expected to find their own way from the APA group into their mainstream settings.

The interviewed practitioners suggested several strategies to encourage children and young people with disability to participate in sports in mainstream settings. These include events, try-out days, reverse integration, peer tutoring and APA specialists working as consultants. Nonetheless, only one of the mainstream club activities I observed had a participant with a disability. This child's participation in a mainstream club was the result of an inclusive school policy. In some cases, inclusion just happens (invisible inclusion) without any special strategies or policies from the sports part.

Chapter 9 gives a voice to the families. Seven out of 10 families are in favour of adapted physical activity in separate settings, which is considered to be familiar, safe and a vital resource for peer support. Most families in favour of

segregated activities expect to find more discrimination in the mainstream and become afraid of bullying, which in turn may cause self-exclusion. However, some children with disabilities take part in both the diagnosis-based and inclusive activities. Disability is no longer a main characteristic or the basis of a person's identity. On the other hand, some cases (such as adolescents with limited disability or with multiple disabilities and neurological disorders) seemed to be at risk of being excluded even from the segregated APA sports services. Chapter nine discusses the possible explanations for this dilemma.

Chapter 10 summarises the results. It starts by discussing the hindrances and promoting factors for inclusion in an after-school sport context. The main barriers to participation in the mainstream are the separate special school system and classification techniques, which separate children with disabilities or special educational needs from their peers. Parents avoid mainstream services to protect their children from discrimination and bullying. Moreover, the sports culture, its norms and codes – which are based on competition, skills, rankings and excellence – are antithetical to social justice in that they strengthen exclusionary practices. Paradoxically, additional actions that intend to reach excluded children may actually increase the risk of stereotyping and stigmatising, thereby supporting the cycle of exclusion. Secondly, the chapter discusses the paradigm shift from rehabilitation and integration of people with disabilities into participation and inclusion, as well as the consequences of this on the sports movement in terms of the relevance of people with disabilities and APA professionals. Although inclusion creates new opportunities, it also reveals new challenges. In inclusion, real differences and actual special needs may remain hidden. The non-identification of special needs may even lead to injustice. The follow-up and evaluation of inclusion are complicated because “the included ones” cannot be counted in the risk of stigma. Moreover, the unclear rhetoric causes confusion.

I conclude my thesis by presenting an inclusion circle (Figure 7). Maintaining inclusion as a continuous process requires the following crucial conditions: (1) building continuous rendezvous and dialogues between the various subcultures of sports and the mainstream; (2) maintaining special services for marginalised people, on a temporary basis to avoid establishing permanent categories and stigma; (3) encouraging specialists and APA experts to actively seek roles as facilitators, consultants or “agents of change” (see Downs 2003); and (4) involving disabled people and other minorities in the development processes of sports in order to avoid creating closed social clubs. APA as a scholarly discipline is moving towards a more fluid and dizzying field of multiculturalism. This emphasises the need for more active dialogue between various professionals in the field of sports, as well as those working with disabled individuals in the fields of cure, therapy and (re)habilitation. For future sport researchers, as well as anyone who is keen on inclusion, applying the social minority and cultural perspective to (disability) sports may open new and hitherto unforeseen research settings.

LÄHTEET

- Aaltola J. & Valli R. (toim.) 2001. Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Aaltonen, M., Joronen, M. & Villa, S. 2009. Syrjintä Suomessa 2008. Helsinki: Ihmisoikeusliitto.
- Ainscow, M., Booth, T., Dyson, A., Farrell, P., Frankham, J., Gallanaugh, F., Howes, A. & Smith, R. 2006. Improving schools, developing inclusion. England: Routledge.
- Ainscow, M. & Cesar, M. 2006. Inclusive education ten years after Salamanca: Setting the agenda. *European Journal of Psychology of Education* 21, 231–238.
- Alakoskela, M. & Pietiläinen, E. (toim.) 2005. Yhdessä kasvamaan. Kaikille avoin koulu ja lähiyhteisö projekti. Loppuraportti. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Alanko, R., Remahl, V. & Saari, A. 2004. Ota minut mukaan. Erityistukea tarvitseva lapsi leikissä ja liikunnassa. Suomen Invalidien Urheiluliitto, Helsinki.
- Ala-Vähälä, T. 2006. Raportti kuntien erityisliikunnan tilanteesta vuonna 2005. Opetusministeriön julkaisuja 2006: 21. Helsinki.
- Ala-Vähälä, T. 2010. Raportti kuntien erityisliikunnan tilanteesta vuonna 2009. Opetusministeriön työryhmämuistutuksia ja selvityksiä 2010:17. Helsinki.
- Allport, G. W. 1954. The nature of prejudice. Reading, MA: Addison-Wesley.
- ASC, Australian Sports Commission 2003. Project Connect disability action plan: A standard for sport. Canberra.
- ASC, Australian Sports Commission 2005. Disability education program. Presenter kit. Canberra.
- ASC, Australian Sports Commission 2010. Sports CONNECT. >URL: http://www.ausport.gov.au/participating/disability/get_involved/pathways>. Luettu 12.7.2010.
- Bakken Ulseth, A-L., 2004. Social integration in modern sport: Commercial fitness centres and voluntary sports clubs. *European Sport Management Quarterly* 2, 95–115.
- Barnes, C. 2004. Theorising and researching disability from a social model perspective. Teoksessa C. Barnes & G. Mercer (toim.) *Implementing the social model of disability: Theory and research*. Leeds: The Disability Press, 1–17.
- Barnes, C., Mercer, G. & Shakespeare, T. 1999. Exploring disability a sociological introduction. UK: Polity Press & Blackwell.
- Berger, P. & Luckmann, T. 1994. Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma. Jälkisanat Tapio Aittola, Vesa Raiskila, suomentanut ja toimittanut Vesa Raiskila. Helsinki: Gaudeamus.
- Berry, J. W. 1992. Cultural transformation and psychological acculturation. Teoksessa J. Burnet, D. Juteau, E. Padolsky, A. Rasporich and A. Sirois

- (toim.). Migration and the transformation of Cultures. Toronto: Multicultural History Society of Ontario, 23–54.
- Black, K. 1996. Including young disabled people. A handbook to support TOP Play and TOP Sport. Youth Sport Trust, Loughborough.
- Black, K. 2010. Sports CONNECT. Disability sector education resource project. Consultation phase report. Australian Sports Commission, Canberra.
- Block, M. E. 1999. Part 1: Did we jump on the wrong bandwagon? Problems with inclusion in physical education. *Palaestra* 15 (3), 30–38.
- Block, M. E. & Obrusnikova, I. 2007. Inclusion in physical education: A review of the literature from 1995–2005. *Adapted Physical Activity Quarterly* 24, 103–124.
- Block, M. E., Obrusnikova, I., Klavina, A., Goodwin, D., & Hutzler, S. 2009. Invited symposium: Future directions in research on inclusion in physical education. The 17th International symposium of adapted Physical Activity, Gävle 25.6.2009. Esitelmä.
- Booth, T. & Ainscow, M. (toim.) 1998. From them to us. An international study of inclusion in education. London: Routledge.
- Booth, T. & Ainscow, M. 2002. Index for inclusion: Developing learning and participation in schools. Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education (CSIE).
- Booth, T. & Ainscow, M. 2005. Koulu ja inkluusio – työkirja osallistavan opetuksen järjestämiseksi. L. Kokko & E. Pietiläinen (toim.) Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Bourdieu, P. 1977. Outline of a theory of practice. Translated by Richard Nice. New York: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. 1984. Distinction. A social critique of the judgement of taste. Translated by Richard Nice. London: Routledge & Kegan Paul.
- Brittain, I. 2005. Perceptions of disability and their impact upon involvement in sport for people with disabilities at all levels. *Journal of Sport and Social Issues* 28, 429–452.
- Brown, R. 1995. Prejudice its social psychology. UK: Blackwell.
- Butler, J. 2006. Hankala sukupuoli Feminismin ja identiteetin kumous. Suomentaneet Tuija Pulkkinen ja Leena-Maija Rossi. Helsinki: Gaudeamus.
- Clarke, A. 1999. Evaluation research. An introduction to principles, methods and practice. Alan Clarke with Ruth Dawson. London: Sage.
- Craven, P. 2010. Disability sport: from sport for all to elite sport. European Congress of Adapted Physical Activity EUCAPA 2010, 5.–6.5.2010, Jyväskylä. Esitelmä.
- DePauw, K. 2009. Disability sport historical context. Teoksessa H. Fitzgerald Disability and youth sport. *International Studies in Physical Education and Youth Sport*. London: Routledge, 11–23.
- Douglas, M. 2000. Puhtaus ja vaara rituaalisen rajanvedon analyysi. Suomentaneet Virpi Blom ja Kaarina Hazard. Tampere: Vastapaino.
- Downs, P. 1995. Willing & able: P.E. & sport for young people with disabilities. An introduction to inclusive practices. Australian Sports Commission.

- Downs, P. 2003. Towards a society for all through adapted physical activity.- Is a paradigm shift needed? In M. Dinold (toim.), G. Gerber & T. Reinelt (proceedings) "Towards a society for all"- through adapted physical activity. 13th international symposium 5th european congress adapted physical activity 3.-7. Juli 2001. Wien, 19-28.
- Downs, P. 2006. Työpaja avaa ovia urheiluun. *Liikunta & Tiede* 43 (4), 14-19.
- Dyson, A. 1999. Inclusion and inclusions: Theories and discourses in inclusive education. Teoksessa H. Daniels & P. Garner (toim.) *Inclusive education. World yearbook of education 1999*. London: Kogan Page, 36-53.
- Eduskunnan oikeusasiamies 2009. Maahanmuuttajalaisille voidaan varata oma uimahallivuoro. Syrjintäkielto ei estä positiivisia erityistoimia tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistämiseksi. 17.6.2009.> URL: <http://www.oikeusasiamies.fi/Resource.phx/pubman/templates/2.htm?id=558>>. Luettu 14.7.2009.
- Eerola, R., Kuusela, K., Laine, K. & Pöllänen, K. 2008. Koululaisten liikunnallisen iltapäivätoiminnan kehittäminen. Teoksessa K. Laine (toim.) *Liikunnallisen iltapäivätoiminnan kehittämisen seuranta ja arviointi 2004-2008. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 215*. Jyväskylä: Likes, 9-26.
- Eichberg, H. 2004. Identiteetin ilmaisemisen ristiriitaiset mallit pohdintoja ruumiillisesta liikunnasta, poliittisista ideologioista ja olympialaisesta humanismista. Teoksessa K. Ilmanen (toim.) *Pelit ja kentät - kirjoituksia liikunnasta ja urheilusta*. Jyväskylän yliopisto liikunnan sosiaalitieteiden laitos, tutkimuksia 3/2004. 9.-29. Jyväskylä.
- Elling, A. & Claringbould, I. 2005. Mechanisms of inclusion and exclusion in the Dutch sports landscape: Who can and wants to belong? *Sociology of Sport Journal* 22, 498-515.
- Elling, A. & Knoppers, A. 2005. Sport, gender and ethnicity: Practises of symbolic inclusion/exclusion. *Journal of Youths and Adolescence* 34, 257-268.
- Emanuelsson, I. 2001. Integraatio ja segregaatio. Teoksessa P. Murto, A. Naukkarinen & T. Saloviita (toim.) *Inklusion haaste koululle. Oikeus yhdessä oppimiseen*. Jyväskylä: PS-kustannus, 125-138.
- Emes, C., Longmuir, P. & Downs, P. 2002. An abilities based approach to service delivery and professional preparation in adapted physical activity. *Adapted Physical Activity Quarterly* 19, 403-419.
- Engeström, Y. 2004. Ekspansiivinen oppiminen ja yhteiskehittely työssä. Tampere: Vastapaino.
- Erityisryhmien liikuntaprojektin arviointiseminaari Hyvinkäällä 26...27.4.1979 Seminaariraportti. Liikuntatieteellisen seuran julkaisu no 70.
- Eräsaari, R. 1999. Menestysuniversumia merkitsemässä. Teoksessa R. Eräsaari, T. Lindqvist, M. Mäntysaari & M. Rajavaara (toim.) *Arviointi ja asiantuntijuus*. Tampere: Gaudeamus, 145-168.
- Eräsaari, R. 2005. Inklusio, eksklusio ja integraatio sosiaalipolitiikassa Kiistakysymysten kartoitusta. *Janus* 13, 252-267.

- Eräsaari, R., Lindqvist, T., Mäntysaari, M. & Rajavaara, M. (toim.) 1999. Arviointi ja asiantuntijuus. Tampere: Gaudeamus.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Euroopan Komissio 2007. Urheilun valkoinen kirja. Luxemburg: Euroopan yhteisöjen virallisten julkaisujen toimisto.
- EUVL, Euroopan Unionin virallinen lehti L 23, 27.1.2010. Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista, 37–61.
- Euroopan Yhteisöjen Komissio 2008. Ehdotus neuvoston päätös vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen tekemisestä Euroopan yhteisön puolesta. Bryssel 2.9. 2008. KOM (2008) 530 lopullinen/2. 2008/0170 (CNS).
- Ferri, B. A. & Connor, D. J. 2005. Tools of exclusion: Race, disability, and (re)segregated education. *Teachers College Record* 207, 453–474.
- Fetterman, D. 2001. *Foundations of Empowerment Evaluation*. Thousand Oaks: Sage.
- Fitzgerald, H. 2005. Still feeling like a spare piece of luggage? Embodied experiences of (dis)ability in physical education and school sport. *Physical Education and Sport Pedagogy* 10, 41–59.
- Fitzgerald, H. 2009. Are you a 'parasite' researcher? Researching disability and youth sport. Teoksessa H. Fitzgerald (toim.) *Disability and youth sport. International Studies in Physical Education and Youth Sport*. London: Routledge, 145–159.
- Fornäs, J. 1998. Kulttuuriteoria. Myöhäismodernin ulottuvuuksia. Suomentaneet M. Lehtonen, K. Hazard, V. Blom & J. Herkman. Tampere: Vastapaino.
- Foucault, M. 1980. *Tarkkailla ja rangaista*. Suomentanut Eevi Nivanka. Helsinki: Otava.
- Foucault, M. 1999. *Seksuaalisuuden historia – Tiedontahto*. Suomentanut Kaija Sivenius, 3. Painos. Tampere: Gaudeamus, 11–114.
- Geertz, C. 1973. *The interpretation of cultures: selected essays*. New York: Basic Books.
- Gobo, G. 2004. Sampling, representativeness and generalizability. Teoksessa C. Seale, G. Gobo, J. F. Gubrium & D. Silverman (toim.) *Qualitative research practice*. London: Sage, 435–456.
- Goffman, E. 1963. *Stigma notes on the management of spoiled identity*. London: Penguin Books.
- Gronow, J. 2004. Modernin yhteiskunnan mahdollisuus: sosiaalinen eriytyminen ja esteettisen arvostelukyvyn kehkeytyminen. Teoksessa K. Rahkonen (toim.) *Sosiologia nykykeskusteluja*. Helsinki: Gaudeamus, 237–290.
- Haarni, I. 2006. Keskenikäistä yhdenvertaisuutta. Vammaisten henkilöiden hyvinvointi ja elinolot Suomessa tutkimustiedon valossa. *Stakes, Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus raportteja 6/2006*. Helsinki: Stakes.

- Hacking, I. 2009. Mitä sosiaalinen konstruktionismi on? Suomentanut Inkeri Koskinen. Tampere: Vastapaino.
- Haikarainen, R. 2008. Uimakoulu kerää muslimitytöt Jakomäkeen. HS uutiset 6.9.2008.>URL:http://www.hs.fi/kaupunki/artikkeli/1135239224864?ref=lk_hs_ka_1>. Luettu 14.7.2009.
- Hakamäki, M. & Laine, K. 2005a. Liikunnallisen iltapäivätoiminnan hankkeiden 2004–2005 käynnistyminen. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 171. Jyväskylä: Likes.
- Hakamäki, M. & Laine, K. 2005b. Liikunnallisen iltapäivätoiminnan kehittämishankkeet 2005–2006. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 174. Jyväskylä: Likes.
- Hakamäki, M. & Laine, K. 2005c. Liikunnallisen iltapäivätoiminnan kauden 2004–2005 yhteenveto. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 176. Jyväskylä: Likes.
- Hakamäki, M. & Laine, K. 2008. Seurannan keskeiset tulokset. Teoksessa K. Laine (toim.) Liikunnallisen iltapäivätoiminnan kehittämisen seuranta ja arviointi 2004–2008. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 215. Jyväskylä: Likes, 5–8.
- Hall, S. 1999. Identiteetti. Suomentaneet Mikko Lehtonen & Juha Herkman (toim.) Tampere: Vastapaino.
- Hall, S. 2003a. Kulttuuri, paikka, identiteetti. Teoksessa M. Lehtonen & O. Löytty (toim.) Erilaisuus. Jyväskylä: Gummerus, 85–128.
- Hall, S. 2003b. Monikulttuurisuus. Teoksessa M. Lehtonen & O. Löytty (toim.) Erilaisuus. Jyväskylä: Gummerus, 233–281.
- Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi perusopetuslain muuttamisesta 21.1.2009.>URL:http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Koulutus/artikkelit/erityisopetuksen_kehittaminen/erityisopetus_liitteet/HE_erityisopetus.pdf>. Luettu 12.10.2010.
- Handikappidrott 2009. Handikappidrott helt integrerad i Norge. Handikappidrott 37 (2), 40–45.
- Hannertz, U. 2003. Kulttuurien määritelmien yhteentörmäys. Teoksessa M. Lehtonen & O. Löytty (toim.) Erilaisuus. Jyväskylä: Gummerus, 213–232.
- Hardin, M. & Hardin B. 2008. Elite wheelchair athletes relate to sport media. Teoksessa K. Gilbert & O. J. Schantz (toim.) The Paralympic games – empowerment or side show? Maidenhead: Mayer & Mayer, 25–33.
- Harjunen, H. 2004. Lihavuus, stigma ja sukupuoli. Teoksessa E. Jokinen, M. Kaskisaari & M. Husso (toim.) Ruumis töihin! Käsite ja käytäntö. Tampere: Vastapaino, 243–262.
- Haukilahti, T. 2007. Opetusministeriön kirje 23.03.2007 erityisliikunnan urheilujärjestöille (Elinsiirtoväen liikuntaliitto ry, Näkövammaisten Keskusliitto ry, Suomen Invalidien Urheiluliitto ry, Suomen Kehitysvammaisten Liikunta ja Urheilu ry) valtakunnallisen erityisryhmien yhteisen liikuntajärjestön perustamiseksi.
- Hautamäki J., Lahtinen U., Moberg S. & Tuunainen K. (toim.) 2001. Erityispedagogiikan perusteet. Vantaa: WSOY.

- Heikinaro-Johansson, P. 1995. Including students with special needs in physical education. University of Jyväskylä. Studies in Sport, Physical Education and Health 39. Väitöskirja.
- Heikinaro-Johansson, P. & Kolkka, T. 1998. Koululiikuntaa kaikille. Soveltavan liikunnanopetuksen opas. Jyväskylä: Opetushallitus.
- Helne, T. 2002. Syrjäytymisen yhteiskunta. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus/tutkimuksia 123. Helsinki: Stakes.
- Henry, I., Amara, M. & Aquilina, D. 2007. Multiculturalism, interculturalism, assimilation and sports policy in Europe. Käsikirjoitus teoksessa I.P. Henry and Institute of Sport and Leisure Policy Transnational and Comparative Research in Sport: Globalisation, governance and sport policy. London: Routledge. I.P. Henry@lboro.ac.uk 27.11.2008.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2008. Tutkimushaastattelu – Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.
- Howe, D. P. 2008. From inside the newsroom: Paralympic media and the 'production' of elite disability. *International Review for the Sociology of Sport* 43, 135–150.
- Huhtala, H. 2009. Liikuntaa opettavien opettajien kokemukset yhteistyöstä konsultoivan erityisliikunnanopettajan kanssa. Jyväskylän yliopisto. Liikuntapedagogiikan pro gradu-tutkielma. Saatavilla [www-muodossa http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-200904271513](http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-200904271513). Luettu 27.2.2010.
- Huitzinga, J. 1967. Leikkivä ihminen. Yritys kulttuurin leikkiaineeksi määrittämiseksi. 2.painos. Suomentanut Sirkka Salomaa. Porvoo: WSOY.
- Huovinen, T. 2000. Soveltava liikunnanopetus muuttuvassa koulussa. Toimintatutkimus erityisliikunnanopettajan työstä. Jyväskylän yliopisto. Liikuntapedagogiikan lisensiaatin tutkimus. Saatavilla [www-muodossa http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-2000852889](http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-2000852889). Luettu 27.2.2010.
- Huovinen, T. & Heikinaro-Johansson, P. 2006. Liikunnanopetuksen yksilöllistäminen esiopetuksen heterogeenisessä ryhmässä. *Liikunta & Tiede* 43 (6), 33–39.
- Hutzler, Y. & Sherrill, C. 2007. Defining adapted physical activity: International perspectives. *Adapted Physical Activity Quarterly* 24, 1–20.
- ICSSPE 2006. Sport and Human Rights No. 48, September 2006. >URL: <http://icsspe.org/members/bulletin/druckenbulletin.php?ver=archiv/Bulletin48/texte&nr>>. Luettu 2.7.2009.
- IDISWG 2007. Sport in the United Nations convention on the rights of persons with disabilities. A publication of the international disability in sport working group in partnership with the United Nations office of the special advisor to the secretary general on sport for the development and peace. IDISWG secretariat and Centre for the Study of Sport in Society Northeastern University.
- Iivonen, E. 2009. Koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnan lainsäädännön toimivuus, toiminnan laatu ja muutostarpeet. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2009:8, Helsinki.

- Ilmonen, K. 2001. Eräs tie diskurssianalyysiin. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-Kustannus, 100-115.
- Itkonen, H. 1996. Kenttien kutsu. Tutkimus liikuntakulttuurin muutoksesta. Tampere: Gaudeamus.
- Jahnukainen, M. 2003. Laman lapset? Peruskoulussa erityisopetusta saaneiden oppilaiden osuuksien tarkastelua vuodesta 1997 vuoteen 2006. Yhteiskuntapolitiikka 68, 501-507.
- Japissan, T. & Lilja, K. 2004. Lasten ja nuorten kilpailutoiminnan suositukset. Helsinki: Nuori Suomi.
- Jasinskaja-Lahti, I. & Mähönen, T. A. 2009. Intergroup attitudes among majority and minority groups. Teoksessa I. Jasinskaja-Lahti & T. A. Mähönen (toim.) Identities, intergroup relations and acculturation - The cornerstones of intercultural encounters. Helsinki: Gaudeamus, 111-124.
- Jerlinder, K. 2010. Social rättvisa i inkluderande idrottsundervisning för elever med rörelsehinder - en utopi? Studies from the Swedish Institut for Disability Research 33. Örebro Universitet. Dissertation.
- Jerlinder, K. & Gill, P. 2010. Systemativ Review and Analysis of General Physical Education Teachers' Attitudes to Inclusion. (Accepterad för publikation i Sport, Education and Society.) Teoksessa K. Jerlinder Social rättvisa i inkluderande idrottsundervisning för elever med rörelsehinder - en utopi? Studies from the Swedish Institut for Disability Research 33. Örebro Universitet, 2. artikkeli.
- Jokinen, E., Kaskisaari, M. & Husso, M. (toim.) 2004. Ruumis töihin! Käsite ja käytäntö. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, R. 2001. Suunnanmuutos. Tampere: Vastapaino.
- Juntunen, R., Karinharju, K., Rautio, S., Remahl, V. & Saari, A. (2008). Leiri kaikille lapsille. Liikuntaa Kaikille Lapsille -hanke. Helsinki: Suomen Invalidien Urheiluliitto.
- Juntunen, R., Laakso, M. & Saari, A. 2007. Kaikille avointa liikuntaa ja urheilua. Liikunta & Tiede 44 (3-4), 37-39.
- Juntunen, R., Saari, A. & Laakso, M. 2007. Norjan vammaisurheilun integraatioprosessi. Vierailu NFI Oslo 18.-19.12.2007. >URL: <http://www.kaikilleavoin.fi/materiaalisalkku/>>. Luettu 16.7.2009.
- Jyrkämä, J. 1999. Toimintatutkimus ja sosiaaliset toimintakäytännöt - Giddensiläisiä näkökulmia toimintatutkimukseen. Teoksessa H.L. Heikkinen, R. Huttunen, & P. Moilanen, P. (toim.) Siinä tutkija missä tekijä. Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. Atena kustannus. Juva: WSOY, 137-154.
- Kahrs, N. & Sørensen, M. 2008. En rapport om integrering av personer med nedsatt funksjonsevne i Norges Idrettsforbund, Olympiske og Paralympiske komite [powerpoint]. Norges idrettshøgskole. October 2008. >URL: <http://www.idrett.no/t2.aspx?p=75721>>. Luettu 1.7. 2009.

- Kahrs, N., Sørensen, M., Aamodt I.L., & Strand, G.H. 2003. Evaluering av integreringsprosessen i norsk idrett. Rapport 2: 1999–2003. Delrapport 5: Kompetanse. Norges idretthøgskole.
- Kaikille avoin 2010. Kaikille avoin ohjelman esittely. >URL: http://www.kaikilleavoin.fi/ohjelman_esittely/>. Luettu 15.6.2010.
- Kankare, I. 2006. Syntinen liitto – arviointi ja Euroopan sosiaalirahaston itse aiheutettu monimutkaisuus. Kirjassa K. Rantala & P. Sulkunen (toim.) Projektityhteiskunnan kääntöpuolia. Helsinki: Gaudeamus, 121–142.
- Kansallinen liikuntatutkimus 2006. Nuori Suomi ja Suomen Liikunta ja Urheilu.
- Kasser, S. & Lyttle, R. 2005. Inclusive physical activity: a lifetime opportunities. US: Human Kinetics.
- Kauppinen, T. & Nelimarkka, K. 2004. Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi Terve kunta -verkoston kunnissa. Aiheita 18/2004. Helsinki: Stakes.
- Kauppinen, T. & Tähtinen, V. 2003. Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi -käsikirja. Aiheita 8/2003. Helsinki: Stakes.
- Kaurala, O. & Väärälä, A. 2010. Erityisestä kaikille avoimeen liikuntaan – Suomalaisen erityisliikunnan juuret ja kehittyminen. Toim. P. Rintala & K. Ilmanen. Jyväskylän yliopisto Liikuntatieteiden laitos, tutkimuksia 1/2010.
- Kazi, M. 2003. Realist Evaluation in Practise. Health and Social Work. London: Sage.
- Kela 2009. Kela tiedottaa 9.11.2009. Lapsen vammaistukea saavien määrä vähenee edelleen. >URL: <http://www.kela.fi/IN/INTERNET/SUOMI.NSF/NET/091109091320ML?OpenDocument>>. Luettu 11.11.2009.
- Kiikeri, M. & Ylikoski, P. 2004. Tiede tutkimuskohteena – Filosofinen johdatus tieteentutkimukseen. Helsinki: Gaudeamus.
- Kiviniemi, K. 2001. Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 68–84.
- Kivirauma, J. 2001. Erityispedagogiikka, normalisuus ja medikalisaatio. Teoksessa P. Murto, A. Naukkarinen & T. Saloviita (toim.) Inklusion haaste koululle. Oikeus yhdessä oppimiseen. Jyväskylä: PS-kustannus, 167–183.
- Klavina, A. & Block, M. E. 2008. The effect of peertutoring on interaction behaviors in inclusive education. *Adapted Physical Activity Quarterly* 25, 132–158.
- Koivumäki, K. 1995. Tutkielmia vammaisliikunnasta. *Liikunta & Tiede* 32 (2), 40–41.
- Koivumäki, K. 2004. Kuntien erityisliikunnanohjaajien työ –paineet ja palkinnot. 20 vuotta erityisliikunnaohjaajien työtä kunnissa. Helsinki 31.8.2004. Esitelmä.
- Kolkka, T. 2004. Raportti Norjan integraatioprosessista. Suomen Invalidien Urheiluliitto ry. Moniste.

- Komiteamietintö 1981. Erityisryhmien liikuntatoimikunnan mietintö. Komiteamietintö 1981:44. Helsinki: Opetusministeriö.
- Komiteamietintö 1996. Erityisryhmien liikunta 2000-toimikunnan mietintö. Komiteamietintö 1996:15. Helsinki: Opetusministeriö.
- Kopomaa, T., Peltonen, L. & Litmanen, T. (toim.) 2008. Ei meidän pihallemme! Paikalliset kiistat tilasta. Tampere: Gaudeamus.
- Korhonen, K. 2007. Erityistarpeen analyysi. Kasvatus 38, 68–70.
- Korhonen, M., Pekkanen, J. & Suni J. 2007. Lasten terveydentila Suomessa. Teoksessa M. Erkkola, M. Fogelholm, M. S. Huuskonen, H. Komulainen, M. Korhonen, T. Leino, A. Nevalainen, W. Paile, J. Pekkanen, E. Sala, R. O. Salonen, J. Suni, S. Taskinen, J. Tuomisto, T. Vartiainen & M. Viluksela 2007. Lasten ympäristö ja terveys. Kansanterveyslaitoksen julkaisuja, B11/2007, 20–35.
- Koro-Ljungberg, M. 2005. Tietoteoreettinen validiteettitarkastelu laadullisessa tutkimuksessa. Kasvatus 36, 274–184.
- Kortteinen, M. 1982. Lähiö Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Keuruu: Otava.
- Koski, P. 2003. Lasten ja nuorten liikuntaohjelma. Paikallistuki 1999–2001. Helsinki: Nuori Suomi.
- Koski, P. 2009. Liikunta- ja urheiluseurat muutoksessa. SLU-julkaisusarja 7/09. Helsinki: SLU-paino.
- Kristen, L., Patriksson, G. & Fridlund, B. 2003. Parents' conceptions of the influences of participation in a sports programme on their children and adolescents with physical disabilities. *European Physical Education Review* 9 (1), 23–41.
- Kummu, L. 2007. Kummajaisesta huippu-urheiluksi. Suomen vammaisurheilun historia 1960–2005. Pro gradu -tutkielma 2006. Jyväskylän yliopisto Liikuntatieteiden laitos Tutkimuksia 2/2007.
- Kuparinen, R. 2005. "Ei meidän naapuriin" Tapaustutkimus asukasyhteisön suhtautumisesta kehitysvammaisten asuntolan rakentamiseen. Kehitysvammaliiton tutkimusyksikkö Kotu 3/2005. Jyväskylä: Gummerus.
- Laasonen, K. & Remahl, V. 2010. Tavoitteena laaja-alainen tasa-arvo. *Liikunta & Tiede* 42 (2–3), 30–33.
- Laasonen, K. & Saari, A. 2006. Yhteiseen ja kaikille avoimeen liikuntaan. *Liikunta & Tiede* 43 (4), 20–23.
- Laine, K. (toim.) 2008. Liikunnallisen iltapäivätoiminnan kehittämisen seuranta ja arviointi 2004–2008. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 215. Jyväskylä: Likes.
- Laine, K. & Hakamäki, M. 2005. Liikunnallisen iltapäivätoiminnan kehittämishankkeet 2004–2005. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 166. Jyväskylä: Likes.
- Lappalainen, S. 2007. Johdanto Mikä ihmeen etnografia? Teoksessa S. Lappalainen, P. Hynninen, T. Kankkunen, E. Lahelma & T. Tolonen (toim.) *Etnografia metodologiana Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino, 9–14.

- Lasten ja nuorten liikunnan asiantuntijatyöryhmä 2008. Fyysisen aktiivisuuden suositus kouluikäisille 7-18 -vuotiaille. Toim. T. Tammelin & J. Karvinen. Helsinki: Opetusministeriö ja Nuori Suomi ry.
- Lehtonen, K. 2008. Seuratoiminnan kehitystukihankkeiden haku 2008. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 221. Jyväskylä: Likes.
- Lehtonen, M. & Löytty, O. (toim.) 2003. Erilaisuus. Jyväskylä: Gummerus.
- Lepola, O. 2000. Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi. Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa. Helsinki: SKS.
- Liikuntaa Kaikille. Erityisryhmien liikunnan valtakunnalliset neuvottelupäivät Hyvinkäällä 12.-13.5.1986. Toim. Kari Koivumäki. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu 107. Helsinki.
- Liikuntalaki 1054/1998. www.finlex.fi.
- Litmanen, T. & Peltonen, L. 2008. Nimby-kiistojen ymmärtäminen ja selittäminen. Teoksessa T. Kopomaa, L. Peltonen & T. Litmanen (toim.) Ei meidän pihallemme! Paikalliset kiistat tilasta. Tampere: Gaudeamus, 208-236.
- Lämsä, J. 2005. Lasten ja nuorten liikuntaohjelman 1999-2004 arviointi. Helsinki: Kilpa- ja huippu-urheilun tutkimuskeskus ja Nuori Suomi.
- Lääninhallitukset 2004. Liikunnallisen iltapäivätoiminnan kehittämisavustus 2004-2005. Hakuohje. Lääninhallitukset ja opetusministeriö. Moniste.
- Lääninhallitukset 2005. Liikunnallisen iltapäivätoiminnan kehittämisavustus 2005-2006. Hakuohje. Lääninhallitukset ja opetusministeriö. Moniste.
- Lääninhallitukset 2006. Liikunnallisen iltapäivätoiminnan kehittämisavustus 2006-2007. Hakuohje. Lääninhallitukset ja opetusministeriö. Moniste.
- Matikka, L., Koponen, A. & Reiterä-Paajanen, U. 2005. Oppilaiden ja vanhempien näkemykset koulun inklusiivisuudesta. Kotu-raportteja 5/2005. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Moberg, S. 1998. Erityisopetuksen ja yleisopetuksen integraatio opettajan silmin. Teoksessa T. Ladonlahti, A. Naukkarinen ja S. Vehmas (toim.) Poikkeava vai erityinen? Jyväskylä: Atena, 136-161.
- Moberg, S. 2001. Opettajien näkemykset inklusiivisesta opetuksesta. Teoksessa P. Murto, A. Naukkarinen & T. Saloviita (toim.) Inklusion haaste koululle - Oikeus yhdessä oppimiseen. Jyväskylä: PS-kustannus, 82-95.
- Murata, N.M., Hodge, S.R. & Little, J.R. 2000. Students' attitudes, experiences, and perspectives on their peers with disabilities. *Clinical Kinesiology* 54, 59-66.
- Murto, P. 1992. Saako vammainen tulla kouluun? Integraation ehdot. Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskus Oppimateriaaleja 10. Jyväskylän yliopiston monistuskeskus.
- Murto, P. (toim.) 1999. Yhteinen koulu kaikille -onko inklusio tarua vai totta? Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisu 2. Jyväskylän yliopistopaino.
- Murto, P., Naukkarinen, A. & Saloviita, T. 2001. Inklusion haaste koululle. Oikeus yhdessä oppimiseen. Jyväskylä: PS-kustannus.

- Mustonen, K. 2010. Paralympiakomitean integraatiohankkeet. Teemaseminaari: Integraatiotyötä järjellä ja sydämellä. Erityisliikunnan päivät 5.-6.5.2010, Liikuntatieteellinen Seura, Jyväskylä. Esitelmä.
- Myllykoski, M. & Vasara, V. 1989. Suomen Invalidien Urheiluliitto 1964-1989. Helsinki: Suomen Invalidien Urheiluliitto.
- Mälkiä, E. & Oksanen, T. 1987. Vammaisten ja pitkäaikaissairaiden lasten liikuntakasvatuksen kehittämis- ja kokeiluprojekti. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 60. Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiö, Jyväskylän yliopiston monistuskeskus.
- Naukkarinen, A. 2001. Oppilaan yksilöllisyyden kohtaaminen, kouluintegraatio ja inklusiivinen koulu. Teoksessa J. Kari (toim.), P. Moilanen & P. Räihä Opettajan taipaleelle. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino, 121-146.
- Niemi, H. & Sarras, R. (toim.) 2007. Erilaisuuden valot ja varjot. Eettinen kasvatus koulussa. Helsinki: Otava.
- Nixon, H. L. II. 2007. Constructing diverse opportunities for people with disabilities. *Journal of Sport and Social Issues* 31, 417-433.
- Norges Funksjonshemmedes Idrettsforbund, 2004a. Objective of integration process in Norway. Moniste.
- Norges Funksjonshemmedes Idrettsforbund, 2004b. Plandokument 2004-2007. Moniste.
- Norges Funksjonshemmedes Idrettsforbund 2004c. Utkast til fremtidig organisering av toppidrett for funksjonshemmede I olympiatoppen. Ullevål, 1.juli 2004. Moniste.
- Norges Funksjonshemmedes Idrettsforbund, 2004d. Stiftet 1.januar 1998, revidert 16.11. 2004. Moniste.
- Norges Funksjonshemmedes Idrettsforbund, 2004e. "Fremtidsmodell". NFIs fremtidige funksjon, gjeldende fra 01.01.2008, revidert 15.11. 2004. Moniste.
- Norges Idrettsforbund, 1996a. Integrering av funksjonshemmede i norsk idrett. Rapport til Idrettsstyret fra arbeidsgruppen oppnevnt på Idrettsstyrets møte i mai 1995. Moniste.
- Norges Idrettsforbund, 1996b. Ulikes synspunkter og definisjoner på begrepet integrering. Moniste.
- Norges Idrettsforbund 2009a. Idrett for funksjonshemmede. >URL: <http://www.idrett.no/t2.aspx?p=72870>>. Luettu 2.7.2009.
- Norges Idrettsforbund 2009b. Modul 1. Idrett for funksjonshemmede. Redigert 2005/justert 2008 og 2009. Norges idrettsforbund og olympiske og paralympiske komité. >URL:<http://www.idrett.no/t2.aspx?p=73154>>. Luettu 2.1.2010.
- Nuori Suomi ry 2001. Unelma Hyvästä Urheilusta. Lasten ja nuorten eettiset linjaukset. Helsinki: Nuori Suomi.
- Nuori Suomi ry 2010. Soveltamisen OSAT. <URL: <http://www.nuorisuomi.fi/soveltamisen-osat>>. Luettu 28.6.2010.
- Oinas, E. 2004. Haastattelu: kokemuksia, kohtaamisia, kerrontaa. Teoksessa M. Liljeström (toim.) Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta. Tampere: Vastapaino, 209-227.

- Oliver, M. 1996. Understanding disability. From theory to practise. London: Macmillan.
- Opetushallitus 2009. Yhteinen koulu kaikille. >URL: <http://www.edu.fi/SubPage.asp?path=498,527,6980,8914>>. Luettu 14.7.2009.
- Opetusministeriö 2004. Huippu-urheilutyöryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2004:22.
- Opetusministeriö 2007. Liikunta valintojen virrassa. Kansallista liikuntaohjelmaa valmisteleavan toimikunnan väliraportti. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:13.
- Opetusministeriö 2008. Uusi suunta liikuntatutkimukseen Opetusministeriön strategia liikuntatutkimuksen suuntaamiseksi ja hyödyntämiseksi. Opetusministeriön julkaisuja 2009:18.
- Opetusministeriö 2009. Ehdotus liikuntalain ja -asetuksen muuttamiseksi. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2009:28.
- Palmu, T. 2007. Kokemuksia ja tulkintoja kouluetnografiasta. Teoksessa E. Syrjäläinen, A. Eronen & V-M Värri (toim.) Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin. Tampere: Yliopistopaino, 159–174.
- Perusopetuslaki 628/1998. www.finlex.fi. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa) osoitteessa <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>. Luettu 16.9.2009.
- Piispanen, T. 2003. Eriarvoisuus kuntien erityisliikunnassa. Jyväskylän yliopisto Liikunnan sosiaalitieteiden laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Piispanen, T. 2010. Erityisliikunnan kehittäminen kunnissa. Erityisliikuntaa kuntiin 2007–09 -kehittämisen ja konsultointiprojekti loppuraportti. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 164. Helsinki.
- Piispanen, T. & Koivumäki, K. 2010. Kuntien erityisliikunnanohjaajien työn kehitys Suomessa. Liikuntatieteellinen Seura & opetus- ja kulttuuriministeriö. Helsinki 25.8.2010. [KariJ.Koivumäki@minedu.fi](mailto:KariJ.Koivumaki@minedu.fi), 31.8.2010. Moniste.
- Pirhonen, E. 2009. Puheenvuoro seminaarissa Erityistä tukea tarvitsevat lapset ja nuoret, järjestäjä Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki 8.5.2009.
- Pousi, P. 1979. Yleiskeskustelu pyydetyt puheenvuorot. Toiminnanjohtaja Pertti Pousi Suomen Invalidien Urheiluliitto ry. Erityisryhmien liikuntaprojektin arviointiseminaari Hyvinkäällä 26...27.4.1979 Seminaariraportti. Liikuntatieteellisen seuran julkaisu no 70, 9294.
- Putnam, R. D. 2000. Bowling alone. The collapse and revival of American community. New York: Simon & Schuster.
- Pyökkönen, M. 2007. Järjestäytyvät diasporat – Etnisyys, kansalaisuus, integraatio ja hallinta maahanmuuttajien yhdistystoiminnassa. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 306. Jyväskylän yliopisto. Väitöskirja.
- Rajala, K. 2010. Vähän liikkuvien ja liikunnasta syrjäytymisvaarassa olevien lasten ja nuorten aktivointi -raportti hanketoiminnasta. LIKES-tutkimuskeskus ja Nuori Suomi ry. Nuori Suomi: Reprotalo.

- Rantala, K. & Sulkunen, P. (toim). 2006. Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia. Helsinki: Gaudeamus.
- Rautio, S. 2008. Liikuntaa Kaikille Lapsille -hanke jatkuu kaikille avoimen toiminnan kautta. Teoksessa K. Laine (toim.) Liikunnallisen iltapäivätoiminnan kehittämisen seuranta ja arviointi 2004–2008. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 215. Jyväskylä: Likes, 68–71.
- Reid, G. 2003. Moving toward inclusion. Teoksessa R. Steadward, G. Wheeler & J. Watkinson (toim.) Adapted physical activity. Edmonton, AB: University of Alberta Press, 131–145.
- Reinikainen, M-R. 2004. Vammaisuuden ja naiseuden käytäntöjen jäljillä. Teoksessa E. Jokinen, M. Kaskisaari & M. Husso (toim.) Ruumis töihin! Käsite ja käytäntö. Tampere: Vastapaino, 176–198.
- Reinikainen, M-R. 2007. Vammaisuuden sukupuolittuneet ja sortavat diskurssit. Yhteiskunnallis-diskursiivinen näkökulma vammaisuuteen. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 304. Jyväskylän yliopisto. Väitöskirja.
- Rintala, P., Välimaa, R., Ojala, K., Tynjälä, J., Villberg, J. & Kannas, L. 2004. Pitkäaikaissairaat ja vammaiset nuoret liikunnan harrastajina. Liikunta ja Tiede 41 (6) 2004, 21–26.
- Rimmer, J. A. & Rowland, J. L. 2007. Physical activity for youth with disabilities: A critical need in an underserved population. Developmental Neurorehabilitation 11, 141–148.
- Robson, C. 2001. Käytännön arvioinnin perusteet. Opas evaluaation tekijöille ja tilaajille. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Ruskovaara, A. (toim.) 2009. Rakennetun ympäristön esteettömyyskartoitus. Opas kartoituksen tilaajalle ja toteuttajalle. Invalidiliiton julkaisuja O.38., Invalidiliitto ry.
- Rustemier, S. & Booth, T. 2005. Learning about the index in use. A study of the use of the index for inclusion in schools and LEAs in England. Bristol: CSIE.
- Saari, A. 2005a. Integraatiosta inklusioon. Olisiko aika katsoa erityisliikuntaa uudesta perspektiivistä? Liikunta & Tiede, 42 (1–2), 51–54.
- Saari, A. (toim.) 2005b. Yhdessä ja erikseen. Tarinoita lasten urheilusta. Helsinki: Suomen Invalidien Urheiluliitto.
- Saari, A. 2007. Erityistä tukea tarvitsevat lapset ja inklusio liikunnallisen iltapäivätoiminnan hankkeissa 2004–2007. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 192. Jyväskylä: Likes.
- Saari, A. 2009. Vammaisurheilun integraatiotyössä haetaan tasa-arvoa ja tuloksia. Liikunta & Tiede 46 (4), 22–26.
- Saari, A. 2010. The inclusion of children with a disability in out-of-school sport activities – an assessment of the Finnish programme. Teoksessa Gasparini W. & Talleu C. (toim.) Sports and discrimination in Europe. The perspectives of young European research workers and journalists. Sport policy and practise series. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 103–110.

- Saari, A. & Juntunen, R. 2010. Integraatiotyötä järjellä ja sydämellä. *Liikunta & Tiede* 47 (2-3), 43-45.
- Saari, A. & Laasonen, K. 2006. Norja ja Australia integraation tiennäyttäjät: Yksi tavoite -kaksi strategiaa. *Liikunta & Tiede* 43 (4), 23-24.
- Saari, A. (toim.) & Nevalainen, M. 2000. Futuuri-kerhon ohjaajan opas. Suomen Invalidien Urheiluliitto ry, Helsinki.
- Saari, A. & Piispanen, T. 2007. Australia-Suomi 3-1. *Liikunta & Tiede* 44 (5), 70-72.
- Saari, A., Rautio, S. & Remahl, V. 2008. Kohtaamisia lasten liikunnassa. Liikuntaa Kaikille Lapsille -hanke 2002-2008. Helsinki: Suomen Invalidien Urheiluliitto.
- Salovaara, S. 2007. Kuka pääsee museoon? Museoviraston jakamat avustukset innovatiivisiin hankkeisiin kulttuurisen yhdenvertaisuuden edistäjänä. Jyväskylän yliopisto, Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Saloviita, T. 2001. Erityisopetuksen virallisen legitimaatiotarinan kehitysvaiheita. Teoksessa P. Murto, A. Naukkarinen & T. Saloviita (toim.) Inklusion haaste koululle. Oikeus yhdessä oppimiseen. Jyväskylä: PS-kustannus, 139-166.
- Saloviita, T. 2002. Erityinen absoluuttisena käsitteenä: Erityispedagogiikan lähtökohtien sosiologista tarkastelua. Teoksessa M. Kuorelahti, & T. Saloviita (toim.). Erityiskasvatus ja integraatio: Juhlakirja prof. Sakari Moberg 60 v., Jyväskylä: University of Jyväskylä, 75-105.
- Saloviita, T. 2006a. Erityisopetuksen oikeuttaminen ja vammaishuollon mallit. Teoksessa A. Teittinen (toim.) Vammaisuuden tutkimus. Helsinki: Yliopistopaino, 120-151.
- Saloviita, T. 2006b. Erityisopetus ja inklusio. *Kasvatus* 37, 326-342.
- Saloviita, T. 2007. Erityisopetus - etuoikeus vai modernia rotuerottelua? *Kasvatus* 38, 73-76.
- Schantz, O. J. & Gilbert, K. 2008. Reconceptualizing the Paralympic movement. Teoksessa K. Gilbert & O. J. Schantz (toim.) *The Paralympic Games - Empowerment or side show?* Disability & Sport. UK: Meyer & Meyer, 8-16.
- Schleien, S.J., Ray, M.T. & Green, F.P. 1997. Community recreation and people with disabilities. Strategies for Inclusion. 2nd ed. Baltimore, MD: Brookes.
- Schwartz, R. & Mayne, J. 2005. Assuring the quality of evaluative information: theory and practise. *Evaluation and Program Planning* 28, 1-14.
- Scott Porter Research and Marketing Ltd 2001. Sport and people with a disability: Aiming at social inclusion. Research report no. 77. A report for Sportscotland by Scott Porter Research and Marketing Ltd. Edited by sportscotland's Research Manager.
- Seymour, H., Reid, G. & Bloom, G.A. 2009. Friendship in inclusive physical education. *Adapted Physical Activity Quarterly* 26, 201-219.
- Sherrill, C. 2004. Adapted physical activity, recreation, and sport: Crossdisciplinary and lifespan. 6. edition. Boston: WCB/McGraw-Hill.

- Sihvola, J. 2007. Monikulttuurisuuspolitiikan mallit ja tasa-arvoinen koulu. Teoksessa H. Niemi & R. Sarras (toim.) *Erilaisuuden valot ja varjot. Eettinen kasvatus koulussa*. Helsinki: OAJ & Otava, 53–67.
- Siisiäinen, M. 2003. Muuttuvat yhdistykset. Teoksessa H. Melin & J. Nikula *Yhteiskunnallinen muutos*. Tampere: Vastapaino, 63–79.
- Silverman, D. 1993. *Interpreting qualitative data. Methods for analysing talk, text and interaction*. London: Sage.
- Silverman, D. 2000. *Doing qualitative research a practical handbook*. London: Sage.
- Sinkkonen, S. & Kinnunen, J. 1994. Arviointi ja seuranta julkisella sektorilla. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 22. Kuopio.
- Sipari, S. 2008. *Kuntouttava arki lapsen tueksi. Kasvatuksen ja kuntoutuksen yhteistoiminnan rakentuminen asiantuntijoiden keskusteluissa*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 342. Väitöskirja.
- Sivistyssanakirja *Nykysuomen opas* 2003. Päätoimittaja Kalevi Koukkunen. Helsinki: WSOY.
- SLU & Nuori Suomi ry 2006. *Liikuntatutkimus 2005–2006. Lasten ja nuorten liikunta*. SLU:n julkaisusarja 4/06.
- Sport England 2001. *Disability survey 2000. Young people with a disability and sport. Headline findings*. Sport England.
- Stevenson, P. 2009. *The pedagogy of inclusive youth sport: Working towards real solutions*. Teoksessa H. Fitzgerald (toim.) *Disability and youth sport. International Studies in Physical Education and Youth Sport*. London: Routledge, 119–131.
- Suomen Invalidien Urheiluliitto 1995. *Kysely integraatiosta. Lajipäällikkö Tarja Kolkan yhteenveto SIU:n lajien vastauksista integraatiokyselyyn 15.2. 1995*. Moniste.
- Suomen Liikunta ja Urheilu ry 2004. *Reilu Peli*. Helsinki.
- Suomen Liikunta ja Urheilu ry 2010. *Kansallinen liikuntatutkimus 2009–2010 Lapset ja nuoret*. SLU:n julkaisusarja 7/2010.
- Suomen Paralympiakomitea 2005. *Toimintakertomus 2004*. Saatavilla [www-muodossa osoitteessa http://www.paralympia.fi/uploads/files/Toimintakertomus2004.pdf](http://www.paralympia.fi/uploads/files/Toimintakertomus2004.pdf)>. Luettu 1.7.2009.
- Suomen Paralympiakomitea 2006. *Toimintakertomus 2005*. Saatavilla [www-muodossa osoitteessa http://www.paralympia.fi/uploads/files/Toimintakertomus2005.pdf](http://www.paralympia.fi/uploads/files/Toimintakertomus2005.pdf)>. Luettu 1.7. 2009.
- Suomen Paralympiakomitea 2007. *Toimintakertomus 2006*. Saatavilla [www-muodossa osoitteessa http://www.paralympia.fi/uploads/files/Toimintakertomus2006.pdf](http://www.paralympia.fi/uploads/files/Toimintakertomus2006.pdf)>. Luettu 1.7. 2009.
- Suomen Vammaisurheilu ja -liikunta VAA ry 17.6.2009. *Toimintaohjelma ja kolmivuotissuunnitelma 2010–2012*. Helsinki. Moniste.
- Suomen YK-liitto 2010. >URL: http://www.yk.fi/tiedottaa/uutiset/perustuslakivaliokunta_ykn_vammaissopimuksen_ratifointi_mahdollistettava_pikaisesti>. Luettu 1.6.2010.

- Sørensen, M. & Kahrs, N. 2006. Integration of Disability Sport in The Norwegian Sport Organizations: Lessons learned. *Adapted Physical Activity Quarterly* 23, 184-202.
- Sørensen, M., Kahrs, N., Aamodt I.L., & Strand, G.H. 2003a. Evaluering av integreringsprosessen i norsk idrett. Rapport 2: 1999-2003. Sammendrag. Norges idretthøgskole.
- Sørensen, M., Kahrs, N., Aamodt I.L., & Strand, G.H. 2003b. Evaluering av integreringsprosessen i norsk idrett. Rapport 2: 1999-2003. Delrapport 2: Särforbund og kretser. Norges idretthøgskole.
- Sørensen, M., Kahrs, N., Aamodt I.L., & Strand, G.H. 2003c. Evaluering av integreringsprosessen i norsk idrett. Rapport 2: 1999-2003. Delrapport 3: Idrettskretser, klubber/lag og utøvere. Norges idretthøgskole.
- Sørensen, M., Kahrs, N., Aamodt I.L., & Strand, G.H. 2003d. Evaluering av integreringsprosessen i norsk idrett. Rapport 2: 1999-2003. Delrapport 4: Norges Funksjonshemmedes Idrettsforbund. Norges idretthøgskole.
- Talib, M-T. 2007. Opettajana monikulttuurisessa koulussa. Teoksessa H. Niemi ja R. Sarras (toim.) *Erilaisuuden valot ja varjot eettinen kasvatus koulussa*. Helsinki: OAJ & Otava, 37-51.
- Tammelin, T. 2008. Kouluikäisten liikunta-aktiivisuuteen vaikuttavat tekijät. Teoksessa Lasten ja nuorten liikunnan asiantuntijatyöryhmä Fyysisen aktiivisuuden suositus kouluikäisille 7-18 -vuotiaille. Toim. T. Tammelin & J. Karvinen. Helsinki: Opetusministeriö ja Nuori Suomi ry, 47-50.
- Teittinen, A. 2000. Miten tutkia vammaisuutta yhteiskunnallisena kysymyksenä. *Jyväskylän yliopiston sosiologian julkaisuja* 65. Jyväskylä. Väitöskirja.
- Teittinen, A. 2003. Perusopetuksen inklusiopolitiikan lähtökohtia. *Koturaportteja* 2/ 2003. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Teittinen, A. 2005. Projektista prosessiksi. Neljä esimerkkiä inklusiivisesta kehitystyöstä. *Koturaportteja* 4/2005. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Teittinen, A. 2006a. Merkintöjä vammaisuuden tutkimuksen itseymmärryksestä. Teoksessa A. Teittinen (toim.) *Vammaisuuden tutkimus*. Helsinki: Yliopistopaino, 15-45.
- Teittinen, A. (toim.) 2006b. *Vammaisuuden tutkimus*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Tiihonen, A. & Ala-Vähälä, T. 2002. Erityisliikunnan arviointiraportti. Valtionhallinnon toimenpiteiden arviointia erityisliikunnan alueella. *Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osaston julkaisusarja* nro 6/2002. Opetusministeriö. Helsinki.
- Tilastokeskus 2009. Erityisopetukseen siirrettyjä enemmän, osa-aikaista erityisopetusta saaneita vähemmän, 10.6.2009. >URL: http://www.stat.fi/til/erop/2008/erop_2008_2009-06-10_tie_001.html>. Luettu 24.9.2009.
- Tresgaskis, C. 2004. Applying the social model in practice: some lessons from countryside recreation. *Disability and Society* 19, 601-611.
- Tsai Hiu-Lun, E. & Fung, L. 2009. Parents' experiences and decisions on inclusive sport participation of their children with intellectual disabilities. *Adapted Physical Activity Quarterly* 26, 151-171.

- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä: Tammi.
- Törrönen, J. 2001. Haastattelemisen virikkeillä: virike johtolankana, pienoismaailmana ja/tai provosoijana. *Sociologia* 38, 205–217.
- Törrönen, T. 2010. Sporttiskerhot. Koonti 15.8.2010. Suomen Vammaisurheilu ja -liikunta VAU ry. Moniste.
- Uusikylä, P. 1999. Poliittikan ja hallinnon arviointi. Teoksessa R. Eräsaari, T. Lindqvist, M. Mäntysaari & M. Rajavaara (toim.) Arviointi ja asiantuntijuus. Tampere: Gaudeamus, 17–30.
- Valtion liikuntaneuvosto Erityisliikunnan jaosto 2003. Erityisryhmien liikunnan käsitteistö. 14.5. 2003. Moniste.
- Valtion liikuntaneuvosto erityisliikunnan jaosto 2005. Yhteinen ja kaikille avoin liikunta - Erityisliikunnan yhteistyön ja integraation kehittäminen suomalaisessa liikuntakulttuurissa 26.9.2005. Helsinki. Moniste.
- Valtion liikuntaneuvosto Erityisliikunnan jaosto 2011. Päämääränä kaikille avoin ja yhteinen liikunta - Suomalaisen liikunnan inklusiokokemusten arviointi 2005–2011. Moniste.
- Varhaiskasvatuksen liikunnan suositukset 2005. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2005:17. Sosiaali- ja terveysministeriö, Opetusministeriö ja Nuori Suomi ry. Helsinki: Yliopistopaino.
- Varjo, J. & Kauko, J. 2008. Indikaattorien aika: Koulutusindikaattorit valtiollisena hankkeena Suomessa. *Kasvatus* 39, 246–260.
- Vartiainen, P. 1994. Palveluorganisaatioiden tuloksellisuusarviointi, teoriat ja käytäntö. Päivähoitoon, erityisesti päiväkoteihin kohdistuva monitahoarviointi. *Acta Wasaensia*, 40. Väitöskirja.
- Vaughan, M. 2007. Toimivia ja hyviä käytänteitä Englannista/ Ten reasons for inclusion 23.3.2007. Seminaarissa Inklusio haaveita ja todellisuutta. Mäntykankaan koulu, Kuopio. Esitelmä.
- Vehkakoski, T. 2006. Leimattu lapsuus? Vammaisuuden rakentuminen ammatti-ihmisten puheessa ja teksteissä. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 297. Jyväskylän yliopisto. Väitöskirja.
- Vehmas, S. 2005. Vammaisuus. Johdatus historiaan, teoriaan ja etiikkaan. Tampere: Gaudeamus.
- Vehmas, S. 2009. Vammaisuuden ontologia ja politiikka: Realismin ja konstruktionismin väistämätön liitto. *Kasvatus* 40, 111–120.
- Viertola, J. 2008. Liikunta on osa kansalaisten perusoikeuksia. *Liikunta & Tiede* 45 (4), 24–26.
- Väyrynen, S. 2001. Miten opitaan elämään yhdessä? Inklusion monet kasvot. Teoksessa P. Murto, A. Naukkarinen & T. Saloviita Inklusion haaste koululle Oikeus yhdessä oppimiseen. Jyväskylä: PS-kustannus, 12–29.
- Walseth, K. 2004. En problematisering av idretten som arena for integrasjon av etniske minoriteter. Norges Idrettsforskole Oslo. Saatavilla <http://www.idrottsforum.org/articles/walseth/walseth040127.pdf>. Luettu 19.9.2009.

- Walseth, K. 2008. Bridging and bonding social capital in sport-experiences of young women with an immigrant background. *Sport, Education and Society* 13(1), 1-17. >URL:<<http://dx.doi.org/10.1080/13573320701780498>>. Luettu 18.8.2008.
- Warpenius, K. 2006. Näkymätön näyttö - vaikuttavuusarvioinnin pulmat paikallisprojekteissa. Kirjassa K. Rantala & P. Sulkunen (toim.) *Projektiyhdistyksen kääntöpuolia*. Helsinki: Gaudeamus, 143-60.
- Winnick, J. P. 1987. An integration continuum for sport participation. *Adapted Physical Activity Quarterly* 4, 157-161.
- Wolff, E. A. 2009. Sport and physical activity as a human right for all. 17th International Symposium of Adapted Physical Activity, Gävle 26.6.2009. Esitelmä.
- Wolff, E. A., Torres, C. & Hums, M. A. 2008. Olympism and the olympic athlete with a disability. Teoksessa K. Gilbert & O. J. Schantz (toim.) *The Paralympic Games. Empowerment or side show?* Disability & Sport. UK: Meyer & Meyer, 167-175.
- World Health Organization 2007. International classification of functioning, disability and health. Children & youth version. Geneva: WHO.
- World Health Organization, Stakes 2004. ICF Toimintakyvyn, toiminnanrajoitteiden ja terveyden kansainvälinen luokitus. Helsinki: Stakes.
- WK Kellogg Foundation evaluation handbook 1998. >URL: www.wkkf.org/pubs/Tools/Evaluation/Pub770.pdf>. Luettu 15.12.2005.
- www.yhdenvertaisuus.fi. >URL: http://www.yhdenvertaisuus.fi/suomi/yhdenvertaisuus/kasitteita_ja_maaritelmia/>. Luettu 25.2.2010.
- Yhdenvertaisuuslaki 20.1.2004/21. www.finlex.fi. Saatavilla sähköisenä osoitteessa <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040021>. Luettu 20.9.2006.
- Yhdistyneet kansakunnat 2006. Convention on the rights of people with disabilities. >URL: <http://www.un.org/esa/socdev/enable/index.html>>. Luettu 19.9.2006.
- Young, I-M. 1990. *Justice and the politics of difference*. Princeton: Princeton University Press.
- Young, I-M. 1999. Residential Segregation and Differentiated Citizenship. *Citizenship Studies* 3, 237-252.
- Young, I-M. 2000. *Inclusion and democracy*. Oxford: University Press.

LIITE 1

Ensimmäisen sekä kolmannen tutkimusvaiheen kyselyt ja haastattelut.

Vaihe 1. Sähköpostikyselyt ja teemahaastattelut 1.11.2005 – 31.3.2006 perheet (P 1–4) ja ammattilaiset (A 1–11).

Vaihe 3. Kenttävaiheen teemahaastattelut 1.9. – 31.10.2006 perheet (P 5–10) ja ammattilaiset (A 12–28).

<p>Vaihe 1. Perheet (n=4), sähköpostikysely</p> <p>(1) 7-vuotiaan cp-vammaisen pojan äiti Itä-Suomi (2) 8-vuotiaan vaikeavammaisen pojan isä Etelä- Suomi (3) 9-vuotiaan pojan äiti Etelä-Suomi (4) 9-vuotiaan kehitysvammaisen pojan äiti Etelä-Suomi</p>	<p>Vaihe 3. Perheet (n=6), teemahaastattelu</p> <p>(5) Vanhemmat, poika 15-v. (6) Äiti, poika 27-v. Muut aikuiset lapset (2) asuvat poissa kotoa. (7) Äiti, pojat 14- ja 11-v., tytär 13-v. (8) Isä ja poika 14-v. (9) Äiti, pojat 11- ja 13-v. (10) Äiti, poika 11- ja tytär 10-v.</p>
<p>Vaihe 1. Ammattilaiset (n=11), sähköpostikysely</p> <p>(1) Lajiliitto, mies, Etelä-Suomi (2) Lajiliitto, nainen, Etelä-Suomi (3) Lajiliitto, nainen, Etelä-Suomi (4) Vammaisurheilujärjestö, nainen, Etelä-Suomi (5) Vammaisurheilujärjestö, nainen, Etelä-Suomi (6) Aluejärjestö, mies, Itä-Suomi (7) Aluejärjestö, nainen, Pohjois-Suomi (8) Aluejärjestö, nainen, Etelä-Suomi (9) Aluejärjestö, mies, Itä-Suomi</p> <p>Ammattilaiset, teemahaastattelut</p> <p>(10) Nuori Suomi 2 henkilöä, Helsinki (11) Opetusministeriö, Helsinki</p>	<p>Vaihe 3. Ammattilaiset (n=17), teemahaastattelu</p> <p>Ohjaajat (myös hankekoordinaattorit)</p> <p>(12) nainen, hankekoordinaattori (13) nainen, hankekoordinaattori (14) nainen, hankekoordinaattori (15) mies, ohjaaja (16) nainen, ohjaaja (17) nainen, ohjaaja</p> <p>Hankekumppanit</p> <p>(18) mies, urheilutoiminnan johtaja (19) mies, erityisliikunnanohjaaja (20) nainen, opettaja (21) nainen, liikuntas sihteeri (puhelin- ja sähköpostihaastattelu) (22) nainen, erityisliikunnanohjaaja (23) nainen, opettaja (puhelin- ja sähköpostihaastattelu)</p> <p>Hallinto</p> <p>(24) nainen, liikunnan aluejärjestö (25) nainen, liikunnan aluejärjestö (26) nainen, liikunnan aluejärjestö (27) mies, läänin liikuntatoimi (28) mies, Nuori Suomi ry</p>

Sähköpostikysely perheille, tutkimusvaihe 1.

Helsinki 5.1.2006

Hei Futuuriklubilaisen huoltajat

Pyydän teitä vastaamaan oheisen liitteen kysymyksiin. Vastauksianne käytetään lasten liikunnan sisältöjen kehittämiseksi ja apuna arviointitutkimuksessa lasten liikunnasta. Vastauksenne ovat luottamuksellisia eikä henkilötietojanne luovuteta eteenpäin. Voitte vastata vaikka ranskalaisin viivoin.

Lähetän kaikille 16.1. mennessä vastanneille ja vastaamiseen osallistuneille (vaikka koko perheelle!) SIU:n Sporttipussukat viikolla 3, kunhan kerrotte vastaajien määrän.

SIU:n lasten ja nuorten liikuntatoiminnan kehittäminen

Suomen Invalidien Urheiluliiton kehityspäällikkönä vastaan mm. lasten ja nuorten liikuntatoiminnan kehittämisestä. Vielä 1990-luvulla toimintamme painopisteet olivat vammaisten lasten omien erillisten tapahtumien, leirien ja kerhojen toteuttamisessa. Viime vuosina yhä useampi vammaisen lapsen huoltaja on kysellyt harrastusmahdollisuutta tavallisessa urheiluseurassa tai iltapäiväkerhossa esimerkiksi siksi, että omalla paikkakunnalla ei ole erillistä erityistukea tarvitsevien lasten liikuntakerhoa, tai siksi että lapsi jo muutenkin käy tavallista koulua ja haluaisi koulun jälkeen liikkua ja harrastaa siellä missä muutkin ikätoverit. Tästä kehityksestä käytetään ilmausta inklusio.

Kyselyjen seurauksena käynnistimme mm. Liikuntaa Kaikille Lapsille -hankkeen, jossa on tehty yhteistyötä kahdeksan lajiliiton ja vielä useamman urheiluseuran kanssa. Hankkeessa rakennetaan siltoja yhteiseen liikuntaan. Ajatuksena on kuitenkin se, että lapsella itse ja perheellä on mahdollisuus päättää missä ja milloin liikutaan yhdessä ja milloin erikseen. Hankkeesta löytyy tietoa osoitteista www.siu.fi sekä www.liikuntaakaikillelapsille.info.

Arviointitutkimus

Kyselyn toinen tarkoitus on kerätä tietoa siitä mikä on mielestänne laadukasta ja lapsilähtöistä harrastamista ja millainen liikuntaympäristö on avoin kaikille, eikä sulje ketään pois.

Vastauksianne käytän apuna arviointitutkimuksessa, joka on osa opetusministeriön Lasten ja nuorten liikuntaohjelman (2004–2007) arviointia. Mahdollisesti käytän kysely- ja haastattelumateriaalia myös omissa jatko-opinnoissani Jyväskylän yliopiston liikuntatieteiden laitokselle.

Pyydän sähköpostivastauksiasi jo 16.1.2006 mennessä. Jos et ehdi nyt vastaamaan kysymyksiin, mutta haluat olla mukana tutkimuksessani, laita siitä viestiä. Ilmoitathan, mikäli lähettämäni liite ei avaudu. Kiitän jo etukäteen!

Aija Saari, LitM.
Suomen Invalidien Urheiluliitto
Kumpulantie 1, 00520 Helsinki
Puh (09) 6131 9210, 040 506 4208
Aija.saari@siu.fi

Kysymyksillä haluan selvittää ajatuksianne ja kokemuksianne lasten urheiluseuratoiminnassa mukana olosta perheenne **sen lapsen kohdalla, jolla on erityistuen tarvetta liikunnassa** (esimerkiksi vamman tai pitkäaikaissairauden takia). Vastaa vapaamuotoisesti ja omin sanoin. Voit käyttää ranskalaisia viivoja.

Kokemuksia urheiluseurojen tai liikunnallisen iltapäivätoiminnan lasten liikunnasta

1. Oletteko olleet lapsenne kanssa mukana jonkun perinteisen urheiluseuran toiminnassa? – millaisin kokemuksin?
2. Oletteko suunnitellut mukaan menemistä? – Millaiseen toimintaan, milloin?
3. Mikäli ette ole olleet mukana, kertoisitteko perusteluja?
4. Muita ajatuksianne lähieurheiluseurojen lasten liikunnasta?

Millainen on lapsilähtöinen, laadukas ja kaikille avoin toimintaympäristö, esimerkiksi fyysisesti, toiminnallisesti, sosiaalisesti, hallinnollisesti ja taloudellisesti?

5. Kuvaisitko ajatuksianne siitä millainen lasten liikunta ja liikunnan harrastusympäristö on mielestänne laadukasta ja lapsilähtöistä?
6. Millainen liikuntatoiminta on avointa kaikille, eikä sulje ketään pois?

Muita tietoja

7. Keitä perheestänne osallistui vastausten pohdintaan (aikuista/lasta)?
8. Suostutteko haastateltavaksi koko perheenä?
9. Vastaajan nimi ja yhteystiedot (tietoja ei luovuteta eteenpäin).
10. Haluatteko jatkossa seurata tutkimuksen etenemistä (tiedotteita sähköpostitse)?

Pyydän vastaamaan 16.1.2006 mennessä, mieluiten sähköpostilla.

Aija Saari, LitM.
Suomen Invalidien Urheiluliitto
Kumpulantie 1, 00520 Helsinki
Puh (09) 6131 9210, 040 506 4208
Aija.saari@siu.fi

Helsinki 10.1.2006

Hei lasten liikunnan aluekehittäjä/lajiliiton tai vammaisurheilun lasten ja nuorten vastaava

Teen jatko-opintoja Jyväskylän yliopiston liikuntatieteiden laitokselle ja niissä merkeissä käynnistän tutkimusta inklusion nosteista ja esteistä lasten liikunnassa. Hakamäen ja Laineen yhteenvetoraportista 2004–2005 kauden osalta kävi ilmi, että joka toisessa hankkeessa on mukana erityislapsia. Liikkuvan iltapäivän puitteissa toteuttamani inklusion arviointitutkimus on tarkoitus kytkeä osaksi LINET:in toteuttamaa Lasten ja nuorten liikuntaohjelman (2004–2007) seuranta ja arviointia.

Tutkimus toteutetaan monitahoarviointina. Nyt alkuvaiheessa kerään eri avainryhmiltä tietoa siitä mikä on laadukasta ja lapsilähtöistä harrastamista ja millainen liikuntaympäristö on avoin kaikille, eikä sulje ketään pois. Vastausten pohjalta muotoilen arviointilausekkeet, joiden avulla arvioin lasten liikuntatoiminnan inklusiota ja eksklusiota seuratasolla ihan käytännössä. Aikataulullisesti hanke etenee seuraavasti, mikäli tutkimukseni saa tukea opetusministeriöstä:

- 1-3/ 2006 arviointilausekkeiden muotoilu & toimitus aluekehittäjille
”kaikille avoimen liikunnan tunnusmerkit”
- 3-6/ 2006 testaus ja palautetta
- 7-12/2006 seurakäynnit ja haastattelut iltapäivähankkeita toteuttaville, perheille ja sidosryhmille

Työstämäni tarkistuslista on vain työkalu, jonka voit ottaa halutessasi käyttöösi. Sitä ei ole pakko hyödyntää, mikäli et halua. Kummassakin tapauksessa tulen pyytämään sinulta sen tiimoilta palautetta.

Pyydän sinua vastaamaan oheisen liitteen kysymyksiin. Vastauksesi on luottamuksellinen. Voit vastata vaikka ranskalaisin viivoin.

Pyydän sähköpostivastauksiasi jo 20.1.2006 mennessä jotta ehdin saada ”Kaikille avoimen liikunnan tunnusmerkit” -listan käyttöösi tänä vuonna käynnistyviin iltapäivätoiminnan kehittämishankkeisiin. Pyrin myös haastattelemaan osaa teistä. Jos et ehdi nyt vastaamaan kysymyksiin, laita siitä viestiä. Kiitän jo etukäteen!

Aija Saari, LitM.
Suomen Invalidien Urheiluliitto
Kumpulantie 1, 00520 Helsinki
Puh (09) 6131 9210, 040 506 4208
Aija.saari@siu.fi

Kysyn ajatuksianne ja kokemuksianne urheiluseurojen iltapäivä- ja muusta kerhotoiminnasta, jossa on mukana (esimerkiksi vamman, pitkäaikaissairauden tai muun syyn takia) **erityistukea tarvitsevia lapsia**. Vastaa vapaamuotoisesti ja omin sanoin.

Kokemuksia urheiluseurojen tai liikunnallisen iltapäivätoiminnan lasten liikunnasta

1. Onko sinulla kokemuksia tai tietoa urheiluseuratoiminnasta, jossa on (ollut) mukana erityistukea tarvitsevia lapsia? – jos on, kuvaile lyhyesti mistä seurasta on kyse ja miten inklusio onnistui. Jos tunnet ja tiedät useita eri tapauksia, pyri kuvaamaan kokonaiskuvaa muutamien virkkein.
2. Mitä hyötyjä inklusiosta (= se, että erityistukea tarvitseva lapsi osallistuu tasavertaisena muiden ikätoveriensä kanssa yhteiseen toimintaan) mielestäsi on?
3. Mitä haittoja inklusiosta mielestäsi on?
4. Millainen on lapsilähtöinen, laadukas ja kaikille avoin toiminta ja toimintaympäristö?

fyysisesti

toiminnallisesti

sosiaalisesti

hallinnollisesti

taloudellisesti

tai muuten?

5. Muita ajatuksiasi asiaan liittyen
6. Haluatko käyttöösi listan ” kaikille avoimen liikunnan tunnusmerkit”, jonka avulla voit auttaa urheiluseuraa kehittämään toimintaansa?

Pyydän vastaamaan 20.1.2006 mennessä, mieluiten sähköpostilla.

KIITOKSET VASTAUKSESTASI!

Aija Saari, LitM.
Suomen Invalidien Urheiluliitto
Kumpulantie 1, 00520 Helsinki
Puh (09) 6131 9210, 040 506 4208
Aija.saari@siu.fi

LIITE 3

TUTKIMUSTIEDOTE

Tutkimus Liikunnallisen iltapäivätoiminnan toteutuksesta

Teen arviointia Liikunnallisen iltapäivätoiminnan toteutuksesta. Tutkimukseni tarkoituksena on arvioida inklusiota eli erityistukea tarvitsevien lasten osallistumista ja osallistumisen esteitä lasten liikunnassa ja urheilussa. Samalla kerään sellaisia hyviä malleja ja käytäntöjä, jotka edistävät kaikille avointa liikuntaa.

Tutkimus on osa Lasten ja nuorten liikuntaohjelman arviointia, jota toteuttaa Liikunnan ja Kansanterveyden Edistämissäätiön LIKES-in Lasten ja nuorten elämäntavan tutkimusyksikkö LINET. Arvioinnista julkaistaan raportti keväällä 2007.

Olen taustaltani liikunnanopettaja. Viimeiset vuodet olen työskennellyt erityisliikunnan ja vammaisurheilun alueella. Teen parhaillaan väitöskirjaa Jyväskylän yliopistoon. Tarkoituksena on käyttää keräämääni materiaalia myös väitöskirjatyössäni.

Tutkimuksessani tutustun iltapäivätoiminnan hankkeisiin käytännössä ja haastattelen hankkeen ydinhenkilöitä, ohjaajia ja perheitä. Kokoan haastattelu- ja havaintomateriaalit tarinoiksi ja lähetän ne haastateltavalle tarkistettaviksi ja korjattavaksi. Kaikki haastattelu- ja havaintotiedot ovat luottamuksellisia. Julkaistavista aineistoista ei käy ilmi kenenkään henkilöllisyys. Kenenkään ei ole pakko osallistua haastatteluun ja haastateltavat voivat missä vaiheessa tahansa tutkimusta kieltää materiaalin käytön. Tutkimuksen johtajana toimii Kaarlo Laine, puh 050 395 6008 ja sähköposti kaarlo.laine@likes.fi.

Annan mielelläni lisätietoja tutkimuksesta.

Aija Saari
tutkija
puh 040 506 4208
ajja.saari@likes.fi

LIITE 4

Kerhot, osallistuva havainnointi.

Kenttävaiheen 1.9. -13.10.2006 aikana havainnoidut liikunnallisen iltapäivätoiminnan kerhot.

Kerhokoonti/ 12 kerhokertaa (11 ryhmää) syys-lokakuu 2006								
	ryhmän koko	ohjaajia	kesto	tyttöjä	poikia	ikähaarukka	erityislapsia	painotus
5.9.	17	2	1	1	16	(9-28)	on	lajikerho
7.9.	15	2	1	1	14	(9-28)	on	lajikerho
25.9.	12	1	1	-	12	(10-12)	ei	lajikerho
25.9.	9	1	1	9	-	(8-12)	ei	lajikerho
26.9.	9	1	1	-	9	(8-11)	ei	lajikerho
27.9.	9	1	1	-	9	(10-15)	on	leikki
28.9.	13	1	1	6	7	(7-13)	on	leikki
9.10.	7	1	2	3	4	(8-10)	on	leikki
10.10.	8	1	2	2	6	(8-11)	on	lajikerho
11.10.	7	2	2	2	5	(8-10)	on	lajikerho
12.10.	10	1	2	1	9	(9-11)	on	leikki
13.10.	10	2	2	10	-	(9-11)	on	lajikerho

LIITE 5

Haastattelurunko, perheet¹. Kolmas tutkimusvaihe.

HAASTATTELURUNKO

Perheen harrastuksista

- Perheen koko, muiden lasten harrastukset, harrastamisen motiivit.
- Iltapäivätoimintaan osallistuvan lapsen harrastukset, toiminnan motiivit.
- Muut harrastukset.

Hankkeen alku

- Ideasta suunnitteluun ja käynnistykseen. Vapaamuotoinen keskustelu.
- Oma rooli ja mukaantulo hankkeeseen, motiivit.
- Verkostot, tuki, hanke osana toimijayhteisön strategiaa ja toimintalinjaa.
- Taloudelliset ja toiminnalliset tukijat & yhteistyökumppanit.
- Mikä on ainutlaatuista ja monistamisen arvoista tässä hankkeessa?

Miltä näyttää nyt

- Ovatko tilat(puitteet) toimivat, selkeät, turvalliset ja esteettömät?
- Onko välineitä tarpeeksi ja soveltuvatko ne toimintaan?
- Mitä mieltä olet ryhmän koosta ja koostumuksesta?
- Ohjaajien/apuhenkilöiden määrä suhteessa toimintaan.
- Toiminnan taloudelliset resurssit, osallistumismaksut.
- Ohjaajan/avustajien taidot, koulutus, kokemus.
- Onko toiminnalla tarpeeksi tukea?
- Harjoitusajat ja kesto.
- Onko toiminta turvallista?
- Tukeeko toiminta kodin arkea (välipala, läksyt, kuljetukset)?

Kehittämistarpeet & arviointi

- Mitkä alkuperäiset aktiviteetit/strategiat toteutuivat, mitkä eivät – ja miksi? Mitä muutoksia tapahtunut sinä aikana kun olette olleet mukana toiminnassa?
- Saavutetaanko ne lapset jotka on suunniteltu saavutettavan? Mitä pitäisi tehdä jotta saavutettaisiin?
- Mitä on opittu prosessin aikana verrattuna alkuperäiseen suunnitelmaan?
- Mikä hankkeessa toimii parhaiten lasten ja perheiden kannalta?
- Millaisia epäonnistumisia ja pettymyksiä on koettu?
- Millaisia ei-odotettuja tuloksia tai vaikutuksia on ilmennyt? Millaisia vaikutuksia hankkeella on ollut yhteisön, perheiden, lasten, taustaorganisaation ja henkilöstön tasoilla?
- Miten haluaisit kehittää toimintaa?
- Oletteko mukana toiminnan ideoinnissa tai suunnittelussa? Kysytäänkö palautetta ja onko sillä vaikutusta?
- Saatteko tarpeeksi hyvin tietoa toiminnasta ja muutoksista?
- Onko toiveita liikunnalliselle iltapäivätoiminnalle?

Ekstrat:

- Keskustelu kaikille avoimen toiminnan tunnusmerkistön pohjalta.²
- Integraation prosessi janamuodossa: missä kohtaa prosessia näkisit teidän olevan?³

¹ Samaa haastattelurunkoa käytettiin pienin muutoksin sekä perhe- että ammattilaishaastatteluissa.

² Katso väitöskirjan liite 7.

³ Katso väitöskirjan kuvio 6.

LIITE 6

TUTKIMUSSUOSTUMUS

Liikkuvan iltapäivätoiminnan arviointitutkimus 1.7. – 31.12.2006

Tutkimukseni tarkoituksena on arvioida inklusiota eli erityistukea tarvitsevien lasten osallistumista ja osallistumisen esteitä lasten liikunnassa ja urheilussa. Samalla kerään sellaisia hyviä malleja ja käytäntöjä, jotka edistävät kaikille avointa liikuntaa.

Tutkimus on osa Lasten ja nuorten liikuntaohjelman arviointia, jota toteuttaa Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiön LIKES:in Lasten ja nuorten elämäntavan tutkimusyksikkö LINET. Arvioinnista julkaistaan raportti keväällä 2007. Kerättyä materiaalia voidaan käyttää myös liikuntahallinnon väitöskirjatyössäni Jyväskylän yliopistossa ja mahdollisesti opetus- ja koulutustyössä.

Haastattelen hankkeen toteutuksesta vastaavia ydinhenkilöitä ja toiminnassa mukana olevien lasten perheitä. Haastattelut kestävät arviolta 1,5 tuntia. Haastattelut voidaan toteuttaa joko yksin tai ryhmässä. Kokoan haastattelu- ja havaintomateriaalit tarinoiksi ja lähetän ne asianosaisille sähköpostin tai postin välityksellä tarkistettaviksi ja korjattavaksi. Kaikki haastattelu- ja havaintotiedot ovat luottamuksellisia. Julkaistavista aineistoista ei käy ilmi kenenkään henkilöllisyys. Yhteystiedot ovat tarpeen vain haastattelumateriaalin tarkistamiseksi ja ne hävitetään tutkimuksen valmistuttua. Kenenkään ei ole pakko osallistua haastatteluun ja haastateltavat voivat missä vaiheessa tahansa tutkimusta kieltää materiaalin käytön.

Aija Saari, tutkija
puh 040 506 4208
aija.saari@likes.fi

Olen perehtynyt tutkimuksen tarkoitukseen ja sisältöön. Suostun osallistumaan haastatteluun. Voin halutessani kieltää minua (tai perhettäni) koskevan haastattelumateriaalin käytön. Minua (tai perhettäni) koskevia tutkimustuloksia saa käyttää tieteelliseen raportointiin, arviointiin ja opetukseen liittyvissä tilanteissa edellyttäen että minua tai perhettäni ei voi tunnistaa.

päiväys

tutkittavan allekirjoitus

Nimi

Osoite

Sähköposti

Puhelin

**KAIKILLE AVOIMEN TOIMINNAN TUNNUSMERKISTÖ LIIKUNNALLISEN
ILTAPÄIVÄTOIMINNAN INKLUUSION ARVIOINTIIN (27.8.2006).****Arvot ja asenteet A.**

Liikunnallisen iltapäivätoiminnan tulee olla saatavilla kaikille. Oikeudenmukainen ja tasa-arvoinen lähestymistapa ei sulje ketään pois. Toimintaa ohjaavat arvot ovat linjassa ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Toiminnalla on seurajohdon avoin tuki. Kaikilla perheillä on tasavertaiset mahdollisuudet valita haluamansa palvelu, mikäli iltapäivätoiminnan järjestäjiä on useita. Toiminnan suunnittelu erityistarpeet huomioiden ja erilaisten lasten mukana olo nähdään hyödyttävän kaikkia. Yhteinen ja kaikille avoin liikunnallinen iltapäivätoiminta nähdään suvaitsevaisuutta tukevana ja syrjäytymistä ehkäisevänä käytäntönä.

Miten arvot ja asenteet näkyvät käytännössä?

- A1 Jokainen lapsi on tervetullut mukaan toimintaan.
- A2 Ohjaaja on valmis kohtaamaan erilaisia lapsia ja oppimaan heidän kanssaan.
- A3 Jokaista lasta arvostetaan yksilönä.
- A4 Lasten leimaamista, luokittelua ja stereotyyppiointia vältetään.
- A4 Toiminta on luonteva osa hanketta toteuttavan yhteisön strategiaa ja toimintasuunnitelmaa.
- A6 Toiminta on linjassa ympäröivän yhteiskunnan arvojen ja toimintatapojen kanssa.
- A7 Toimintaa toteutetaan yhteistyössä eri toimijoiden kanssa.

Toimintatavat ja käytännöt B.

Jokainen on tärkeä sellaisena kuin on. Toiminta perustuu toisten kunnioitukselle ja tasavertaisuudelle. Lapset ovat mukana toiminnan suunnittelussa, he auttavat toisiaan ja heidän ideoitaan kuullaan. Erilaisuus näkyy toiminnan sisällöissä rikastuttavana tekijänä. Yhteistoimintaa käytetään keinona edistää suvaitsevaisuutta. Kaikki toimijat pyrkivät yhdessä purkamaan yhdessä toimimisen esteitä ja vähentämään diskriminointia. Myös erillisohjelmia erityisryhmille on tarjolla. Erillisohjelmat ovat tilapäisiä käytäntöjä, jotka voivat toimia portaana yhteisiin ja yleisiin, kaikille avoimiin ohjelmiin. Ryhmien koko ja ohjaajien ja/tai avustajien määrä on suhteessa lasten yksilöllisiin tarpeisiin. Soveltaminen, eriyttäminen ja rinnakkainen toiminta tarjoavat oppimisen mahdollisuuden kaikille. Eri hallintokunnat tekevät yhteistyötä kaikille avoimen toiminnan saavuttamiseksi ja ylläpitämiseksi.

Miten toimintatavat ja käytännöt näkyvät käytännössä?**Taloudellisesti**

- B1 Osallistumismaksut ovat kohtuulliset.
- B2 Osallistumismaksuissa on joustoa, esim. eri maksu vain satunnaisesti mukana oleville.
- B3 Maksut ovat tasapuoliset kaikille.

Mainostus/tiedotus

- B4 Tiedotus on selkeää ja ymmärrettävää.
- B5 Tiedotus on käynnistetty ajoissa.
- B6 Tiedotuksessa käytetään eri kanavia ja verkostoja.
- B7 Toiminnasta tiedotetaan myös vammaisjärjestöjen ja maahanmuuttajayhteisöjen kautta.
- B8 Tiedotuksessa vältetään leimaavaa kielenkäyttöä.

Turvallisuus

- B9 Kaikilta on kysytty toiminnan alkaessa turvallisuuden kannalta olennaiset seikat.
- B10 Toiminnalle on tehty turvallisuussuunnitelma.

Matala kynnyys

- B11 Toimintapaikka on lähellä koulua.
- B12 Kyydit on järjestetty.
- B13 Toimintaan voi tulla mukaan myös kesken vuotta.
- B14 Toiminnalla on pysyvä ohjaaja.
- B15 Toiminnasta järjestetään tutustumistapahtumia.

Ohjaaja(t), aikuiset

- B16 Ohjaaja(t) on/ovat koulutettuja ja osaavia.
- B17 Ohjaaja on reilu ja kannustava.
- B18 Ohjaaja ylläpitää osaamistaan koulutuksin.
- B19 Avustajat, oppaat, tulkit ovat kaikkia lapsia varten.
- B20 Ohjaaja osaa soveltaa siten, että toiminta on mielekästä kaikille.
- B21 Ohjaaja osaa käyttää eri viestikanavia ohjatessaan.
- B22 Ohjaaja osaa selkeyttää ja havainnollistaa.
- B23 Ohjaaja osaa käyttää puhetta tukevia kommunikaatiomenetelmiä, kuten kuvia, viittomia ym.

Ryhmä ja ilmapiiri

- B24 Toiminnalla on tarpeellinen määrä avustajia ja aikuisia apukäsiä.
- B25 Ryhmän koko on sopiva toimintaan ja olosuhteisiin nähden.
- B26 Ryhmien koko on joustavasti vaihdeltavissa ja toiminnassa on mahdollisuus pienryhmissä toimimiseen.
- B27 Kerhossa on suvaitseva ja mutkaton ilmapiiri.
- B28 Kaikkia kohdellaan tasavertaisesti.
- B29 Kerhossa on tehty yhteiset Pelisääntösopimukset.
- B30 Vältetään leimaavaa kielenkäyttöä kaikissa tilanteissa.
- B31 Nimittelyyn ja kiusaamiseen puututaan heti.

Sisältö

- B32 Toiminta on monipuolista, hauskaa ja tarjolla on erilaisia vaihtoehtoja.
- B33 Kerhossa voi toimia omaan tahtiin, yksilöllisesti ja ryhmässä.
- B34 Toiminnassa on huomioitu eri-ikäiset ja erilaiset lapset, tytöt ja pojat.
- B35 Toiminta on suunnitelmallista ja tavoitteellista.
- B36 Jos kilpaillaan, toimintaa toteutetaan lapsilähtöisesti ja lasten ehdoilla.
- B37 Kilpailemiseen ja palkitsemiseen on käytössä erilaisia vaihtoehtoja.

Monikulttuurisuus, erilaisuus rikkautena

- B38 Huomioidaan kaikkien kansalliset juhlapäivät ja teemat.
- B39 Huomioidaan eri kulttuureista kotoisin olevien tavat kaikessa toiminnassa.
- B40 Pyydetään vammaisurheilija- tai erilaisen kulttuuritaustan omaavia vierailijoita mukaan.
- B41 Tutustutaan erilaisiin lajeihin, kuten vammaisurheiluun ja Suomessa vieraampiin lajeihin.

Lasten osallistaminen

- B42 Lasten mielipidettä ja ideoita kysytään toiminnan suunnittelussa ja ne huomioidaan.
- B43 Käytetään isompia lapsia tutoreina ja tukihenkilöinä.
- B44 Laitetaan välineet yhdessä paikoilleen ja siivotaan jäljet yhdessä.
- B45 Ohjataan kaikkia auttamaan toisiaan.

Tasavertaisuus

- B46 Lapset ovat tasavertaisia keskenään.
 B47 Kaikki saavat leikki- ja/tai peliaikaa.
 B48 Lapsia ohjataan kannustamaan ja olemaan ylpeitä toisten ja oman ryhmän toiminnasta.

Yhteisöllisyys

- B49 Huoltajat ovat tietoisia ohjelmasta, tavoitteista ja muutoksista.
 B50 Pidetään säännöllistä yhteyttä kotiin.
 B51 Kodin palautetta kysytään ja se huomioidaan toiminnassa.

Olosuhteet, puitteet

- B52 Kerhoajat soveltuvat lapsille ja aikuisille.
 B53 Ohjaaja(t), lapset ja välineet ovat vakuutettu.
 B54 Kerhossa on mahdollisuus terveelliseen välipalaan.

Olosuhteet ja ympäristö C.

Toiminta on esteetöntä ja saavutettavaa. Rakennettu ympäristö on selkeä, portaaton tai varustettu toimivilla ja esteettömillä hisseillä ja luiskilla. Ympäristö on turvallinen ja tapahtumapaikka lähellä. Puitteet ovat mitoiltaan ja materiaaleiltaan kaikille lapsille soveltuvia, puhtaat ja varustetut selkein opastein. Hengitysilma on raikas. Toimintaa tukevat ja aputilat ovat esteettömät ja saavutettavat. Tarvittavat leikki- ja apuvälineet ovat saatavilla ja niiden käyttö hyödyttää kaikkia.

Millainen on kaikille avoin toimintaympäristö?

- C1 Tilassa on mahdollisuus toimia esteettömästi (lastenvaunut, välinekärry tai pyörätuolia jne).
 C2 Tila lähiympäristöineen on toiminnallisesti lasten liikunnalliseen iltapäivätoimintaan soveltuva.
 C3 Melutaso on kohtuullinen.
 C4 Tila on puhdas ja hengitysilma raikas.
 C5 Toimintapaikassa on sopivasti leikki- ja apuvälineitä.
 C6 Tila on selkeästi hahmotettavissa ja varustettu selkein ja ymmärrettävin opastein.
 C7 Tilassa on hyvä ja häikäisemätön valaistus.
 C8 Tila on turvallinen.

LIITE 8a

Kolmas tutkimusvaihe. Perheiden tarinoiden sisällönanalyysi. Luokittelu pää- ja alakategorioittain.

	INKLUUSIOTA EDISTÄVÄT TEKIJÄT	INKLUUSIOTA HIDASTAVAT TAI ESTÄVÄT TEKIJÄT
LASTA TAI PERHETTÄ KIVAAVAT	<p>Lapsi on rohkea, sosiaalinen ja käy tavallista koulua</p> <ul style="list-style-type: none"> - Lapsella on vammattomia ystäviä - Lapsen lievä tai ei-näkyvä vamma - Lapsen oma asenne/rohkeus - Lapsi on vielä pieni (alle 12-v.) - Lapsi on sosiaalinen ja seurallinen - Halu kehittyä myös lajitaidoissa - Lapsi käy tavallista koulua <p>Perhe on liikkuvainen</p> <ul style="list-style-type: none"> - Perheen liikunnallinen elämäntapa - Perheessä vammattomia sisarusksia 	<p>Lapsella on näkyvä vamma ja hän on passiivinen</p> <ul style="list-style-type: none"> - Näkyvä vamma ja/tai selkeä diagnoosi - Vaikeavammaisuus tai monta terveydellistä tekijää - Ujous, passiivisuus - Ei pysty kommunikoimaan <p>Lapsi ei ole enää lapsi vaan aikuistuva nuori</p> <p>Lapsi on erityisopetuksessa</p> <p>Perheen arki on rankkaa</p> <ul style="list-style-type: none"> - Arki on rankkaa, väsyneet vanhemmat, huoli omasta jaksamisesta - Työläät, aikaa vievät terapiat tai runsaasti erilaisia terapiatoita - Rahan puute - Kuljetusten puute esimerkiksi huoli taksilla yksin kulkemisesta tai ei itse ehdi kuljettamaan <p>Oma erityisryhmä on tuttua ja turvallista</p> <ul style="list-style-type: none"> - Pelko, että yleisissä ryhmissä lasta kiusataan tai syrjitään - Suojelu ja varovaisuus - Erillisen erityisryhmätoiminnan perinne - Integraation pelko
TARJONTAA, PALVELUJA TAI OLOSUHDETTA KIVAAVAT	<p>Ohjaaja on tuttu ja osaava</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tuttu ohjaaja, tietää lapsen toimintakyvyn ja jota vammaisuus ei pelota - Koulutettu ja aikuinen ohjaaja - Yhteistyö koulu-koti-seura-vammaisjärjestöt <p>Palvelun tarjoaja on luotettu</p> <ul style="list-style-type: none"> - Nimiseura, maine <p>Toiminta tapahtuu lasten ehdoilla</p> <ul style="list-style-type: none"> - Leikkiliikuntaa, lasten ehdoilla - Nuori Suomi – asenteella (pelisääntösopimukset ym.) - Laaja valikoima, aito mahdollisuus valita, monipuoliset sisällöt - Edullisuus, hinta-laatu kohdallaan - Osallisuutta ja yhteisöllisyyttä tukevat vapaa-ajan liikunnan strategiat <p>Toiminta on turvallista ja lähellä</p> <ul style="list-style-type: none"> - Lähellä, lyhyet välimatkat koulusta harrastusryhmään - Heti koulun jälkeen tapahtuvaa - Ryhmän pieni koko - Tutut kaverit mukana - Tutussa lähiyhteisössä (helppo puuttua asioihin) - Esteetön 	<p>Ohjaaja ei hallitse hommaa</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kokematon ohjaaja - Auktoritatiivinen ohjaaja, ”joka yrittää pärjätä itse” <p>Toiminta pohjautuu kilpailuun ja vertailuun</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kilpailua ja vertailua - Tiukat ikäryhmät - Suppea tarjontaa, ei mahdollisuutta valita - Syrjivät käytännöt - Säälisiä mukana <p>Vammaispalvelut eivät toimi</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kuljetusten puute - Avustajan puute - Saattajan puute - Apuvälineen puute <p>Olosuhteet ovat turvattomat</p> <ul style="list-style-type: none"> - Turvaton - Pitkät etäisyydet

LIITE 8b

Kolmas tutkimusvaihe. Ohjaajien tarinoiden sisällönanalyysi. Luokittelu pää- ja alakategoriointain.

	INKLUUSIOTA EDISTÄVÄT TEKIJÄT	INKLUUSIOTA HIDASTAVAT TAI ESTÄVÄT TEKIJÄT
LAPSI JA PERHE	<p>Lapsi on sopiva</p> <ul style="list-style-type: none"> - Lapsen ikä (pieni lapsi) - Kommunikoiva ja sosiaalinen lapsi ("Aurinkoinen, iloinen, sanavalmis poika") <p>Perhe on rohkea ja jaksava</p> <ul style="list-style-type: none"> - Perhe uskaltaa kertoa rehellisesti lapsen taustat pelkäämättä, että lapsi ei kelpaa - Perhe ei halua että lapsi leimautuu vammaiseksi tai erityisryhmäläiseksi - Perheen arjen huomioiminen yksityiskohdissa ("ei monta lappua") 	<p>Lapsi on liian poikkeava</p> <ul style="list-style-type: none"> - Lapsi ei ole tarpeeksi kykenevä - Suuret taitoerot vammaisen- vammauton lapsi mitä vanhemmaksi kasvetaan - Vammaisen lapsen yksinäisyys, kaverien puute <p>Perhe on passiivinen</p> <ul style="list-style-type: none"> - Passiiviset vanhemmat, jotka "odottavat valmista" - Tiedon puute tarjonnasta, vanhemmat eivät koe tiedotteen/kutsun koskevan myös heitä - Erilaiset liikkumisen motiivit, halu "olla vaan", vrt. seuran tavoitteet
TARJONTAA, PALVELUJA TAI OLOSUHDEITA KUVAAVAT	<p>Inklusiota eletään todeksi monin keinoin</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ideat ja hyvät käytännöt siirtyvät yli perinteisten rajojen - Muiden osaamista kunnioitetaan (esim. paikalliset järjestöt) - Selkeät ohjeet ja toimintaperiaatteet myös ongelmatilanteissa - Matala yhteydenottokynnys koteihin - Koko seuran/yhteisön yhteinen juttu - Sitkeää ja päämäärätietoisia jaksamista tavoitteen eteen - Luottamus, turvallisuus ja jatkuvuus ("ei lappua luukulle") - Palauteet, kyselyt - Yhteistyötä yli toimialojen <p>Käynnistymistä motivoi tarve</p> <ul style="list-style-type: none"> - Toiminnalle on tilausta ja tarvetta - Taustalla arvovalinta, aidosti kaikille - Yhteiskuntavastuu kannattaa taloudellisesti, hankerahoitus - [Erkat] on merkki seuran elinvoimaisuudesta ja monipuolisuudesta - Inklusiota tukevat liikunnan strategiat - Taustafilosofiassa yhteisöllisyys ja osallisuus - Aktiiviset vanhemmat, kysyntä <p>Lapset ja nuoret arvovalintana</p> <ul style="list-style-type: none"> - Jatkuvuus, lapsi pysyy mukana lapsesta nuoreksi - Nuoret itse ohjaajiksi <p>Ohjaajalla on silmää ja kokemusta</p> <ul style="list-style-type: none"> - Taitava vastuuhenkilö, jolla on silmää ja kokemusta - Rohkeus lähteä kokeilemaan, tekemisen kautta onnistuminen ja näkeminen että on "ihan jees-homma" - Yhteistyö koteihin, lasten kuuntelu, yhteistoiminnallisuus - Ohjauksen selkeys, tutut rutiinit, struktuuri ja kuvat - Tunnistaminen kadulla ja "moikkaaminen" - Ohjaaja hakenut kursseja ja koulutusta (esim. Löydä liikunta, Liikkujaksi, erityisliikunnan kurssija) - Ohjaajan oma innostus ja esimerkki <p>Iltapäivätoiminta palvelee perheitä</p> <ul style="list-style-type: none"> - Edullisuus, välipala, tiedotus laajasti, kuljetukset <p>Ryhmässä on toimivia käytäntöjä</p> <ul style="list-style-type: none"> - "Terveet" lapset ohjaajina ja avustajina - Vammaisten lasten määrä ryhmässä pieni - Mukana tukihenkilö - Kyläkouluilla luontevasti eri-ikäiset mukana samassa leikissä - Tytöt/pojat huomiointi tarvittaessa erillisinä ryhmänä - Etukäteissuunnitelmat, aikaa omalle lapsen oivaltamiselle <p>Hankevastaavalla on laajat verkostot</p> <ul style="list-style-type: none"> - Aktiivisuus erityiskoulujen suuntaan, tutustumiset ja kokeilut - Aktiivinen erityisliikunnanohjaaja mukana toiminnassa, konsulttina - Kunnan erityisliikunta kompensoi alussa kustannuksia - Toimivat ja laajat yhteistyöverkostot ja henkilösuhteet ("tunnen ne kaikki lapset") - Rohkeita yhteistyöprojekteja ja kokeiluja jo aiemmin - Koulun johtajan positiivinen asenne - Linkit kuntoutuspalveluihin <p>Yhdessä oloa tuetaan monin keinoin</p> <ul style="list-style-type: none"> - Käänteinen integraatio ja kokeilut - Liikuntakaveri, kaveripelajaajajärjestelmä - Kädentaidot ja liikunta yhdistetty, monipuolinen tarjonta - Energianpurkua, mukavaa ja turvallista <p>Toimintaa tarjotaan lähellä lapsia, matalalla kynnyksellä</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kyläkoulu, pieni yhteisö, toiminta lähellä lapsia - Välineet (esim Riemureput) - Luonnon omat lähiliikuntapaikat 	<p>Toiminnan kohderyhmä on hankala löytää</p> <ul style="list-style-type: none"> - Toiminnan kohderyhmä on epäselvä - Vahva perinne erityisliikuntaan – tulkitaan ettei kuulu meille - Erityisliikunnan epäselvä terminologia (vaikuttaa tiedotusta ja mainontaa) - Näiden lasten löytäminen vaikeaa <p>Seuratoiminta on suorituskeskeistä</p> <ul style="list-style-type: none"> - Toiminnan tavoitteena taitojen kehittyminen, joka tapahtuu vain omalla tasolla pelaamisen kautta - Suorituskeskeisyys ja kilpailupainotteisuus - Seuran tarjonta valmennuksellisempaa, kovempaa, kuin mihin e-liikunnassa on totuttu <p>Rakenteet ja perinteet eivät tue kaikille avointa toimintaa</p> <ul style="list-style-type: none"> - Paikkakunnalla ei ole erityisliikunnan palveluja lainkaan, pohja puuttuu - Vanhemmat, päiväkodit, koulut vaativat diagnoosipohjaista toimintaa - Yhteistyön perinne seurojen ja kunnan välillä puuttuu <p>Ohjaajien monenlaiset käytännön ongelmat</p> <ul style="list-style-type: none"> - Erityisliikkujien huomioon ottaminen on kallista - Vammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien lasten epäselvät vakuutuskäytännöt - Tukihenkilöiden, valmentajien, ohjaajien, avustajien puute - Rajalliset resurssit - Yhteisten sääntöjen puuttuminen ongelmatilanteissa - Erityisoppilaiden koulukyydit eivät mahdollista kerhossa käyntiä - Toiminta jää vain ohjaajien vastuulle –vanhempien saaminen mukaan on vaikeaa - Polut eteenpäin puuttuvat kun lapsi kasvaa - Apuvälineiden hinnat ("hinnoiteltu ylipilalle, ammuttu kuutamoon") <p>Ryhmän hallinnan ongelmat</p> <ul style="list-style-type: none"> - Vilkkaut ja häiritsevät lapset vievät ohjaajien voimat - Liian erityisryhmäpainotteinen ryhmä - Liian tiiviit, samanikäisten ryhmät - Liian heterogeeninen ryhmä <p>Rajoittavat asenteet</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ylisuojelu - "Erkkaturismi", hyväntekeväisyysajattelu, jos jää päälle - Ajatus, että yhteisissä ryhmissä vammattomat kärsivät - Pelko, että vammaisten lasten mukana olo pelottaa vammattomien lasten vanhempia - Lapsi jäänyt leimansa vangiksi (ei vain tulla ajatelleeksi että...) - Vammaisten sulkeminen ulkopuolelle - Ajatus, että erityiskoulussa ei ole opittu ryhmässä tarvittavia liikuntataitoja - Vastuu tiedon saamisesta ja mukaan hakeutumisesta kuuluu erityiskouluille ja vammaisten lasten vanhemmille <p>Rajoittavat olosuhteet</p> <ul style="list-style-type: none"> - Pitkät etäisyydet - Soveltuvien tilojen puuttuminen - Kouluaikana liikuntatilat koulukäytössä - Koulujen tilojen ja välineiden kirjavuus

LIITE 8c

Kolmas tutkimusvaihe. Hallinnon edustajat, sisällönanalyysi. Luokittelu pää- ja alakategorioittain.

	INKLUUSIOTA EDISTÄVÄT TEKIJÄT	INKLUUSIOTA HIDASTAVAT TAI ESTÄVÄT TEKIJÄT
LAPSI JA PERHE	<p>Perheiden tarpeisiin vastaaminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - Perheillä tarve täyttää koulun päättymisen ja vanhempien töistä tulon välinen aika - Lapsen kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin tukeminen <p>Perheen oma asenne</p> <ul style="list-style-type: none"> - Rohkeus tulla mukaan 	
TARJONTA, PALVELU TAI OLOSUHTEET	<p>Toimivat yhteistyöverkostot</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tiivis vammaisjärjestöyhteistyö - Vahva erityisliikuntatieto ja taito omassa kaupungissa - Erityisliikunnan ohjaaja, erityiskoulut ja hyvä perusverkosto - Oikeat ihmiset oikeilla paikoilla - Vahva toimijaverkosto ja vastuuhenkilö - Hankkeet tukevat toisiaan - Ohjaajatapaamisissa kokemusten vaihto <p>Resurssit tukevat käynnistymistä</p> <ul style="list-style-type: none"> - Porkkanarahat - Ohjaajia tuetaan erityisliikunnan sisällöillä - Hyviä malleja piloteista - Ohjaajakoulutus - Liikunnallisen iltapäivätoiminnanhankkeen kehittyminen näky <p>Arvot, asenteet ja tarve tälle työlle</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ajattelu, että erityislapsen "kuuluvat kokonaisuuteen" - "Tämän kaltaiset" inklusion tunnusmerkistöt työkaluna - Kysyntää inklusio- ja erityisliikunnan sisällöille - LKL-hanke, tapa jäänyt elämään - Inklusiiviset arvot - Positiivinen muutoksen kehä <p>Toimintaa tukevat puitteet</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kaupungissa paljon tarjontaa ja vaihtoehtoja - Toiminta on heti koulun jälkeen iltapäivisin - Myötämielinen koulun rehtori 	<p>Riittämättömät resurssit</p> <ul style="list-style-type: none"> - Seurat kilpailevat samoista resursseista ja lapsista - Resurssit ja paukut eivät riitä erityislapsille/-liikuntaan - Kuntatoimijoiden kiire "PARAS-hanke ym. yhdistymispuuhat" - Erityisliikunnasta vastaava on yksin <p>Erityistävä perinne</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ympäristö ja muut ohjelmat eivät kannusta kaikille avoimen suuntaan - Ohjaajat kokevat tarvitsevansa diagnoositietoa - Muutoksen pelko erityisliikunnan ryhmässä - Vahva erityisliikunnan perinne <p>Jatkokoulujen puuttuminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - Jatkot erityisryhmistä normaaliryhmiin puuttuvat

LIITE 8d

Kolmas tutkimusvaihe. Hallinnon edustajat, sisällönanalyysi. Luokittelu pää- ja alakategorioittain.

	INKLUUSIOTA EDISTÄVÄT TEKIJÄT	INKLUUSIOTA HIDASTAVAT TAI ESTÄVÄT TEKIJÄT
YLEISET	<p>Pitkäjänteinen Nuori Suomi -työ ja toimivat ohjelmat</p> <ul style="list-style-type: none"> - Iltapäiväohjelmaa toteutettu jo vuodesta 1999 - Nuori Suomi ja lasten liikuntaohjelmatyö - Nuori Suomi & alueet: koulutus ja välinekassit (Löydä Liikunta + liikkujaksi -koulutus) - Pitkäjänteisyys - Lähiiliikuntapaikka-ajattelu, olosuhdetyö - Ohjelmissa looginen jatkumo <p>Hallintojen ja eri alojen yhteistyö</p> <ul style="list-style-type: none"> - Alueet-lääni-kunta-Nuori Suomi- seurat "nelikenttä" - Hankekokonaisuuden kautta syntynyt laaja yhteistyö (nuorisotoimi, MLL, seurakunta, koulut, 4H-alueiden tietoisuuteen) <p>LKL-hankkeen inklusiotyö</p> <ul style="list-style-type: none"> - LKL-hanke: sanamuodot ja viittaukset, arvot ja tapa kouluttaa - Prosessiajattelu: helpommasta alkuun – sitten haasteita vastaan - Tietoista satsausta "monipuoliseen ja erityislasten suuntaan", sekä inklusion suuntaan - Koulutuksissa erilaisten ihmisten kohtaamiset 	<p>Eri hallinnonalojen välisen yhteistyön puute</p> <ul style="list-style-type: none"> - Pilkkoutuminen (kokonaiskäsitys julkisen sektorin tukemasta ip-toinnasta ykkösestä yseihin puuttuu) - OPH:n liikuntaohjelman epäloogisuus (eritystä tukea tarvitsevat lapset) ja "kissanhännän veto" - OPH:n liikuntaohjelma työnjako (1.–2.-luokkalaiset) <p>Henkilöiden vaihtuminen</p> <p>"Vain hankeretoriikka"- onko oikeasti totta?</p>
ALUEITASO	<p>SLU:n alueiden lähdöt ja motiivit</p> <ul style="list-style-type: none"> - Löydä Liikunta -toimintamalli aluejärjestöjen työvälineenä - Liikunnan aluejärjestöt inklusion konsulttina ja vauhdittajana - Oikeille paikoille löytynyt oikeita ihmisiä - "Tämän tyyppisen" koulutuksen kysyntä - Jokainen lapsi -asenne <p>LKL-hankkeen tuki</p> <ul style="list-style-type: none"> - Koulutuksissa mukana vammaisen kouluttaja, avaamassa asenteita <p>Läänyhteistyö</p>	<p>Henkilökysymys</p> <ul style="list-style-type: none"> - jos ei ihminen ole sen ideologian takana - Suunnittelijoiden "ajattelemattomuus ja suppeus" <p>Jatkosuunnitelmat puuttuvat</p>
PAIKKALISTASO	<p>Kuntatason osallisuutta ja osallistumista tukevat ohjelmat</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kummitoimintaprojektit, nuorten harrastetoiminta - Satsausta perhe- ja terveysliikuntaan (esim Leevihanke Ikaalinen) <p>Yhteistyöverkostot</p> <ul style="list-style-type: none"> - Seurojen työ on tärkeä lisä kunnalliseen erkkatoimintaan - Oppilaitosyhteistyö - Kuntatasolla ohjausryhmät - Koulun inklusiota tukevat käytännöt ja politiikat - Kunnallinen tuki (tilat, välineet, konsultointi) <p>Uudenlaiset vähemmän leimaavat nimeämiskäytännöt "iisiliikunta"</p>	<p>Kuntastrategiat</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kuntatason liikuntastrategian puuttuminen - Kyläkoulu-keskusta ristiriita - Paikallistason yhdistymiset (hallintokunnat, koulut) - Tiedonkulku <p>Hankkeen ongelmat</p> <ul style="list-style-type: none"> - Jatkot ja jatkuvuus (esim. rahoitus vuosi kerrallaan) - Hankkeen vetäjän jääminen yksin - Mallintaminen eteenpäin vaikeaa - Yritetään edetä liian nopeasti <p>Kouluintegraation ongelmat</p> <p>Tiukka ikäryhmäajattelu (koulut-harrastusryhmät)</p> <p>Epäselvä terminologia "erityis-"</p>

LIITE 9

Valtuttavan arviointitutkimuksen kritiikki ja omat ratkaisuni (vrt. luku 6.2)

Kritiikin aihe	Ratkaisu
Ovatko kaikki tiedon käyttäjät mukana alusta asti kriteerien laadinnassa?	Kyselyjen ja haastattelujen avainryhmät on kuvattu kuviossa 5. Perheet, SLU:n aluejärjestöjen ja lasten liikuntaohjelman hallinnon edustajat olivat mukana kriteerien laadinnasta asti.
Ovatko tärkeät avainryhmät mukana? Puuttuuko jokin?	Lapsia ja erityisliikunnanohjaajia lukuun ottamatta muut avainryhmät olivat mukana kriteerien laadinnassa.
Tukeeko arviointiasetelma systemaattista tiedon keruuta?	Kyllä, ks. taulukko 2.
Miten eri intressiryhmien väliset ristiriidat on huomioitu?	Haastattelut etenivät keskustellen ja kehittävällä otteella. Perheiden, ohjaajien ja hallinnon edustajien haastatteluaineistot analysoitiin samalla tavalla. Raportissa pyrin moninaisten näkökulmien esille tuontiin.
Siirtyykö saatu tieto käyttöön? Voiko sitä siirtää toisiin ympäristöihin?	Tieto on kontekstisidonnaista. Arviointitiedon soveltaminen toisiin ympäristöihin voi olla haastavaa. Tulokset ja johtopäätökset liittyvät koko liikuntakulttuurin, erityisliikunnan ja vammaisurheilun inklusion haasteisiin ja integraation prosesseihin.
Kenen asialla tutkija on? Onko tutkimus puolueetonta?	Ensisijaisesti perheiden asialla, mutta tavoitteena on tuottaa ymmärrystä myös paikallistoimijoille ja (erityis)liikunnan suunnittelijoille.
Missä määrin tilaaja tuo asetelmaan omia toiveitaan?	Vahvin oma toive on ymmärryksen karttuminen integraation prosesseista. Sen olen kuvannut myös tutkimuksen lähdöissä.
Käytetäänkö saatua tietoa säästöjen aikaansaamiseksi tai vastoin avainryhmien intressejä?	On mahdollista, että integraation prosesseja perustellaan säästöjen aikaansaamiseksi. Siksi on tärkeää tuottaa ymmärrystä erilaisista näkökulmista.
Uskaltaako tutkija kritisoida kohdetta tai projektia?	Kyllä, ks. etenkin tulosluvut 8 ja 9 sekä luku 10.
Onko avainryhmien mukana olo aitoa valtautumista?	Kyllä. Osa haastatelluista on jatkanut yhteydenpitoa, halunnut raportoida lapsensa harrastamisesta/kerhojen etenemisestä ja seurannut tutkimukseni etenemistä. Esimerkiksi yksi äideistä kertoi lähettäneensä tutkimusraporttini toisella paikkakunnalla olevalle sisarelleen ”malliksi” toiminnan kehittämiseen.
Toteutuiko arviointitilanteissa kehittämisluonne ja dialogisuus?	Kyllä, esim. haastattelutilanteissa yhteiset pohdiskelut tunnusmerkistön (liite 7) ja prosessikuvauksen (kuvio 6) äärellä. Hankevastaaville kokoamani kehittämisraportit.

STUDIES IN SPORT, PHYSICAL EDUCATION AND HEALTH

- 1 KIRJONEN, JUHANI, On the description of a human movement and its psychophysical correlates under psychomotor loads. 48 p. 1971.
- 2 KIRJONEN, JUHANI JA RUSKO, HEIKKI, Liikkeen kinemaattisista ominaispiirteistä, niiden psykofyysisistä selitysyhteyksistä ja näiden muutoksista psykomotorisen kuormituksen ja kestävyysharjoittelun vaikutuksesta. - On the kinematic characteristics and psychophysical correlates of a human movement and their changes during psychomotor loading and endurance conditioning. 156 p. 1971.
- 3 SARVIHARJU, PEKKA J., Effects of psycho-physical loading and progressive endurance conditioning on selected biochemical correlates of adaptive responses in man. 95 p. 1973.
- 4 KIVIAHO, PEKKA, Sport organizations and the structure of society. 54 p. 1973.
- 5 KOMI, PAAVO V., NELSON, RICHARD C. AND PULLI, MATTI, Biomechanics of skijumping. 53 p. 1974.
- 6 METELI, Työolot, terveys ja liikuntakäyttämisen metallitehtaissa. Kartoittavan kyselyn aineistot ja toteuttaminen. 178 p. 1974.
- 7 TIAINEN, JORMA M., Increasing physical education students' creative thinking. 53 p. 1976.
- 8 RUSKO, HEIKKI, Physical performance characteristics in Finnish athletes. 40 p. 1976.
- 9 KIISKINEN, ANJA, Adaptation of connective tissues to physical training in young mice. 43 p. 1976.
- 10 VUOLLE, PAULI, Urheilu elämänsäältönä. Menestyneiden urheilijoiden elämänura kilpailuvuosina - Top sport as content of life. 227 p. 1977.
- 11 SUOMINEN, HARRI, Effects of physical training in middle-aged and elderly people with special regard to skeletal muscle, connective tissue, and functional aging. 40 p. 1978.
- 12 VIITASALO, JUKKA, Neuromuscular performance in voluntary and reflex contraction with special reference to muscle structure and fatigue. 59 p. 1980.
- 13 LUHTANEN, PEKKA, On the mechanics of human movement with special reference to walking, running and jumping. 58 p. 1980.
- 14 LAAKSO, LAURI, Lapsuuden ja nuoruuden kasvuympäristö aikuisiän liikuntaharrastusten selittäjänä: retrospektiivinen tutkimus. - Socialization environment in childhood and youth as determinant of adult-age sport involvement: a retrospective study. 295 p. 1981.
- 15 BOSCO, CARMELO, Stretch-shortening cycle inskeletal muscle function with special reference to elastic energy and potentiation of myoelectrical activity. 64 p. 1982.
- 16 OLIN, KALEVI, Päätöksentekijöiden viiteryhvät kaupunkien liikuntapolitiikassa. - Reference groups of decision-makers in the sport politics of cities. 155 p. 1982.
- 17 KANNAS, LASSE, Tupakointia koskeva terveystasvatus peruskoulussa. - Health education on smoking in the Finnish comprehensive school. 251 p. 1983.
- 18 Contribution of sociology to the study of sport. Festschrift Book in Honour of Professor Kalevi Heinilä. Ed. by OLIN, K. 243 p. 1984.
- 19 ALÉN, MARKKU, Effects of self-administered, high-dose testosterone and anabolic steroids on serum hormones, lipids, enzymes and on spermatogenesis in power athletes. 75 p. 1985.
- 20 HÄKKINEN, KEIJO, Training and detraining adaptations in electromyographic, muscle fibre and force production characteristics of human leg extensor muscles with special reference to prolonged heavy resistance and explosive type strength training. 106 p. 1986.
- 21 LAHTINEN, ULLA, Begåvningshandikappad ungdom i utveckling. En uppföljningstudie av funktionsförmåga och fysisk aktivitet hos begåvningshandikappade ungdomar i olika livsmiljöer. 300 p. 1986.
- 22 SILVENNOINEN, MARTTI, Koululainen liikunnanharrastajana: liikuntaharrastusten ja liikuntamotiivien sekä näiden yhteyksien muuttuminen iän mukana peruskoululaisilla ja lukiolaisilla. - Schoolchildren and physically active interests: The changes in interests in and motives for physical exercise related to age in Finnish comprehensive and upper secondary schools. 226 p. 1987.
- 23 POHJOLAINEN, PERTTI, Toimintakykyisyys, terveydentila ja elämäntyyli 71-75-vuotiailla miehillä. - Functional capacity, health status and life-style among 71-75 year-old men. 249 p. Summary 13 p. 1987.
- 24 MERO, ANTTI, Electromyographic activity, force and anaerobic energy production in sprint running; with special reference to different constant speeds ranging from submaximal to supramaximal. 112 p. Tiivistelmä 5 p. 1987.
- 25 PARKKATI, TERTTU, Self-rated and clinically measured functional capacity among women and men in two age groups in metal industry. 131 p. Tiivistelmä 2 p. 1990.
- 26 HOLOPAINEN, SINIKKA, Koululaisten liikunta-aidot. - The motor skills of schoolboys and girls. 217 p. Summary 6 p. 1990.
- 27 NUMMINEN, PIIRKKO, The role of imagery in physical education. 131 p. Tiivistelmä 10 p. 1991.
- 28 TALVITIE, ULLA, Aktiivisuuden ja omatoimivuuden kehittäminen fysioterapian tavoitteena. Kehittävän työntutkimuksen sovellus lääkintävoimistelijan työhön. - The development of activity and self-motivation as the aim of physiotherapy. The application of developmental work research in physiotherapy. 212 p. Summary 8 p. 1991.
- 29 KAHILA, SINIKKA, Opetusmenetelmän merkitys prososiaalisessa oppimisessä - auttamis-

STUDIES IN SPORT, PHYSICAL EDUCATION AND HEALTH

- käyttötymisen edistäminen yhteistyöskentelyn avulla koululiikunnassa. - The role of teaching method in prosocial learning - developing helping behavior by means of the cooperative teaching method in physical education. 132 p. Summary 2 p. 1993.
- 30 LIIMATAINEN-LAMBERG, ANNA-ESTER, Changes in student smoking habits at the vocational institutions and senior secondary schools and health education. 195 p. Yhteenveto 5 p. 1993.
- 31 KESKINEN, KARI LASSE, Stroking characteristics of front crawl swimming. 77 p. Yhteenveto 2 p. 1993.
- 32 RANTANEN, TAINA, Maximal isometric strength in older adults. Cross-national comparisons, background factors and association with Mobility. 87 p. Yhteenveto 4 p. 1994.
- 33 LUSA, SIRPA, Job demands and assessment of the physical work capacity of fire fighters. 91 p. Yhteenveto 4 p. 1994.
- 34 CHENG, SULIN, Bone mineral density and quality in older people. A study in relation to exercise and fracture occurrence, and the assessment of mechanical properties. 81 p. Tiivistelmä 1 p. 1994.
- 35 KOSKI, PASI, Liikuntaseura toimintaympäristönsään. - Sports club in its organizational environment. 220 p. Summary 6 p. 1994.
- 36 JUPPI, JOEL, Suomen julkinen liikuntapolitiikka valtionhallinnon näkökulmasta vuosina 1917-1994. - Public sport policy in Finland from the viewpoint of state administration in 1917-1994. 358 p. Summary 7 p. 1995.
- 37 KYRÖLÄINEN, HEIKKI, Neuromuscular performance among power- and endurance-trained athletes. 82 p. Tiivistelmä 3 p. 1995.
- 38 NYANDINDI, URSULINE S., Evaluation of a school oral health education programme in Tanzania: An ecological perspective. 88 p. Tiivistelmä 2 p. 1995.
- 39 HEIKINARO-JOHANSSON, PILVIKKI, Including students with special needs in physical education. 81 p. Yhteenveto 4 p. 1995.
- 40 SARLIN, EEVA-LIISA, Minäkokemuksen merkitys liikuntamotivaatiotekijänä. - The significance of self perception in the motivational orientation of physical education. 157 p. Summary 4 p. 1995.
- 41 LINTUNEN, TARU, Self-perceptions, fitness, and exercise in early adolescence: a four-year follow-up study. 87 p. Yhteenveto 5 p. 1995.
- 42 SIPIÄ, SARIANNA, Physical training and skeletal muscle in elderly women. A study of muscle mass, composition, fiber characteristics and isometric strength. 62 p. Tiivistelmä 3 p. 1996.
- 43 ILMANEN, KALERVO, Kunnat liikkeellä. Kunnallinen liikuntahallinto suomalaisen yhteiskunnan muutoksessa 1919-1994. - Municipalities in motion. Municipal sport administration in the changing Finnish society 1919-1994. 285 p. Summary 3 p. 1996.
- 44 NUMMELA, ARI, A new laboratory test method for estimating anaerobic performance characteristics with special reference to sprint running. 80 p. Yhteenveto 4 p. 1996.
- 45 VARSTALA, VÄINÖ, Opettajan toiminta ja oppilaiden liikunta-aktiivisuus koulun liikuntatunnilla. - Teacher behaviour and students' motor engagement time in school physical education classes. 138 p. Summary 4 p. 1996.
- 46 POSKIPARTA, MARITA, Terveysneuvonta, oppimaan oppimista. Videotallenteet hoitajien terveystieteiden ilmentäjänä ja vuorovaikutustaitojen kehittämismenetelmänä. - Health counselling, learning to learn. Videotapes expressing and developing nurses' communication skills. 159 p. Summary 6 p. 1997.
- 47 SIMONEN, RIIITA, Determinants of adult psychomotor speed. A study of monozygotic twins. - Psykomotorisen nopeuden determinantit identtisillä kaksosilla. 49 p. Yhteenveto 2 p. 1997.
- 48 NEVALA-PURANEN, NINA, Physical work and ergonomics in dairy farming. Effects of occupationally oriented medical rehabilitation and environmental measures. 80 p. (132 p.) 1997.
- 49 HEINONEN, ARI, Exercise as an Osteogenic Stimulus. 69 p. (160 p.) Tiivistelmä 1 p. 1997.
- 50 VUOLLE, PAULI (Ed.) Sport in social context by Kalevi Heinilä. Commemorative book in Honour of Professor Kalevi Heinilä. 200 p. 1997.
- 51 TUOMI, JOUNI, Suomalainen hoitotiedekeskustelu. - The genesis of nursing and caring science in Finland. 218 p. Summary 7 p. 1997.
- 52 TOLVANEN, KAIJA, Terveyttä edistävän organisaation kehittäminen oppivaksi organisaatioksi. Kehitysnäytökset ja kehittämistehtävät terveyskeskuksen muutoksen viritäjänä. - Application of a learning organisation model to improve services in a community health centre. Development examples and development tasks are the key to converting a health care. 197 p. Summary 3 p. 1998.
- 53 OKSA, JUHA, Cooling and neuromuscular performance in man. 61 p. (121 p.) Yhteenveto 2 p. 1998.
- 54 GIBBONS, LAURA, Back function testing and paraspinal muscle magnetic resonance image parameters: their associations and determinants. A study on male, monozygotic twins. 67 p (128 p.) Yhteenveto 1p. 1998.
- 55 NIEMINEN, PIPSA, Four dances subcultures. A study of non-professional dancers' socialization, participation motives, attitudes and stereotypes. - Neljä tanssin alakulttuuria. Tutkimus tanssinharrastajien tanssiin sosiaalistumisesta, osallistumismotiveista, asenteista ja stereotyyppioista. 165 p. Yhteenveto 4 p. 1998.
- 56 LAUKKANEN, PIA, Iäkkäiden henkilöiden selviytyminen päivittäisistä toiminnoista. - Carrying

STUDIES IN SPORT, PHYSICAL EDUCATION AND HEALTH

- out the activities of daily living among elderly people. 130 p. (189 p.). Summary 3 p. 1998.
- 57 AVELA, JANNE, Stretch-reflex adaptation in man. Interaction between load, fatigue and muscle stiffness. 87 p. Yhteenveto 3 p. 1998.
- 58 SUOMI, KIMMO, Liikunnan yhteissuunnittelu-metodi. Metodin toimivuuden arviointi Jyväskylän Huhtasuo lähiössä. - Collaborative planning method of sports culture. Evaluation of the method in the Huhtasuo suburb of the city of Jyväskylä. 190 p. Summary 8 p. 1998.
- 59 PÖTSÖNEN, RIIKKA, Naiseksi, mieheksi, tietoiseksi. Koululaisten seksuaalinen kokeneisuus, HIV/AIDS-tiedot, -asenteet ja tiedonlähteet. - Growing as a woman, growing as a man, growing as a conscious citizen. 93 p. (171 p.). Summary 3 p. 1998.
- 60 HÄKKINEN, ARJA, Resistance training in patients with early inflammatory rheumatic diseases. Special reference to neuromuscular function, bone mineral density and disease activity. - Dynaamisen voimaharjoittelun vaikutukset nivelreumaa sairastavien potilaiden lihasvoimaan, luutiheyteen ja taudin aktiivisuuteen. 62 p. (119 p.) Yhteenveto 1 p. 1999.
- 61 TYNJÄLÄ, JORMA, Sleep habits, perceived sleep quality and tiredness among adolescents. A health behavioural approach. - Nuorten nukkumistottumukset, koettu unen laatu ja väsyneisyys. 104 p. (167 p.) Yhteenveto 3 p. 1999.
- 62 PÖNKKÖ, ANNELI, Vanhemmat ja lastentarhanopettajat päiväkotilasten minäkäsityksen tukena. - Parents' and teachers' role in self-perception of children in kindergartens. 138 p. Summary 4 p. 1999.
- 63 PAAVOLAINEN, LEENA, Neuromuscular characteristics and muscle power as determinants of running performance in endurance athletes with special reference to explosive-strength training. - Hermolihasjärjestelmän toimintakapasiteetti kestävyysuorituskykyä rajoittavana tekijänä. 88 p. (138 p.) Yhteenveto 4 p. 1999.
- 64 VIRTANEN, PAULA, Effects of physical activity and experimental diabetes on carbonic anhydrase III and markers of collagen synthesis in skeletal muscle and serum. 77 p. (123 p.) Yhteenveto 2 p. 1999.
- 65 KEPLER, KAILLI, Nuorten koettu terveys, terveystyötyytyminen ja sosiaalistumisympäristö Virossa. - Adolescents' perceived health, health behaviour and socialisation environment in Estonia. - Eesti noorte tervis, tervisekäitumine ja sotsiaalne keskkond. 203 p. Summary 4p. Kokkuvöte 4 p. 1999.
- 66 SUNI, JAANA, Health-related fitness test battery for middle-aged adults with emphasis on musculoskeletal and motor tests. 96 p. (165 p.) Yhteenveto 2 p. 2000.
- 67 SYRJÄ, PASI, Performance-related emotions in highly skilled soccer players. A longitudinal study based on the IZOF model. 158 p. Summary 3 p. 2000.
- 68 VÄLIMAA, RAILI, Nuorten koettu terveys kyselyaineistojen ja ryhmähaastattelujen valossa. - Adolescents' perceived health based on surveys and focus group discussions. 208 p. Summary 4 p. 2000.
- 69 KETTUNEN, JYRKI, Physical loading and later lower-limb function and findings. A study among male former elite athletes. - Fyysisen kuormituksen yhteydet alaraajojen toimintaan ja löydöksiin entisillä huippu-urheilijamiehillä. 68 p. (108 p.) Yhteenveto 2 p. 2000.
- 70 HORITA, TOMOKI, Stiffness regulation during stretch-shortening cycle exercise. 82 p. (170 p.) 2000.
- 71 HELIN, SATU, Iäkkäiden henkilöiden toimintakyvyn heikkeneminen ja sen kompensatioprosessi. - Functional decline and the process of compensation in elderly people. 226 p. Summary 10 p. 2000.
- 72 KUUKKANEN, TIINA, Therapeutic exercise programs and subjects with low back pain. A controlled study of changes in function, activity and participation. 92 p. (154 p.) Tiivistelmä 2 p. 2000.
- 73 VIRMAVIRTA, MIKKO, Limiting factors in ski jumping take-off. 64 p. (124 p.) Yhteenveto 2 p. 2000.
- 74 PELTOKALLIO, LIISA, Nyt olisi pysähtymisen paikka. Fysioterapian opettajien työhön liittyviä kokemuksia terveysalan ammatillisessa koulutuksessa. - Now it's time to stop. Physiotherapy teachers' work experiences in vocational health care education. 162 p. Summary 5 p. 2001.
- 75 KETTUNEN, TARJA, Neuvontakeskustelu. Tutkimus potilaan osallistumisesta ja sen tukemisesta sairaalan terveysneuvonnassa. - Health counseling conversation. A study of patient participation and its support by nurses during hospital counseling. 123 p. (222 p.) Summary 6 p. 2001.
- 76 PULLINEN, TEEMU, Sympathoadrenal response to resistance exercise in men, women and pubescent boys. With special reference to interaction with other hormones and neuromuscular performance. 76 p. (141 p.) Yhteenveto 2 p. 2001.
- 77 BLOMQVIST, MINNA, Game understanding and game performance in badminton. Development and validation of assessment instruments and their application to games teaching and coaching. 83 p. Yhteenveto 5 p. 2001.
- 78 FINNI, TAIJA, Muscle mechanics during human movement revealed by *in vivo* measurements of tendon force and muscle length. 83 p. (161 p.) Yhteenveto 3 p. 2001.
- 79 KARIMÄKI, ARI, Sosiaalisten vaikutusten arviointi liikuntarakentamisessa. Esimerkkinä Äänekosken uimahalli. - Social impact

STUDIES IN SPORT, PHYSICAL EDUCATION AND HEALTH

- assessment method in sports planning. - The case of Äänekoski leisure pool. 194 p. Summary 3 p. 2001.
- 80 PELTONEN, JUHA, Effects of oxygen fraction in inspired air on cardiorespiratory responses and exercise performance. 86 p. (126 p.) Yhteenveto 2 p. 2002.
- 81 HEINILÄ, LIISA, Analysis of interaction processes in physical education. Development of an observation instrument, its application to teacher training and program evaluation. 406 p. Yhteenveto 11 p. 2002.
- 82 LINNAMO, VESA, Motor unit activation and force production during eccentric, concentric and isometric actions. - Motoristen yksiköiden aktivointi ja lihasten voimantuotto eksentrisessä, konsentrisessä ja isometrisessä lihastyössä. 77 p. (150 p.) Yhteenveto 2 p. 2002.
- 83 PERTUNEN, JARMO, Foot loading in normal and pathological walking. 86 p. (213 p.) Yhteenveto 2 p. 2002.
- 84 LEINONEN, RAIIJA, Self-rated health in old age. A follow-up study of changes and determinants. 65 p. (122 p.) Yhteenveto 2 p. 2002.
- 85 GRETSCHER, ANU, Kunta nuorten osallisuusympäristönä. Nuorten ryhmän ja kunnan vuorovaikutussuhteen tarkastelu kolmen liikuntarakentamisprojektin laadunarvioinnin keinoin. - The municipality as an involvement environment - an examination of the interactive relationship between youth groups and municipalities through the quality assessment of three sports facilities construction projects. 236 p. Summary 11 p. 2002.
- 86 PÖYHÖNEN, TAPANI, Neuromuscular function during knee exercises in water. With special reference to hydrodynamics and therapy. 77 p. (124 p.) Yhteenveto 2 p. 2002.
- 87 HIRVENSALO, MIRJA, Liikuntaharrastus iäkkäänä. Yhteys kuolleisuuteen ja avuntarpeeseen sekä terveydenhuolto liikunnan edistäjänä. - Physical activity in old age - significance for public health and promotion strategies. 106 p. (196 p.) Summary 4 p. 2002.
- 88 KONTULAINEN, SAIJA, Training, detraining and bone - Effect of exercise on bone mass and structure with special reference to maintenance of exercise induced bone gain. 70 p. (117 p.) Yhteenveto 2 p. 2002.
- 89 PITKÄNEN, HANNU, Amino acid metabolism in athletes and non-athletes. - With Special reference to amino acid concentrations and protein balance in exercise, training and aging. 78 p. (167 p.) Yhteenveto 3 p. 2002.
- 90 LIIMATAINEN, LEENA, Kokemuksellisen oppimisen kautta kohti terveyden edistämisen asiantuntijuutta. Hoitotyön ammatti- korkeakouluopiskelijoiden terveyden edistämisen oppiminen hoitotyön harjoittelussa. - Towards health promotion expertise through experiential learning. Student nurses' health promotion learning during clinical practice. 93 p. (164 p.) Summary 4 p. 2002.
- 91 STÄHL, TIMO, Liikunnan toimintapolitiikan arviointia terveyden edistämisen kontekstissa. Sosiaalisen tuen, fyysisen ympäristön ja poliittisen ympäristön yhteys liikunta-aktiivisuuteen. - Evaluation of the Finnish sport policy in the context of health promotion. Relationships between social support, physical environment, policy environment and physical activity 102 p. (152 p.) Summary 3 p. 2003.
- 92 OGISO, KAZUYUKI, Stretch Reflex Modulation during Exercise and Fatigue. 88 p. (170 p.) Yhteenveto 1 p. 2003.
- 93 RAUHASALO, ANNELI, Hoitoaika lyhenee - koti kutsuu. Lyhythoitoinen kirurginen toiminta vanhusten itsensä kokemana. - Care-time shortens - home beckons. Short term surgical procedures as experienced by elderly patients. 194 p. Summary 12 p. 2003.
- 94 PALOMÄKI, SIRKKA-LIISA, Suhde vanhenemiseen. Iäkkäät naiset elämänsä kertojina ja rakentajina. - Relation to aging. Elderly women as narrators and constructors of their lives. 143 p. Summary 6 p. 2004.
- 95 SALMIKANGAS, ANNA-KATRIINA, Nakertamisesta hanketoimintaan. Tapaustutkimus Nakertaja-Hetkenmäen asuinalueen kehittämistoiminnasta ja liikunnan osuudesta yhteissuunnittelussa. - From togetherness to project activity. A case study on the development of a neighbourhood in Kainuu and the role of physical activity in joint planning. 269 p. Summary 8 p. 2004.
- 96 YLÖNEN, MAARIT E., Sanaton dialogi. Tanssi ruumiillisena tietona. - Dialogue without words. Dance as bodily knowledge. 45 p. (135 p.) Summary 5 p. 2004.
- 97 TUMMAVUORI, MARGAREETTA, Long-term effects of physical training on cardiac function and structure in adolescent cross-country skiers. A 6.5-year longitudinal echocardiographic study. 151 p. Summary 1 p. 2004.
- 98 SIROLA, KIRSI, Porilaisten yhdeksäsluokkalaisten ja kasvattajien käsityksiä nuorten alkoholin- käytöstä ja alkoholin käytön ehkäisystä. - Views of ninth graders, educators and parents in Pori, Finland on adolescent alcohol use and on preventing alcohol use. 189 p. Summary 3 p. 2004.
- 99 LAMPINEN, PÄIVI, Fyysinen aktiivisuus, harrastustoiminta ja liikkumiskyky iäkkäiden ihmisten psyykkisen hyvinvoinnin ennustajina. 65-84-vuotiaiden jyvaskyläläisten 8-vuotisuuruututkimus. - Activity and mobility as associates and predictors of mental well-being among older adults. 94 p. (165 p.) Summary 2 p. 2004.

STUDIES IN SPORT, PHYSICAL EDUCATION AND HEALTH

- 100 RANTA, SARI, Vanhenemismuutosten eteneminen. 75-vuotiaiden henkilöiden antropometristen ominaisuuksien, fyysisen toimintakyvyn ja kognitiivisen kyvykkyyden muutokset viiden ja kymmenen vuoden seuranta-aikana. - The progress of aging processes. A 5- and 10-year follow-up study of the changes in anthropometrical characteristics and physical and cognitive capacities among 75-year-old persons. 186 p. Summary 2 p. 2004.
- 101 SIHVONEN, SANNA, Postural balance and aging. Cross-sectional comparative studies and a balance training intervention. - Ikääntyminen ja tasapaino. Eri ikäisten tasapaino ja tasapainoharjoittelun vaikuttavuus ikääntyneillä palvelukodissa asuvilla naisilla. 65 p. (106 p.) Yhteenveto 2 p. 2004.
- 102 RISSANEN, AARO, Back muscles and intensive rehabilitation of patients with chronic low back pain. Effects on back muscle structure and function and patient disability. - Selkälihaksat ja pitkäaikaista selkäkipua sairastavien potilaiden intensiivinen kuntoutus. Vaikutukset selkälihasten rakenteeseen ja toimintaan sekä potilaiden vajaakuntoisuuteen. 90 p. (124 p.) Yhteenveto 2 p. 2004.
- 103 KALLINEN, MAURI, Cardiovascular benefits and potential hazards of physical exercise in elderly people. - Liikunnan hyödylliset ja mahdolliset haitalliset vaikutukset ikääntyneiden verenkiertoelimistöön. 97 p. (135 p.) Yhteenveto 2 p. 2004.
- 104 SÄÄKSLAHTI, ARJA, Liikuntaintervention vaikutus 3-7-vuotiaiden lasten fyysiseen aktiivisuuteen ja motorisiin taitoihin sekä fyysisen aktiivisuuden yhteys sydän- ja verisuonitautien riskitekijöihin. - Effects of physical activity Intervention on physical activity and motor skills and relationships between physical activity and coronary heart disease risk factors in 3-7-year-old children. 153 p. Summary 3 p. 2005.
- 105 HÄMÄLÄINEN, PIIA, Oral health status as a predictor of changes in general health among elderly people. 76 p. (120 p.) Summary 2 p. 2005.
- 106 LIINAMO, ARJA, Suomalaisnuorten seksuaalikasvatus ja seksuaaliterveystiedot oppilaan ja koulun näkökulmasta. Arviointia terveyden edistämisen viitekehityksessä. - Sexual education and sexual health knowledge among Finnish adolescents at pupil and school level. Evaluation from the point of view of health promotion. 111 p. (176 p.) Summary 5 p. 2005.
- 107 ISHIKAWA, MASAKI, *In vivo* muscle mechanics during human locomotion. Fascicle-tendinous tissue interaction during stretch-shortening cycle exercises. - Venytysrefleksin muutokset liikkeessä ja väsymyksessä. 89 p. (228 p.) Yhteenveto 1 p. 2005.
- 108 KÄRKI, ANNE, Physiotherapy for the functioning of breast cancer patients. Studies of the effectiveness of physiotherapy methods and exercise, of the content and timing of post-operative education and of the experienced functioning and disability. - Rintasyöpäleikatujen toimintakyky ja siihen vaikuttaminen fysioterapiassa ja harjoittelussa. 70 p. (138 p.) Yhteenveto 3 p. 2005.
- 109 RAJANIEMI, VESA, Liikuntapaikkarakentaminen ja maankäytön suunnittelu. Tutkimus eri väestöryhmät tasapuolisesti huomioon ottavasta liikuntapaikkasuunnittelusta ja sen kytkemisestä maankäyttö- ja rakennuslain mukaiseen kaavoitukseen. - Sports area construction and land use planning - Study of sports area planning that considers all the population groups even-handedly and integrates sports area planning with land use planning under the land use and building act. 171 p. Summary 6 p. 2005.
- 110 WANG, QINGJU, Bone growth in pubertal girls. Cross-sectional and longitudinal investigation of the association of sex hormones, physical activity, body composition and muscle strength with bone mass and geometry. 75 p. (117 p.) Tiivistelmä 1 p. 2005.
- 111 ROPPONEN, ANNINA, The role of heredity, other constitutional structural and behavioral factors in back function tests. - Perimä, muut synnynnäiset rakenteelliset tekijät ja käyttäytymistekijät selän toimintakykytesteissä. 78 P. (125 p.) Tiivistelmä 1 p. 2006.
- 112 ARKELA-KAUTIAINEN, MARJA, Functioning and quality of life as perspectives of health in patients with juvenile idiopathic arthritis in early adulthood. Measurement and long-term outcome. - Toimintakyky ja elämänlaatu terveyden näkökulmina lastenneumaa sairastaneilla nuorilla aikuisilla. Mittaaminen ja pitkäaikaistulokset. 95 p. (134 p.) Tiivistelmä 2 p. 2006.
- 113 RAUTIO, NINA, Seuruu- ja vertailututkimus sosioekonomisen aseman yhteydestä toimintakykyyn iäkkäillä henkilöillä. - A follow-up and cross-country comparison study on socio-economic position and its relationship to functional capacity in elderly people. 114 p. (187 p.) Summary 3 p. 2006.
- 114 TIKKAINEN, PIIRJO, Vanhuusiän yksinäisyys. Seuruututkimus emotionaalista ja sosiaalista yksinäisyyttä määrittävästä tekijöistä. - Loneliness in old age - a follow-up study of determinants of emotional and social loneliness. 76 p. (128 p.) Summary 2 p. 2006.
- 115 AHTIAINEN, JUHA, Neuromuscular, hormonal and molecular responses to heavy resistance training in strength trained men; with special reference to various resistance exercise protocols, serum hormones and gene expression of androgen receptor and insulin-like growth factor-I. - Neuromuskulaariset,

STUDIES IN SPORT, PHYSICAL EDUCATION AND HEALTH

- hormonaaliset ja molekulaariset vasteet voimaharjoittelussa voimaurheilijoilla. 119 p. (204 p.) Yhteenveto 2 p. 2006.
- 116 PAJALA, SATU, Postural balance and susceptibility to falls in older women. Genetic and environmental influences in single and dual task situations. - Iäkkäiden naisten tasapainokyky yksinkertaisissa sekä huomion jakamista vaativissa tilanteissa ja kaatumisriskiperimän merkitys yksilöiden välisten erojen selittäjinä. 78 p. (120 p.) Yhteenveto 3 p. 2006.
- 117 TIAINEN, KRISTINA, Genetics of skeletal muscle characteristics and maximal walking speed among older female twins. - Lihasvoiman ja kävelynopeuden periytyvyys iäkkäillä naiskaksosilla. 77 p. (123 p.) Yhteenveto 2 p. 2006.
- 118 SJÖGREN, TUULIKKI, Effectiveness of a workplace physical exercise intervention on the functioning, work ability, and subjective well-being of office workers – a cluster randomised controlled cross-over trial with one-year follow-up. - Työpaikalla tapahtuvan fyysisen harjoitteluintervention vaikuttavuus toimistotyöntekijöiden toimintakykyyn, työkykyyn ja yleiseen subjektiiviseen elämänlaatuun – ryhmätasolla satunnaistettu vaihtovuorokoe ja vuoden seuranta. 100 p. (139 p.) Tiivistelmä 3 p. 2006.
- 119 LYYRA, TIINA-MARI, Predictors of mortality in old age. Contribution of self-rated health, physical functions, life satisfaction and social support on survival among older people. - Kuolleisuuden ennustetekijät iäkkäissä väestössä. Itsearvioidun terveyden, fyysisten toimintojen, elämään tyytyväisyyden ja sosiaalisen tuen yhteys iäkkäiden ihmisten eloonjäämiseen. 72 p. (106 p.) Tiivistelmä 2 p. 2006.
- 120 SOINI, MARKUS, Motivaatioilmaston yhteys yhdeksäsluokkalaisten fyysiseen aktiivisuuteen ja viihtymiseen koulun liikuntatunneilla. - The relationship of motivational climate to physical activity intensity and enjoyment within ninth grade pupils in school physical education lessons. 91 p. 2006.
- 121 VUORIMAA, TIMO, Neuromuscular, hormonal and oxidative stress responses to endurance running exercises in well trained runners. - Neuromuskulaariset, hormonaaliset ja hapettumisstressiin liittyvät vasteet kestävyysjuoksuharjoituksiin hyvin harjoitelleilla juoksijoilla. 93 p. (152 p.) Yhteenveto 3 p. 2007.
- 122 MONONEN, KAISU, The effects of augmented feedback on motor skill learning in shooting. A feedback training intervention among inexperienced rifle shooters. - Ulkoisen palautteen vaikutus motoriseen oppimiseen ammunnessa: Harjoittelututkimus koke-mattomilla kivääriampujilla. 63 p. Yhteenveto 4 p. 2007.
- 123 SALLINEN, JANNE, Dietary Intake and Strength Training Adaptation in 50–70 -year old Men and Women. With special reference to muscle mass, strength, serum anabolic hormone concentrations, blood pressure, blood lipids and lipoproteins and glycemic control. - Ravinnon merkitys voimaharjoittelussa 50–70 -vuotiailla miehillä ja naisilla. 103 p. (204 p.) Yhteenveto 3 p. 2007.
- 124 KASILA KIRSTI, Schoolchildren’s oral health counselling within the organisational context of public oral health care. Applying and developing theoretical and empirical perspectives. 96 p. (139 p.) Tiivistelmä 3 p. 2007.
- 125 PYÖRIÄ, OUTI, Reliable clinical assessment of stroke patients’ postural control and development of physiotherapy in stroke rehabilitation. - Aivoverenkiertohäiriöpotilaiden toimintakyvyn luotettava kliininen mittaaminen ja fysioterapian kehittäminen Itä-Savon sairaanhoitopiirin alueella. 94 p. (143 p.) Yhteenveto 6 p. 2007.
- 126 VALKEINEN, HELI, Physical fitness, pain and fatigue in postmenopausal women with fibromyalgia. Effects of strength training. - Fyysinen kunto, kipu- ja väsymysoireet ja säännöllisen voimaharjoittelun vaikutukset menopausi-ään ohittaneilla fibromyalgiaa sairastavilla naisilla. 101 p. (132 p.) Yhteenveto 2 p. 2007.
- 127 HÄMÄLÄINEN, KIRSI, Urheilija ja valmentaja urheilun maailmassa. Eetokset, ihanteet ja kasvatustarpeet urheilijoiden tarinoissa. - An athlete and a coach in the world of sports. Ethos, ideals and education in athletes’ narratives. 176 p. Tiivistelmä 2 p. 2008.
- 128 AITTASALO, MINNA, Promoting physical activity of working aged adults with selected personal approaches in primary health care. Feasibility, effectiveness and an example of nationwide dissemination. - Työikäisten liikunnan edistäminen avoterveydenhuollossa – työtapojen toteuttamiskelpoisuus ja vaikuttavuus sekä esimerkki yhden työtävän levittämisestä käytäntöön. 105 p. (161 p.) Yhteenveto 3 p. 2008.
- 129 PORTEGIJS, ERJA, Asymmetrical lower-limb muscle strength deficit in older people. - Alaraajojen lihasvoiman puoliero iäkkäillä ihmisillä. 105 p. (155 p.) Yhteenveto 3 p. 2008.
- 130 LAITINEN-VÄÄNÄNEN, SIRPA, The construction of supervision and physiotherapy expertise: A qualitative study of physiotherapy students’ learning sessions in clinical education. - Opiskelijan ohjauksen ja fysioterapian asiantuntijuuden rakentuminen: Laadullinen tutkimus fysioterapiaopiskelijan oppimistilanteista työharjoittelussa. 69 p. (118 p.) Yhteenveto 3 p. 2008.

STUDIES IN SPORT, PHYSICAL EDUCATION AND HEALTH

- 131 IIVONEN, SUSANNA, Early Steps -liikunta-ohjelman yhteydet 4–5-vuotiaiden päiväkotilasten motoristen perustaitojen kehitykseen. - The associations between an Early Steps physical education curriculum and the fundamental motor skills development of 4–5-year-old preschool children. 157 p. Summary 4 p. 2008.
- 132 ORTEGA-ALONSO, ALFREDO, Genetic effects on mobility, obesity and their association in older female twins. 87 p. 2009.
- 133 HULMI, JUHA, Molecular and hormonal responses and adaptation to resistance exercise and protein nutrition in young and older men. - Voimaharjoittelun fysiologiset ja molekyylibiologiset vaikutukset lihaskasvunsaätelyssä lisäproteiinia nautittaessa tai ilman. 109 p. (214 p.) Yhteenveto 2 p. 2009.
- 134 MARTINMÄKI, KAISU, Transient changes in heart rate variability in response to orthostatic task, endurance exercise and training. With special reference to autonomic blockades and time-frequency analysis. - Sykevaihtelun muutokset ortostaattisessa testissä, kestävyysliikunnassa ja kestävyysharjoittelussa käyttäen hyväksi autonomisen säätelyn salpauskokeita ja aika-taajuusanalyysiä. 99 p. (151 p.) Yhteenveto 2 p. 2009.
- 135 SEDLIAK, MILAN, Neuromuscular and hormonal adaptations to resistance training. Special effects of time of day of training. 84 p. (175 p.) 2009.
- 136 NIKANDER, RIKU, Exercise loading and bone structure. 97 p. (141 p.) Yhteenveto 1 p. 2009.
- 137 KORHONEN, MARKO T., Effects of aging and training on sprint performance, muscle structure and contractile function in athletes. - Ikääntymisen ja harjoittelun vaikutukset nopeussuorituskykyyn, lihasten rakenteeseen ja voimantuotto-ominaisuuksiin urheilijoilla. 123 p. (211 p.) Tiivistelmä 5 p. 2009.
- 138 JAVANAINEN-LEVONEN, TARJA, Terveystoimijat liikunnanedistäjinä lastenneuvolatyössä. - Public Health Nurses as Physical Activity Promoters in Finnish Child Health Clinics. 104 p. (148 p.) Summary 6 p. 2009.
- 139 KLEMOLA, ULLA, Opettajaksi opiskelevien vuorovaikutustaitojen kehittäminen liikunnan aineopettajakoulutuksessa. - Developing student teachers' social interaction skills in physical education teacher education. 92 p. (138 p.) Summary 4 p. 2009.
- 140 NIEMI, REETTA, Onks tavallinen koe vai sellanen, missä pitää miettiä? Ympäristölähtöisen terveystaspedagogiikan kehittäminen narratiivisena toimintatutkimuksena. - Is this a normal test or do we have to think? Developing environmentally oriented health education pedagogy through narrative action research. 215 p. 2009.
- 141 VON BONSDORFF, MIKAELA, Physical activity as a predictor of disability and social and health service use in older people. - Fyysinen aktiivisuus toiminnanvajauden ja sosiaali- ja terveyspalvelujen käytön ennustajana iäkkäillä henkilöillä 101 p. (134 p.) Yhteenveto 2 p. 2009.
- 142 PALOMÄKI, SANNA, Opettajaksi opiskelevien pedagoginen ajattelu ja ammatillinen kehittyminen liikunnanopettajakoulutuksessa. - Pre-service teachers' pedagogical thinking and professional development in physical education teacher education. 118 p. (163 p.) Summary 3 p. 2009.
- 143 VEHMAS, HANNA, Liikuntamatkalla Suomessa. Vapaa-ajan valintoja jälkimodernissa yhteiskunnassa. - Sport tourism in Finland – leisure choices in the post-modern society. 205 p. Summary 10 p. 2010.
- 144 KOKKO, SAMI, Health promoting sports club. Youth sports clubs' health promotion profiles, guidance, and associated coaching practice, in Finland. 147 p. (230 p.) Yhteenveto 5 p. 2010.
- 145 KÄÄRIÄ, SANNA, Low back disorders in the long term among employees in the engineering industry. A study with 5-, 10- and 28-year follow-ups. - Metalliteollisuuden työntekijöiden alaselän sairaudet ikääntyessä: METELI-tutkimuksen 5-, 10- ja 28-vuotis seuranta tutkimus. 76 p. (102 p.) Yhteenveto 2 p. 2010.
- 146 SANTTILA, MATTI, Effects of added endurance or strength training on cardiovascular and neuromuscular performance of conscripts during the 8-week basic training period. - Lisätyn voima- ja kestävyysharjoittelun vaikutukset varusmiesten hengitys- ja verenkiertoelimistön sekä hermo-lihas järjestelmän suorituskykyyn kahdeksan viikon peruskoulutuskautena aikana. 85 p. (129 p.) Yhteenveto 2 p. 2010.
- 147 MÄNTY, MINNA, Early signs of mobility decline and physical activity counseling as a preventive intervention in older people. - Liikkumiskyvyn heikkenemistä ennakoivat merkit ja liikuntaneuvonta liikkumisvaikeuksien ehkäisyssä iäkkäillä henkilöillä. 103 p. (149 p.) Yhteenveto 2 p. 2010.
- 148 RANTALAINEN, TIMO, Neuromuscular function and bone geometry and strength in aging. - Neuromuskulaarinen suorituskyky luun geometrian ja voiman selittäjänä ikääntymisen yhteydessä. 87 p. (120 p.) Yhteenveto 1 p. 2010.
- 149 KUITUNEN, SAMI, Muscle and joint stiffness regulation during normal and fatiguing stretch-shortening cycle exercise. - Lihas- ja niveljäykkyyden säätely normaalien ja väsyttävien venymis-lyhenemisykli-tyyppisen harjoituksen aikana. 76 p. (142 p.) Yhteenveto 1 p. 2010.

STUDIES IN SPORT, PHYSICAL EDUCATION AND HEALTH

- 150 PIITULAINEN, HARRI, Functional adaptation of sarcolemma to physical stress. - Lihassolukalvon toiminnallinen mukautuminen fyysiseen kuormitukseen. 103 p. (178 p.) Yhteenveto 2 p. 2010.
- 151 VIILJANEN, ANNE, Genetic and environmental effects on hearing acuity and the association between hearing acuity, mobility and falls in older women. - Kuulon tarkkuuden periytyvyys ja yhteys liikkumiskykyyn sekä kaatumisiin iäkkäillä naisilla. 85 p. (116 p.) Yhteenveto 2 p. 2010.
- 152 KULMALA, JENNI, Visual acuity in relation to functional performance, falls and mortality in old age. - Heikentyneen näöntarkkuuden vaikutus toimintakykyyn, kaatumisiin ja kuolleisuuteen iäkkäillä henkilöillä. 98 p. (140 p.) Yhteenveto 3 p. 2010.
- 153 NIIVALA, SIRKKA, Kokemuksellinen vanheneminen sotainvalideilla. Suomalaisen sotainvalidien kokemus elämäkulustaan ja ikääntymisestäään. - Disabled war veterans and experiential ageing. Finnish disabled war veterans and their experience of the course of their lives and growing older. 178 p. Summary 4 p. 2010.
- 154 RINNE, MARJO, Effects of physical activity, specific exercise and traumatic brain injury on motor abilities. Theoretical and pragmatic assessment. 86 p. (134 p.) Tiivistelmä 2 p. 2010.
- 155 MIKKOLA, TUJJA, Genetic and environmental contributions to bone structural strength in postmenopausal women. - Perimän ja ympäristötekijöiden vaikutus luun lujuuteen vaihdevuosi-ikä ohittaneilla naisilla. 77 p. (130 p.) Yhteenveto 2 p. 2010.
- 156 SALO, PETRI, Assessing physical capacity, disability, and health-related quality of life in neck pain. 93 p. (132 p.) Yhteenveto 2 p. 2010.
- 157 RONKAINEN, PAULA, Towards powerful old age. Association between hormone replacement therapy and skeletal muscle. - Vaihdevuosi-ikäisiin käytettävän HRT:n yhteys luurankolihasiston rakenteeseen ja toimintaan. 118 p. (170 p.) Yhteenveto 2 p. 2010.
- 158 KILPIKOSKI, SINIKKA, The McKenzie method in assessing, classifying and treating non-specific low back pain in adults with special reference to the centralization phenomenon. - McKenzién mekaaninen diagnostisointi- ja terapiamenetelmä tutkittaessa, luokiteltaessa ja hoidettaessa aikuisten epäspesifiä alaselkäkipua. 90 p. (130 p.) Yhteenveto 2 p. 2010.
- 159 MUTIKAINEN, SARA, Genetic and environmental effects on resting electrocardiography and the association between electrocardiography and physical activity, walking endurance and mortality in older people. - Lepo-EKG -muuttujien periytyvyys sekä yhteydet fyysiseen aktiivisuuteen, kävelykestävyyteen ja kuolleisuuteen iäkkäillä henkilöillä. 84 p. (131 p.) Yhteenveto 3 p. 2010.
- 160 VÖLGYI, ESZTER, Bone, fat and muscle gain in pubertal girls. Effects of physical activity. 76 p. (138 p.) Tiivistelmä 1 p. 2010.
- 161 SILLANPÄÄ, ELINA, Adaptations in body composition, metabolic health and physical fitness during strength or endurance training or their combination in healthy middle-aged and older adults. 113 p. (179 p.) Yhteenveto 3 p. 2011.
- 162 KARAVIRTA, LAURA, Cardiorespiratory, neuromuscular and cardiac autonomic adaptations to combined endurance and strength training in ageing men and women. - Yhdistetyn kestävyys- ja voimaharjoittelun vaikutukset hengitys- ja verenkiertoelimestön sekä hermo-lihasjärjestelmän toimintaan ja sydämen autonomiseen säätelyyn ikääntyvillä miehillä ja naisilla. 108 p. (178 p.) Yhteenveto 2 p. 2011.
- 163 HYNYNEN, ESA, Heart rate variability in chronic and acute stress with special reference to nocturnal sleep and acute challenges after awakening. - Sykevariaatiomittaukset kroonisen ja akuutin stressin seurannassa käyttäen hyväksi yöunen ja akuuttien tehtävien aikaisia vasteita. 74 p. (109 p.) Yhteenveto 3 p. 2011.
- 164 PAVELKA, BÉLA, Open Water as a Sportscape. Analysis of canoeing in Finland for developing sport infrastructure and services. 116 p. 2011.
- 165 PESONEN, JYRI, Opettajat oppijoina. Toiminta tutkimus liikunnanopettajien pätevyystutkimuksen käynnistämisestä ja kehittämisestä. - Teachers as learners - An action research on starting the development of qualifying training for teachers of physical education. 204 p. Summary 4 p. 2011.
- 166 BORREMANS, ERWIN, Asperger syndrome and physical exercise. A study about sensorimotor profiles, physical fitness, and the effectiveness of an exercise training program in a group of adolescents with Asperger syndrome. 111 p. (181 p.) Yhteenveto 3 p. 2011.

STUDIES IN SPORT, PHYSICAL EDUCATION AND HEALTH

- 167 OJALA, KRISTIINA, Nuorten painon kokeminen ja laihduttaminen - Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study ja WHO-Koululaistutkimus. - Adolescents' self-perceived weight and weight reduction behaviour - Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study, a WHO Cross-National Survey. 151 p. (203 p.) Summary 4 p. 2011.
- 168 RANTAKOKKO, MERJA, Outdoor environment, mobility decline and quality of life among older people. - Ulkoympäristökijät, ulkona liikkumisen heikkeneminen ja elämänlaatu iäkkäillä ihmisillä. 86 p. (119 p.) Yhteenveto 3 p. 2011.
- 169 PÖLLÄNEN, EIJA, Regulation of gene expression and steroidogenesis in skeletal muscle of postmenopausal women - With emphasis on the effects of hormone replacement and power training. 114 p. (182 p.) Yhteenveto 2 p. 2011.
- 170 YLI-PIIPARI, SAMI, The development of students' physical education motivation and physical activity. A 3.5-year longitudinal study across grades 6 to 9. - Koululaisten koululiikuntamotivaation ja fyysisen aktiivisuuden kehitys. 3.5 vuoden pitkittäistutkimus alakoulusta yläkouluun. 107 p. (218 p.) Yhteenveto 2 p. 2011.
- 171 BOTTAS, REIJO, Motor control of fast voluntary elbow movements. Exercise-induced muscle damage and soreness and learning interventions. - Kynnärvarren nopeiden tahdonalaisten liikkeiden motorinen kontrolli harjoituksessa aiheutetun lihassolvaurion ja lihaskivun sekä oppimisen interventiona. 95 p. (206 p.) Yhteenveto 1 p. 2011.
- 172 MA, HONGQIANG, Adaptation of bone to physical activity and diet-induced obesity. - Luun mukautuminen fyysiseen aktiivisyyteen ja ravinnon aikaansaamaan lihavuuteen. 146 p. (197 p.) Yhteenveto 1 p. 2011.
- 173 PAAATELMA, MARKKU, Orthopedic manual therapy on low back pain with working adults; clinical tests, subclassification and clinical trial of low back pain. 98p. (131 p.) Tiivistelmä 2 p. 2011.
- 174 SAARI, AIJA, Inklusion nosteet ja esteet liikuntakulttuurissa. Tavoitteena kaikille avoin liikunnallinen iltapäivätoiminta. - Promotors and hindrances of inclusion in sports and physical activity - aiming at open-for-all after-school activities. 175 p. Summary 6 p. 2011.